

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

ĞAZZĀLĪ'NİN ZĀD aĀĦĪRA, TUĦFAT aĀMULŪK VE
MĀLĀ BUDD MINHU ADLI ESERLERİNİN TENKİTLİ NEŞRİ
(1. CİLT)

Muzaffer Özcanođlu

Dođu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

(Doktora Tezi)

Yöneten: Prof. Dr. Tahsin Yazıcı

İstanbul 1983

İ Ç İ N D E K İ L E R

B İ R İ N C İ K İ S İ M

ÖNSÖZ.....	VI-VII
TRANSKRİPSİYON.....	VIII
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	IX-XIII
GİRİŞ.....	1-19
A) Gazzali Devrinin Siyasi ve Tarihi Durumu	
a - Selçuklu Devleti.....	1-5
b - Selçuklu Hakimiyetinin Yıkılış Sebepleri.....	5-6
c - Selçuklularda Teşkilat.....	6-7
d - İhtimai ve Fikri Durumlar.....	7-9
e - Selçuklularda Din ve Devlet Adamları.....	9-10
B) Gazzali Devrinin Kültürel Durumu	
a - Müslümanlar Arasındaki Dini Durum.....	11-12
b - Selçuklularda Eğitim ve Öğretim.....	12-14
c - Medreselerin Kuruluşu.....	14-15
d - Bazı Bilginlerin Özellikleri.....	15-16
e - Selçuklu Medreselerinde Öğretilen İlim Kolları.....	16-17
f - İslam Aleminde Çeşitli Fikir Cereyanları.....	17-19

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

C) Gazzali'nin Hayatı.....	20-27
D) Gazzali'nin İslam Din ve Düşünce Tarihindeki Yeri.....	27-35

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

E) Gazzali'nin Eserleri.....	36-44
a- Eserlerin Kronolojik Sırasına Göre Taksimi.....	36-37
b- Kesin Olarak Gazzali'ye Ait Olduğu Tespit Edilen Eserler:	
1- 465-478 Yılları Arasında Yazdığı Tespit Edilenler.....	37-37
2- 478-488 Yılları Arasında Yazdığı Tespit Edilenler.....	37-42
3- 488-499 Yılları Arasında Yazdığı Tespit Edilenler.....	42-48
4- 499-503 Yılları Arasında Yazdığı Tespit Edilenler.....	48-50
5- 503-505 Yılları Arasında Yazdığı Tespit Edilenler.....	50-52
c- Şüpheli Olan Eserler.....	53-53
d- Gazzali'ye Ait Olmadığı Görüşü Galip Olan Eserler.....	54-55
e- Gazzali'ye Ait Eserlerin Bir Kısmı Olup Değişik Adlarla Müstakil Olarak Zikredilen Eserler.....	55-59
f- Gazzali'ye Nispet Edilenler.....	59-61
g- Hüviyeti Meçhul Eserler.....	61-64

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

F) Gazzali'nin Fikirleri.....	65-80
a- Usul al-Din (Kalam).....	66-68
b- Gazzali ve Felsefe.....	68-70
c- Gazzali ve Akıl.....	70-71

d- Gazzali'nin Fıkıh ve Hadis'le İlgisi.....	71-73
e- Gazzali ve Batıniye (İsmailiye).....	73-74
f- Gazzali'nin Tefsir ve Te'vil ile İlgisi.....	74-77
g- Gazzali ve Tasavvuf.....	77-78
G) Gazzali'nin Şüpheciliği ve İman Metodu.....	79-80
Sunulan Metinlerin Nüshaları.....	81-85
I. Kitāb Zād al-Āhira.....	81-82
II. Tuḥfat al-Mulūk.....	82-83
III. Mā Lā Budd Minhu.....	83-84
Nüshaların İmla Özellikleri.....	85-85
Zād al-Āhira Tercümesi.....	86-170
Tuḥfat al-Mulūk Eserinin Kapsamı.....	171-175
Mā Lā Budd Minhu Eserinin Kapsamı.....	176-182
Açıklamalar.....	183-187
A- Zād al-Āhira Eserinde Geçen Bazı Özel Adların Tam Ad ve Künyeleri.....	183-184
B- Tuḥfat al-Mulūk'ta Geçen Bazı Özel Adların Tam Ad ve Künyeleri.....	185-186
C- Mā Lā Budd Minhu'da Geçen Bazı Özel Adların Tam Ad ve Künyeleri.....	187

İ K İ M C İ K İ S İ M

۱۲۸-۱	؛	زاد الآخرة
۱۲۹-۱۲۹	؛	فهرست مطالب زاد الآخرة
۱۳۱-۱۳۰	؛	فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در زاد الآخرة
۹۶-۱	؛	تحفة الطوك

- فهرست مطالب تحفة الملوك ١٧ - ١٧
- فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در تحفة الملوك ١٨ - ١٩
- ما لا بد منه ١ - ٥٢
- فهرست مطالب ما لا بد منه ٥٤ - ٥٥
- فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در ما لا بد منه ٥٥ - ٥٦
-

Ö N S Ö Z

Bu çalışmanın konusunu, Gazzali'nin henüz yayınlanmamış olan üç Farsça risalesini tenkitli yayına hazırlamanın yanı sıra, Gazzali ve bu eserleriyle ilgili inceleme oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, önce Gazzali devrinin tarihi, siyasi ve fikri durumu hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, müellifin hal tercümesi ve diğer eserleri üzerinde durulmuştur. İslam dünyasının tanınmış din ve fikir adamlarından biri olan Abu Hamid Muhammad b. Muhammad al-Gazzali'ye dair gerek Batı'da, gerekse Doğu'da yapılmış çok ayrıntılı çalışmaların bulunduğu malumdur.

Yine bu büyük alimin eserlerinin hemen hemen tamamının Arapça olduğu da bilinmektedir. Müellif büyük bir ihtimalle yaşadığı çevredeki insanların da Arapça olarak yazdığı bu eserlerin muhtevassından faydalanmaları için, onların bir kısmını da Farsça yazmak gereğini duymuştur.

İşte bu tezin konusunu, onun bu maksatla yazdığı üç Farsça risale teşkil etmektedir. Bu risalelerin önce güvenilir nüshaları bulunmuş, bunların bir kısmı yerinde bahsedildiği gibi esas, diğerleri ise metnin tashihiye yardımcı olarak kullanılmıştır.

Ayrıca dinî konulardaki derin vukufu gözönünde bulundurularak ülkemizdeki ilgililerin de yararlanmaları için Zad al-Ahira Türkçe'ye çevirilmiş, diğerlerinin ise, özetleri verilmeye çalışılmıştır. Bütün

bunların dışında bu risalelerin Gazzali'nin diğer risaleleriyle olan ilgileri de gösterilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmalarımıza ışık tutmuş, irşad ve yardımlarını hiç bir zaman esirgememiş kıymetli hocalarıma minnet ve şükranlarımı takdim etmeyi vicdani bir vazife sayarım.

Özellikle, tez yönetmek gibi büyük bir külfeti ihtiyar eden ve bu sırada müşkillerimin çözümünde gereğinden fazla ilgi gösteren ve her konuda bana rehber olan Sayın Hocam Prof. Dr. Tahsin Yazıcı'ya, zaman zaman yardım ve alakalarını gördüğüm pek kıymetli hocalarım Prof. Dr. Meliha Anbarcıoğlu'na, Prof. Dr. Nihat Çetin'e, Prof.Dr. Nazif Hoca'ya, Prof. Dr. A. Suphi Fırat'a teşekkür etmeyi bir şeref sayarım.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada İslam Ansiklopedisinde kabul edilmiş olan transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

آ	ā	ش	š
ا	a	ص	s
إ	i	ض	z
و	o	ط	t
ب	b	ظ	z
پ	p	ع	c
ت	t	غ	g
ث	<u>s</u>	ف	f
ج	c	ق	q
چ	ç	ك	k
ح	h	گ	g
خ	<u>h</u>	ل	l
د	d	م	m
ذ	<u>z</u>	ن	n
ر	r	و	v, ū
ز	z	ه	h
ژ	j	ی	y, ī
س	s		

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ‘Attār (Farīd al-Dīn Muḥammad Nişābūrī), Mantık al-Tayr, nşr.
Sayyid Şādık Ḡawharīn, Tahran 1348.
- al-Badavī (‘Abd al-Raḥmān), Mu’allafāt al-Ġazzālī, Kahire 1961.
- al-Baġdādī (Abū Bakr Aḥmad b. ‘Alī al-Ḥatīb), Tārīḫ al-Baġdād,
Kahire.
- Bosworth (C.E.), The Chaznevids, Their Empire in Afganistan and
Eastern Iran, Edinborough 1963.
- Brockelmann (C.), Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden,
1943-1949.
- , Geschichte der Arabischen Litteratur, Supplement-Band,
Leiden 1937-1939.
- , İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, çev. Neşet
Çaġatay, Ankara 1954.
- Borthold , İslam Medeniyet Tarihi, çev. M.F. Köprülü, İstanbul 1940.
- al-Buṣṭī (Muḥammad b. Hibbān), Meşāhīr ‘Ulamā’ al-Amsār, Kahire 1959.
- Çubukçu (İbrahim Aġah), Makaleler, Ankara 1967.
- , İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, Ankara 1972.
- , Gazzalī ve Şüphencilik, Ankara 1964.
- , Gazzalī ve Batınlık, Ankara, 1964.
- Dünya Tarihi, Basın-Yayın ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Edhem (Halil), Duval-i İslamiye, İstanbul 1927.
- Fālīḫ (Calīl Raşīd), al-Mu‘aşşarat al-Tarbavīya va'l Ta‘līmīya fī
Risālat Ayyuha'l Valad; al-Cāmi‘a, Musul 1979, Sayı:5.

- Fayyūmī (Ahmad b. Muḥammad), al-Miṣbāḥ al-Munīr fī Karīb Şarḥ
al-Kabīr, Kahire 1310.
- al-Ġazzālī (Abū Ḥāmid Muḥammad b. Muḥammad), al-İktisād Fi'l-İ'tikād
 çev. Kemal Işık, Ankara 1971.
- , Fazā'il al-Anām, Iran 1333.
- , Mizān al-'Amal, Kahira 1328.
- , İhyā' 'Ulūm al-Dīn, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1971.
- , İhyā' 'Ulūm al-Dīn, Kahira.
- , Kitāb Yuzkar fih Ḥamakāt Ahl İbāha, **münih** 1933.
- , Taba'ut al-Falāsifa, Kahira 1955.
- , al-Munkiz Min al-Żalāl, çev. Hilmi Güngör, İstanbul 1948.
- , al-Munkiz Min al-Żalāl, Kahira 1955.
- , Cavāhir al-Kurān, Kahira 1933.
- , Kimya-yi Saādat, Tahran 1333.
- , Risāla al-Ladūniya, Kahira 1328.
- , Kānūn Kulli fi'l-Ta'vīl, çev. M.Şerafettin, Darul Funun
 İlahiyat Fakültesi mecmuası, sayı:16, s.46, İstanbul 1930.
- , Kānūn al-Kullī fi'l-Ta'vīl, Kahira 1940.
- , al-Mustaşfa Min al-'Ulūm, Kahira 1970.
- , Fayşal al-Tafrika, Kahira 1907.
- , Kimya-yi Sa adat, çev. A.Faruk Meyan, İstanbul 1979.
- , Bidāya al-Hidāya, çev. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1975.
- , Madḥal al-Sulūk ilā Manāzil al-Mulūk, neşr. M.Sa'īd
 al-Burhānī ve A.Naşīb al-Muḥāmī, Şam 1965.

Hakkı (İsmail), İmam al-Haramayn, İlahiyat Fakültesi Mecmuası, sene, 2
S.9.

al-Hanbalî (Abu'l-Falâh 'Abd al-Hay), Şağarât al-Zahab fî Ahbâr Man
Zahab, Kahira 1350 H.

Heller (Bernhard), Lokman Hakim ..., İA, C.VII, 64-67 .

İbn al-Asîr, al-Kâmil fî al-Târîh, Kahire.

İbn Hallikân, Vafayât al-A'yân, Kahira 1948.

İbn al-Cavzî, al-Muntaẓam fî Târîh al-Mulûk va'l-Umam, Haydarabad
1357/1359 H.

İnalçık (Halil), Osmanlılarda Saltanat, veraset usulu ve Türk Hakimiyet
Telakkisi ile ilgisi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,
XIV/I, Ankara 1959.

İbn Kesîr, al-Kuraşî, al-Bidāya va'l-Nihāya, Kahira 1932.

İşbahânî (Abū Nu'aym), Hilyat al-Avliyā, Kahira, 7s.

Kafesoğlu (İbrahim), Sultan Malikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparator-
luğu, İstanbul 1953

Kafesoğlu (İbrahim), Selçuklu İA, X, 353 vd.

Kaşgarlı Mahmut, Divan Luğat al-Türk, nşr. Besim Atalay, T.D.K. Ankara 1941

Köprülüzada (M.F.), Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, İstanbul 1918,

-----, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul
1934

-----, Vezaret-i Tefviz, Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası,
C.I, S.186-190, Ankara 1959.

-----, Türkiye Tarihi, İstanbul 1923.

Köymen (Mehmet Altay), Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Ankara 1954.

- Köymen (Mehmet Altay), Alparslan Zamanı Selçuklu Kültür Münasebetleri, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, C.IV, Ankara 1975.
- Küfrevî (Kasım), Gazzalî Maddesi, İA, C.IV, 748 vd.
-----, İmam al-Haramayn ..., İA, C.III, 249 vd.
- Lewis (Bernard), İsmailiye ..., İA, C.IV-II, 1120.
- al-Münavî (Muhammad al-Mad'û), Fayz al-Kadîr.
- al-Murtażâ (Muhammad b. Muhammad al-Zabîdî), İthâf al-Sâda, Kahire 1311.
- Nafîsî (Sa'îd), Târîh-i Nazm ve Nasr dâr İran ve dâr Zabân-i Fârisî, Tahran 1344.
- Orhun (H.N.), Eski Türk Yazıtları, İstanbul 1941.
- Rahbar (Ali), Abu Hamid Muhammad al-Gazzalî, Kaweh, Münih, 1349.
- Strothmann (R.), Şî'a ..., İA, C.XI, 502-513.
- Subkî (Tâc al-Dîn), Tabakât al-Sâfiyya, Kahire 1299.
- Suter (H.), Celali ..., İA, C.III, 59-60.
- Şerafettin (M.), Selçuklular Devrinde Mezahib, TM, 1925.
-----, İbn Esirler ve Meşahir-i Ulama, İstanbul 1322.
- al-Tancı (Muhammad b. Tavî), Abû Mansûr al-Mâturîdî, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1955.
- Turan (Osman), İktâ ..., İA, C.V-II, 949-959.
-----, Selçuklularda Toprak Hukuku, Belleten, 1948, Sayı:47, S.549-574
- Türker (Mubahat), Üç Tahafut Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Ankara 1956.
- Ülken (Ziya), İslam Düşüncesi, İstanbul 1946.
-----, İslam Felsefesi Tarihi, İstanbul 1957.
- Wensinck (A.J.), Concordance et Indices, VII, Leiden 1936-1969.
- Zihni (Mehmet), Nimet-i İslam, İstanbul 1324.

Kısaltmalar

a.g.e.	: adı geçen eser
b	: bin
bk	: bakınız
C	: cilt
Çev	: çeviren
h	: hicri
h.ş.	: hicri şemsi
K	: kitap
Kry	: karşılaştırmalı
Ktp	: kütüphane
M	: miladi
Md	: madde
mzk	: mezkur
Nşr	: neşreden
No	: numara
Ölm	: ölüm, ölüm tarihi
v.d.	: ve devamı

G A Z Z A L İ

A - Gazzālî Devrinin Siyasi ve Tarihi Durumu:

a) Selçuklu Devleti:

Gazzālî'nin bütün hayatı, Selçuklu Devleti'nin kuruluş ve en parlak devirlerine rastlar. Nitekim önceleri Cend'd¹e bağımsız beylikler halinde yaşayan Selçuklular, Gazneli Devletini yıkıp, yerlerine geçtikten sonra kısa bir süre içinde, İran'ı hakimiyetleri altına aldılar ve Gaznelilerin doğuya doğru yayılmaları yerine, batıya doğru ilerlemeyi tercih ettiler. Ancak bu gelişmeyi sağlamak için herşeyden önce kendi içindeki sorunları çözmesi gerekiyordu. Gerçekten de o devir İran'ı için başlıca sorunlardan biri, Mısır'dan idare edilen Şiilik hareketleriydi. Nitekim akıllı hükümdarların seçtikleri Nizâm al-Mulk gibi basiretli vezirler sayesinde, bu sorunları kısa bir zamanda çözme imkanını buldular.

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun en parlak dönemi, Alparslan'ın oğlu Melikşah (Ölm. 1072)'a vezirlik etmiş bulunan Nizâm al-Mulk zamanına rastlar. Bu dönemde İmparatorluğun sınırları, Marmara kıyılarına kadar uzanır ve Anadolu'nun dörtte üçü Selçukluların eline geçer.

Ayrıca 1076'da Fatimîlerden Kudüs, 1085 ve 1087'de de Bizanslılardan Antakya ve Urfa zaptedildi. Halep ve Şam da Selçukluların yönetimine girdi.

Melikşah devrinde Selçuklu İmparatorluğunun sınırları Kaşgar'dan Boğaz içine ve Akdeniz'e, Kafkaslardan Hint Denizi ve Yemen'e kadar uzanıyordu. 1092'de Melikşah'ın ölmesi ve Nizâm al-Mulk'ün öldürülmesi Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanmasına sebep oldu.²

Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getiren Selçuklular, Türk Tarihi-ne bir veche vermiş, aynı zamanda Orta Çağ çevresinde İslam Dünyasına yeni bir zihniyet kazandırmış ve nihayet Garp üzerinde tesirleriyle Dünya

1. Maverâünnehir civarında bir şehir.

2. Dünya Tarihi, C.I, S. 286.

tarihinde büyük bir yer işgal etmiştir.¹

Bunların büyük başarılarının başlıca amilleri şunlardır:

1. Horasan'da yerleşme: Horasan kıtasının yalnızca Türkler için değil, Orta Çağ Dünya ticaretinin belli başlı noktalarından biri olarak da büyük önemi vardı.² Bağdat başta olmak üzere, Irak ve genellikle Yakın Doğu'dan Orta Asya'ya, Uzak Doğu'ya ve Volga üzerinden Batı'ya ve İskandinavya'ya doğru uzanan ana ticaret yolları buradan geçiyor ve özellikle Horasan'ın başşehri Nisāpur, çeşitli yönlerden gelen yolların kavşağında, Doğu-Batı-Güney ülkeleri ticaret mallarını taşıyan kalabalık kervan kollarının konakladığı önemli menzillerden birini teşkil ediyordu.

Horasan, iktisadi refah bakımından olduğu kadar askeri hareket bakımından da büyük önem arz ediyordu.³ Bu mıntıka, ayrıca Doğu'nun en büyük siyaset, idare, edebiyat ve ilim adamları yetiştiren bir bölgesi olmuştur. Nitekim burası İslam Dünyasının merkezi sayılıyordu.⁴

Bu bakımdan Selçukluların hedefe ulaşma gayretleri boşa gitmemiş, bilakis yükselmelerine zemin hazırlamıştır.

2) Selçuklu devletinin vasfı ve bünyesi: Kültürün geliştiği Horasan'da devlet mefhumu ve hukuk anlayışı Abbasi İslam ananelerine dayalı olarak devam ettiriliyordu. Selçuklu Türklerin böyle bir muhitte devlet kurabilmeleri ancak İslamiyetin ve mahalli özelliklerin gerektirdiği şartlara uymakla mümkün olabilmekteydi. Eski han ve beyler sülalesine mensubiyetleri dolayısıyla daima bir hakimiyet şuuru taşıdıkları şüphesizdi. Devlet kuruculuk ananesine sahip oluşları, yeni devlet sistemine süratle intibaklarını sağlıyordu. Örf ve adette, adalet anlayışında, hükümdarlık telakkisinde, hilafet konusunda, dini müsamaha ve veraset meselesinde gö-

1. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular Maddesi, İA, C.X, S. 353 v.d.

2. Aynı eser, C.X, S. 353 vd.; Kaşgarlı Mahmut, Dīvān Luġāt al-Türk, neşr- Besim Atalay, T.D.K. Ankara 1941, C.III, S. 149.

3. C.E. Bosworth, The Chaznevids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040, Edinbourgh 1963, S. 149.

4. Borthold-Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1940, S. 82 vd.

rülen ve devletin diğeri bir hakim vasfı olarak uzun müddet kendisini hissettiren bu özellikler Selçuklu Devletini Türk ve İslam tefekkür, anane ve teşkilatının imtizacından doğan bir siyasi teşekkül haline getirmiştir.¹

3) Kavmi hususiyetler: Nüfusun ekseriyetini İranlı, Arap gibi Türk olmayan ahalinin teşkil ettiği Selçuklular, kavmi bir unsur olarak kendilerini daima koruyabilmişlerdir. Türklere mahsus devlet ananeleri, örf ve adetleri, ana dilleri, bu yabancı muhit ve kültürler içinde sürmüş, Türk şuuru başta hükümdar ailesi olan Selçuklu hanedanında yaşanıyordu. Bu devlette kısmen Farsça-Arapça konuşulup yazılmasına rağmen, Türkçe saraylarda, orduda, halk arasında en geçerli bir dildi. Büyük Selçuklu zamanında da Türkçe'nin önemini gösteren vesikalar vardı. Bunlardan biri, 1074 yılında Bağdat'ta Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divān Luğāt al-Türk*'tür.² Bunların dışında, eski Türk ananeleri, örf ve adetleri Selçuklu Devletinde devam ediyordu.

4) Hükümdarlık telakkisi: Hakimiyet anlayışı bakımından Allah'ın sözcüsü Peygamber'in vekili kabul edilen İslam Halifesi telakkisinden farklı bulunan Türk devletinde hükümdar ile teb'a (uyruk) arasında bir nevi zimmi mukavele mevcut idi. Halkın itaat ve sadakatle bağlılığına karşılık hükümdarın da idaresi altındakileri doyurması, giydirmesi ve zengin etmesi töre icaplarından idi.³ Halkın şahsi meşgalelerine, dinlerine, örf ve ananelerine karışılmaksızın, tam serbestlik, emniyet içinde yeniden günlük hayatına atılan, türlü din ve telakkiye mensup türlü dil konuşan kütleleri, Selçuklu sultanların rehberliğinde devam ediyordu.⁴

5) Amme hukuku anlayışında: Din ve dünya işlerini biri birinden ayırmak prensibi, Selçuklular ile ortaya çıkan yeni bir hukuki devlet te-

1. İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., C.X, S.353 v.d.

2. M.Fuat Köprülü, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934, S.33-44; İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul 1953, S. 188.

3. H.N.Orkun, Eski Türk Yazıtları, İstanbul 1941, C.IV, Fihrist.

4. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular Maddesi, IA, C.X, S. 353 v.d.

lakkisi tarzıdır. Selçuklu sultanları, halifelere daima saygı ile bakmış ve onları muhterem bir vatandaş adanmışlardır. Laiklik fikri 1055'te Bağdat'a giren Tuğrul Bey, halifenin tahsisatını arttırmakla iktifa ederek dünyevî işleri kendi uhdesine almıştır. Halifeler, Selçuklu sultanları tarafından hilafet makamına iktâ edilen araziden geçim ve varidatını sağlamışlardır.¹ Bu durum, İslam devletine amme hukuku yönünden mühim bir değişiklik getirmiştir. Buna göre, biri dünyevî, diğeri dînî olmak üzere iki ayrı selâhiyet sahası biri birine denk hale gelmiştir.

6) Cihan hakimiyeti fikri: Selçukluların fikrinin temelinde eski Türklerde olduğu gibi, cihanı fethetme felsefesi yatmaktadır. Dünyayı tek hükümdarın idaresinde birleştirmek hedefine matuf bir felsefeye sahip idi.² Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat Hilafet Sarayında Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı olarak kılıç kuşanması ve keza Sultan Melikşah'ın Darulhilafe'yi birinci ziyaretinde (1087) Halife tarafından kendisine Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı sıfatıyla iki kılıç kuşatılması daha vazih bir mana kazandırmaktadır. Melikşah bir harp meclisinde Mısır ve Mağrib kıtasının zaptını planlamış ve dünya hakimiyetinin tesisine çalışmıştır.

7) Selçuklu Siyasetinin Mahiyeti: Selçuklu idarecileri Horasan'a geldikleri zaman ülkeyi huzursuz bırakan mahalli küçük hükümetleri ortadan kaldırmak suretiyle bütün ülkeyi hakimiyeti altına aldı, Şiilik ile mücadele etti. Türkmen göçlerinin sevk ve idaresi ile meşgul oldu. Simali Afrika dışında kalan ahaliyi Sünnilik etrafında topladılar. İslam birliğini meydana getirdiler. İslam alemine yeniden can verdiler. İslam aleminde nifak yaratan Müslüman cemiyetini tefrikalar içinde boğan Şii propagandasının ocağını söndürdüler. İslam ülkesini kılıçla müdafaa ettiler. Ülkeyi refaha kavuşturdular. Ülkede Alparslan kendi adına hutbe okuttu (h.461-m.1069).³

1. Abū Farac 'Abdurrāhmān b. 'Alī b. Muḥammad b. İbn al-Cavzī, al-Muntaẓam, Haydarabad 1359, C.VII, S.284.

2. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular Md., IA , C.X, S. 353 v.d.

3. Aynı eser, C.X, S. 353 v.d.

8) Türkmen göçleri ve neticeleri: İmparatorluk payitahtında Sultan'a hizmetle mükellef, çeşitli kavim mensuplarından seçilmiş kuvvetler arasında Türklerden bir zümrenin bulunmayışı Vezir Nizâm al-Mulk'ün dikkatini çekmiş, Türkmenlerden saray hizmetine alınması için tavsiyede bulunmuştur. Selçuklular'ın azamet kazanmasında büyük pay sahibi olan Türkmenlerin devlete çıkardıkları müşkülâtın ardı arkası kesilmedi. Bunların dışında çeşitli Türk boyları Selçuklu İmparatorluğuna göç ederek Anadolu'nun vadilerini ve yaylalarını işgal ettiler. Tedricen kalelerini almışlar ve surlarıyla çevrili şehirlere askerî ve iktisadi bakımlardan önemli merkezlerde nüfuz ederek oralarda müstakil beylikler kurmuşlardır.

b - Selçuklu Hakimiyetinin Yıkılış Sebepleri:

Selçuklu hakimiyetinin erken yıkılmasının dahili sebeplerden ileri geldiği kabul edilir. Bunlar birkaç noktada toplanabilir.

1. Veraset meselesi: Türk veraset usulü, Selçuklu hanedanı boyunca da sürmüş, fasılasız münazaa ve mücadele dolayısıyla Selçuklu İmparatorluğunu zaafa uğratmış ve şehzadeler arasında parçalanmasına ve bölünmesine sebep olmuştur.¹

2. Halife-sultanlar mücadelesi: Dünya işiyle ilgili Tuğrul Bey zamanından beri kesilmiş olan halifelerin, veraset yüzünden zaafa uğrayan Selçuklu sultanlarına karşı dünyevî iktidar tesisine girişmiş olmaları, dahili ihtilafların ikincisi olmuştur. Şehzadeler birbirleriyle uğraşırken, halifeler kalabalık bir Müslüman ordusuyla sultanlara karşı yürümüştür.² Tabii ki bu hareket, kötü neticeler vermiştir.

3) Atabeylerin tahakkümü: Selçuklu hanedanının zaafa uğradığını gören Atabeyler, Selçuklu ailesine tahakküm etmek ve onlar üzerinde hakimiyet tesis etmek için harekete geçtiler. İmparatorluğun çökmesine sebep ol-

-
1. Halil İnalcık, Osmanlılarda Saltanat, Veraset Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisi ile İlgisi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara 1959, C.XIV/1, S. 69-94.
 2. M.A.Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C.II, S.91/113-255-300.

dular. Atabeylerle ilgili bilgi için, adları ve sayıları için bk.¹

4) Dış müdahaleler: İmparatorluğu sarsan, fazla bir siyasi tesiri olmamakla beraber Kara-hitay savaşı, Hille Arap emaretinin² (sadaka) ve oğlu Dubey's'in başkaldırması istisna edilirse, Selçuklu İmparatorluğu'nu çöktüren Oğuz istilasıyla Harizm Şahlara dıştan yardım eden Türkler olmuştur.

c- Selçuklular'da Teşkilat:

Selçuklu İmparatorluğun askeri, idari, mali teşkilatı İslami ananelere göre kurulmuştur. Memuriyet, makam ve rütbe adları İslami tabirlerdi.

1) Hükümdar: Hükümdara al-Sultân al-Âzam ünvanı verilirdi. Bütün ülkenin sahibi idi. Onun adına para basılır ve hutbe okunurdu. Fermanlara, büyük divan kararlarına, imza turası basılır, sonunda meriyete girerdi.

2) Saray Teşkilatı: Saray teşkilatı, hatipler, cübbedarlar, silah-tarlar amir-i 'alam, camedâr, şarâpdâr, taşdâr, amir-i eşingir, amîr-i âhür, vekil-i has, serheng ve nedimler, musahiblerden meydana gelmekteydi. Sultanın en güvendiği kişilerdi. Bunların her birinin emrinde kıtalar vardı.

3) Hükümet (Divan-ı Saltanat): Divan-ı Saltanat beş divandan kurulu idi. Başında sahip Divan-ı Saltanat veya Havace-i Buzurg denilen bir başvekil bulunurdu.³

4) Askeri Teşkilat: Sarayda her zaman emre amade "gulamân-ı saray" adını taşıyan hassa ordusu bulunurdu. Bunlar senede dört defa maaş alırlardı. Bunun dışında iktâ arazisinden geçimini sağlayan her zaman harekete hazır süvari kuvvetleri mevcuttu. Askeri iktalar çok önem taşırdı.⁴ Bir yandan devlete yük olmadan beslenmesini mümkün kılar diğer yandan da mem-

1. Halil Edhem, Duval-i İslamiye, İstanbul 1927, S. 230-236, 247-250.

2. M.A. Köymen, a.g.e., C.II, S. 28 v.d., 35-40, 49-63, 75-85, 116-148.

3. M.F. Köprülü, Vezaret-i Tefriz, Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası, C. I, S. 186-190.

4. Osman Turan, İktâ Md., İA, C. V/II, S. 949-959.

leketin mamur hale gelmesine yardım ederdi.¹

5) Adli Teşkilat: Selçuklularda adli teşkilat şer'i ve örfi olmak üzere ikiye ayrılır. Şer'i davalara kadılar bakardı. Bunların başında Kazı'l-Kuzat adını taşıyan bir fıkıh alimi bulunurdu. Bu mahkeme reisi olduğu gibi kadıları da murakabe ederdi. Şeriat ile ilgili davalara, te-reke, hayrat ve vakıf gibi işlere bakardı.

Şer'i mahkemelerin dışında örfi mahkemeleri, inzibatsızlık, devlet emirlerine itaatsızlık, siyasi mahiyetteki suçlara bakardı. Başında emir-i dad adını taşıyan bir başkan bulunurdu. Herhangi bir siyasi veya idari te-sire maruz kalmadan hürriyet içinde adaleti yürütmek mümkün olmaktadır.

d - İctimai ve Fikri:

1) İctimai Durum: Selçuklularda idari değişimler genel olarak aynı aile içinde oluyordu. Halk üzerinde nüfuz sahibi diğer bir zümre din adam-ları idi. Seyyidler, şerifler ülkenin her tarafında bulunuyordu. Şehir ve kasabalarda orta ve küçük ölçüde alışveriş yapan tüccarlar, esnaflar, dük-kancılar, küçük sanat erbabı ayrı ayrı sınıfları teşkil etmekteydi.

2) İktisadi ve Ticari Durum: Selçuklu sultanları ülkelerini kıtalar arası bir transit merkezi haline getirmeye muvaffak olmuş, inşa ettiği yol-ların emniyetini sağlayarak milletlerarası ticari münasebetleri geliştirmiş-lerdir. Denizden, karadan emtia nakletme bir nevi devlet sigortası haline gelmişti.²

3) Dini Hayat: Selçuklular Sünniliğin dört mezhebinden bilhassa Hanefilik ile kısmen de Şafiliğe önem vermişlerdi. Aslen Türk olması muh-temel Semerkandlı Abu Mansur al-Maturidi³ insanda iradeyi vaz ederek Hane-filik mezhebini geliştirmiş ve Türk çevrelerinde en çok yayılmıştır.⁴ Ve-

1. M.F. Köprülü, a.g.e., C.I., S. 240, Not:I; Osman Turan, Selçuklularda Toprak Hukuku, Belleten, 1948, Sayı 47, S. 549-574.

2. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular Md., İA, C.X, S. 353 v.d.

3. Muhammed b. Tavit al-Tancî, Abū Mansūr al-Māturīdī, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1955, C. IV, S. 1-12.

4. Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesi, İstanbul 1946, S. 91.

zir Nizām al-Mulk daha önce çevreden uzaklaştırılan büyük Şafii alim ve fakihlerinin avdetini sağladı.¹ Daha sonra Selçuklular, Müslüman ülkelere hakimiyeti altına aldılar. Fatımîlerle mücadele ettiler. Haçlı seferlerine karşı koydular.

İslam dünyasının en büyük fakih ve alim edipler, kelamcılar, tefsirciler, hadisçiler onların zamanında yetişmiştir. Şafii fakihlerinden Bağdat Nizamiye müderrislerinden Abū İshak Şirāzî birçok eser sahibi Abu' al-Ma'anî Cuvaynî İslam aleminin en büyük mütefekkirlerinden ve Bağdat Nizamiyesinin rektörlüğünü yapmış olan kelamcı Gazzali, Maveraünnehr'in büyük Hanefi fakih ve tefsircisi meşhur usul müellifi Kazdavi, al-Mabsūt adlı eseri ile Hanefiler arasında büyük şöhret yapan Türk asıllı Saraḥsî, fakih, filozof, şair olup eserlerinden bir kısmı Türkçe'ye tercüme edilen Ayn al-Kuzāt al-Hamadānî ve bunlara benzeyen bir çok ilim adamları bu devrenin mahsulleridir.²

Horasan siyasi, iktisadi, idari yönlerden olduğu gibi, dini bakımdan da, kat'i tesirli rol oynamıştır. Aynı zamanda Hindistan'dan gelen fikir cereyanlarının telakki merkezi olmuştur. Devrin büyük şahsiyetlerinden çoğu Sūfî idi. Meşhur kelamcı Gazzālî, açıktan açığa gerek felsefesine cephe almış ve onun ince zekası ve derin ihatası ile kelam ilmini Sūfî görüş ile uzlaştırarak ortaya koyduğu yeni İslam tasavvufu asırlarca hükmünü yürütmüştür. Diğer taraftan Kadirilik, Kübrevilik, Ekberilik, Mevlevilik, Yesovilik, Bektaşılık, Şiilik gibi çeşitli tarikat kurulduğu devre, Selçukluların devresine rastlar.

Bu devrede, Anadolu, tasavvuf bakımından büyük şahsiyetlerin yeri olmuştur. Bu Sūfîler gerçekten yüksek bilgili ve zeka, bedii, duygu, edebi kabiliyet yönlerinden müstesna kimselerdi. Muḥy al-Dīn İbn al-Arabî gibi nadir yetişen sistemci bir din filozofunun çalışmasına müsait zemin bul-

1. M. Şerafettin, Selçuklular Devrinde Mezahib, TM, 1925, C.I, S.101-118.

2. İ. Kafesoğlu, Selçuklular Md. İA, C.X, S.353 vd.

nuşu memleketin manevî ve ruhî vasfını ortaya koymaya kifayet eder.

Filhakika, Anadolu'da Mevlevilik, Ekberilik dışında da cereyanlar vardı.¹

e - Selçuklular Devrinde Din ve Devlet Adamları:

Selçuklu devrinde din adamları kendi aralarında teşkilatlanmışlardı. Her din adamı dört mezhepten birine, bir tarikata ya da fikri veya bir felsefi cereyanına mensuptu. Aralarında son derece bağ ve tesanüt vardı. Suurlu bir rabıta içinde yaşıyorlardı. Mensubu buldukları mezhep ve tarikatlar arasında şiddetli çatışmalar devam ediyordu. Hükümet, sükun ve asayiş bozmadıkları müddetçe onlara karışmıyordu. Devlet, ancak bu mücadele sosyal düzeni ve ahengi sarsıcı mahiyette olunca otoritesini kullanıyordu.

Selçukluların din bilgilerine karşı davranış ve tutumları daha önceki zamanlardan çok farklı idi.² Desteklerini sağlamak maksadıyla çok cömert davranırlardı. Devlet dairesinde vazife alsın veya almasın din adamları devlet hazinesinden bol bol tahsisat alıyorlardı. Buna rağmen, işlerinde kasten fakr-u zaruret içinde yaşayanlar vardı. Örneğin, 'Alî b. Muhammed Abu'l-Hasan (397-497), faziletine, doğruluğuna rağmen, gösterişten uzak, içine kapalı yaşamayı tercih etmiş, sade bir gömleği, bir kuşağı, bir sarığı vardı. Otuz yıl sade bu eşya ile yetinmiştir. Abu'l-Ganî b. al-Hac al-Huşanî Abū Muhammed, Zahidilik yolunu tutmuş, kimse ile görüşmeyerek inzivaya çekilip köyünde otuz yıl yaşamıştır. Bu müddet içersinde ibadet ile meşgul olmuş, kuvvet buldukça yalnız cuma namazına gidebilmiştir. İhtiyarlayınca cuma namazına devam edemedi. Kendisi İbrahim Halil tohumunu büyütüp ondan ekmek yapıp yedi.³ Kibar, sohbetli, hoş kişi idi.

Kıt kanat geçinenlerin dışında değişik elbise ve odanın mefruşatı-

1. Aynı eser, C. X, S. 353 v.d.

2. M.A. Köymen, Alparslan Zamanı Selçuklu Kültür Münasebetleri, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara 1975, C.IV, S. 127-28.

3. Aynı eser, S. 131.

nı sık sık deęiřtirenler de vardı. Őair ve filozof ve fakih olan Said b. Abd al-Aziz Naili(357-420), yařadığı evin tertip ve tezyini için k l-
liyetli para sarfederdi. Bir müddet sonra onu da deęiřtirirdi.

Bir bařkası, kapı kapı dolařır, pazarda yemek yedi. Üstelik kendi-
sinin ve elbisesinin temizlięine dikkat etmez ve kazurattan sakınmazdı.
Buna raęmen, fıkıh sahasında kuvvetli idi. İlim adamları arasında hürmet
görürdü.

Din adamları, akraba gibi bir birlerine misafir olur ve hürmet g -
r rlerdiler. Muħaddis  mer b. Abu'l-Ħasan Dihistan  Tus'a geldięi zaman
Cazz l  onu kendi evinde misafir etmiř ve ikramda bulunmuřtur.

Din adamlarının hükümdarlar gibi, bol hizmetçileri vardı.¹ Din
adamlarının desteęini kazanmanın önemini hükümdarlardan daha fazla Niř m
al-Mulk'un kavramıř olduęu anlařılıyordu. Niř m al-Mulk, yaptığı ihsanlar
ile din adamlarından adeta büyük bir ordu meydana getirmiřti. Din adamları
h k metten kadı, hatip, müderris ve m ft  olarak vazife alırlardı.
Őehir reislięini, dini olmayan makamları iřgal eden din adamları da vardı.

Devletin mezheplere dini, fikri cereyanlara karřı tutumu ise, h -
k mdar ile Niř m al-Mulk'un tutumuna baęlı idi. Bu iki devlet adamlarının
gayreti ile mezheplerin ve cereyanların istikrara kavuřtuęu söylenebilir.²

1. M.A. Köymen, aynı eser, S. 133.

2. T c al-D n Subk , Ŧabak t al-Őafi'ya, Mısır 1299, C.III, S. 252;
İbn al-Cavz , a.g.e., C. VIII, S. 312.

B - Gazzali Devrinin Kültürel Durumu:

a) Müslümanlar arasındaki Dini Durum

Gazzali zamanındaki kültürel duruma girmeden önce, biraz daha geriye giderek çeşitli fikir çalışmalarını incelersek şöyle bir tablonun mevcut olduğunu görürüz.

Abbasi ve Persler zamanında İslamiyet ün kazandı. Yabancı fikirler, olağanüstü bir şekilde çoğaldı. Ortadoks düşünce sarsıldı ve parçalandı. Bu çeşitli fikirlerden ileri derecede bir birleşme veya kuvvetli bir yakınlaşma meydana geldi. Bu yakınlaşmanın oluşturduğu fikirleri aşağıda beş kategoride toplamak mümkün olmaktadır.

1. Kuran ahkâmına göre aşırı muhafazakarların teoloji çizgisi.
2. İslam dininde mantıken düşünülmesi mümkün olmayanlara karşı çıkan aşırı liberal düşüncelerin teoloji çizgisi.
3. Filozofların takip ettiği Yunan düşüncesi (Doktorlar ve doğa bilimcileri çevresindeki güçlü Yunan etkisi).
4. Aşırı liberal ve tutucu mutasavvıfların teoloji çizgisi.
5. Şia'nın teoloji çizgisi.¹

Bu fikirler, birleşme çabaları doğrultusunda ilerlemeler kaydettiler. Bilimsel yönden önemli olanı bulmak için münferit sistemlerin tetkik edilmesi gereğini duydular. Kısa bir müddet sonra bir teoloji yolu ortaya çıktı. Bu liberal kanat tarafından muhafazakar, eski muhafazakarlar tarafından liberal olarak tanımlandı. Bu ekole Aş'ari ekolü dendi. Ravandî, Hallac, Aş'ari, Abū Ḥaşim, Kindî ve Farâbî gibi simalar, bu düşünce akımları için tipik örneklerdir. M. 900 yılları, yeninin ve eskinin kendi özellikleri içersinde tamamlanmış olması nedeniyle mülakatta kalmış veya kavramların bariz bir şekilde tek taraflılıklarını korudukları bir dönemdi. Batınîler bu dönemde önemli rol oynamışlardı. Bu dönem mistiklerin kendilerini çok gösterdiği dönemdi.

1. Ali Rahber, Abu Hamid Muhammed Gazzali, Kaweh, Sayı:30, Münih 1349hs, S. 289-298.

Bu dönemde aşırı ve liberal görüşler öyle farklı kendini gösteriyordu ki, her iki görüşte de orta çizgiyi terketmek icap ediyordu. Bu orta çizgi ise Aş'arı'den "Mekki" kanalıyla Gazzali'ye kadar uzanıyor ve Râzî' de (ölm. 1210) nihai noktasına ulaşıyordu. Gazneliler zamanında düşünce gelişimi, Aristo düşünce yapısının klasik şekli idi. Bu düşünce tarzı, bir takım saldırılara uğramış ise de İslam için tehlikesiz bulunuyordu. Bundan sonra Yunan düşünce ekolü kendi tutunabileceği en yüksek noktaya ulaştı. İslam'a uygun düşünce ekolü olarak tebarüz etti. Böylece de İslam'da varlığını sağladı. Bu andan itibaren Yunan düşünceleri gittikçe daha büyük ölçüde İslam teolojisine girdiler.

Gazzālī zamanında (1037-1197) İslam'ın dahili bölünmeleri kendini gösteriyordu. Hukuk sınırlarından uzak ahlaki yöntemler mistiklerin çeşitli fikirlerinden meydana geliyordu. Selçuklular daha fazla varlığa ve ruha yönelmeye gayret sarfediyorlardı. Ehli sünnet itikadından başka bir itikadın mevcudiyetinin tehlikeli olduğuna inanıyorlardı. Birliğin tesisine, Kuran hükümlerine uygun ahkamların vazını arzuluyorlardı. Bu devirde İbn Sina ile Aristoculuk, okumuşların toplumsal malı oldu.¹

b) Selçuklularda eğitim ve öğretim:

Selçuklu devrinin ilim telakki ettiği dini tedrisat ilk defa Sultan Alparslan zamanında nizama, programa bağlanmış ve devletin himayesi altına alınmıştır. Vezir Nizām al-Mulk tarafından eğitim programı başarı ile yürütülmüş, Şiilik ve Rafizilik ile mücadeleden sonra alimler için tahsisat ayrılmış, zahitler için imaretler açılmış, daha sonra ilim ocakları ve medreseler açılmak suretiyle öğretim nizamına girilmiş oldu. Daha önceleri medreseler ders yapılan yer olarak biliniyor, o amaçla kullanılıyordu.² Fakat medreseler, bugünkü deyimiyile üniversiteler haline getirildi. Bağımsız birer yüksek öğretim haline getirilen medreseler,³ devrin

1. Aynı eser, S.289 vd.

2. Subkī, a.g.e., S. 136-137; İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yān, Mısır 1299, C.I, S. 6-35.

3. M.A. Köymen, a.g.e., S. 76.

alim, fakih, fikir adamlarını yetiştirdi. Maaşlı öğretim üyeleri, aylık ve erzak tahsis edilen öğrencileriyle parasız öğretim yapan düzenli bir programa, zengin bir kütüphaneye sahip, yüksek ilim müessesesi halinde gelişti (1066). Bu müesseselerde büyük vasıfta bilginler yetişti. Memleketin her tarafına seçkin kadılar, din adamları buradan yollandı. Nizāmiye mezunları memleketin en yüksek mevkilerini elde etti.

Medreselerde yalnız dini bilgiler değil, fıkıh usulü, çeşitli doktrinler, Arap dili ve edebiyatı, edeb, riyaziye, feraiz gibi ilimler okutuluyordu.¹ Bundan dolayı, Bağdat Nizāmiye Medresesi, dünyanın ilk üniversitesi sayılmıştır.² Melikşah zamanında, riyaziye ilmi yüksek seviyeye ulaşmış, Ömer Hayyam, Muhammad Bayhaki gibi kuvvetli temsilciler yetişmiştir. Bu devirde h.476 (m.1074/1075) bir rasathane kurularak tetkikler yapılmış,³ Tarih-i Celālī veya Takvīm-i Melikşahī denilen yeni bir takvim tanzim edildi. Yüksek fizik ve ışık bilgisine dayanılarak terkip edilen bu takvim halen kullanılmakta olduğumuz miladi takvimden daha sahih hesaplara istinat ettirilmiştir.⁴

Kimyada boya sanayi gelişmiştir. Kağıt imalatı ilerlemiştir. Dilciler, tabipler, belagatçılar, Arapça nahiv ve sarf bilimcileri yetişmiştir.⁵ Sağlık için yeni yeni binalar tesis edilmiştir.

Melikname, İbn H̄assūl'in tarihi, Rişale-i Melikşahiya mühim eser, şair Abū Tahir-i Hatūni'nin Tarih-i 'Al-i Selçuk'u, Şair Murzini'nin Sıyar-ı Futūh-u Sultan-ı Sencer'i, Hamadāni'nin 'Unvān al-Siyas'ı, İbn Fındık Bayhaki'nin Maşārib al-Tacārib'i, aynı müellifin Zīnat al-Kuttāb'ı, Sultan Sencer adına 'Ali Ka'ini tarafından yazılan Kitāb-ı Mefāhir al-Atrāk ve bunlardan başka bizim de kaynak olarak kullandığımız 'Imād al-Dīn Isfahānī,

1. M.A.Köymen, a.g.e., S. 121.

2. H.Z. Ülken, a.g.e., S. 357.

3. C.A.Nallino, İA, Astronomi Md., C.I, S.686-690.

4. H.Suter, Celali Md., İA, C.III, S.59-60.

5. Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul, 1953, S. 185-189.

Ibn al-Cavzî, Sıbt al-Cavzi, Ravandî vb. müelliflerin eserleri hep Selçuklu çağının mahsulleridir.¹ Yine bu devirde belli başlı coğrafyaya dahil 'Aca'ib al-Mahlûkât adlı bir eser yazılmıştır.

Şiir ve edebiyat sahasında büyük terakkiler kaydedilmiş, bunda Fars edebiyatı müstakil olmuştur. İran edebiyatının seçkin simaları, İmparatorluğun himayesinde yetişmiş ve ün kazanmışlardır.

Bu devrin büyük simaları, hep Arapça, Farsça, Türkçe okumuş ve yazmışlar, verdikleri eserleri, bugünün kaynak kitapları olmuştur. Bu yüzyılın başından itibaren Türk-İslam alanında edebiyat, musiki, resim, mimari gibi sanat dallarına da önem verilmiştir.

Selçuklu mimaresinin ana malzemesi ahşaptır. Kemerler, kubbeler kalın dört köşe payeler üzerine oturtulmuştur. Süslemenin bütün ağırlığı taç kapılar üzerindedir. Tuğla duvarları mozaikle kaplıdır. Çadır izlenimini veren sivri kubbeler kalın kısa boylu tuğla minareleri kervansaraylar-hanlar, köşk biçiminde saraylar, hamamlar, musiki, mevlevi ve bektaşî dergahları gibi bu devirden günümüze kadar gelmiş eserler vardır.²

c) Medreselerin kuruluşu:

Alparslan, bir mescitten geçerken perişan kıyafetli kişiler kendisine saygı göstermediler. O anda veziri olan Nizâm al-Mulk'e sordu. O da, ilim arayan bir takım kişiler olup, kalpleri saf ve berrak olduğunu, ilim talep etmekten başka gayelerinin mevcut olmadığını arzetti. Sultan'ın yüzünün yumuşadığını gören Vezir, şöyle devam etti: "Eğer Sultan izin verirse, onlar için kalacak yer inşa edeyim, kendilerine rızık vereyim. Onlar, ilim tahsili ile ve Sultan'ın devletine dua ile meşgul olsunlar."³ Bunun üzerine Alparslan müsaade etti. Vezir de ilk medreseyi yaptırdı. Medreselerin adlarına Nizâmiye denmesinin sebebi ise, medresenin inşaat

1. İ.Kafesoğlu, Selçuklular Md., IA, S. 357 vd.

2. Dünya Tarihi, C.I., S. 311.

3. M.A. Köymen, a.g.e., S. 84.

masraflarının vezirlik tahsisatından ayrılmasından ileri gelmektedir.¹

Medreselerin kuruluş sebebi iki şeyde toplanabilir:

1. Devlet makamlarında vazife alacak, halkı irşad edecek kişilerin yetişmesi.
2. Devlet menfaatlarını ihlal eden, sunni olmayan ideolojilere karşı iyi müdafa edici, bilgili ve kültürlü kişilerin yetişmesi.

Bağdat Nizāmiye Medresesi, Melikşah'ın emriyle tahsis edilen paradan yaptırılmıştır. Nizām al-Mulk bu iş için Abū Saïd Sofiye'yi vazifelendirmişti.

Melikşah zamanında Nizām al-Mulk tarafından inşa edilen medreselerin sıra ile yerleri:²

1. Bağdat, 2. Belh, 3. Nişapur, 4. Herat, 5. İsfahan, 6. Basra, 7. Merv, 8. Amul (Taberistan), 9. Musul.

Bu medreseler, öğretim kadroları, öğrencileri ve gelir kaynakları ile bir bütün teşkil ettikleri görülmektedir. Gelir kaynakları ise vakıflardır. Daima bir gelir kaynağına sahip medreseler, yalnız ilmi idari bir muhtariyete sahip değil, aynı zamanda mali muhtariyete sahip bulunuyorlardı. Selçuklu medreselerine tayin edilen ilk profesörlerden bazıları: 'Abdullāh Tamīmī Belh Medresesi'ne, İmamul-Haramayn Cuvaynī Nişapur Medresesi'ne, Abū Bakr Şāşī Herāt Medresesi'ne, Sadru'd-Din Hucandī İsfahan Medresesi'ne, Muhammad Tamīmī Merv Medresesi'ne v.b.³

d) Bazı bilginlerin özellikleri:

İbnü't-Tilmiz Bağdadi Arapça, Farsça, Türkçe, Habeşçe, Rumca, Ermenice ve Zencice biliyordu. Hibetullāh Bağdadi ise Arapça, Farsça, Yunanca, Süryanice dilleri biliyordu.⁴ Profesörlerin itibarı halk ve hükümet

1. M.A.Köymen, a.g.e., C.IV, S. 84.

2. Aynı eser, S.91

3. Aynı eser, S.99-100.

4. Aynı eser, S.104.

nazarında çok büyüktü. Şöhreti çevresini aşılıyordu. Gittiği yerlerde teza-
hürat yapılıyordu. Ölümünde ise matem tutuluyordu.¹

Öğrenciler burs alıyor ve okuduğu yerde barınmak şartıyla maddi sıkıntıdan kurtuluyordu. Böylece fakir, fakat okumak isteyen kabiliyetli öğrenciler okuma fırsatını buluyorlardı. Böylece eğitim fırsatı elde etmiş oluyorlardı.

e) Selçuklu medreselerinde öğretilen ilim kolları:

Cami ve mescitlerde okutulan ilimler:

1. Kuran okuma ilmi.
2. Tefsir.
3. Hadis.
4. Fıkıh.
5. Arap dili ve edebiyatı.²

Selçuklu medreselerinde okutulan ilimler:

1. Fıkıh.
2. Tefsir.
3. Hadis.
4. Nahiv.
5. Sarf.
6. Dil.
7. Edebiyat.³

Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde okutulan ilimler:

1. Kuran.
2. Fıkıh usulü.
3. Arap dili ve edebiyatı
4. Edep
5. Riyaziye
6. Feraiz

1. M. Köymen, a.g.e., S. 104.

2. Aynı eser, S. 120.

3. Aynı eser, S. 120.

7. Eşari doktrinine göre kelam.

8. Hadis.¹

f) İslam aleminde çeşitli fikir cereyanları:

1. Şia: Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halifeliğin Hz. Ali'ye ait olduğunu iddia ederler. Hatta Cibril vahy getirirken yanılarak manevi emaneti Hz. Ali yerine Hz. Muhammed'e sunduğunu kabul edenler de vardır. Şia mensupları Hz. Ali neslinden olan 12 imama saygı duyarlar. İçki içmeyi beşerüstü kuvvetler görmeleri ehli sünnet ile çelişir.² Şia, hususi muhtevası akidesi düşünüş ve dini tahayyül bakımından çeşitlere ayrılır.³

2. İsmailiye: Şia'nın bir kolu olup müfrit bir İslam fırkasıdır. Şiilikte mutediler ile müfritler (gulat) arasındaki ihtilaf Emeviler zamanında Abbasilerin ilk devrinde farketmek mümkündür. Kat'i ayrılık 6. imam Cafer al-Şadık'ın vefatından sonra vuku bulmuştur. Esas akideleri masum bir imamdan dini esasları öğrenmek ve onun talimatına tabi olmaktır. Dini itikatları ehli sünnet görüşlerine zıttır. Gazzali Halife tarafından reddiye yazması için vazifelendirilmişti. Geniş bilgi için İslam Ansiklopedisi'nin İsmailiye ve Gazzali maddelerine bakınız.

3. Gazzali'den önce ve Müslümanlar arasında mevcut şüphencilik:

a) Gazzali'den önceki şüphencilik: Şüphencilik felsefi bir doktrin olduğunu meydana koyan Elisli Pyrrhon'dur. Meşhur Büyük İskender'in dostudur. Kendisinden önce bazı filozoflarda faaliyet göstermişlerdir. Şüphencilik ilk tohumu Hindistan'da atılmış Yunanistan'da gelişmiştir.⁴ Şüphenciler "Herkes için değişmeyen tek bir gerçeğin mevcut olmadığını" ileri sürerler. Hatta gerçek denen şeyin varlığı hakkında şüpheye düşerler. "Varlık bir şey değildir, oluş herşeydir." "Duyular bilginin biricik kaynağıdır." "İnsan her şeyin ölçüsüdür."⁵ gibi görüşler ortaya attılar.

1. M.Köymen, a.g.e., S.121.

2. Ağan Çubukçu, Makaleler, AÜ, 1967, S. 27.

3. R. Strothmann, Şia Md. İA, C. XI, S. 502-513.

4. A.Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, AÜ, İlahiyat Yayınları, 1964, S. 16.

5. Aynı eser, S. 17,35.

b) Müslümanlar arasında şüphencilik:

i- Tekafu'ul adille'ye inananlar: bunlar bir şeyin lehinde ve aleyhindeki deliller eşit bir değer taşıdığından o şey hakkında kesin bir ispata varmak mümkün değildir görüşündedirler.

ii- Zanadika: Işık ve karanlığı birer ilah kabul eder. Allah'a ve peygambere inanmayanlara zındık denir. Bazan da dehrilere, batınılere ve tasavvufta ileri gidenlere de denir.

iii- Mutezile: Önceleri birbirlerine hasım iki fırkanın herhangi birini tutmayana mutezile denirdi. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan topluluklardan birine mutezile denmiştir. Bunların arasında en tanınmışları, Sa'd b. Abi Vakkās, Abdullāh b. Omar, Muhammad b. Maslama ve Usama b. Zayd'dir. Bunlar siyasi anlamda mutezilenin öncüleri oldular. Fakat mutezilenin dini anlamda doğuşu, Vasıl b. Ata (ölm. H.131/M.748)'nin Hasan al-Basri (ölm. H. 110/M.728)'nin meclisinden ayrılmasından sonra başlar. Olay şöyle cereyan etti. Hasan al-Basri, Basra'da öğrencilerine ders verirken bir adam gelerek büyük günah işleyen kafir mi, yoksa mü'min mi? İman sahibinin işlediği günah kendisine bir zarar vermez ve binaen aleyh kebare işleyen mü'min diyordu. Havaric ise, kebare işleyen kafirdir diye iddia ediyordu. İşte Hasan Basri'nin meclisine gelen kimse bu görüşlerden hangisinin doğru olduğunu soruyordu. Fakat Hasan al-Basri, soruya cevap vermeden önce öğrencisi Vasıl b. Ata ileriye atılarak "Kebire işleyen ne mü'mindir, ne kafirdir, o fasiktir." dedi. Bunun üzerine Hasan al-Basri, "Kad i'tazala'anna al-vasıl" yani "Vasıl bizden ayrıldı" dedi.¹ Bundan sonra Vasıl gibi düşünenlere mutezile adı verildi.

Mutezile, çeşitli fırkalara ayrılır. Bunlardan birleştikleri bazı noktalar aşağıda gösterilmiştir.

1. Ahirette Allah gözle görülmez.
2. Kuran mahluktur.
3. Kıdem Allah'a öz olan yegane vasıftır.

1. Agah Çubukçu, aynı eser, S. 54.

4. İnsan kendi fiilinin halikidir. İyi, kötü işi yapmakta hürdür.

5. Küfre sapmış kimselerin cezalandırılması iyi işler yapanların sevaplandırılması Allah için vaciptir.

6. Büyük günah işleyen ne kafirdir, ne de mü'mindir. O fasıktır vb.

Mutezile mezhebi insanın fiilleri Allah tarafından yaratılmıştır, diyen Cebriye mezhebinin görüşünü çürütüyor. Çünkü insan Cebriye, kaderde yazılı olanı işlemek mecburiyetindedir, demek suretiyle insanları tembelleğe sevk ediyordu. Bu görüş insanları tembelleşmeye ve kendilerini tesadüflere terketmeye yönelikti. Mutezile, Müslümanların içtima bakımından gelişmesine ve ilerlemesine yardımcı oluyordu.¹ Daha çok geniş bilgi için İslam Ansiklopedisi, Mutezile maddesine bakınız.

1. Agah Çubukçu, aynı eser, S. 56.

C - GAZZALI'NİN HAYATI

İslam aleminin en büyük mütefekkeri, Huccat al-İslam lakabıyla maruf, Abū Hāmid Muḥammad b. Muḥammad al-Ğazzālī¹ yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi önemli siyasi olayların vuku bulduğu, çeşitli mezheplerin ihtilafa düştüğü bir ortamda, H. 144/M.1058 yılında Tus² şehrinde dünyaya geldi.³ Huccat al-İslām Zayn al-Dīn terkipleri onun lakaplarıdır. Başka lakapları da vardır. Künyesi Abū Hāmid'dir. Asıl adı ise, Muḥammad'dir. Babası aynı adla anılmaktadır. Şafii mezhebini taklit ettiği için al-Şafii de denilmiştir. Babası dükkanında yün eğirdiği için iplikçi anlamına gelen Ğazzālī sıfatı verilmiştir. Bir başka görüşe göre kendisi Gazala adlı köyde veyamahallede doğduğu için o yere mensubiyeti cihetiyle Gazzali denilmiştir.⁴

1. Bu Ğazzālī sözü üzerinde iki önemli görüş vardır. Birincisi bu kelimenin iki "z" ile yeni "Ğazzālī" şeklinde okunması tezidir. Bu teze göre Abū Hāmid'in babası yün eğirdiği için sanatı icabı Ğazzālī soyadını taşıyordu. Gerçi bu durumda Gazzāl demek daha doğru olurdu. Fakat Harizm ve Curcan taraflarında mubalağalı ismi failin sonuna "i" sesi veren bir Arapça "ya" ilave etmek adet idi. Nitekim Kaşşārī, 'Attār'a 'Attārī diyorlardı. İkinci görüş ise bu ismin Abu Hāmid'in doğduğu Gazala köyüne nispet edilmesidir. Bu durumda bu kelimeyi bir "z" ile yani "Ğazali" şeklinde okumak gerekir. Bu iki tezden her ikisi de yaygındır. Biz birinci yazış şeklini kullanacağız.

2. Tus: Horasan'da, Meşhed'in 20 km. kadar kuzey batısında hala harabe ve kalıntıları bulunan virane eski bir şehir adıdır.

3. Brockelmann'a göre 451 H., 1059 M. yılında doğmuştur.

4. Ahmad al-Fayūmī, al-Misbāḥ al-Munīr adlı eserinde Ğazzālī'nin yedinci torunu sayılan Macdu'd-Din'den şunları nakletmiştir. "Dedemizin nispetini teşkil ile (z harfini çift telaffuz ederek) okumak hatadır. Çünkü onun mensup olduğu yer, karyelerinden Gazala adındaki yerdir." Bak. Gazzali-A. Serdaroglu, İhya al-Ulumu'd-Din, İstanbul 1974, C.I, S. I; İbn Hallikān, a.g.e., C.I, S. 81; al-Sayyid Muḥammad b. Muḥammad al-Ḥusaynī al-Zabīdī (al-Murtaza), a.g.e., C.I, S. 18.

Babası fakir idi. İplikçilik yaparak geçimini temin ediyordu. Abū Ḥāmid ile Abu'l-Futūḥ Aḥmad adındaki oğullarının ilim ve irfan sahibi olarak yetişmesine çok gayret sarfediyordu. Kendisi okumamıştır. Fakat fıkıh, tasavvuf ve irşad gibi ilim toplantılarını kaçırmaz, daima fırsat buldukça bu toplantılara katılırdı. Alim ve Sufilerin ifadelerini alaka ile dinlerdi. Evlatlarının da böyle hayırlı alim olması için Allah'a dua ederdi. İhlas ile yaptığı dualar kabul olundu. Her iki oğlu da meşhur birer alim oldular. Abū al-Ḥāmid ise, İslam Tarihinin ve beşer tefekkürünün en parlak yıldızlarından biri oldu. Bu iki bilgin namzeti ergenlik çağında iken babalarını kaybettiler. Vefatından önce temin edebildiği bir miktar parayı, oğullarının tahsil masrafları olarak, tanıdığı bir han-kah (tekke-zaviye) şeyhi olan Yusuf Nassac adındaki fakir adama emanet etmiş,¹ terbiye ve bakımları ile meşgul olmasını rica etmişti. Bu zat, emanet para bitinceye kadar çocukların tahsili ile meşgul oldu. Daha sonra bir medreseye kaydolarak tahsillerine devam etmelerini talep etti. Gazzālī, medreseye girişiyle ilgili daha sonra şöyle demiştir: "Medreseye girişim, sırf Allah rızası için ilim tahsil olmayıp, maişetimi (dünya geçimimi) temin ile alakalı, Cenab-ı Hak, beni yüce rızasını tahsile muvaffak kıldı."²

Her iki kardeş kitap istinsah ederek geçimlerine katkıda bulunacak bir miktar para temin ediyorlardı. Konumuzu temin eden Abu Hamid, memleketi olan Tus'da, Aḥmad b. al-Muḥammad al-Razaḳānī'den ilim tahsil etti. Daha sonra Curcan'a gitti. Abū Naşr al-İsmāīlī'den³ ders aldı. Orada bir süre ilim okuduktan sonra memleketi olan Tus'a döndü. Yolda karşılaştığı bir olayı şöyle anlatır: "Tus'a girerken kabilemiz yolkesicilerin baskınına uğradı. Bunlar yanımdaki bütün eşyaları aldılar. Bizi o halde bırakıp gittiler. Ben de onların peşinden koştum. Başkanlarına yetişip yalvardım. 'Çok rica ediyorum. Allah aşkı için benim eşyalarım arasındaki

1. Şerafettin, İbn Esīrler ve Meşāhir-i 'Ulemā, İstanbul, 1322, S. 48.

2. Gazzālī, İhyā'Ulūm, Çey. A. Serdaroğlu, Önsöz, C.I, S. XII.

3. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphecilik, S. 60'da, Gazzālī Abū Naşr İsmāīlī'den değil, Abū'l-Kāsim İsmāīlī'den ders aldı, demektedir.

ders notlarımı geri verdirtiniz. Onlar sizin işinize yaramaz.' dedim. Soy-
guncuların başı sordu: 'O istediğin eşyaların mahiyeti nedir?' Ben cevap
verdim: 'Bir takım defterlerdir. Onlara not ettiğim ilimleri elde etmek için
kendi şehrimden Curcan'a gitmiş, nice emekler verip, dirsek çürütüp göz nuru
dökerek o bilgileri yazmışım.'¹ Bu sözlerimin karşısında haydutların reisi
güldü ve 'Sen nasıl olur da ilim tahsil ettiğini iddia edebilirsin? Baksana,
defterlerin, notların elinden alınınca ilimsiz, irfansız kalıyorsun.' Sonra
adamlarına emretti, kitap ve defterleri verdiler. Haydutun bana söylediği söz
üzerine çok düğündüm. Adam haklı idi. Cenab-ı Hak, onu, beni irşad için ko-
nuşturdu. Ne zaman Tus'a döndüm, üç yıl büyük bir çalışma ve gayretle defter-
lerimdeki notları iyice okudum. Bilgileri hafızama naklettim. Onları öylesine
öğrendim ki, defterler ve notlar elimden alınsa da artık ilimsiz kalmayacak
hale geldim. Yolkesici bana iyi bir ders vermişti"²

Sonra Nişabur'a gitti. Orada tanınmış bilgin adamı İmam al-Haramayn
Ölm. H.478/M.1085)"in³ öğrencisi oldu. Yüksek zekası, kuvvetli hafızası,
kavrayışının derinliği ile, kısa zamanda usul al-fık, kelam, mezhep, mantık,
felsefe, edebiyat, cedel gibi ilimleri öğrendi. Nihayet hocasının seviyesine
geldi. Arkadaşları arasında mümtaz yer işgal etti. Dostları arasında iftihar
edilir hale geldi. Hocası tarafından övüldü. Hocası öldükten sonra (H.478),
Nizâm al-Mulk'ün yanına gitti. Büyük vezir 28 yaşında olan bu gence alaka gös-
terdi. O zamanlarda açık toplantılar, ilmi sohbet ve münazaralar ihdas ediliyor,
tezlerini tartışıyorlardı. Nizâm al-Mulk, böyle münazaralar tertip etmekten zevk
duyuyordu. Nizâm al-Mulk, İmam-ı Gazzâlî'yi böyle münazaralara soktu. Gazzâlî,
her girdiği toplantıdan galip çıktı. Onun hitap ve izah kabiliyetinin yüksek-
liği, zekasının parlaklığı karşısında kimse dayanamadı. Şanı şöhreti arttı.
Herkesin hayranlığını kazandığı gibi, Nizâm al-Mulk'ün de hayranlığını kazan-
dı. O, Gazzâlî'yi, Bağdat Nizamiye Medresesine müderris olarak atadı. Göster-
diği gayret ve çabalardan sonra Zeyn al-Dîn, Huccat al-İslâm gibi lakâplar

1. Subkî, a.g.e., C. IV, S. 113; Kasım Küfrevi, İA, Gazzâlî Md, C.IV, S.748.

2. Kasım Küfrevi, İA, Gazzâlî Md., S. 748.

3. İsmail Hakkı, İmam al-Haramayn, İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Sene 2, S. 9.

aldı.¹ Bir taraftan eserler yazıyor, diğer taraftan siyasetle de uğraşıyordu. Halife ile Melikşah (Ölm H.485/M.1092) arasında elçilik bile yaptı. Gazzālî'nin bu gibi faaliyetleri çok sürmedi. İlim hayatının en parlak, en şaşaalı, en muzaffer çağında birden bire kendisine büyük bir değişiklik geldi. Manevi bir inkilap geçirdi. H.488/M.1095 yılında geçirdiği bu şüphe kırızından Bağdat'ı terketti. İnzivaya çekilmeye karar verdi. Bu karar Gazzālî'nin kendi eseri olan al-Munkız min al-Zalâl'da şöyle geçer: "Bende şu kanaat hasıl olmuştu ki, ahirette saadete kavuşmak için tek yol, takva (günahlardan sakınmak) ile yaşamak, nefsi heva ve hevesinden men etmek yoludur. Bu ahiretin başı da bu gurur diyarından (dünyadan) uzaklaşmak, ahirete bağlanmak, bütün varlığımla Allah'a yönelmek suretiyle dünyadan kalbin ilgisini kesmektir. Bu da ancak makamdan, maldan yüzçevirmek, insanı yüksek gayelerden alıkoyan meselelerden, alakalardan kaçmak ile tamam olabilirdi. Sonra kendi durumumu gözönüne getirdim. Baktım ki, dünya ilgilerine dalmışım. Bu alakalar her taraftan beni çevrelemişler, yaptığım işleri düşündüm. En güzeli, talim ve tedaris idi. Bundan da ahirete pek menfaat olmayan ehemmiyetsiz bir takım ilimlerle meşgul olduğumu gördüm. Tedristeki niyetimi yokladım. Onun da Allah rızası için olmadığını; mevki sahibi olmak, şan ve şeref kazanmak arzusundan ileri geldiğini anladım. Uçurumun kenarında bulunduğuma, vaziyetimi düzeltmeye uğraşmazsam, ateşe yuvarlanacağıma kanaat getirdim. Bir müddet hep bunu düşündüm. Henüz ihtiyarım sahiptim. Bir gün Bağdat'tan çıkmaya, o hallerden kurtulmaya kat'i karar verdim; ertesi gün bu karardan vazgeçtim. Kararsızlık içinde idim. Bir sabah ahiret isteğine meyl ve arzum kuvvet bulsa, akşam üzeri muhakkak dünya arzuları bir ordu gibi üzerime saldırarak o arzuyu dağıtırdı. Dünya arzuları zincir gibi beni makam ve mevkiye doğru sürüklüyordu. İman münadisi de şöyle seslenirdi: "Göç zamanı gelmiştir. Ömrün sona ermek üzeredir. Önünde uzun ahiret seferi vardır. Şimdiye kadar edindiğin amel ve ilim hep riya ve gösterişten ibarettir. Şimdi ahirete hazırlanmazsan ne zaman hazırlanırsın? Dünya alakalarını şimdi kesmezsen ne zaman kesersin?"

Bu sırada içimde evvelki arzu yeniden uyanır. Bağdat'tan firar etmek kararı kuvvet bulurdu. Bu sefer Şeytan gelerek şöyle derdi: "Bu, sana arız

1. İbn Kasîr, al-Bidāya va'n-Nihāya, Mısır 1351/1932, C.XII, S. 137; İbn al-Cavzî, a.g.e., C.IX, S. 55; Gazzālî, Fazā'il al-Anām, S. 4.

olmuş bir hastalıktır. Sakın itaat edeyim deme. Çünkü çabuk zail olacak bir haldir. Eğer ona uyarak bugün içinde bulunduğun yüksek mevkiyi, kimsenin bozmaya imkan bulamayacağı muntazam hayatı, hasım lar tarafından ihlal edilmek tehlikesinden uzak maişeti terk edersen ihtimal bir gün nefsin onu arzu eder, fakat ona bir daha kavuşmak müyesser olmaz.

488 senesi Recep ayından itibaren altı ay kadar dünya arzuları ile ahiret düşünceleri arasında kararsız kaldım. Bu, Recep ayında iş ihtiyari olmaktadır çıktı. İztirār mevkiine düştüm. Çünkü Cenab-ı Hak dilime bir kilit vurdu. Tedrisi yapamayacak surette bağlandı. Talebemi memnun etmek için bir gün olsun ders vermeye nefsimi zorladım, fakat dilim bir kelime dahi söyleyemezdi. Buna muktedir olamıyordum. Sonra dilimdeki bu tutukluk kalbime bir hüznün verdi. Bu hüznün tesiriyle midemde hazım kuvveti kalmadı. Yemekten, içmekten kesildim. Kandırarak kadar su boğazımdan geçmiyordu. Bir lokmayı hazmedemiyordum. Bu yüzden bütün bedeni kuvvetlerim zayıf düştü. Doktorlar, ilacın bana fayda vereceğinden ümit kestiler, dediler ki: 'Bu kalbe arız olmuş bir haldir; oradan mizaca sirayet etmiştir. Kalbe arız olan büyük elem zail olmadıkça ilaçla iyileştirmeye imkan yoktur.' Acz içinde kaldığımı, irademin tamamıyla elden gittiğini görünce çaresiz kalmış bir kimsenin ilticası suretinde Allah'a iltica ettim. Çaresiz kullarının duasını karşılıksız bırakmayan Allah beni kurtardı. Mevki, mal, aile, evlat, anıy gibi şeylerden yüz çevirmeyi bana kolaylaştırdı. Mekke'ye gitme kararında olduğumu söyledim. Halbuki içimde Şam'a gitmek arzusu vardı. Halife ve bütün beni sevenler Şam'da ikamet etme arzusunda olduğumu öğrenmesinler diye hakikatı sakladım. Bir daha dönmek üzere Bağdat'tan çıkacağıma, 'latif hileler' denilen kapalı sözlerle belli etmeye çalıştım. Bütün Irak alimlerinin tenkidine hedef oldum. Onların içinde bütün bu şeylerden yüz çevirmemin dini bir sebepten ileri geldiğini kabul edecek bir kimse yoktu. Zannediyorlardı ki, içinde bulunduğum mevki dinin en yüksek mevkiidir. Bilgileri ancak bu anlayışa müsaitti. Sonra halk bir takım tanminler içinde şaşırıldı kaldı...

Bağdat'tan ayrıldım. Yanımdaki malı dağıttım. Benim ve çocuklarımla nafakasına vetecek kadarını bıraktım. Irak malı, Müslümanlara vakıf olduğundan böyle işlere ayrılması caizdir. Dünyada bir alimin kendi çocukları için ayırabileceği bundan daha iyi mal görmedim. Sonra Şam'a vardım."¹

1. Gazzali, al-Munkız, çvr. Hilmi Güngör, İstanbul 1948, S. 45-49.

Bundan sonra inzivaya çekildi. Şam'da iki yıl sessiz yaşadı. Oradan Kudüs'e geçti. Hac mevsiminde Mekke ve Medine'yi ziyaret etti. Mısır ve İskenderiye'ye de uğradı. Hz. İbrahim'in kabrini ziyaret etti. Burada üç şey hakkında yemin etti: 1. Sultanların yanına gitmemek. 2. Münazara yapmamak ve taassup göstermemek. 3. Sultanlardan maddi yardım almamak.¹

Ğazzālī, 11 yıl şurada burada münzevi hayat yaşadı. Gündüzleri Emevi camilerinin minarelerinden birine çıkar, vaktini zikir, ibadet, tefekkür ve Kuran okumakla geçirirdi. Burada tasavvuf ilmi ile uğraştı. al-Munkız min al-Ğalāl'inde kelamcılarını kuru ve yetersiz, batınileri yanlış inanç ve metotta, filozoflarını birçok meselelerde şeriata aykırı düşüncelere sahip olduklarını görmüş, sofilerini beyenmiştir.

Vezir Fahr al-Mulk'ün kesin çağrısını kabul etmek mecburiyetinde kaldı. H.499/M.1105 yılında Nişapur'a döndü. Nizamiye Medresesinde ders vermeye başladı.

Tekrar tedrisata başlamayı nasıl kabul ettiğini, Ğazzālī'nin al-Munkız min al-Ğalāl adlı eserinden okuyalım:²

Bu mesele hakkında kalp ve müşahade erbabından, yani mutasavvıflardan bir cemaatle istişarede bulundum. Hepsi artık halk içine karışmak, köşeyi terketmek lazım geldiğini ittifakla söylediler. Allah yolunda yürüyen bazı iyi kimseler tarafından görülüp, tevatür derecelerine varan bir çok riyalar da bu fikre kuvvet verdi. Bu riyalar bu hareketin Cenab-ı Hakk'ın bu asrın başında taktir ettiği bir hayrın, doğruluğa dönmenin başlangıcı olduğunu gösteriyordu. Tanrı, her yüzyıl başında dini yeniden dirilteceğini vadetmiştir. Bu şehadetlerden dolayı içimde ümidim kuvvet buldu. İyi zannım galip geldi. 499 senesinin Zilkâdesinde bu mühim vazifeyi yerine getirmek için Nişapur'a hareket etmemi Tanrı müyesser kıldı. Bağdat'tan çıkışım, 488 senesinin Zilkâdesinde vuku bulmuştu. Demek ki, halktan ayrı yaşama müddetim 11 seneyi bulmuştu. Şimdiki hareket Allah'ın

1. A. Çubukçu, Gazzali ve Şaphecilik, S. 61.

2. H. Güngör, a.g.e., S.67-69.

taktir ettiği bir harekettir. Allah'ın öyle acayip taktirlerindendir ki, halktan ayrı yaşadığım esnada kalbimden hiç geçmemişti. Nasıl ki, Bağdat'tan çıkışım, içinde bulunduğum halleri terkedişimde asla hatırıma gelmeyen şeylerdi. Kalplerde, hallerde değişiklik yapan Allah'tır. "Mü'minin kalbi Allah'ın parmaklarından ikisinin arasındadır." Şu kanaatteyim ki, ben gerçi ilim neşrine döndüm, fakat bende hakiki manasıyla bir dönme yoktur. Eski halime dönmedim. Çünkü "dönmek" yeniden eski hale girmek demektir. Ben eskiden insana mevki kazandıran ilmi yayıyordum. Sözümle, amelikle O ilme davet ediyordum. Maksadım niyetim, mevki, şeref kazanmaktı. Fakat şimdi insana mevki terkettiren, rütbeden uzaklaşmayı öğreten ilme davet ediyorum. Niyetimi, maksadım arzum budur. Bu halim, Allah'ın malumdur. Ben kendi nefsimi ve başkasını islah etmeyi istiyorum. Muradıma erecek miyim, yoksa istediğime kavuşmaktan mahrum mu kalacağım, bilmiyorum. Lakin yakın ve müşahadeye varan bir imanla inanıyorum ki, "bir halin değişmesi, bir işi yapmak kuvveti ancak yüksek ve Ulu Tanrı'dan gelir." Ben hareket etmedim, Allah beni harekete getirdi. Ben bir şey yapmadım, O bana yaptırdı. O'ndan umarım ki, ilkin beni islah etsin, sonra benim vasıtamla başkasını islah etsin. Beni doğru yola kavuştursun, sonra, benim vasıtamla başkasını doğru yola götürsün. Hak olan şeyih hak olduğunu bana gösterebilir ve ona uymayı bana nasip etsin. Batıl olan şeyin batıl olduğunu bana gösterebilir ve ondan sakınmayı bana nasip etsin.

Müderrişliğe bir yıl devam ettikten sonra yalnızlığı tercih ederek Tus'a döndü. Bir ara Sultan Sencer'e şikayet edildi. Şikayet konusu ise Gazzālî bir eserinde İmam Abū Hanife'yibiraz tenkit etmişti. Şikayet üzerine Sultan, Gazzali'yi huzuruna çağırdı, bir süre direndikten sonra Sultan'ın karşısına çıktı. Abū Hanife hakkında bir şey söylemediğini bilakis ona karşı büyük saygısı olduğunu, hiç bir mezhep için taassup göstermediğini beyan ederek şöyle dedi: "Meḳūlātta burhana ve akla dayanırım, şeriatta ise mezhebim Kuran'dır, imamlardan hiç birini taklit etmem."¹

1. Faḳāḳ'ıl al-Anām, İnan 1333, S. 12.

Böylece Gazzālī, Sultan Sencer'in sevgisini kazandı. Şikayet edenler de utandı.

Son zamanlarda Tus'da özel öğrencilerle meşgul oldu. Memleketinde H.505/M.1111'de hayata gözlerini kapadı. Hayatının son zamanlarını der- vişçe yaşadı. Hatap yazmayı, çocuk okutmayı bırakmadı. Bir rivayete göre, pazartesi günün büyük bir kısmını zikir, taat, ibadet ve tilavetle geçirdi. Gecenin fecrinde abdest tazeledi, sabah namazı kıldı. Sonra kefen istedi. Onu öpüp başının üstüne koyup, yüzüne sürdü. "Ey benim Allah'ım, malikim, emrin başım gözüm üzerine olsun." dedi. Yüzünü kibleye çevirdi ve uzandı. Bir de baktılar ki, ecel şerbetini içmiş, Rabbine kavuşmuştu.

Huccat al-İslām öldüğü zaman 55 yaşında idi. Erkek evladı yoktu. Kız çocukları vardı. Sülaleleri, o kızların çocuk ve torunları ile devam etmiştir. Öldüğü zaman ancak ailesine yetecek az bir miras bırakmıştır.

D - GAZZALI'NİN İSLAM DİN VE DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ

Gazzali'nin yaşadığı devre, siyasi, ilmi ve dini yönden önemli olayların vuku bulduğu Selçuklu İmparatorluğunun parlak devirleri olan H.5/M.11. yüzyıllarına rastlar.

Fatımîler tarafından devamlı destek gören batınîlerin faaliyetleri ve haçlıların İslam ülkelerine yaptıkları saldırılar, siyasi bakımdan bu yüzyılın en önemli devlet olaylarıdır.

Selçukluların ilk faaliyeti Selçuk'la başlar. Hakan'ın güvenini kazanan, önceleri Uygur devleti vatandaşı olan Selçuk'un babası, oğlunu Selçuk'un ordu kumandanlığına atanmasını sağladı. Sonunda çeşitli sebeplerden ötürü Hakan'dan kuşkulunmaya başladı. Maiyetiyle Seyhun nehri civarında yerleşti ve orada İslamiyeti kabul etti. Civardaki Türk kavimleri ile yaptığı savaşlarda üstün geldi ve şöhretini arttırdı.¹

Selçuk'un ölümünden sonra oğlu Tuğrul idareyi eline geçirdi. Horasan'ı zaptetti. H.428/M.1036 yılında Nişabur'da kendi adına hutbe okuttu. Daha sonra Gazneliler'in ülkelerini aldı. H.431/M.1040 tarihinde artık hutbeyi kat'i suretle kendi adına okutarak saltanatını ilan etti. Çok geçmeden Tuğrul Bey, Curcan'ı, Taberistan'ı, Hamedan'ı, İsfahân'ı, Kuzistan'ı, Azerbeycan'ı ve Kuzistan'ı hükmü altına aldı. Rey şehrini İmparatorluğun merkezi yaptı. H. 499/M. 1057 yılında Bağdat'a gitti. Halife Kaim Biemrillah'ın elini öptü. Kardeşinin isyanını bastırmak üzere, İran'a gidince, Besasir Bağdat'ı eline geçirdi. Halife'yi hapsedti. Tuğrul H.451/M.1059'da Bağdat'a döndü. Besasir'i öldürdü. Halife'yi makamına yeniden getirdi. Halife'nin güvenini kazandı.² Tuğrul Bey'den sonra Alpars-

-
1. Köprülüzade M.Fuat, Türkiye Tarihi, İstanbul 1923, S.156-157; A.Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, Ankara 1972, S. 64.
 2. Köprülüzade, a.g.e., S. 159; A.Çubukçu, İslam Düşüncesi, S.64; Abu'l-Falah 'Abd al-Hayy b. al-Hanbali, Şazarât al-Zahab fî Ahbar man Zahab, Mısır 1350, C.III, S. 244, 287-288.

lan (Ölm. H.465/M.1072) idareyi ele geçirdi. Sirvan'ı, Ermenistan'ı ve Gürcistan'ı fethetti. Bizanslara karşı savaşarak (H.464/M.1071) Türklerin Marmara sahillerine kadar yayılmasını sağladı. Nizam al-Mulk'ü vezaret makamına getirerek devlet işlerinin düzenli gitmesini sağladı.¹

Alparslan'ın yerine oğlu Melikşah (Ölm.H.485/M.1092) geçti.² İslam ülkelerinin büyük bir kısmına *sahib olmuştu*. Tiyanşan, Seyhun havalesinden başlayarak Marmara ve Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarına, Yemen ve Basra'ya kadar olan ülkeye hakimdi. Bilginlere de hürmet eder ve korurdu.

Melikşah'tan sonra Berkıyaruk (Ölm. H.498/M. 1109) İmparatorluğu ele geçirdi. Bâtınîlerle mücadelesi meşhurdur. Daha sonra Gıyas al-Din Abū Suca Muḥammad b. Melikşah (Ölm. H.511/M.1117), Mu'iz al-Din Abu'l-Hāris Sancar Aḥmad (Ölm. H.552/M.1117) devam ettiler.³ Sancar de batınîlerle mücadele etti.⁴ H. 5. yüzyılda önemli siyasi faaliyette bulunan bu fırka Ahvaz taraflarında faaliyet göstermiş olan Maymun b. Daysān ile 'Abdu'llāh b. Maymun al-Ḳaddāh'ın büyük rolü olmuştur.⁵ "Bunlar, imametin 'Ali b. Abī Tālib (Ölm. H.40/M. 660), Ḥasan (Ölm. H. 49/M. 669), Ḥusayn (Ölm. H.61/M.680), Alī (Ölm. H.94/M.712), Muḥammad Bakır (Ölm. H.114/M.732) Cāfar al-Şadık (Ölm. H.148/M.765) ve Muḥammad b. İsmail sonra, bu nesilden gelen gizli ve açık imamlara geçeceğini ileri sürdüler. Kendilerini 'Ali b. Abī Tālib'in kardeşi 'Ukayl, daha sonra da Muḥammad b. İsmail'in neslinden olduklarını iddia ettiler. Amaçları siyasi idi. İslam devletini yıkmak istiyorlardı."⁶

Hamdan b. al-Aş'as batını idi. Karmat lakabı ile tanınıyordu. Bundan dolayı da batınîlere de karmuta denildi. Fatimi devletinin kurulma-

1. İbn Kasīr, a.g.e., C.XII, S. 140; C.VIII, S. 161; Köprülüzade, Türkiye Tarihi, S. 161-162.

2. İbn Kasīr, a.g.e., C.XII, S. 105; Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, S. 18-25.

3. İbn Kasīr, a.g.e., C.XII, S. 154-157; Köprülüzade, Türkiye Tarihi, S.164-7.

4. M. Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C.II, S. 150-156,

5. A. Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, S. 66 (dip not).

6. A. Çubukçu, aynı eser, S. 66 (dip not).

sında Karmut'aların büyük rolü olmuştur. Fatimiler devleti yöneticileri, Batınilerin davalarını benimsemişler, davayı güden dairelerden istifadeye çalışmışlardır.

Batınilerin en önemli kişisi, al-Ḥassān b. al-Sabbāh (Ölm. H.518/M.1124)'tır. Önemli bir dahidir. H. Sabbāh Halife Mustansir (Ölm. H.487/M.1094)'le görüştüktan sonra ateşli bir Batini oldu. Horasan'a gitti. Mustansir adına davette bulunuyordu.¹ H.483/M.1090 yılında Alamut kalesine yerleşti. Abbasilerle mücadelesini sürdürdü. Görüşlerini şöyle ifade ediyordu: "Akıl ve düşünce, çokluğu götürür. Gerçek ise birliktir. Birliği sağlamanın tek yolu da bir imam-ı masuma bağlanmaktır." Ḥassān Sabbāh'ın bu tür propagandaları, tarihte al-Davat al-Carida adı ile geçer. H. Sabbāh ve bunu destekleyenlerin amacı, Abbasi ve Selçuklu devletlerini yıkıp, İslam ülkelerini ele geçirmektir. Bunun için teşkilatlandılar, cahil halkı mezheplerine davet ettiler. Kendi görüşlerine uygun olmayan büyük din ve devlet adamlarını gizlice öldürmeyi planladılar ve öldürdüler. H. 485/M. 1092 tarihinde Büyük Selçuklu İmparatorluğunun veziri Nizām al-Mulk'ü, H.500/M.1106 Sultan Sancar'ın veziri Fahr al-Mulk Abū Mazaffar b. Nizām al-Mulk'ü, H.492/M.1098'de Abu'l-Kasım b. İmam al-Haramayn gibi büyük zatlari bu mezhebin fedaileri tarafından öldürüldüler.² Bu kuvvetli teşkilata karşı bilgili, mezhep ihtilaflarını çok iyi bilir, kuvvetli mantığa ve kaleme sahip biri, Ehl-i Sünnet yolunda olan İslam ülkelerini savunması gerekiyordu. Gazzālī ise, bu meziyetlere sahip idi. Sultanlar adı geçen teşkilata silahla karşı koyarken, filozof Gazzālī ise kalemi ile mücadelelerini sürdürüyordu. Bu hususta Kitab Faḫāih al-Batıniyya (al-Mustazhiriyya), al-Kıstas al-Mustakīm, Mufaṣṣal al-Hilāl, Huccat al-Ḥakk, Kavāsım al-Batıniyya va'l-Dara (ad-Darac) al-Marḫūm adlı eserlerini piyasaya sürüyordu.³ Fakat buna rağmen tesiri az olmuş ancak H. 654 yılında Hulagu

1. İbn al-Cavzī, a.g.e., C.IX, S. 120-122.

2. İbn Kasīr, a.g.e., C.XII, S. 140, 157, 167; İbn al-Asīr, al-Kāmil, C. VII, S. 237; C.VIII, S. 161.

3. A. Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, S. 67 (dipnot).

Alamut kalesini zaptettikten sonra faaliyetlerine son verilebilmiştir.

5. yüzyılın en önemli siyasi olaylarından birisi Haçlı seferleridir. Hristiyanlar Batınilerden yardım gördüler. Bu yardım sayesinde H. 491/ M. 1097'de Antakya'yı, H. 492/ M. 1098'de Kudüs'ü aldılar.¹ Bir yüzyıl sonra aynı şehirlerin Salahaddin Ayyübî tarafından Haçlı orduları mağlup edilmek şartıyla geri alındı.² H. 5/M.11. yüzyılda bir taraftan devletler arasında mücadele sürerken, diğer taraftan mezhepler arası çatışma da şiddetle devam ediyordu. Bu çatışma yüzünden meydana gelen olaylar, bazan savaş haline dönüşüyordu. H. 445,478,481,482 ve 486 yıllarında Ehl-i Sünnet ve Şiiler arasında meydana gelen çatışmada birçok kimseler ölmüştür.³ Yine bu arada Hanbalilerle Eşariler arasında Bağdat'ta şiddetli kavgalar oldu.⁴ Sofilerle Hanbeliler ve Kerramiler arasında da aynı çekişmeler devam etti.⁵ Çekişmeler bazan da Nizāmiye Medresesi'ne sığıyordu. Fakat medreseler Ehl-i Sünnet görüşünü savunuyordu. Batıniler çoğaldığı bir devrede, Medreseler siyasal ve kültürel bakımından çok faydalı oluyordu. Bağdat Nizāmiye Medresesi'nin başında Gazzālî bulunuyordu. Müslümanlar arasındaki ihtilafların kalkması için elinden geleni esirgemiyor ve yapmaya çalışıyordu. Müslümanlar arasındaki bu ihtilaftan müşteki idi. Onun bu hususta verdiği ilimler, çağındaki kültür durumunun anlaşılması bakımından çok önemli ve faydalı olduğundan kısaca bundan bahsetmek yerindedir.

Gazzali, halkın inancının zayıflaması ve durgunlaşmasını dört sebebe bağlıyor.⁶ Biri Batınilerden, diğeri felsefecilerden, üçüncüsü mutasavvıflardan, dördüncüsü de ilim adamlarının muamelelerinden meydana gelmektedir.

1. İbn Kasir, a.g.e., C. XII, S. 155-156.
2. C.Brockelmann-Neşet Çağatay, İslam Devletleri ve Milletleri Tarihi, Ankara, 1954, S. 236-243.
3. İbn Kasir, a.g.e., C. XII, S. 127, 134, 135, 145; İbn al-Asir, a.g.e., C. VIII, S. 65.
4. İbn Kasir, a.g.e., C. XII, S. 115,127,162.
5. İbn al-Asir, a.g.e., C. VIII, S. 72-73, 131, 177-178.
6. Gazzālî, al-Munkız min al-Zalâl, S. 139.

Birincisini oluşturan Batınilerin durumu yukarıda bahsedilmiş olduğundan tekrarına lüzum yoktur.

Felsefeciler genel olarak, tabiatçılar, dehriler, ilahiyatçılar, olmak üzere üçe ayrılırlar.¹ Zeka ve anlayışlarının herkesten üstün olduğuna inanırlar.²

Dehriler, Allah'ın varlığını inkar ediyorlardı. Alem ezelden beri mevcuttu ve devam edecektir görüşünde idiler.

Tabiatçılar, Allah'ın varlığını kabul ediyor, fakat Cennet, Cehennem ve Ahiret gibi ilgili görüşleri inkâr ediyorlardı.

Aristo'ya uyan ilahiyatçılar ise, her iki sınıfı tenkit etmekle beraber Hak yolunu bulamamışlardır. Bazı felsefeciler, kültürsüz halkı nizama sokmak için peygamberlerin uydurdukları şeylerden ibaret derlerdi. Kendileri bilgili olduklarından şeriata bağlanmayacaklarını söylüyorlardı. Birçok cahil halk da bunlara uyuyor ve gevşeklik gösteriyorlardı.³

Mutasavvıflara gelince: Tasavvuf cereyanları İslam aleminde yaygın hale geldi. Zaviye ve hanegahlar çoğaldı. Tasavvuf moda halini aldı. Gerçek sofilerin yanında sahteler de türedi. Bunları da çeşitli gruplara ayırabiliriz.⁴

İbahiler: İbahiler, taklit, şehvet ve tembellik yüzünden yolunu şaşırان kimselerdi.⁵ Bunların da çeşitli bölümleri vardır. İbahilikle ilgili geniş bilgi için, Gazzâli'ye Göre İbahilik, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 165-172. sayfalarına bakınız.

5. yüzyıl ilim adamlarının durumu:

Bu devirde şer'i hükümlere bağlı olmayan kültürlü kişiler bulun-

1. Gazzâli, al-Munķız min al-Zalâl, S. 139.

2. Gazzâli, Tahâfut al-Falâsifa, Mısır 1955, S. 59.

3. Ağah Çubukçu, İslam Düşüncesini Hakkında Araştırmalar, S. 69.

4. Aynı eser, aynı sayfa; Köprülüzade, Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, İstanbul 1918, S. 17.

5. Gazzâli, kitab Yuzķar fihi Hamakât Ahl İbâna, S. 3, 6.

yordu. Bunun yegane sebebi, Hint, İran ve Yunan kültürünün İslam ülkelerinde yayılması ve siyasi amaçla kurulan farkaların faaliyeti olmuştur. Ticaretler, seyahatlar, ilmi tercüme serbest düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Savaşlarla genişleyen sınırlar, fikir çatışmalarını meydana getirdi. Dini ilimlerin anlayış şekli değişmiş, dini terimlerin anlamlarını başka anlamlara tersedilmiştir.¹

Bazıları haram ile helal arasında fark gözetmezler. "Allah şehveti yok etmeyi buyurduğu halde tecrübelerimizle anladık ki, bundan kurtulmak imkansızdır. O halde kendimizi bu uğurda görmek ahmaklıktır." derlerdi.² Diğer bir kısım da kalpleri ile Allah'ın huzurunda olduklarını, bundan dolayı ibadetten kaçınmalarının ve zahiren şehvete dalmalarının mahzurlu olmadığını inanırlardı.³

Bazı ibahiler, mutasavvıf gibi görünmesi için Sufiler gibi giyiyorlar ve onların ifadelerini tekrarlamaya çalışıyorlardı. Pakat mesleğinin gerçeğine inanıyorlardı.⁴

Bir başka kısım ibahiler de çok ileriye giderek, yeme, içme ve giyme şehvetine dalmışlar ve doğru yolda olduklarına inanıyorlardı.

Diğer bazı taklitçiler, Allah indinde en yüksek mertebeye ulaştıklarının, hakikate müşahade ettiklerini, ve ilahi bilgilerine sahip olduklarını ifade ediyorlar ve kendilerini üstün görüyorlardı. Velhasıl bu yolda vecd ve hulul derecelerine ulaştığını iddia eden bu kişiler, gerçek sufilikten uzak, dini kanunları çiğneyen zatlardı.⁵

Vaizler, dini ahkamları bir yana bırakarak hikaye, şiir ve nükteli söylemekten kendilerini alıkoyamıyorlardı.⁶ Şöhretlerini yükseltmek için

-
1. Gazzālī, İhya' al-'Ulūm al-Dīn, C. I, S. 38; A. Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, S. 71.
 2. Gazzālī, Mizān al-'Amal, S. 90; Murtaza, İthāf al-Sada, C.VIII, S.470.
 3. Murtaza, aynı eser, C.VIII, S.478.
 4. Aynı eser, C.VII, S. 480.
 5. Aynı eser, C. VII, S. 481-485.
 6. Gazzālī, İhya' al-'Ulūm, C.I, S. 34.

ilahi aştan, vusuldan ve vecdden bahsediyorlardı. Mukaddislerin çoğu, gerçek hadis ilminden uzak, bütün Tanrı hareketleri şöret yapmak idi. Bunlar, gerçeği kaybetmiş birer taklitçi idiler.¹ Kelamçılar iki kısma ayrılır: 1) Dalalet yolunu tutanlar. 2) Doğru yolda olanlar.

Bu devirde doğru yolda olanlar da normal vazifelerini yapamıyorlardı. Başlangıçta Ehl-i Sünnet'i sapıklara karşı müdafaa halinde görünürlerse de zamanla amaçlarından uzaklaştılar. Yanlış netice veren kıyaslarla zaman kaybettiler.²

İlim adamlarının düştükleri hatalar Gazzālî İhya' al-'Ulum'da teferru-
atla anlatıyor.³ Bu devirde peygamberliğini ilan edecek kadar sapıklar bu-
lunuyordu.⁴

Beşinci yüzyılda Mutezile fırkası, mezhep haline gelmiştir. Akıl-
cı tutumları vardı. İyilik ve kötülüğün aklen bilinmesini vacip sayıyor-
lardı.⁵ Mutezile, kuvvetli düşünceleri yetiştiren bir fırka olduğu için göz-
den düşse bile sık sık itibarlarını kazanıyorlardı. Mutezileye en büyük dar-
beyi Eşari ve Maturidi vermiştir. Mutezile ile ilgili geniş bilgi için,
İslam Ansiklopedisi, Mutezile Maddesine bakınız.

5. yüzyılda Haçlılarla Müslümanlar arasındaki mücadele, İslam ülke-
lerinde Türklerin hakimiyet kurması ve İslamiyeti kurumması, siyasete ve
kültüre dinin hakim olması, Nizām al-Mulk'ün kültüre önem vermesi, üniver-
site seviyesinde medreselerin yaptırılması, Ehl-i Sünnet'in diğer fırkalarla
çekişmesi, Sunni mezhebinin ekseri Müslümanlar tarafından benimsenmesi gi-
bi karakteristik vasıfların tespit etmek imkanı vardı.

Bu yüzyılda Gazzālî, Bağdat'ta Nizāmiye Medresesi'nde müderrislik
yapıyor, Sultan ve Vezir'le görüşüyordu. Hatta bir defasında Halife ile

1. Murtaza, a.g.e., C.VII, S. 460-465.

2. Aynı eser, C.VII, S. 456; Gazzālî, al-Munkız, S. 92-93; Gazzālî, İhya'
al-Ulum, C.I, S.33.

3. Murtaza, a.g.e., C.VIII, S. 445-473.

4. İbn Kasîr, a.g.e., C.XII, S. 165.

5. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 98.

Melikşah arasında büyük meselelerde elçilik bile yaptı.¹ Sultan Melikşah'tan ikballer gördü. Halife'ye hizmet etti. Bir taraftan ders okutuyor, kitap yazıyor, diğer taraftan da siyaset yapıyordu. Siyasete dair Huccat al-Hak̄k'ı, Mufaşşil al-Halaf'ı, Kitab al-Darc al-Markum'u, Kitab al-Astas al-Muştabi, Kitab Kavāsım al-Batıniya'yi yazdı.² Bağdat'ta Gazzālī'nin siyasi faaliyetleri dört sene sürdü. H. 488/M.1095 yılında geçirdiği bir şüpheli krizden sonra Bağdat'ı terketti.³ Gazzālī, sultanlardan başka vezir ve devlet adamlarıyla da fikir teatisinde bulundu. Muhtelif vezirlere mektuplar gönderdi.⁴ Bir kısım mektuplarında halkın ihtiyacını karşılamasını hatırlattı.

Gazzālī, ömrünün son günlerini özel öğrencileriyle geçirdi. H. 505/M. 1111 yılında kendi memleketinde hayata gözlerini yumdu.⁵

-
1. Gazzali, Faḫa il al-Anām, S. 16-17.
 2. A. Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, S. 79; Gazzali, al-Kıştās al-Mustaḫīm, S. 58; Gazzālī, Cavāhir al-Kurān, S.21.
 3. H. Ziya Ülken, İslam Felsefesi Tarihi, S. 326.
 4. Gazzali, Faḫa'il al-Anām, S. 60.
 5. İbn Hallikān, a.g.e., C.III, S. 353-355; Gazzālī, Faḫa'il al-Anam, S.4-5.

E- GAZZALİ'NİN ESERLERİ

a- ~~Eserlerin kronolojik sırasına göre taksimi:~~

Büyük bir İslam alimi olduğu kadar da velud bir yazar olan Gazzali'nin bütün eserlerinin günümüze kadar geldiği söylenemez. Zira ondan sonra İslam dünyasının başına gelen felaketler arasında, eserlerin bir kısmının yok olduğu tahmin edilebilir. Özellikle Moğol istilasından sonra milyonlarca yazma eserleri yakılmış, yırtılmış ve nehre atılmıştır. Buna, o sıralarda bulunduğu ahşap kitaplıkların kendiliğinden yanmalarını da eklemek gerekir. Bu arada Nişabur, Mizamiye ve Semerkand gibi ilim merkezleri birer masal ve hayal olmuştur.

Yukarıda ifade edilen sebepler dolayısıyla Gazzali'nin eserleri ile ilgili olarak kaynakların verdiği bilgiler birbirlerini tutmamaktadır. Kaynakların bazıları¹ 999 kitap ve risale, 60 cilt Arapça; Mevzu at al-Ulum adlı eserde ise 1000 eserden bahsederken İhya Ulum al-Din Şarihi Murtaza al-Zabidi 80, meşhur müsteşrik Brockelmann 70 eser adını verebilmiştir.

Abdurrahman Badavî Gazzali'nin eserlerini yedi kısma ayırıyor:

1. Kesin olarak Gazzali'ye ait olduğu tespit edilen eserler.
2. Şüpheli olanlar.
3. Eserlerin Gazzali'ye ait olmadığı görüşü galip olanlar.
4. Gazzali'ye ait eserlerin bir kısmı olup değişik edlarla müstakil halde zikredilenler
5. Gazzali'ye nispet edilenler.
6. Hüviyeti meçhul eserler.
7. Gazzali'ye ait yazmalar.²

Biz burada başlıca kaynak olarak GAL³, Suppl.⁴, İA⁵, Mu allafat al-Gazzali⁶ den yararlandık. Badavî'nin eserinde verilmiş olan müsteş-

1. Sa'îd Nafîsî, Tarih-i nazm ve naşr dâr Iran ve dâr zabân-i Fârisî, Tahrân 1344hş, C.II, S. 67.
2. A. Badavî, Mu allafat al-Gazzali (M.G.), Kahira 1961, S. 15.
3. Brockelmann, GAL, C.I, S. 535-546.
4. Brockelmann, Suppl, C.I., S. 744-756.
5. Kasım Kufravi, İA, Gazzalî Md, C. IV, S. 757-758.
6. A. Badavî, a.g.e., S. (16)

rik Maurice Bouyges'in tertibini takip ettiği¹ kronolojik sırayı takip ederek bir liste vermeye çalıştık.

b - Kesin olarak Gazzali'ye ait olduğu tespit edilen eserler:

(1) 465-478 yılları arasında yazdığı tespit edilen eserleri:

1- al-Ta'lika fî Furu' al-Mazhab:²

Gazzali'nin ilk yazdığı eser olup Subki, Ṭabakāt al-Şafi'īya adlı eserinde kitap hakkında bilgi vermektedir. Tus'a dönerken haramiler ile kendisi arasında geçen konuşmalara dair bilgileri ihtiva etmektedir.

2- al-Manhūla fi'l-Usūl:³

Hocası İmam al-Haramayn (ölm. 1085)'in⁴ hayatını tafsilatıyla anlatıyor. Brockelmann ve İbn Hallikān, al-Manhūla'de geçen h yerine h olarak yazmışlardır.

(2) 478-488 yılları arasında yazdığı tespit edilen eserler:

3- al-Basīṭ fi'l-Furu':⁵

İmam al-Haramayn'in eseri olan Şafi'î Furu'u'na dair Nihāya al-Maṭlab adlı eserin hulasasıdır. İbn Hallikān Şafii mezhebini en iyi anlatan eser olduğunu ve bundan daha mükemmel bir eser yazılamayacağını söyler.

4- al-Vasīṭ:⁶

al-Vasīṭ'in bazı ilaveleriyle hulasa edilmiş Şafii Furu'undan bahseden bir eserdir. Şafii mezhebinde çok rağbet görmüştür. Öğrencisi Muhammed b. Yahya al-Naysahmi tarafından şerhedilmiştir. al-Muḥiṭ adını

1. Aynı eser, S. 16.

2. A. Badavî, M.G., S. 3

3. Aynı eser, S. 6.; Brockelmann, Suppl, C.I, S. 754.

4. K. Kufravi, İmam al-Haramayn Md., İA, C.III, S. 249.

5. A. Badavî, M.G., S.17; Brockelmann, Suppl, S. 752.

6. A. Badavî, M.g., S. 19; Brockelmann, Suppl, S. 752.

alan bu kitap 16 cilttir.

5- al-Vaciz:¹

Bu eser, Şafii mezhebinde tutulan bir fıkıh kitabıdır. al-Basit ve al-Vasit eserlerinin imtizacından meydana gelmiştir.

6- Hulāṣat al-Muhtaṣar va Nakāvat al-Muṭtaṣar:²

Eser fıkha aittir. Gazzali bu eserde Şafii fikhını hulasa ediyor.

7- al-Muntaḥil fi'l-İlm al-Cadal:³

İlmi tartışma ve münakaşanın güzel taraflarını anlatan bir eserdir.

8- Ma'āhiz al-Hilāf:⁴

Hanefi ile Şafii mezhebini konu alan bir eserdir.

9- Lubāb al-Nazar:⁵

Gazzālī, mantığa dair yazmış olduğu Mi'yār al-İlm'de Lubāb al-Nazar hakkında bilgi veriyor.

10- Tahsīn al-Ma'āhiz (fi'l-İlm al-Hilāf):⁶

Şafii ile Hanefi mezhebini konu alan Ma'āhiz al-Hilāf adlı eserinin takviyesi için yazılmıştır. Husn al-Ma'āhiz de denir.

11- Kitāb al-Mabādī va'l-Ġāyat:⁷

Usul-ü fıkha dairdir.

-
1. A. Badavi, M.G., S. 25; Brockelmann, GAL, C.I., S. 543.
 2. A. Badavi, M.G., S. 30; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 754.
 3. A. Badavi, M.G., S. 32.
 4. Aynı eser, S. 33.
 5. Aynı eser, S. 34.
 6. Aynı eser, S. 35.
 7. Aynı eser, S. 36-37.

12- Kitāb Şifa al-Ġalīl fi'l-Kıyās va'l-Ta'līl:¹

Eser, Gazzālī'nin Batınilerle olan münazarayı ihtiva ediyor. Gazzālī bu eserini beş bölümde toplamakta; her bir bölümde ayrı ayrı deliller getirerek münazara konusunu ispata çalışmaktadır.

13- Fatāvā al-Gazzālī:²

Gazzālī'nin verdiği fetvaları havi bir mecmuadır. Fetvaların ekseriyetinde tarih olmadığından, yazılış tarihlerini tespit etmek güç olmuştur.

14- Fatvā:³

Bu da bir fetva kitabıdır. Gazzālī'ye sorulan bir soruya cevaben "Allah'ın Rasulü: Müslümana lanet etmek caiz değildir. Hayvana lanet etmek caiz olmadığı halde nasıl olur da Müslümana lanet etmek caiz olur?" hadisine istinaden "Müslümana asla lanet etmek caiz değildir. Eğer biri, bir Müslümana lanet ederse, o mel'un sayılır." şeklinde fetva da yer almaktadır.

15- Ġayat al-Ġūr fi Dirāyat al-Dur:⁴

Batınilerle olan münazarayı ihtiva ediyor. Aynı zamanda Safii alimi İbn Sarica arasında geçen bir münazarayı da ihtiva etmektedir.

16- Maḳāşid al-Falāsifa:⁵

Gazzālī bu eserinde, felsefecilerin fikir ve doktrinlerini tespite çalışarak gayet mükemmel bir tahlil ve terkip meydana getirmiş, bütün meseleleri vazih bir şekilde ortaya koymuştur. Avrupa'da felsefeyi tanımak için bu eser aranır hale gelmiştir. 1952'de İngilizce'ye, 1888'de Almanca'ya tercüme edilmiştir. İbranice tercümesi de vardır.

17- Tahāfut al-Falāsifa:⁶ Batıda üzerinde çok durulmuş bir eserdir.

Gazzālī'nin Yunan felsefesine karşı tenkitlerini ihtiva eder.

1. A. Badavi, M.G., S. 38; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 754.

2. A. Badavi, M.G., S. 44.

3. Aynı eser, S. 47.

4. Aynı eser, S. 50; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 754.

5. A. Badavi, M.G., S. 53; Brockelmann, Suppl, C. I, S. 755.

6. A. Badavi, M.G., S. 63; Brockelmann, Suppl, C. I., S. 754.

Gazzālī bu eserinde felsefecileri hezimete uğrattıyor. Musteşrik Bouyges tarafından 1927 yılında metni ile birlikte Latince hülasası neşredilmiştir.

18- Mi'yār al-'ilm fi Fann al-Mantık:¹

Mantık ve felsefeye dairdir. Gazzālī Mīzān adlı eserinde bu iki kitaptan bahs eder.

19- Mi'yār al-'ukūl:²

Bazı kaynaklarda bu eser Mi'yār al-'akl adıyla zikredildiği halde Gazzālī Tahāfut al felāsifa'sinde Kitāb Mi'yār al-'ukūl adını vermektedir. Abdurrahman Badavi, Muallafāt al-Gazzālī'sinde bu eserin Mi'yār al-'ulum olduğunu ifade etmektedir.

20- Mihak al-Nazar fi al-Mantık :³

Mantık'a dairdir. Gazzali al-İktisād fi'l-İ'tikād, Fayşal al-Tafriqa, Mişkāt al-Anvār, Mustaşfa, Kıştās al-Mustakīm ve Cavāhir al-Kuran gibi eserlerinde bu eserden bahseder.

21- Mīzān al-'Amal:⁴

Dünya ve ahiretin saadeti ancak ilimle tahakkuk edebileceği şeklinde bir görüşü savunan yazar, bu eserinde bu görüşünü dile getirerek tafsilatlı izaha çalışmıştır. Eser Latince'ye tercüme edilmiştir. 1945 yılında Paris'te basılmıştır.

22- Kitāb al-Mustazharī fi'l-Radd 'ala al-Bāṭiniya:⁵

Batınilerin görüşlerini çürüten mukni cevapları ihtiva eden bir eserdir.

P

1. A. Badavi, M.G., S. 70; Brockelmann, GAL, C.I., S. 545.
2. A. Badavi, M.G., S. 72; Brockelmann, GAL, C.I., S.545.
3. A. Badavi, M.G., S. 73; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 755.
4. A. Badavi, M.G., S. 79; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 749.
5. A. Badavi, M.G., S. 82.

23- Kitāb Huccat al-Hakk:¹

Gazzālī bu eserini 1934 senesinde Şam'da basılmış olan al-Mun-kız'ın 118. sayfasında, fasit Batıniye mezhebinin boyanı hakkında te-lif ettiğini ifade eder. Yine Cavahir al-Kuran'da da bu eserden bahse-der.

24- Kavāşım al-Bāṭiniya:²

Batınilere reddiye.

25- al-İktisād fi'l-İtikād:³

Akaide dairdir. Yazar bu eseri Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, şeriatın hükümlerinin tasdiki, imamet meseleleri, tekfiri va-cip olan fırkalar olmak üzere dört kısma ayırmıştır.

26- al-Risāla al-Ḳudsiya fi Kavā'id al-Aka'id:⁴

Bu eserde Gazzālī, itikada, marifetullahı ve kelam gibi mesele-leri ele almaktadır. Eseri, Rukn al-Din Hasan b. Muhammad al-Astarabadi (ölm. 717) ve Muhammad Amin b. Sadr al-Din al-Şirvani (ölm. 1036) şer-hetmişlerdir.

Kitap aslında müstakil bir kitap değildir. Aynı kitap İhya Ulum al-Din'de Kavā'id al-Aka'id olarak zikredilir. Yazar al-Risāla al-Ḳudsi-ye olarak müstakil bir kitap şeklinde zikrettiği için biz de burada ay-nen muhafaza ettik.

27- al-Ma'arif al-Akliyya va Lubāb al-Hikma al-İlāhiya:⁵

Çeşitli meseleleri ihtiva eden bir mecmua kitabıdır. Çeşitli ad-larla da ifade edilir. Örneğin: al-Ma'arif al-Akliya va'l-Asrār al-İlā-

1. A. Badavi, M.G., S. 85.

2. Aynı eser, S. 86.

3. Aynı eser, S. 87; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 746.

4. A. Badavi, M.G., S. 89; Brockelmann, GAL, C. I., S. 538.

5. A. Badavi, M.G., S. 93; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 754.

hiya, al-Ālat al-Ma'ārif al-Ākliya, al-Ma'ārif al-Ākliya va'l-Hikam al-Īlāhiya.

(3) 488-499 yılları arasında yazdığı tespit edilen eserler
(İnzivaya çekildiği devre):

28- İhya Ulum al-Din:¹

Gazzāli'nin en meşhur eseridir. Bu eserde tasavvufla fıkı mezcedilmiştir. Medrese ile tekke arasında bir ahenk tesis edilmiştir. Kitab Rub' al-Ībādat, Rub' al-Ādat, Rub' al-Muhlikāt ve Rub' al-Municiyat olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. Bunların her biri de 10'ar kitaptan meydana gelir. İslam aleminde en çok rağbet gören kitaptır. Kardeşi Ahmad al-Gazzāli (ölm. 520), Lubāb al-İhya namı ile ihtisar etmiştir. Murtaza al-Zabīdī de İthāf al-Sada al-Muttakīn bi Şarh İhya'Ulūm al-Dīn adı ile İhya'ya yaptığı şerh İslam aleminde kıymet taşır.

Çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde mezkur eserin yazmalarına tesadüf etmek mümkündür. Kahire'de, İstanbul'da, Tahran'da, tekrar tekrar baskıları yapılmıştır.

29- Kitāb fi Masālat Kull Muctahid Muşīb:²

Usul-u fıkha dairidir. Birinci fasıl fetvaları ihtiva ediyor. al-Tabakāt al-Āliya yazarı, Gazzāli bu eseri Dimeşk'de iken yazdığını iddia ediyor. Nişabur'da yazdığını iddia edenler de vardır.

30- Cavab al-Gazzālī 'an Āvdat Mu ayyid al-Malik lahu Limu'āvadat al-Tadrīs bi'l-Nizamiya fī Bağdād:³

Eser, Farsça'dır. Selçuklu Sultanının Gazzāli'ye Nizamiye Medresesinde tedrisata dönmesi için yazdığı davetiyeye cevap teşkil eden bir eserdir.

1. A. Badavi, M.G., S. 98; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 748.

2. A. Badavi, M.G., S. 126.

3. Aynı eser, S. 127.

31- Cavāb Mufaṣṣal al-Ḥilāf:¹

Gazzālī, bu eserde kendisine tavizde bulunan Batınilere cevap veriyor. Cevaplar 12 bölüm halindedir.

32- Cavāb al-Masa il al-Arba'a allatī Sa'alahā al-Bātiniya Bihama-dān min al-Şayḥ al-Acal Abū Ḥamīd Muḥammad b. Muḥammad al-Gazzālī:²

Bu eser, Gazzālī'ye Hamadan'da Batıniler tarafından sorulan dört mesele ve bu meselelerin cevabını ihtiva eder.

33- al-Maksad al-Asnā Şarḥ Asma' Allāh al-Ḥusnā:³

Allah-ü Teala'nın 99 güzel ismini şerh eder. Aynı zamanda kelam alimlerinin meşgul oldukları mevzulara da temas eder. Şerhlerinde tasavvufu anlatır. Kitap üç bölüme ayrılmıştır.

34- Risala fi Rucu' Asma' Allāh ilā Zāt Vāhida 'alā Ra'y al-Mu'tazila va'l-Falāsifa:⁴

Bu eser felsefe ve Mutezile mezhebinin görüşlerini yansıtır. al-Maksad al-Asna Şarḥ Asma' Allāh al-Ḥusnā eserinin üçüncü bölümüdür. Bazı yazarlar Allah'ın 99 güzel ismini felsefe ve Mutezile mezhebinin görüşleri yanında zikredilmesini doğru görmemiş ve ayrı zikretmişlerdir.

35- Bidāyat al-Hidāya:⁵

İhya 'Ulūm al-Din tarzında yazılmış küçük hacimli bir kitaptır. Birinci kısmı ibadete, ikinci kısmı manevi sevap ve hatalara, üçüncü kısmı ise edebe ayrılmıştır. Kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Tez konumuzu teşkil eden Zad al-Ahira ile karşılaştırılmıştır.

1. A. Badavi, M. G., S. 130.

2. Aynı eser, S. 132.

3. Aynı eser, S. 135; Brockelmann, Suppl, C. I., S. 746.

4. A. Badavi, M.G., S. 137.

5. Aynı eser, S. 138; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 749.

36- Cavāhir al-Kurān:¹

İslam dininin iman, ibadet, ahlak ve muamelat konularını işleyen bir eserdir. Matbu olup çeşitli ülkelerde basılmıştır.

37- Kitāb al-Arba'īn fi Usul al-Dīn:²

Cavāhir al-Kurān'ın devamı mahiyetindedir. Cavāhir al-Kurān'ın üçüncü bölümüne ilaveler yapılarak meydana getirilmiştir. H. 1327/M.1910 tarihinde Kahire'de basılmıştır.

38- Kitāb al-Maẓnūn bih 'alā Ğayri Ahlihi:³

Gazzālī bu eserinde, İslam akidelerinin felsefi kanaatlara aykırı olmadığını ispata çalışıyor. Bazı görüşlere göre bu eser, Gazzali'ye ait sayılmamışsa da ifade ve üslupta ve al-Kıstās al-Mustakīm'daki görüşlerin burada tekrarlanması Gazzali'ye ait olduğunu ispatlar.

39- al-Maẓnūn bih 'ala Ahlihi:⁴

Gazzālī bu kitapta ele aldığı konuları başka tıkaplarda ele almadığı için bu kitabı diğerlerinden üstün tutar.

40- Kitāb al-Darc al-Markūm bi'l-Cadāvil:⁵

Bu eser, Batıni fikirlere karşı olan görüşleri ihtiva eder.

41- al-Kıstās al-Mustakīm:⁶

Batıni mezhebine karşı yazılmış bir reddiye olup Gazzālī bu eserinde İsmailiye mezhebindeki bozuk fikirleri ilmi ve mantiki yollar ile çürütüyor.

42- Faysal al-Tafriķa Bayn al-İslām va'l-Zandaka:⁷

Bu eserde ehli sünnet, sapık fikir ve cereyanlara karşı savunul-

1. A. Badavi, M.G., S. 142; Brockelmann, Suppl. C.I., S. 746.

2. A. Badavi, M.G., S. 149.

3. Aynı eser, S. 151; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 755.

4. A. Badavi, M.G., S. 156.

5. Aynı eser, S. 159.

6. Aynı eser, S. 160; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 749.

7. A. Badavi, M.G., S. 166; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 747.

makta ve karşı tarafın fikirleri çürütülmektedir. Kahire'de, Hindistan'da baskıları yapılmıştır. 1938'de Almanca'ya tercüme edilmiştir.

43- al-Ḳānūn al-Kullī fi'l-Ta>vīl:¹

Peygamber efendimizden mervî üç sahih hadise istinaden Gazzālî, akla uygun olanları te'vile muhtaç görmüş ve bunun üzerine fetva mahiyeti arzeden mezkur eseri yazmıştır.

Gazzali, bu eserinde kendisinden önce gelen te'vilcileri beş gruba ayırıyor. Bunlardan beşinci gruba girenleri tercih ediyor. Bu te'vilciler şu zümreden oluşurlar:

1. Nakle kıymet verenler.
2. Akla kıymet verenler.
3. Aklı asıl kabul edip nakli ona tabi kılanlar.
4. Nakli asıl kabul edip akli ona tabi kılanlar.
5. Hem akli, hem nakli birer asıl olarak alıp her ikisine birden değer verenler.

Nakle kıymet verenler, naklin ihtiva ettiği bilgileri olduğu gibi kabul ederler. Bu hususta sathi bilgileri ile yetinirler. Te'vilin gerekli olduğunu, bu hususta çelişkilerin mevcut olduğu bildirilirse bile kabule yanaşmazlar.

Akla kıymet verenler, akli kabul etmezler. Dini naslardan kendilerine uygun olanlarını kabul ederler. Nasların akıllarına uygun olmayanı peygamberin uydurduğunu ifade ederler. Bu zümre birincisinden daha tehlikelidir.

Akli asıl kabul edip nakli ona tabi tutanlar, bunlar da nakli ihmal etmişlerdir. Ayet ve hadislerin akla uygun olanlarını tercih ederler. Bu hareketleri ile hataya düşerler.

Nakli asıl kabul edip akli ona tabi tutanlar, bunlar da akli ihmal ederler. Yaptıkları bu ihmalden dolayı çok kerre hataya düşerler. Akıl ile nakil arasındaki çelişkiyi farkedemezler.

1. A. Badavi, M.C., S. 168; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 747; M. Şerafettin, Daru'l-Funun, İlahiyat Fakültesi Mecmuası, III. Yıl, XVI. Sayı, 1930, S. 46-58.

Hem akli, hem nakli birer asıl olarak kabul edenler, en doğru yolu tutmuş olanlardır. Bunlar, akla ve nakle layık olan önemi verirler. Şüphesiz ki, akli reddetmek, şeriatı reddetmek demektir. Zira şeriatın doğruluğu akılla bilinir. Aklin şehadet-i itimada şayan olmasaydı, doğru ile eğriyi, yalancı peygamber ile hakiki peygamberi yekdiğerinden ayırmak mümkün olmazdı. Bu zümre mensupları olup ilim ile mümarese peyda etmiş ve bu sahalarda ilerlemiş kimseler kolay te'viller yapabilirler. Bazan da anlaşılması kabil olmayacak kadar uzak te'viller zarureti karşısında bulunurlar. Bazı kerre de Kuran-ı Kerim'deki bazı surelerin başlarındaki harflerde olduğu gibi hiçbir te'vili bulamayarak ebedi müşkül-ler ile karşılaşırılar. Te'vil yapmak isteyenler çok tecrübeli ve dikkatli olmaları gerekir. Zira te'vili güç naslarla karşılaşabilirler.

Gazzali, mezkur eserinde bu düşüncelerden sonra Te'vil ile ilgili üç önemli tavsiyede bulunuyor.

1. Akıl ile nakli birleştirerek her meselede te'vil yapmamak.
2. Şeriatın akılla bilindiğini hatırlamak.
3. İhtimaller çoğaldığı ve birbirini nakzettiği zaman te'vilden kaçınmak.

44- Kimyā-yi Saādat:¹

İhya 'Ulūm al-Din'in hulasasına bazı ilaveler yapılarak Farsça yazılmış bir eserdir. Matbudur. Türkçe ve İngilizce'ye çevrilmiştir. Yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde vardır.

45- Ayyuhal Valad:²

Hacmi küçük bir eserdir. Bazı eserlerde Naşihat al-Tilmiz olarak geçer. Kahire, İstanbul, Kazan'da basılmıştır. Pek çok kişiler tarafından şerhleri yapılmıştır.

1. A. Badavi, M.G., S. 172; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 750.
2. A. Badavi, M.G., S. 179; Brockelmann, GAL, C.I., S. 541.

46- Naṣihat al-Mulūk:¹

Gazzālī, bu eseri, Melik Sancar'ın emriyle hükümdarın önünde cereyan eden konuşma ve ilmi bahisleri Farsça olarak kaleme almıştır. Aslı kayıptır. Bu tercümenin yazma ve basmalarında eserin Muhammad b. Melikşah'a hitaben yazıldığı görülmüyorsa da tercümenin Esat Efendi Kütüphanesinde 2921 numarada bulunan eser, Sancar'a ait olduğunu ve Sancar için yazıldığını gösteriyor.

47- Zād al-Āhira:²

Eser Farsça olup edisyon kritiğini yaptığım üç eserden biridir. Arapça yazılmış olan Bidāyat al-Hidāya'ya bazı ilaveleriyle yazılmıştır. İbadet, hata ve sevaplar, sohbet ve adab konularını ihtiva eden öğüt mahiyetinde yazılmış bir eserdir.

48- Risala ila Abī al-Faḥ Ahmad b. Salāma al-Dimmī bi'l-Musūl
R. fī Mazāhib Ahl al-Salaf:³

Bu esere al-Va'zīya; al-Risāla al-Va'zīya; Mava'iz al-Gazzālī de denir. Yazmaları vardır. Kahire'de 1343'de neşredilmiştir.

49- al-Risāla al-Ladunīya:⁴

Mezkur eserin Gazzālī'ye ait olmadığını ifade edenler de vardır. Fakat genel bir kanaata göre Gazzālī'ye aittir. Bu husustaki çeşitli görüşleri Mu'allafāt al-Gazzālī'de görebilirsiniz. Eser, 1938'de Margadeth Smith tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir.

50- Risāla ilā Baz' Ahl Aşrih:⁵

51- Miškāt al-Anvār:⁶

Tasavvufi bir eserdir. Türkçe ve İngilizce'ye çevrilmiştir. İshak

1. A. Badavi, M.G., S. 184; Brockelmann, GAL, C.I., S. 539.

2. A. Badavi, M.G., S. 188.

3. Aynı eser, S. 190; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 747.

4. A. Badavi, M.G., S. 191; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 752.

5. A. Badavi, M.G., S. 192.

6. Aynı eser, S. 193; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 751.

İbn Yusuf al-Fasi de İbranice'ye çevirmiştir. Kahire'de basılmıştır.

52- Tafsir Yakūt al-Ta'vîl:¹

İman, ibadet ve muamelata dairdir. Müsteşrik Gosche, bu eserin Cavahir al-Kuran'ın aynısı olduğunu söylerken Bouyges de bu sözü reddetmektedir.

53- al-Kaşf va'l-Tabyin fi Ğurūr al-Halk Acma'in:²

Eser 1340 senesinde Şa'rāvi'nin Tanbih al-Mağrūrīn adlı eserinin hamisinde ve müstakil olarak da 1960 senesinde Kahire'de Mustafa Halabi matbaasında basılmıştır.

54- Talbis İblis:³

(4) 499-503 yılları arasında yazdığı tespit edilen eserler:

55- al-Munkiz min al-Zalāl va'l-Mafsah 'an al-Ahvāl:⁴

Gazzālī bu eserle kendi fikir hayatının tarihçesini çizmiştir. Çeşitli fırkaların çeşitli görüşlerini kısa ve özlü anlattıktan sonra tedris hayatından çekilmesinin sebebini, Allah'a varmanın yolunun tasavvuf olduğunu, herkesin bu yolu seçmesinin doğru olacağını ifade etmektedir.

Eser, 1287'de İstanbul'da Hacı Mehmet Zihni; 1948-1960'da Maarif Vekaleti Klasikler Servisi arasında basılan bu eser Hilmi Güngör; Cağaloğlu Yayınevi neşriyatından Salih Şerf, 1972'de Ahmet Suphi Fırat tarafından tercüme edilmiştir.

Son tercümesiyle Şehit Ali Paşa Kütüphanesinde 1712 numarada

1. A. Badavi, M.G., S. 199.

2. Aynı eser, S. 200; Brockelmann, GAL, C.I., S. 542.

3. A. Badavi, M.G., S. 201.

4. Aynı eser, S. 202; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 755.

kayıtlı eserin en eski bir nüshası da neşredilmiştir.

56- Kutub fi'l-Sıhr va'l-Havās va'l-Kimya:¹

Tılsımlardan bahseder. Yazılış tarihi hususunda bilginler ihtilaf halindedirler.

57- Ğūr al-Dūr fi'l-Mas'ala al-Sarīca:²

Gazzali'nin talak meselesinde Batınilere reddiyesi; telif tarihi hususunda ihtilaf vardır.

58- Tahzib al-Usūl:³

Eser kelam, usul-ü fıkıh ve akaid hakkındadır.

59- Kitāb Haqīkat al-Kavlayn:⁴

Bu eser, müçtehid ilim adamları arasındaki ihtilafları ihtiva eder.

60- Kitāb Asās al-Kıyās:⁵

Eser, 1322-24 senelerinde Mısır'da basıldı.

61- Kitāb Haqīkat al-Kurān:⁶

Gazzālī besmele Kuran ayetlerinden midir, değildir, bu konuda görüşlerini ortaya koyuyor.

62- al-Mustaşfa min 'İlm al-usūl:⁷

Eser, fıkıh usulüne dairdir. Gazzālī bu eseri, bir mukaddime ile dört kütuptan meydana getirdi. Mukaddime mantıktan bahseder. Kutupta ahkam, kutupta deliller, kutupta istismar, kutupta muhtasar sözkonusu edi-

1. A. Badavi, M.G., S. 205.

2. Aynı eser, S. 207.

3. Aynı eser, S. 210.

4. Aynı eser, S. 212; Brockelmann, Suppl, C.I., S. 754.

5. A. Badavi, M.G., S. 214.

6. Aynı eser, S. 215.

7. Aynı eser, S. 216; Brockelmann, GAL, C.I., S. 544.

lir. Kitabı, Abū 'Alī al-Hasan b. 'Abd al-'Azīz al-Fihri (ölm. 776) şerh etmiştir.

Bulak'ta 1322 senesinde iki cilt halinde H.1356/M.1937 tarihinde Kahire'de iki cildi birarada basıldı.

63- al-İmla' 'alā Muşkil al-İhya'¹

Gazzālī bu eserde, İhya' 'Ulūm al-Din'deki bazı incelikleri tetkik eder. Çeşitli isimler alır. Örneğin: al-İmla' fi İşkalāt al-İhya', al-İmla' fi Muşkilāt al-İhya', al-İmla' 'an İşkālāt al-İhya', al-İmla' 'alā Kaşf al-İhya'. Kahire'de 1958'de basılmıştır. Yazmaları çok olup çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.

64- al-İstidrāc:²

Gazzali, bu eserde, Cennet'e gireceklerin durumlarını, nasıl ve kimlerin önde gireceğini ve bu zümrenin makamının nasıl olacağını açıklar.

65- Sırr al-'Ālamayn va Kaşf Ma fī Dārayn:³

Yazmaları çok olup çeşitli ülke kütüphanelerinde vardır. İstanbul Şehit Ali Paşa Kütüphanesinde No: 1217'de bir yazma nüshası vardır. 1314'te Bombay'da, 1324-27'de Kahire'de, tarihi belli olmayan bir zamanda Tahran'da basılmıştır.

(5) 503-505 yılları arasında yazdığı tespit edilen eserler

(Son Seneleri):

66- al-Durrat al-Fahira fi Kaşf 'Ulūm al-Āhira:⁴

Gazzālī bu eserde ahiret bilgilerinden bahseder. Eser, müteaddit

1. A. Badavi, M.G., S. 219.

2. Aynı eser, S. 221.

3. Aynı eser, S. 220; Brockelmann, GAL, C. I., S. 541.

4. A. Badavi, M.G., S. 222; Brockelmann, GAL, C.I., S. 538.

defalar basılmıştır. H. 1280, 1303, 1308, 1323; M. 1925, H. 1346'da Kahire'de baskıları yapılmıştır. M. 1818'de Paris'te de basılmıştır. Bu kitabı Muhammad 'Alī b. Muhammad 'Alān al-Bakri (ölm. H.1057) şerh etmiştir. . kitabı başkaları da şerhetmiştir.

67- Asrār Mu'āmalāt al-Din:¹

Bütün dini bilgilerin keyfiyetini tafsilatıyla bu kitapta anlatmıştır. Kitap müstakil olup çok faydalıdır, ancak ilimde sivrilmiş bilgiler bu kitaptan yararlanabilirler.

68- Cavāb Masā il Su ila 'anha fi Nuşūs Uşkilat 'alā al-Sa il:²

Bu eser felsefi soru ve cevapları ihtiva eder.

69- Risāla al-Akṭāb:³

70- İlcām al-'Avāmil 'an 'İlm al-Kalām:⁴

Gazzālī bu eserinde, avamın kelam ile uğraşmasını doğru bulmaz. Müteşabih ayetlerde çok titizlik gösterir. Böyle ayetlerde selefin akidelerine uymayı öğütler ve bu hususta riayet edilmesi gerekli hususları beyan eder. Kitap selefin akidesi, hakiki akidenin selefin akidesi olduğu, müteferrik fasıllar olmak üzere üç kısma ayrılır.

Eserin baskıları çoktur. İstanbul 1287; Madras 1306; Mısır 1306 ve 1309'da basılmıştır. Eser İspanyolca'ya tercüme edilmiş, 1929'da Madred'de basılmıştır.

71- Minhāc al-'Ābidīn:⁵

Gazzālī'nin son eseri olarak kabul edilir. İhya 'Ulūm al-Dīn ve Kimyā-yi Sa'ādet'in konularını ihtiva eder. Yedi bölüme ayrılmıştır.

1. A. Badavi, M.G., S. 226.

2. Aynı eser, S. 229.

3. Aynı eser, S. 230.

4. Aynı eser, S. 231; Brockelmann, Suppl., C.I., S. 746.

5. A. Badavi, M.G., S. 234; Brockelmann, GAL, C.I., S. 542.

Muṣṭafā Bakrī 'Abd al-Vahnāb al-Şa'rānī; 'Abd Allāh al-Haddādī, Dahlān, Nizām al-Şāmī, İlyas b. 'Abd Allāh ve başkaları tarafından hulasa edilmiştir. Kahire'de 1288, 1291, 1305 senelerinde Bidāya'nin hamisinde tab edilmiştir. Aynı baskı 1306, 1313, 1322, 1327, 1337, 1351 senelerinde tekrar basılmıştır. Farsça'ya ve Türkçe'ye tercümelere vardır.

c- Şüpheli olan eserler :

- 1- al-Ḳavā'id al-‘aşara
- 2- al-Adab fī al-Dīn
- 3- Risāla al-Ṭayr
- 4- Ma‘āric al-Ḳuds fī Madāric Ma‘rifa al-Nafs
- 5- Minhāc al-‘ārifīn
- 6- al-Radd ‘ala al-Bāṭiniya
- 7- Cāmi‘ al- Ḥaḳāik Bitacrīd al-‘alāik
- 8- Mi‘rāc al- Sulūk
- 9- al-Ḥikmat fī Maḥlūkāt Allāh
- 10- Maḳāmāt al-‘Ulamā' Bayna Yadi al-Ḥulafā' val'-‘Umarā'
- 11- al-Radd al-Camīl ‘ala Ṣariḥ al-İncīl
- 12- fātiha al-‘Ulūm
- 13- Kanz al-Ḳavm va sır al-Maktūm
- 14- Risāla fī al- Nafs
- 15- Fażail al-Ḳur‘ān
- 16- Risāla fi'l- Ma‘zifā
- 17- Risāla. fī Bayān Ma‘rifat Allāh
- 18- al-Risāla al-Ladūniya
- 19- ‘avd ila sirri al-‘ālamīn va kaşf mā fī al-Dārayn
- 20- Ğāya al-Vuşūl fi'l- Usūl
- 21- Lubāb al- İhyā', Muḥtaşar al-ihyā', Risāla fi'l-Mav‘izati
- 22- Muḥtaşar al-İhyā'
- 23- Kimyā' al- Sa‘āda (Arapçadır)

d- Gazzali'ye ait olmadığı görüşü galip olan
eserler :

- 1- al- Ta'vilāt
- 2- Risāla fi Ta'lim al- Avlād
- 3- Kitāb al- Mavā'iz fi'l- Ahādīs al- Kudsiya
- 4- Risāla li'l- Gazzālī
- 5- Kitāb al- Nukat al- 'uyūn
- 6- Kānūn al- Rasūl
- 8- İrşād al- 'ibād
- 9- Anvār Hikmat (Farsça)
- 10- al-Çavāhir va'l-Anvār va ma'dan al- Hikam va'l-Asrār
- 11- Masāil fī Ahvāl al-Nafs
- 12- Kitāb fihi Havās Min al-Kur'an va Favātih Min al-Suvar
- 13- Futūḥ al-Kur'an
- 14- Havās al-Āya
- 15- al-Sirr al-Maṣṣūn al-Mustanbit min al-Kur'an al-Maknūn
- 16- Hal al-Rumūz fī Mafātiḥ al-Kunūz
- 17- al-Hātīm
- 18- Risāla li Abī Hāmid al-Gazzālī fi al-Aḥruf al-Karīma
- 19- Risāla fī Tanzil al- Vifk al-Musallag
- 20- Başlıksız 101 satır yazma eser (Bk. Muell. Gazzali s.292)
- 21- Duā'
- 22- Du'a' Aḥar
- 23- Kitāb al-Taḥbīr fī 'ilm al-Ta'bīr
- 25- Makāla al- Favz
- 26- al-Maḥnūn bihi 'ala al- 'amma
- 27- Kaṣā'id Canb Ğāya va nihāya
- 28- Aṣṭār li'l Gazzālī
- 29- al-Kasīda al-Munfarica

- 30- Tafsīr Sūrat Yūsuf va Kı̄ṣṣat Yūsuf 'alayh al-Salām
 31- Kitāb fī Usūl Adāb al- Tarīk
 32- Şacara al-Yakīn
 33- Kaşf al-Asrār fī Fazāil al-A'māl
 34- al-Barāhin al-Tavhīdiya

e- Gazzali'ye ait eserlerinin bir kısmı olup değişik adlarla mustakil halde zikredilen eserler :

- 1- Risāla ila Malik Şah fi'l- 'akāid - al- Tibr al-Masbūk
 2- Macalla al-Fahm fi Usūl al- 'Ulūm=al-Mustaşfa
 3- al-Fark Bayn al-Şāliḥ va Ğayr al-Şāliḥ = al-Tibrīk al-Masbuk
 4- Kitāb Kavā'id al-'akāid = İhyā'
 5- al-'akāid İhyā'
 6- Risāla al-Ḳudsiya al- Musammāt bi Kavā'id al- 'akāid = İhyā'
 7- Kitāb al-Asrār al-Şavm = İhyā'
 8- Kitāb Asrār al- Hac = al-Kitāb al-Sābi' = İhyā'
 9- Kitāb Ādāb al- Kasb va'l- Ma'āş = İhyā'
 10- Kitāb Asrār al-Şalā = İhyā'
 11- Kitāb Āfāt al- Lisān = İhyā'
 12- Kitāb al-Niyya va'l Şidk va'l- İhlās = İhyā'
 13- Kitāb al-Fakr va'l- Zuhd = İhyā'
 14- Kitāb al- Takkīr fi'l-Rub' = İhyā' ;K.al-Ādāb al-Safar = İhyā'
 15- Şazarāt Muhtalifa = İhyā'
 16- al-'akāida al- Ḳudsiya = al- 'akāida = İhyā'
 17- Mağālīt al-Mağrūrīn = al- Kaşf va'l- Tabyīn fī Ğurūr al-Ḥalk acma'in
 18- Risāla al-Va'z va'l- İ'tikād = Risāla ila Abī al- fath Ḥmad b.
 Salāma al- Dammāmī bi'l-Muşūl
 19- al-Usul al-Arba'in = Kitāb al-Arba'in
 20- al-'Umda = Mizān al-'Amal

- 21- Kaşf al-Anvār va Mişfāt al-Asrār = Mişkāt al-Anvār
- 22- Asrār al- Anvār al-^ālāhiya bi'l- Āyātal- Mutalavva = Mişkāt al-Anvār
- 23- Kitāb Hulāşa al- Taşnif fi'l Taşavvuf = Ayyuhā al-Valad
- 24- 'umda al-Muhakkikīn va Burhān al-Yakīn = al-Tibr al-Masbūk
- 25- al-Murşid = Bidāya al-Hidāya
- 26- Fī Halk al-İnsān = al-Ma'ārif al-'akliya
- 27- Ğarāib al-Uval fi 'acāib al-Duval = al-Tibr al Masbūk fi Nasīhat al-Mulūk
- 28- Mavā'iz = Risāla fi'l-Mavt = al-Durra al-Fāhira
- 29- al-Badūr fi Ahbār al-Ba'ğ va'l-Nuşūr = al-Durra al-Fāhira
- 30- al-Acviba al- Gazzāliya fi'l- Masāil al-Uhraviya = Kitāb al- Maẓnūn al-Şağir = Kitāb al-Nafh va'l-Tasviya
- 31- al-Acviba = al-Acviba al-Gazaliya fi'l- Masāil al-Uhraviya
- 32- Tafsīr al-sūra al-Sāmīna va'l-Salāsīn = al-Acviba al-Gazaliya fi'l-Masāil al-Uhraviya
- 33- al-İmtisāl li Maşīat Allāh Ta'āla va'l-'işyān lahā = Meçhul bir eserin bölümü; fazla bilgi için Muell.al-Gazzali'nin 319.sayfasına bakınız.
- 34- Kitāb Mizān al- amal = Mizān al-'amal
- 35- Kitāb al-Ḥikma = Bir başka kitabın başlığı;Muell.al-Gazzali,s, 320 bk.
- 36- al-Mi'rāc = Mi'rāc al-Sālikīn
- 37- Kitāb al- Da' vāt,Kitāb al- Taşavvuf fi'l- 'ibādāt = Hangi kitap başlığı olduğu tespit edilememiştir.
- 38- Maḳālāt = Maḳāsīd al-Falāsifa
- 39- al-İmlā' 'ala muşkil al-İhyā' = al- İmlā' fi İşkālāt al-İhyā' = al-İmlā' fi muşkilāt al-İhyā' = al-İntişār limā fi'l-İhyā' Min al-Asrār = al-Acviba al-Muskita 'an al- Asila al-MubKita = al-Acviba al Muskita 'an al- Asila al- Muşkila = al- Acviba al- Muskita
- 40- Kitāb Mufaşşih al-Ahvāl = al- Munkiz Min al-Żalāl
- 41- al- Milal va'l-Nahl av'l- Munkiz Min al-Żalāl = al-Munkiz Min al-Żalāl

- 42- Mancūl = al-Manhūl
- 43- Risāla fi Asnāf al-Mağrūrīn = al-Kaşf va'l-Tabyīn fi Ğurūr al-Halk Acma'in
- 44- al-Sırr al-Maknūn = Sırr al-ʿālamayn va Kaşf Mā fi al- Dārayn
- 45- Kitāb al-Huṣn al-Ḥaşīn = Kitāb al- Tacrīd li Ahmad al-Gazzālī
- 46- Risāla " Lāilāha İllā Allāh " fi Ḥişnī = Kitāb al-Tacrīd fī Kalimāt al- Tavhīd li Ahmad al- Gazzālī ahih
- 47- İstanbul Umumi Ktp NO 794 de başlıksız kitap = Bouyges, Kanun Kulli'den olduğunu iddia eder. Bk:Muell.al-Gazzali s.328
- 48- Kitāb al- Kıyās = Mi'yar al- ʿilm
- 49- Berlin 2632 de kayıtlı bir yazma = Kitāb al-Arba'in
- 50- Risāla fi Usūl al-Dīn = Kitāb al-Tibr al-Masbūk
- 51- Tafsīr al-Kibrīt al-Aḥmar bi Cavāhir al-Kur'an = Cavāhir al-Kur'an
- 52- al-ʿakaba al-Saniya = Minhāc al-ʿābidin
- 53- Risāla Tahkīk Ru'yat Allāh Ta'āla fi'l-Manām va ru'ya al-Nabi = al-Maẓnun bihi ʿala ğayr ahlih
- 54- Nabza ʿazīma fi'l- kalām ʿala Kalām Allāh Ta'āla = al-İktisād fi Kavā'id al-İ'tikād
- 55- Rad Abi Ḥanīfa = al-Manhūl
- 56- Kitāb al-ʿukūbāt = Minhac al-ʿābidin
- 57- Risāla fi ism Allāh al- A'zam = Şarh Canna al-Asmā'
- 58- al-Cavāhir va'l-Durar = Cavāhir al-Kur'an
- 59- Risāla fi Ḥakāik al- ʿulūm li ahli al-Fuhūm = al-Risāla al-Ladūniya
- 60- Risāla fi'l- Ḥudūd = Kaşf al-Zunūn, Risāla al-Ḥudūd'dan bir kısım derken, Bouyges, Mi'yar al- ʿilm den bir bölüm dür der.
- 61- Kitāb al-ḥudūd = Hangi eserin başlığı olduğu tespit edilememiştir bk: Muell. al-Gazzali s. 334
- 62- al-Minhāc al-A'lā = Minhāc al-ʿābidin
- 63- Zikr al-ʿālamayn = Sırr al ʿālamayn va Kaşf mā fi al-Darayn

- 64- Ta'lika al-Usul, al-Ta'lik al-Kabir, Kitab al-Ta'lik = al-Ta'lika
- 65- al-Ma'haz = Kitab al-Ma'haz = Ma'ahiz al-Hilaf
- 66- Kitab Kanun al-Ta'vil = Kanun al-Ta'vil
- 67- al-Gaya al-Kusva = al-Gaya al-Kusva fi'l-bahs
- 68- Kitab al-Cadavil al-Markuma = Kitab al-Darc al-Markuma bi'l-Cadavil = al-Cavabat al-Markuma
- 69- Sirac al-'Alamayn va Kaşf mafi al-Darayn = Sir al-'alamayn va Kaşf mafi al-Darayn
- 70- Risala al-Tayr (Fi'l-Radd) 'ala Man Tağa = İhtilafidir Muell. al-Gazzali s. 337 bakınız.
- 71- Fazaih al-İmamiya = Fazaih al-İbaha
- 72- Risala fi'l-Mantık = Tespit edilememiştir.
- 73- Mizan al-'ilm = Mizan al-'amal
- 74- al-İşara al-Ma'naviya = Bouges, al-İrşad al-Ma'naviya va'l-Asrar al-Harfiya adlı eserinin bir bölümü olduğunu iddia eder
- 75- al-Mabadi al-Gaya fi asrar al-Huruf al-maknunat = İhtilfidir, tespiti mümkün olmamıştır.
- 76- Kitab Maksad al-Hilaf = Mufaşsal al-Hilaf
- 77- Kitab fi 'ilm A'dad al-Vifk va Hududihi = Tespit edilememiştir
- 78- Bayan Fazaih al-İbahiya = Fazaih al-İbahiya
- 79- al-Sirr al-Masun va'l-Cavhar al-Maknun, al-Durr al-Nazim = İhtilafidir. Muellafat al-Gazzali s.341 bk.
- 80- Esrar al-Mu'amelat = İhtilafidir, Muellafat al-Gazzali s.342
- 81- Muslim al-Salatin = " " " s. 342
- 82 Opus de jure canonico = Kitab al-Basit
- 83- Muntahab Cami' al-Kabir = Cami' Kabir
- 84- Risala fi'l-Fark bayn al-Nutk va'l-Kalam = al-Ma'arif al-'akliya
- 85- Sir al-Muluk = Tuha al-Muluk = Nasaih al-Muluk = Nasihat al-Muluk = al-Tibr al-Muluk

- 86- Şarh Şalāt Abī Hāmid Muḥammad al-Gazzālī = Risāla Fi'l-Şala
- 87- Başlıksız yazma eser = İhyā'
- 88- Risāla fi 'alāmāt al- Uns bi'l-Allāh Ta'āla = İhtilaflıdır, Muella
fat al-Gazzali s.346
- 89- Şarh Dāira 'alī b. Abī Tālib al-Musammāt bi Canna al-Asmā' =
İhtilaflıdır, Muallafat al-Gazzali S.347
- 90- Kalimāt al-Mansūra = Murtaza, Gazzālinin ayni adla bir eseri oldu-
ğunu İthaf al-Sada'sinde söyler . (bk.adı geçen eser c.1.s.21)
- 91- al-Avrād va'l-Azkār = 1891 senesinde Bombayda ayni adla basıldı.
- 92- Kitāb Mufaşşal al-Hilāf = Cavāb Mufaşşal al-Hilāf
- 93 Kitāb " al-Ta'vil" , Kitāb "al-İcma'" = Gazzālī, buna benzien
kitablarında başlıklar kullandığı için bu başlıklar hangi kitaba
ait olduğunun tesbiti zor olmuştur.

f- Gazzālī'ye nisbet edilen eserler:

- 1- Minhāc al-Kāsidīn
- 2- Tacrīd
- 3- Şifā' al-'alīl fīmā vaḳa'a fi'l-Tavrāt va'l-İncīl
- 4- Kitāb al-Tacrīd fi Kalimāt al-Tavhīd
- 5- Kitāb al-İ'timād fi'l-İ'tikād
- 6- Anīs al-Calīs
- 7- al-Risāla al-Murşidiya fī 'ilm al- 'akāid al- Diniya
- 8- Kitāb Madḥal al-Sulūk ila Manāzil al-Mulūk
- 9- al-Durr al-Manzūm va hulāsa al- Sırr al-Makūm, al-Durr al-Manzum
fī bayān al-sırr al-Maktūm
- 10- al-Raḥma fi' al-Tib va'l-Hikma
- 11- Kalimāt dar Takrīr Makāmāt (Farsça)
- 12- Nur al- Şam'a fi bayān Zühr al-Cum'a
- 13- Bavāriḳ al- İlmā' va'l-Radd 'ala man yuharrim al-Samā' bi'l-
İcmā'
- 14- al-Hakāik fi'l-Davr al-Fāik

- 15- Mukāşafa al- Kulūb al- Muḳarrab ila Ḥaẓrat ‘allām al-Ġuyūb
- 16- Şarḥ al-İrşād
- 17- Nuzha al-Sālikīn
- 18- Sırr al,Asrār fī kaşf al- Anvār
- 19- Manāzil al-Sāirīn
- 20- Kaşida fi'l- Zāyirca
- 21- Kaşida : Kul li İhvānin
- 22- Mirāt al-Arvāḥ
- 23- Muṣṣid al-Sālikīn
- 24- Yavākit al-‘ulūm (Farsça)
- 25- al-Zahira, fī ‘ilm al-Başīra
- 26- al-Sunan
- 27- Şalāt al-Cum‘a
- 28- Masālik al-Nazar fi Masālik al-Başar
- 29- Savaiḥ al-‘işāk (Farsça)
- 30- Kitāb al- zuhr al-fāih fi Vaşfi man tanazzaha ‘an al-Zunūbi
va'l- Kabāih
- 31- al-Kaşida al-Munfarica,
- 32- Şarḥ Canna al-Asmā'
- 33- Mişkāt al-Anvār fī Laṭāif al-Aḥbār
- 34- Kitāb al-Zari‘a ila makārim al-Şari‘a
- 35- al-Macālis al-Gazzāliya
- 36- Asrār al-‘arifīn
- 37- Daḳaiḳ al- Aḥbār fī zikr al-Canna va'l-Nar
- 38- al-Bahca al-Saniyya fī Şarḥ Da‘va al- Calcūtiyya
- 39- Kitāb al- Tavḥīd va İsbāt al-Şifāt
- 40- Minhāc al-Raşād
- 41- Muṭtād al-‘ilm
- 42- al-Munāda va'l- Bāmāt
- 43- al- Sırr al-Maktūm fi Asrār al- Nucūm
- 44- Kitāb Tahsin al-Zunūn

- 45- Kasida (22 beytlik)
- 46- Fāida -li Fahr al-İslām al-Gazzālī- fi sirr fātihat al-Kitāb
- 47- Muhill al-Nazar
- 48- Tanzih al-Kur'ān 'an al-Mata'in

g- Huviyeti meçhul eserler.

- 1- al-İntisār 'ala al-İmām al-Zinātī
- 2- Kitāb al-İntisār limā vaka'a fi " İhyā'" min al-Asrār
- 3- Kitāb İsbāt al- Nazar
- 4- al-Anis fi'l-Vahda
- 5- Kitāb al-Amālī
- 6- İşrāk al-Ma'ḥaz
- 7- Tahsīl al-Adilla
- 8- al-maknūn fi'l-Usūl
- 9- Madāric al-Uns
- 10- Asrār İtbā' al Sunna
- 11- Bayān al-Kavlayn li'l-Şāfi'ī
- 12- Hakika al-Ruh
- 13- al-Aoviba
- 14- 'akida al- Mişbāh
- 15- 'acāib Şun'a Allāh
- 16- Mi'yār al- Nazar
- 17- 'unvān
- 18- Ūrar al-Durar fi'l-Mavā'iz.
- 19- Badāi' Şani' Allāh
- 20- al-Fikra va'l-'ibra
- 21- Muştafiyāt al-Asrār
- 22- Kanz al-'idda
- 23- al-Mu'takid

- 24- al-Masā'il al-Baġdād
- 25- Kitāb al-Kavl al-Camīl fī al-Radd 'ala man ġayyara al-İncil
- 26- Asrār al-Hurūf va'l-Kelimāt
- 27- al-Masālih va'l- Mafāsīd
- 28- Manṣa' al-risāla fī ahkām ahl al-Zayġ va'l-Zalāl
- 29- Marāk al-Zulfā
- 30- al-Mūcaz fi'l-Falak
- 31- Hukūk İhva al-İslām
- 32- al-Cavābāt al- Markūma
- 33- Murşid al-Tālibīn
- 34- al-Risāla al-Mustarşidiya
- 35- al-Şirāt al-Mustakīm
- 36- Kitāb al-Kurba ila Allāh Ta'āla
- 37- al-Ġayā al-Kusva
- 38- Kitāb Ahlāk al-Abrār va'l-Nacāt Min al-Aşrār
- 39- Kitāb Tanbīh al-Ġāfilīn
- 40- fī Şarāit al-Fikr
- 41- Kitāb al-Salsabīl
- 42- Kitāb 'ayn al-Hayāt
- 43- Kitāb al-Sabīl li Anbā' al-Sabīl
- 44- Kitāb Nasīm al-Tasnīm
- 45- Kitāb Nacāt al-Abrār
- 46- Sırr al-Huda va'l-Amad al-Akşa ila Sidra al- Muntaha
- 47- Kunūz al-Cavāhir
- 48- Mirşād al- 'ibād
- 49- al-Maksād al-Asna fi şarḥ havās al-Asmā' al-Husna
- 50- Falīmūn fi'l-Furūsiya
- 51- Maktūbāt İmam Ġazzālī
- 52- İzāh al-Ta'rif fī faẓl al-'ilm al-Şarīf
- 53- Arvāh al-Aşbāh
- 54- Takvīm al-Avkāt va'l-Avrād

- 55- Risāla al-ʿiṣk
- 56- Risāla fi'l- Nash
- 57- Risāla fi'l-Sabāt ʿala al-Ṣirāt
- 58- Risāla al-Cabr al-Mutavasit
- 59- Risāla al-Tavhīd
- 60- Risāla fi ma'na al-Riyāza
- 61- Risāla Ādāb al-Salā.
- 62- Risāla al-Zikr
- 63- Risāla fī Faḏl al-Kur'ān va Tilāvatiḥ
- 64- Risāla fī Haḳīqa al-Dunya
- 65- Risāla fi Āfāt al-*māl va favāidihī*
- 66- al-Risāla al-Gazaliya fi'l-Luḡa
- 67- al-Ġāya al-Ḳuṣva fi'l-Furū' al-Ṣafi'īya
- 68- Kitāb Maḡāyib al-Mazāhib
- 69 ʿayn al ʿilm
- 70 ʿuddat al-ʿibād li yavm al- Mi'ād
- 71 Ġāya al-ʿulūm va Asrāriḥā
- 72- Faḏāil al-Anām (Farsca)
- 73- al-Futūḥ al-Rabbānī fī Nfḥ al Rūḥ al-İnsānī
- 74- Farzandnāma (Farsça)
- 75- al-Favāid al-Mutafarriḳa
- 76- Kitāb Malā Bud Minhu fi'l-Tahāra va'l-Ṣala va'l-Ṣavm (Farsça)
- 77- Kitāb al ʿalak
- 78- Kitāb al-ʿilm
- 79- al-Kāfī fi al-ʿakd al-Ṣafī
- 80- Mizān al-ʿakāid
- 81- al-Makātibāt
- 82- Manāḥic al-ʿarāfīn
- 83- Manāḥic al-Mutaʿallim
- 84- Nihā^{ya} al-İḳdām
- 85- Ni'ma al-Fakīr
- 86- al-vaḏāif fī bayān al-ʿulūm va'l- latāif

- 87- al-Vasāil
 88- Haşt fāida az hātım aşemm
 89- al-vaciz, al-Mabsūt
 90- Kitāb al-Firdaws
 91- Kitāb al-Vasāil ila ʿilm al-va sāil
 92- Kitāb al-Mubīn ʿan daḳāik ʿulūm al-dīn
 93- Kitāb al-Mufradāt
 94- Kitāb Haşāis al-Mukarrabīn
 95- Nihaya al-Vuşul fī Masāil al-Usul
 96- Kitāb İfhām ahl al- Badʿ
 97- Hazāin al-Dīn fī Asrār al- ʿālamayn
 98- Marāsīm al-İslām
 99- Kitāb al- Nusūh fi'l-Mavāʿiz
 100- Kitāb Nasāih al-Salātīn
 101- Kitāb Huly al- Avliyā'
 102- Vasāil al-Hacāt
 103- Kitāb Mantık al-Tayr
 104- Kitāb al-İhtisār

Aşağıda yazılı 27 eser'in ,Bağdatlı İsmail Paşa,Hidaya al- arifin de Gazzaliya ait olduğunu bayan eder. Prof.Dr.Abdurrahman Badavi ,başka kaynaklarda tesaduf edemediğimden Muallafat al-Gazzali adlı eserime almadım der.

1- Asrār al-Mazāhib	11- Hakāik al, Daḳāik	21- Subul al-Salām
2- Surra al-Anām	12- Lubāb al-Lubāb	22- Makāsid al-Aḳtār
3- Asrār al-Malakūt	13- Hayāt al-Kulūb	23- Sidra al-Muntaha
4- ʿunsūr al-Nacāt	14- Madāric al-İstidrāc	24- Munūḳazāt
5- Tuḫfa al-Adilla	15- Risāla al-Tasrīh	25- Sarāir al-Ğuyūb
6- Ğāya al-Fuṣul	16- Madrac al-Zalak	26- Nīr al- ʿālamīn
7- Hucca al-Şarʿ	17- Zād al-Mutaʿallimīn	27- Şifā' al-Kulūb
8- Farz al-Dīn	18- al-Masail al-Mustazhariya	
9- Hal al-Şukūk	19- Zacr al-Nafs	
10- Farz al-ʿayn	20- Miftāh al Daracāt	

2 - GAZZALİ'NİN FİKİRLERİ

Gazzālī, İslam dininin pozitif tarafını savunan, dinin maddi varlığını ihmal etmeyen, vicdanlara seslenen, derin inancı ve geniş basireti ile hayatı boyunca İslam ahlakını koruyan, zamanındaki tüm teorik gerginlikleri ve birbirinden kopmaya yol tutmuş güçleri kanalize eden ve birleştiren, İslam İmparatorluğunun doğusunda Farabi (tahmini: 870-950) İbn Sina (980-1037) ve Aristo gibi filozofları takip eden, gerçekten İslam ülkelerinde bir dönüm noktasını oluşturan bir filozoftu.

Gazzālī, en büyük ahlakçılardan biri, en etkili bir ilahiyatçı, en büyük tasavvufçulardan biri, mükemmel bir şüpheci, büyük bir iradeci, en büyük bir savaşçı, ve Helenestik çağda İslam dünyasında ilahi düşüncüyü terennüm eden bir filozoftu. Bazı kişilerin ifade ettiklerinin aksine, İmam-ı Gazzālī'den itibaren İslam kültüründe bir ataletten bahsetmek mümkün değildir.

Gazzālī, dinsel yaşamın, odak noktasını Allah'a kulluk, O'na ibadet etmek, evamiri ilahiyeyi yerine getirmek, nehyelerinden kaçınmak, Allah'a doğru giden yol olarak kabul eder. Gazzālī ile eski muhafazakar ve liberallerin yolu kapanmış ve orta bir yol çizilmiştir. Gazzālī, İslam'da irtidada sebebiyet verebilecek çatışmalardan uzak durmuş, Yunan düşünce ekolünün İslam üzerindeki tesirini görmüş ve ondan İslam hukuku bilinci içinde istifade etmeyi bilmiştir.

Gazzali'nin sentezleri özel anlamda ahlakidir. Bu sentezde O, Sokrates gibi değerlendirilebilir. Gazzālī'ye göre İslam tefekkürü Yunan tefekküründe de olduğu gibi mutlak şüphecilik çok önemlidir.

İştimaî hayatın tesirleri ve hareketli yönü, Gazzālī'de bir öğretmene ve bir örnek insana kavuşmuştur. Onun keskin zekası ve muḫnî kabiliyetiyle ibadet yükümlülükleri, ahlakın bir manivelası haline gelmiştir. O, bu sebepten dolayı "İslam'ın kanıtı" ve "Dinin yeniden canlandırıcısı"

ünvanlarına almıştır.

Onun, fikir hayatını tanımak, gelişmesini takip edebilmek, İslam dünyasındaki gerçek yerini, etkisini tespit edebilmek için, zamanın tüm kültürlerini ve fikir cereyanlarını ele almak ve tetkik etmek gerekir.¹

Gazzali, hükümdar, vezir, devlet adamlarına çok faydalı olan düşünceler, hikmetli sözler anlatmıştır. Sultanlara adalet, halka itaat, insanlara nefsini yenmeyi, gıybetten sakınmayı, başkasını öldürmekten çekinmeyi ve bilginlere tevazu telkin etmiştir.

Gazzali, devrinin kültürünü eserlerine yansıttığı gibi müspet bilim adamlarında ve siyaset konularında çeşitli eserler vermiş bir bilim adamıdır. Siyasi işlerde müşavirlik ve elçilik yapmakla kalmamış, İslam ordularına da kalemi ile yardım etmiştir. Devlet adamlarına önemli tavsiyede bulunmuştur. Ömrünün sonunda siyasetten ve siyasi ricalden bıktığı için inzivaya çekilmeyi istemiştir. Gerçeği bulmak için yol aramış ve en sonunda tasavvuf yolunu bulmuştur.² Gazzālī, usul, kelam, usul al-fıkh, mantık ve bilhassa cedel ve hilafiyat bilgini idi. Halk, lisanındaki beğat ve fesahata meclub oluyordu. O, halife ve talebelerinden geniş muhabbet tesis etmiş büyük bir öğretmen, adil bir siyaset adamı, mutatabbi bir din bilgini, müsamahakar bir mütefekkir adamı, mükemmel bir şüpheci ve filozof idi. Çok cepheli bir zat olması münasebetiyle meşgul olduğu ilimleri sırasıyla gözder geçirelim.

a) Usul al-Din (Kelam)

Gençliğinden beri tecessüs ve tahkik saikası ile eğildiği kelam ilmini, şüphesiz ki, imam al-Haramayn Abu'l-Ma'ali al-Cuvaynī (Ölm. 478/1085), Kazı Abū Bakr al-Bakillānī (Ölm. 403/1012) ve Eş'arī (Ölm.330/941) gibi büyük zatlardan okumuş ve onların eserlerinden istifade etmiştir. Kelam ilminde Eş'ari'yi takip etmiş ve bazı hallerde ondan ayrılmıştır.³

1. Ali Rahnber, a.g.e., S. 289-298.

2. A. Çubukçu, İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar, S. 86-87.

3. Gazzālī, al-İktisād fi'l-İ'tikād, çev. Kemal Işık, Ankara, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Önsöz, S. 5.

Gazzālī, kelim ilminin en çok akaid bölümü ile ilgilenmiş, akli, bu sahadaki bilgi unsurlarının hepsine tercih etmiştir. Akideleri mantık ve mu-nazarat prensiplerine göre tedvin ve tahkim etmiştir. Ehl-i Sünnet'in beyenmediği, Cebriye, Mutezile, Muşebbihe gibi mezheplerin görüşlerini de öğrendi. Kelam ilmi ile ilgili çeşitli eserler yazdı. Başlıcaları, al-İktisād fi'l-İ'tikād, İhya'nın bir bölümünü teşkil eden Kavā'id al-'Aka'id, İlcām al-'Avām an al-Kalām.

Kelam ilminin amacı, al-Munķız adlı eserinde "Ehli akidesini ko-rumak ve bu akideyi karıştırmak isteyen sapıklık ehline karşı koymak"tır diye ifade edilirken, al-İktisād fi'l-İ'tikād adlı eserinde "Kelam Al-lah'ın varlığına, sıfatlarına, fiillerine ve Peygamberin doğruluğuna de-lil getiren ilim" olarak sunulmakta, al-Rāsala al-Ladūnniyya adlı eserinde de Tevhid ilminin, yani kelam, Allah'ın zatından, kademinden, fiili ve zati sıfatlarından, peygamberin, imamların ve sahabenin durumlarından, ahiret hayatından ve Allah'ın görülmesi meselesinden bahseder.

Gazzālī'ye göre, kelam ilminin delilleri Kuran, Hadis, akli ve man-tiki olanlarıdır. Halbuki kelamcılar, hasımlara karşı felsefecilerin da-yanaklarını delil olarak kullandılar.¹ İlcām al-'Avām'da kültürsüz kişile-rin kelam ilmi ile uğraşmalarını tavsiye eder. Gazzālī insanları dini ba-kımdan dörde ayırır. 1) Allah'a, Peygamber'e inanıp işi ile iştigal eden-ler. Bunlara kelamdan bahsedilemez. Çünkü; meslekleri başka olduğundan şüpheye düşebilirler. 2) Kafir ve sapık olanlar, bilgisiz ve taklitçi ol-duklarından bunlara da kelamdan bahsedilemez. 3) İştirme ve taklit yolu ile gerçeğe inananlar. Bunlara da ilmi kelamdan bahsetmek hatadır. Şüpheye düşebilirler. 4) Sapık, fakat çok zeki ve anlayışlı olanlar. Zekaları icabı gerçekler karşısında kendi görüşlerine şüphe düşürebilir, bu bakımdan bun-lara ilm-i kelamdan bahsedilebilir.² İlmi kelamı İhya adlı eserinin bir bölümünde ~~forz kifay~~ saymıştır.³ Faysal al-Tafrika'da bazı istisnalar haric

1. Gazzālī, al-Munķız, S. 8-9.

2. Gazzālī, al-İktisād, S.9-12.

3. Gazzālī, İhyā', C.I, S. 22-3.

kelam ilminin öğrenilmesi haram sayılmıŒtır.¹ İstisnaları da iki kısma ayırmıŒtır.

1. Œüpheye düŒmüŒ zeki olanlar için ilmi kelam kullanmak caizdir.
2. Çok zeki bilgin kimselerin kullanması caizdir.²

Gazzālī, al-Mustasfa adlı eserinde "kelam ilmi dini ilimler arasında rutbe itibariyle en yüksek olandır" demektedir.³ Yukarıda gördüğümüz örneklerden de anlaşılacağı gibi Gazzālī'nin kelam ile ilgili görüşleri farklıdır. Kelamın deęişik tariflerini yapmıŒtır. Buna toplumsal olaylar ve Œüphecilięi sebep olmuş olabilir. Soru soranlara kültür görüş derecelerine göre cevap vermeye çalıŒmıŒ fakat bu hususta bazan da çeliŒkiye düŒmüŒtür. Fakat sapıklığın çoęaldığını gördüğü zaman kelam ilminin de derinliklerine inmek suretiyle müessir, susturucu ve mukni tarzda herkesi hayrete düŒüren bir kelamcı olarak görmek mümkündür. Buna rağmen kelam ilminin kendisi için yeterli olmadığını eserlerinden öğreniyoruz.⁴

b) Gazzali ve felsefe

Kelam ilmini yetersiz bulan Gazzali, Baędat Nizamiye Medresesinde müderrislik yaparken felsefeye merak sardı. Felsefe ile ilgili eserleri okudu. Felsefenin kendisini tatmin edeceğini sandı. BoŒ vakitlerini bu bilgiyi elde etmek için çalıŒtı. İki sene zarfında felsefe bilgisine vukufiyet keŒbetti. İki sene sonra da okuduğu bu felsefi bilgileri tekrar etmekle meŒgul oldu.⁵ Okuduğu kitaplardan bazıları: İbn Sina ve Farabi'nin eserlerini okudu.⁶ Hint kültüründen haberdar oldu. Pythagorascuların görüşlerine paralel bir görüşe sahip idi. Plotinos'un enn'eades'lerin tercümelerinin bir kısmını okudu.⁷ İslam filozofların eserlerini okumakla yetinmemiŒ Yunanca veya Süryanice'den çevirilmiş felsefi eserler okumuŒtur.

1. Gazzālī, Faysal al-Tafriķa, S. 20-21.

2. Murtaza, Ithāf al-Sā da, C.VII, S. 239.

3. A. Çubukçu, Gazzali ve Œüphecilik, S. 64; Gazzālī, al-Mustasfā min al-'Ulūm, C.I, S. 4-5.

4. Gazzālī, al-Munķız, S. 9.

5. Aynı eser, S. 94-95.

6. Aynı eser, S. 100

7. A. Çubukçu, Gazzali ve Œüphecilik, S. 69.

Felsefeyi iyice öğrendikten sonra eserler yazmaya başladı. Maḳāşid al-Falasifa'yi yazdı. Bu eser Yunanca ve İbranice'ye çevrildi. Daha sonra, filozofların görüşlerini çürüten Tahafut al-Falasifa adlı bir eser yazdı. Bu eser de Latince, İbranice, Almanca, İspanyolca, Fransızca ve Türkçe gibi çeşitli dillere çevrildi.¹

Gazzālî'nin bundan başka daha felsefi eserleri de vardır. Mişkāt al-Anvār, İhya'daki Kitab'Acā'ib al-Kalb v.b.

Felsefenin İslam dini bakımından ihtiva ettiği sevap ve hatayı ortaya serdeden Gazzālî, al-Munkız adlı eserinde felsefecileri üçe ayırmaktadır: Denriler, Tabiatçılar, İlahiyatçılar.

Birinciler; Allah'ın varlığına inanmazlar. Bunlar zındıktır. İkinci zümre ise, hava ve alemleri incelerler, bu yüzden bir yaratıcının varlığına inanırlar, fakat haşre ve ba'sa (öldükten sonra dirileceğine) inanmazlar, bunlar da zındıktan sayılır.

Üçüncü zümreye gelince: Bunlar birinci ve ikinci zümreleri redde kalkışmışlarsa da birbirlerine de hücum etmişlerdir. Sokrates, Platon ve Aristoteles bunlardandır. Aristoteles felsefenin temelini kurmuş ve mantık ilmini va'zetmiş ise de yine küfrü gerektiren taraflar bırakmıştır. Bu sebepten bunların tekfiri gerekir. Bunların eserlerini yayan Farabi ve İbn Sina da bunlara dahil etmek gerekir.² Gazzālî, İbn Sina ve Farabi'nin felsefesine 20 madde halinde Tahafut al-Falasifa adlı eserinde cevap vermiştir. Bu maddeler incelendiği zaman, 17'si sapıklık, 3 tanesi küfür sayılmıştır.³

Felsefecilerin ileri sürdükleri delilleri ustaca çürütmeye muvaffak olmuştur. Felsefecilerin delilleri ve Gazzali'nin cevabı⁴ Gazzali Şüphencilik

-
1. Mubahat Türker, 3 Tahafut Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956, S. 42.
 2. Gazzālî, al-Munkız, S. 96-97.
 3. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 66-67.
 4. Aynı eser, S. 68-70.

eserinin 68-70 sayfalarında tafsilatıyla anlatılmıştır.

Gazzāli'nin orijinal tarafı, dogmatik ve rasyonel felsefenin, öteki alemi ve sonsuzluğu keşfetmenin yeterli olmayacağını iddia etmiştir. Ona göre her türlü manevi gerçeğe, temiz bir kalbin ilahi aşkı ile ulaşılır. Gazzali, ilahi bilgiler ve sonsuzluğa kalb mantığı ile ulaşmak istemiştir.¹

c) Gazzali ve akıl

Gazzali akla çok önem vermiştir. Yazmış olduğu kitapların pek çoğunda akla temas ederek öneminden bahseder. İhya adlı eserinde aklın çeşitli manaları olduğunu ifade eder.² Bu duruma göre aklın sahip olduğu mana dörttür.

1. Kabiliyet: İnsan doğuştan bir kabiliyete sahiptir ki, onunla nazari bilgileri kavrayabiliyor. Bu özellik sayesinde hayvanlardan ayrılıyor. İnsanda mevcut bu özelliği inkar edip kavrama işini sırf akla hamledenler yanıılıyorlar.

2. Zaruri Bilgiler: "İki birden çoktur" "Bir şahıs aynı anda iki yerde bulunmaz" gibi yetişkin veya normal insanda yerleşmiş bulunan bilgilere zaruri bilgiler denir. İnsan, bununla caiz olanının cevazının müstahil olanının imkansızlığını bilir. Böyle bir özelliğe sahip olmayana cahil denir.

3. Tecrübi Bilgiler: İnsanın herhangi bir konuda tecrübesi ve metodu varsa, bu kimseye akıllı denir. Bu sebepten dolayı tecrübi yollarla elde edilenlere akıl denir.

4. Akıbeti bilme kabiliyeti: Devamlı saadeti kazanma kabiliyetinde olan insana da akıllı denir. Şu halde saadet kazanma kabiliyetine akıl denir. Bu da insanı hayvanlardan ayıran bir özelliktir.³ Bu anlamların ilk ikisi, insanın yaratılışında vardır. Üçüncü ve dördüncü ise, iktisap ile

1. H. Ziya Ülken, İslam Felsefesi, S. 123.

2. Gazzālī, İhyā', C. I, S. 85-87.

3. Aynı eser, C. I, S. 85.

elde edilir. Bunlardan ikincisi hiç değişmez, diğerleri ise değişebilir.¹

Gazzali bazı kitaplarında hatta İhya'nın bazı kitaplarında ruh, kalp ve nefis kelimelerin² bazan akıl anlamına gelebileceğini göstermiştir. Gazzali İhya ve Mizan al-Amal'de aklın en şerefli mahluk olduğunu söylemiştir.³

Eşyaya nüfuz etmek ve onun sırrını hikmetinin ancak akılla çözülebileceğini açıklamıştır.

Gazzali, bu kadar akla değer vermesine rağmen, gerçek ilahi bilgiyi elde etmek için onu yeterli bulmuyor. İhya'da "Akli ilimler kalbin selametine kafi değildir"⁴ ona göre insan için en doğru yol, akıl ile nakli birleştirmektir. Akıl şeriatsız doğru yolu bulamaz. Şeriat bir bina, akıl ise onun temelidir. İkisi biribirinin mütemmimidir. Akıl, göze, şeriat ise ışığa benzer. Dışarıdan ışık almadıkça göz gözü görmez. Geniş bilgi için A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik adlı eserine bakınız.

d) Gazzālī'nin fıkıh ve hadisle ilgisi

Gazzālī çocukluğundan beri fıkıh ilmi ile uğraşmıştır. Çünkü al-Maḥlūl min Ta'lik al-Usul adlı eseri yazdığı zaman kendisinin ifadesine göre çocuk denecek yaşta idi. Bu eserde imam Abu Hanife'ye hücum etti. İmam-ı Şafii'yi tuttu. Bundan ötürü Sultan Sencer'e şikayet edildi. Sultan'ın karşısında hiç bir mezhepte katı tutumlu olmadığını söylemişse de sık sık tenkide uğradı. al-Kadri'nin al-Rad 'alā al-Gazzālī va'l-Cuvayni adlı eserinde Gazzālī'nin bu hususu tenkit edilmiştir.⁵ Gazzālī'nin al-Basīṭ, al-Vasīl va al-Vaciz eserleri fıkhi eserlerdir.⁶

-
1. Gazzālī, İhya, C. I, S. 86; Mizān al-Amal, S. 145.
 2. Murtaza, İthāf al-Sāda, C. VII, S. 203-208.
 3. Gazzālī, İhyā', S. 83, 86; Mizān al-Amal, S. 145.
 4. Murtaza, İthāf al-Sāda, C.VII, S. 242.
 5. Bak: Süleymaniye, Laleli, No: 839.
 6. İbn Kasīr, a.g.e., C. XII, S. 114.

Gazzālī, fıkıh ve usul-u fıkıhta da mütahassis olmuş bir ilim adamı idi. Buna rağmen fıkıhla ilgili görüş ve kanaatları birbirinden farklıdır. Fıkıhı, bazan dünyevi ilimler arasında sayarken¹ bir bakımından da ahiret ile ilgili olduğunu kabul eder.²

İhya'da ilimlerin en üstünü mükāşefe ilmi olduğunu söylerken, al-Mustaşfa'da "Aklın ve naklin birleştiği fıkıh, ilimlerin en şerefliisidir."³ demektedir. Halbuki aynı eserinin başka yerinde kelam ilminin rütbe itibariyle en yüksek ilim olduğunu söyler.⁴ Gazzālī, ilimleri akli ve şer'i olarak ikiye ayırdıktan, şer'i ilimleri de asli ve fer'i olmak üzere ikiye ayırır. Kelam ilmi asli, fıkıh ilmi ise, fer'idir. Gazzali'nin fıkıh, kelam ilmi ile ilgili olarak görüşleri hususunda fazla bilgi için Gazzali ve Şüphencilik ve İslam Ansiklopedisine bakınız.⁵

Gazzali fıkıhçılara önem vermemiş ve onları gerçeği araştıranlar arasına sokmamıştır. Bundan dolayı sık sık hücumu uğramıştır. Son zamanlarda (H.1360) senesinde Muhammed Zahid al-Kavsari İhkak al-Hak bi İbtal al-Batıl fi Mugıs al-Halk isimli reddiyesi mevcuttur.⁶

Fıkıh ilmini şüphesini gideren bir ilim olarak görmeyen Gazzālī namazla oruç gibi ibadetlerin zahiri bir hareketle tamamlanamayacağını, ancak kalp temizliği ile mümkün olabileceğini, niyetin ibadette çok önemli olduğunu beyan etmiş, fıkıha ve ibadete canlı bir ruh vermeye çalışmıştır.

Hadis ilmine gelince: Gazzali'nin bildiği ilimlerin en zayıfı idi. Son zamanlarda Tus'da ciddi olarak hadis ilmine kendini verdiği fakat bu çalışma hadis ilminin derinliğine ulaşılacak bir zaman mefhumu içinde ol-

1. Gazzālī, İhya, C.I, S. 17.

2. Gazzālī, al-Mustaşfa, C. I, S. 3.

3. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 73; al-Mustaşfa, C. I, S. 5.

4. Gazzālī, al-Mustaşfa, C.I., S. 5.

5. Aynı eser, aynı sayfa; A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 73; Kasım Küfrevi, Gazzālī Md. İA.

6. Kasım Küfrevi, İA, Gazzālī Md., C. IV, S. 748.

madığından, diğer ilimler gibi hadis ilminde muvaffak olmuştur, denmesi biraz mubalağalı olur. Fazla bilgi için Gazzālî ve Şüphecilik adlı eserinin 73-74 sayfalarına bakınız.

e) Gazzālî ve Batıniyye (İsmailiye)

İsmailiye mezhebi, Şia'nın bir koludur. Şia fırkasının mensupları ihtilafa düştüler. Şubelere ayrıldılar. Batıniyye veya İsmailiye adında fırka meydana getirdiler. Fikirlerin çoğu Orta Doğu'nun daha eski dinlerinden ve bilhassa Eflatuni felsefeden gelir.

Bu fikirlerin çoğu, te'vil al-Batin (batini te'vil) yolu ile idhal edilmiştir. Şia'nın bir kolu olan İsmailiye mezhebine, Batini denmesine sebep olmuştur. Fırka ekseriya bu adı ile tanınmıştır. Akidelerine göre, Kuran ve bütün dini ahkâmın iki manası vardır. Biri harfi ve zahiri, diğeri ise yalnız müridlerin bildiği mecazi ve batini mana. Akıl küllinin nefis üzerinde olan tesiri ile, dünya yaratıldıktan sonra, beşer tarihi, her biri bir imam natık, yani peygamber ile başlar. İmamet meseleleri dinin asli unsuru sayılır.¹ Bu mezhep salikleri, peygamberin, büyük ve küçük günahlardan ari bir imamın tayin etmesinin gerektiğine inanırlar. Hz. Muhammed'in 'Ali b. Abî Tâlib'i (R.A.) gizli ve açık olarak tayin etmiş olduğuna inanırlar. Buna göre imamet ancak Hz. Ali'nin çocuklarına intikal eder. İmamlar, ilahi ilhama malik ve hatadan salim olup saliklerinin kayıtsız şartsız itaat etmelerinin lazım olduğuna inanırlar.

Gazzali'nin zamanında, Hassân Sabbâh kendisini İmam-ı Masum iddia ederek hem dini, hem de siyasi yönünden fedaileri ile büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Kültürsüzler arasında benimsenen bu garip görüş şöyle idi. Doğrunun alameti birlik, yanlışın alameti ise çokluktur.² Akıl ve düşünce çokluğa ve çeşitli görüşlerin türemesine sebep olur. Birliği sağlamak için bir imâmı masuma bağlanmak ve bütün bilgileri ondan öğrenmek

1. Bernard Lewis, İsmailiye Md., İA, C.V-2, S. 1120; A. Çubukçu, Gazzālî ve Şüphecilik, S. 29, 74.

2. B. Lewis, a.g.e., S. 1120.

gerekir.

Gazzâli ise, "imamı masumun doğruluğu akılla veya nakille bilinir. Akıl yanlışla götürür diyerek kabul etmiyorsunuz. O halde imamı masum akılla bilinemez. Geriye nakil kalıyor. Nakil de ya ahaddır veya mütevatirdir. Ahad haberlerinin kesinliği sabit değildir. O halde ahad haber ile imamın masumiyeti kabul edilemez. Onun masumiyetinin bilinmesine son çare olarak mütevatir haber kalıyor. Fakat mütevatir haberi de herkes kabul eder ve kimse böyle bir haberle bildirilen meselelerde münakaşaya girişemez. Oysaki imamı masum hakkında münakaşa ve itirazlar vardır. O halde Batıniler masum dedikleri imamın masumiyeti şüphelidir." diyerek Batınilerin görüşlerini çürütmeye muvaffak olmuştur.

Gazzali'ye göre Müslümanların masum imamı Hz. Muhammed'dir.² Biz onun getirdiği Kuran ve bıraktığı sünnete sahibiz. Nasıllı dini meselelerin çözümü için Kuran ve sünnete başvurulmalıdır. Kuran ve sünnete benzeri bulunmayan meseleleri de içtihad yoluyla çözmek mümkündür.

Gazzâlî Batınilerle büyük mücadele vermiştir. Bu amaçla yazılmış birçok eserleri vardır. Bunlardan birkaçı Fazâih al-Batıniye, al-Ğıstâs, al-Mustakîm, Kavasım al-Batıniya, Huccat al-Hak, Mufaşşıl al-Hilâl.

f) Gazzali'nin tefsir ve tevil ile ilgisi:

Gazzâli, Kuran'ın zahiri ve batini anlamlarının bulunduğunu kabul eder.³ Firkaların tevil ile tefsir yüzünden birbirlerini suçlandırmasını üzüntüyle karşılıyor. Gazzaliye göre tevil kuralının iyi bilinmesi gerekir. Genel olarak tevil yapmanın mümkün olduğunu kabul eder. Tevilden mümkün olduğu kadar kaçınmaya ve zahire çok önem veren Ahmad b. Hambal bile teville muhtaç olmuştur.⁴ Tevilcilerin doğru yolda olmadıkları konusuna varmak yanlış olur.⁵ Muevvil dinin esasını teşkil eden umdelere ve

1. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 74.

2. H. Ziya Ülken, İslam Felsefesi, C.II, S. 36.

3. Murtaza, İthâf al-Sâda, C.II, S. 65.

4. Gazzâlî, Fayşal al-Tafrika, S. 20.

5. Aynı eser, S. 20.

tevatüren sabit olan meselelere taalluk eden konulara dokunuyorsa müevvîlin tekfiri gerekir.¹ Esasa taalluk etmeyen şeylerde Müslümanların tekfir etmeleri caiz değildir. Gazzali'ye göre Tevil'in bir kanunu vardır.² Şeriat sahiplerinin aşağıdaki beş tevilden birine uydurarak kavrayanın, tekzipten kurtulacağını, böylece de mezhepler arasındaki ihtilafın bertaraf edileceğini ifade ediyor. Beş türlü varlığın yolu şöyledir:

1. Zati Varlık: Aklın ve hırsın dışında gerçek bir varlıktır. Nebatlar, hayvanlar, arz ve sema gibi.

2. Hırsi varlık: Görme duyusu ile idrak edilir. Bu varlık hisseden içindir. Ancak hissedenler bu varlığı görebilir. Uyuyanın rüyası veyahut uyanık bir hastanın gözüne görülen imgeler gibi.

3. Hayâlî varlık: Meycut bir şeyin ortadan kaldırılması halinde, insanın hafızasında bir şeyin sureti kalabilir. İnsan bir fîli, bir koyunu gördükten sonra gözlerini kapatsa aynı hayvanları görebilir.

4. Akli varlık: Akılla elde edilir. Hayâlî ve hissi varlığını bir tarafa bırakarak hakiki manasını alır. Örneğin şu işi yapmak falan adamın elindedir, ifadesinde burada elden maksat kudrettir. Kudret ise akli bir varlıktır.

5. Şüpheli varlık: Bir şeyin bir özelliği, diğer bir şeyin başka bir özelliğine benzeyebilir. Böylece iki şeyin özellikleri arasında benzetme bağı kurulabilir. Örneğin: Bir kimse Allah için gazabı, zatı, hissi, hayal ve akli bakımından yakıştıramayabilir. Fakat gazabı, Allah'ın ceza verme iradesiyle mukayese edilebilir.³

Gazzali'nin Kanun al-Ta'vil adlı eserinde kendisinden önceki tevilciler 5 gruba ayrılıyor. Gazzali, bunlardan beşinci gruptakileri beğeniyor.⁴

1. Gazzâlî, Faysal al-Tafrika, S. 15-20.

2. Aynı eser, S. 5.

3. A. Çubukçu, Gazzâlî ve Şüphencilik, S. 76.

4. Gazzâlî, Kânûn al-Ta'vîl, S. 6-10.

1. Yalnız nakle kıymet verenler.
2. Yalnız akla kıymet verenler.
3. Aklı asıl kabul edip nakli ona tâbi kılanlar.
4. Nakli asıl kabul edip, akli ona tabi kılanlar.
5. Hem akli hem nakli bir asıl olarak alıp her ikisine bir değer verenler.

Yalnız nakle kıymet verenler, naklîn muhtevasını olduğu gibi kabul edip sathî bilgilerle yetinmişlerdir. Yalnız akla kıymet verenler, dinî naslardan kendi akıllarına uygun olanlarını kabul ederler. Bunun dışındakilerini Hz. Peygamber Efendimizin uydurduğunu ifade ederler. Akli asıl olarak alıp nakli ona tabi kılanlar, nakli ihmal etmişlerdir. Birçok sağlam hadislerin akıllarınının uygun olmadığından reddederler. Nakli asıl olarak alıp akli ona tabi kılanlar, akli ihmal etmişlerdir. Bu yüzden çok defa hataya düşmüşlerdir. Hem akli, hem nakli birer asıl olarak kabul edenler, en doğru olanlardır. Akla ve nakle layık oldukları önemi verirler.

Tevili, beşinci grup, çok dikkatli olmak şartıyla yapabilir. Çünkü teville çok güç naslarla karşılaşılabilir.

Gazzali tevili yapacak olanların şu üç şeye çok dikkat etmelerini ister.¹

1. Her meselede tevilin mümkün olduğunu savunmak lazımdır.
2. Akıl delilini yalanlamamak gerekir. Çünkü Şeriat akılla bilinir.
3. İhtimaller çoğaldığı, birbirini nakzettiği zaman tevilden kaçınmak gerekir.

Gazzali böyle tevil hususunda tavsiyede bulunmakla beraber, aynı görüşü kendisi muhafaza edememiş tevilde çok ileri gitmiş, bazı ayetleri Platon metotlarıyla tevil etmiştir.

Fikirleri arasındaki çelişmeler yalnız tevil ve tefsir hususunda değil, felsefede de aynı çelişkileri yapmıştır. Gazzali'nin görüşlerinde

1. Gazzali, Kânun al-Ta'vil, S. 10.

gelişmelerin bulunmasını tabii karşılamak gerekir. Çünkü hitap ettiği kişilerin kültürüne uygun açıklama yapmıştır.¹

Tefsir ve tevil ile ilgili Tafsir al-Kuran al-Azim², Yakut al-Tavil fi Tafsir al-Tanzil³, Kanun al-Ta'vil va Cavahir al-Kuran gibi eserler yazmıştır.

g) Gazzali ve Tasavvuf:

Sofilerin kaldığı Horasan, bilhassa Nişabur ile Tus iki önemli tasavvuf merkezi idi. Sofilerin geliştiği ve yoğun bulunduğu Tus şehrinde doğan Gazzâlî, burada tedris hayatına başladı. Gazzali'nin tasavvufta asıl hocası Kureyşî (Ölm. H.477/M.1077)'nin öğrencisi bulunan Abû 'Alî al-Farmadî (Ölm. H.465/M. 1084)dir.⁴ Gazzâlî, bu zatın metodundan çok istifade etmiştir. Öğrenilmesi gerekli olan tasavvuf ilimlerini kendi kendisine çalışmak suretiyle öğrenmiştir. Abû Talib al-Makkî (Ölm. H. 386/M. 996)'nin, Kut al-Muhāsibi (Ölm. 213/M. 828)'nin, Abû Yazîd (Bayazîd) al-Bastâmî (Ölm. H.261/M.874)'nin, al-Cunayd al-Bağdadi (Ölm. H.298/M.910)'nin, Şibli (Ölm. H.334/M.945)'nin eserlerinden istifade etti.⁵

Bunlardan başka Eflatuncu düşüncenin etkisinde kalmıştır.⁶ Gazzâlî, çeşitli görüşlerin etkisi altında kalmış ise de tasavvufta kendisine has özel bir yol tutmuştur. Gazzâlî'ye göre tasavvuf ilmi diğer ilimlere benzemez. Hal ve zevk mesleğidir. Akli ve nakli ilimler ihtiva eder.⁷ Tasavvufun başı ilim, ortası amel ve sonu mevhibe denir. İlim muradı keşfeder, amel maksada yardım eder. Mevhibe de gayeye ulaştırır. Fakirlik mutasavvıfın zineti, sabır süsü, rıza bineği ve tevekkülü mutasavvıf uzuvlarını Allah'a

1. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 79.

2. Murtaza, İthaf al-Sâda, C. I, S. 41.

3. Aynı eser, S. 43.

4. Ağa Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 80; Kasım Küfrevi, İA, Gazzali ve Tasavvuf Md. C.V, S. 754.

5. Murtaza, İthaf al-Sâda, C.III, S. 167; C. VI, S. 333; C.VII, S. 352; C.VIII, S. 94-212; C.IX, S. 558-575.

6. A.Çubukçu, Gazzali ve Şüphencilik, S. 80.

7. Gazzâlî, al-Risala al-Laduniye, S. 22.

itaat, şehvetini öldürme ve dünyadan yüzçevirme yolunda kullanılır. Zevklerden sakınır, takvaya sarılır. Kötülüklerden kalbini temizler.¹ Kalbini kötü şeylerden arındırmadan tasavvuf yolunda yürümesi imkansızdır. Gazzālî, tasavvufla dini şuuru geliştirdi ve ilahi bilgileri öğrenmek imkanını ortaya çıkararak ve ehli sünnetle bağdaşır hale getirdi. Gazzalî kelamcılarının ve fakihlerin metodlarını bir tarafa iterek tasavvufu benimsemiş ve İslamiyet'e yeni bir ruh kazandırmıştır.

Tasavvufla ilgili eserlerinin başlıcaları şunlardır: İhya' al-Ülum al-Dîn, al-Munķiz min al-Zalâl, al-Sâlikîn, Mişkât al-Anvâr, Ravzat al-Talibin, Kitab al-Mirac al-Arba'ın, Ayyuha'l-Valad, al-Adab fi'd-Dîn, al-Risala al-Laduniyya, Kimya-i Saadat.

1. A.Çubukçu, Gazzalî ve Batınlık, S. 22.

● - GAZZALİ'NİN ŞÜPHECİLİĞİ VE İMAN METODU

Gazzālī'nin şüpheciliği İslam tarihi yönünden çok önemlidir. H. 500 yılında yazdığı tahmin edilen al-Munkiz min al-Zalāl şüphecilik hakkında yazdığı yegane eser olmakla beraber şüpheciliğe birkaç cümle ile yer veren bazı eserleri vardır. Bunlardan biri de Mīzan al-ʿAmal'dir. Eserin sonunda şüphe etmenin şart olduğunu belirtiyor.¹ Kimya'yi Saadat'te insanın şüpheyeye düşebileceğini, şüpheden kurtulmak için lazım geleni yapmak gerektiğini beyan ediyor.² Cavahir al-Kuran adlı eserinde ise, bir ara ahiret hayatını inkar edenlerin tesiri altında kaldığını, bu yüzden sapıklığa düştüğünü, fakat bundan kurtulduğunu ifade ediyor.³

Gazzālī, henüz gençliğinde 20 yaşına gelmeden önce, taklidi inancı kabul etmek istemedi. Her çocuk İslam fıtrata üzerine doğmasına rağmen, Yahudi'nin çocuğunun Yahudi, Mecusinin çocuğunun Mecusi olduğunu, bu taklit yoluyla iman etmenin bir telkin ve görenek meselesi olduğunu anlamıştır.

Gazzālī, taklidi reddetti, gerçek bilginin ölçüsünü aradı, düşündü ve anladı ki, gerçeğin ölçüsü, ilmi yakındır. Birşeyin her şüpheden arı ve yanlışsız olarak öğrenilmesi ancak ilmi yakın ile mümkün olduğunu beyan etti. İlmi yakın öyle bir bilgidir ki, biri taşı altın yapsa, veya bastonu yılanı çevirse ve bu hünerleri delil olarak göstererek ilmi yakının aksini ispatlamaya kalkarsa, bu kimsenin iddiası asla kabul edilmez.⁴ Gazzālī 10 sayısının üçten büyük olduğunu yakın derecesinde bildikten sonra bazı mucizelere dayanarak üçün ondan dahabüyük olduğunu iddia edenlere inanmam diyor. Gazzālī'nin şüphesi gittikçe büyüyor. Hissi ve nazari bilgiler üzerine düşünmeye başlıyor. Duyular yoluyla elde edilen bilgilerin sağlam ve inandırıcı olmayacağı sonucuna varıyor. Çünkü duygu organları-

1. Gazzālī, Mīzan al-ʿAmal, S. 216.

2. Gazzālī, Kimya'yi Saadat, C.I, S. 116-117.

3. Gazzālī, Cavāhir al-Kuran, S. 36.

4. al-Gazzālī, al-Munkiz min al-Zalāl, S. 82-85.

nın en kuvvetlisi olan göz ile yanılıyor. Hareketsiz gözüne gölgenin gerçekte hareket ettiğini, uzak bulunan yıldızın olduğundan küçük görüldüğünü anlıyor, şu halde 10 sayısı üçten büyüktür gibi akliyata bilgilerine dayanmak gerekiyor. Nef'i ve ispat bir şey hakkında birleşmez, bir şey hem kadim, hem hadis, hem mevcut, hem madum ve hem vacip, hem muhal olamaz. Bu tarz bilgiler bilinen kendisine şüphe arz olmayan ilmi yakın bilgilerdendir.¹ Fakat şüphe bu tür bilgilere de yayıldı.²

Gazzālī iki aya kadar hiç bir şeye inanmadı ve güvenemedi. Sofistlerin ve Yunan şüphecilerin hali ile hallenmişti.³ Fakat birden bire Allah imdadına yetişti, akli bilgilerin ilmi yakın derecesinde sağlam ve mevsuk olduğuna kanaat getirdi. Bu kanaat ve inanç düzenli deliller ve tertipli sözler yardımıyla olmadı. Allah'ın kalbine attığı bir nur yardımıyla akli bilgilerin sağlamlığına inandı.⁴ Gazzālī, şüphesini felsefi ve mantıki delillerle anlatmaya çalışmıştır. Şüpheden sonra bir sezgi, ve doğuş günüyle zarureti kabul etmen, gerek İslam felsefesi ve gerekse Yunan şüphecilik tarihi bakımından orjinaldir.⁵

Gerçeği bulmak ümidiyle ilkin kelamcılar, daha sonra felsefecilerin, üçüncü olarak Batınilerin ve sonuncu olarak da Sofilerin düşüncelerini incelemiştir. İlk üç taife de umduğunu bulamadı. Bütün gücü ile Sofileri derinliğine inceledi. Bu taifeyi anlamak için ilmin yanında amelin de lazım olduğuna inandı.⁶ Mutasavvıfların kitaplarını okudu. Öğrencileri için mümkün olan bilgileri öğrendi. Onların ilimlerinin amacı nefsi kötü sıfatlardan temizlemek, kötü ahlaktan uzaklaşmak ve zikir yoluyla Allah sevgisini kalbe yerleştirmek, Allah sevgisinin dışındakileri atmaktır. Gazzālī tasavvufun amacına zevk ve hal sahibi olmak ve bizzat kötülüklerden arınmakla erişilebileceğini iyice anladı. Bu ilmin gerçeğini bizzat tatbik etti. İmana, ilahi aşka kavuştu. Gazzali ve Şüphecilik adlı esere bk.⁷

1. Gazzālī, al-Munkız min al-Zalāl, S. 86.

2. Aynı eser, S. 86-88.

3. H.Z. Ülken, İslam Felsefesi Tarihi, S. 326-327.

4. A. Çubukçu, Gazzali ve Şüphecilik, S. 84.

5. Aynı eser, S. 84.

6. Gazzālī, al-Munkız min al-Zalāl, S. 89.

7. Kasım Küfrevi, Gazzali Md., İA, C.IV, S. 748-760; Gazzālī, al-Munkız, 125.

Sunulan metinlerin dayandığı
nüshalar şunlardır:

I. Kitāb Zād al-Āhira:

A=Ayasofya Kütüphanesi 4792/34 no deki bir mecmua içinde (748^b-777^a) varakları arasında Şirazesı dağılmış, beyzi basma şemseli, salbekli, miklablı, fes rengi meşinle tamir görmüş, güve yenikli kahve rengi meşin bir cilt içinde; 95x185 mm (75x165 mm ebadındaki metnin kenarında) ebadında; aharlı, saman rengindeki bir kağıdın kenarına ince bir nesih ile yazılmış olup bab ve fasıl başları kırmızı ile gösterilmiştir. Yazının mürekkebi bazı yerlerde dağılmışsa da metnin okunmasına mani teşkil etmemektedir. Rakabe mevcut olup, mecmuanın baş taraftaki fihristi tezhiblidir. Eser, istinsaha esas olan nüsha ile mukabele edilmiştir.

Eser, As'ad b. Aḥmad b. Muḥamməd tarafından 816 hş. tarihinde istinsah edilmiştir.

B=Bayazıt Kütüphanesi 8026/3 no deki bir mecmua içinde (82^a-167^a) varakları arasında yeşil ipekli kumaş kaplı, miklablı, mukavva bir cilt içinde 143x245 (95x182) mm ebadında; çok az aharlı, kirli krem renginde ince bir kağıda nes-talik ile 21 satır halinde yazılmıştır. Ayetler ve bazı hadisler bazan kırmızı märekkeple gösterilmiş olup tamamen hareketlenmiştir. Fasıl ve mevzu başları kırmızıdır. Bazı kelimelerin ve cümle başlarının üstü kırmızı çizgilidir. Eser mukabele görmüştür. 949 h. tarihinde istinsah edilmiştir.

T=Topkapı Kütüphanesi 520/1 no deki bir mecmua içinde (1^b-23^a) varakları arasında olup beyzi, basma şemseli, zencirekli, miklablı, kahverengi, meşin bir cilt içinde (cilt kapağının iç kısımları fes rengi ve beyzi oyma şemseli, şemselerin içi açık mavi renkli, kenarı yıldız çerçevesi); 130x210 (130x620)mm ebadında, aharlı, kırmızı rengi, yıldız

ve mavi mürekkepten müteşekkil, cetvel içinde ince talik ile 11 satır halinde yazılmıştır. Ayetler nesih ile tam harekelidir. Bab ve fasıl başları altın yıldızlı olup serlevha tertiplidir. Abdurrahman al-Haravi tarafından 901 hş. senesinde istinsah edilmiştir.

Mu'allafāt al-Gazzali'de görülmeyen bu üç nüsha dışında, eserin, biri Kabul, diğeri Leiden'de olmak üzere iki nüshası daha vardır. Ancak anlaşıldığına göre Kabul nüshası ile Leiden nüshasının aynı kısımlarda eksik¹ olması akla, birbirlerinden istinsah edilmiş olduğu ihtimalini getirmektedir.

Metnin tesisinde esas olarak alınan A nüshası, yukarıda tavsiflerinden de anlaşılacağı üzere istinsah tarihi bakımından B ve T nüshalarına nazaran eski sayılabileceği gibi istinsah edildiği devirde asıl nüsha ile karşılaştırılmıştır. T nüshasında aynı zamanda ikinci ve üçüncü bölümleri eksiktir.

Bu şekilde tespit edilen nüshalar arasında Ayasofya Kütüphanesinde bulunan ve bir mecmuanın kenarında kayıtlı olan nüsha, metnin tesisi için esas olarak alındı ve bu nüsha ile karşılaştırılmak üzere de Bayazıt Umumi Kütüphanesindeki B nüshası ile Topkapı Kütüphanesindeki T nüshalarla karşılaştırdık. Çıkan farkları dipnotlarda gösterdik. Çıkan farklar arasında yayına esas alınan nüshadaki tabir ve manaların özünü değiştirecek herhangi bir farka rastlanmadı.

II. Tuḥfat al-Mulūk:

Gazzālī'nin bu eseri muhtelif adlar altında geçmektedir. Eserleri hakkında etraflı bir inceleme yapan Abdurrahman Badavi'nin Gazzali'nin eserlerine dair düzenlediği değişik ad listesinde, Siyar al-Mulūk, Tuḥfat al-Mulūk, Naṣīhat al-Mulūk, Naṣāih al-Mulūk, al-Tibr al-Masbūk fi Naṣīhat al-Mulūk, Ḥarīdat al-Sulūk fi Naṣīhat al-Mulūk gibi çeşitli

1. A. Badavi, M.G., S. 188.

adlarla¹ geçmekte ve bunların hepsinin aynı eser olduğunu kaydetmektedir. Naşihat al-Mulūk'un aslı Farsça olup 'Ali b. Mubārak b. Mavhūb tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Aslı yoktur. Tibr al-Masbūk fi Naşihat al-Mulūk, al-Tibr al-Masbūk fi Nakl Naşihat al-Mulūk ve Harīdat al-Sulūk fī Naşihat al-Mulūk adlar altında Arapça'ya çevrilmiş eserlere tesadüf etmek mümkündür.²

Bunun dışında Nuriösmaniye Ktp'de 4964 numarada kayıtlı Farsça Tuḥfat al-Mulūk adlı bir eser vardır. Yazarı meçhul, 15 bölüme ayrılmış, şiir ve hikayeler, kitabın içindekilerin ekseriyetini teşkil ediyor. Mecmua halinde olup 220-245 varak arasındadır.

Şimdilik tek nüshası bulunan bu eser, Ayasofya Ktp, 2810/11'de bulunmaktadır. Bu eser 318^a-365^a varak arasında olup miklaplı, şirazesi dağılmaya yüz tutmuş, beyzi, basma şemseli, salbekli, altın yaldızla cıvıllı, kahverengi meşin bir cilt içinde; 318^a-365^a varakları arasında 115x165 (77x127) mm ebadında olup az aharlı, rütubet lekeli, orta kalınlıkta, saman rengindeki bir kağıda nesih ile 15 satır halinde yazılmıştır. Yazıda hafif oksitlenme mevcuttur. Bab ve fasıl başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 706'da istinsah edilmiştir.

III. Mālā Bud Minhu:

Bilinen tek nüshasına dayanan metni, yer yer karine ile düzeltilmeye çalışılmıştır. Tek nüshası Ayasofya Ktp.'dedir. 2036/1 nodaki bir mecmua içinde 1^a-59^b varakları arasında olup miklaplı, üzeri yeşil bez kaplı, kenarları tamir için kahverengi meşin kaplanmış mukavva bir cilt içindedir. 85x165 (41x125) mm ebadında olup, aharlı krem rengi bir

-
1. A. Badavi, M.G., S. 18, 345; krş. Brockelmann, GAL, C.1, S. 541, Suppl, C.1, S. 750
 2. K. Küfrevi, IA, C.IV, S. 760; A. Badavi, S. 184.

kağıda nesih ile 12 satır halinde yazılmıştır. Bab ve fasıl başları ve metinde geçen Arapça ibareler altın yaldızlıdır. Metin etrafında bir mavi çizgi ile çevrelenmiş altın yaldız kaplı iki cetvel mevcuttur.

Başlık tezhiblidir. Başta ve sonda boş fevaid varakları vardır. İstinsan tarihi yoktur.

Neşrine esas aldığımız nüshaların imla özellikleri:

1. > harfi, Farsça kelimelerde ذ olarak yazılmıştır. بوذ، کند gibi, biz de nüshanın özelliğini koruduk.
2. ز، ج، ب harfleri ث، ج، پ şeklinde yazılmıştır. biz bu harfleri ث، ج، پ şeklinde metinlere geçtik.
3. گ harfi, bazen ک bazan da ک 4nin üzerine (:) nokta konulmak suretiyle گ şeklinde yazılmıştır. Biz گ şeklinde yazdık.
4. Kelime içinde hemze (ء) ler ع ile gösterilmiştir. غایب-غائب، وقایع-وقایع، فواید-فوائد gibi, biz de nüshaların özelliklerini koruduk.
5. Arapça kelimelerde elif-i memdudeden sonraki hemze (ء) leri ع 'ye dönüştürülmüştür. فضائین yerine فضائین şeklinde, biz de aynen biraktık .
6. کشای kelimesini Arapça imlaya uygun olan كمشاء şeklinde yazdık.
7. Nüshalarda elif-i memdudelerdeki hemze (ء) leri kaldırılmıştır. صحراء، صحراء gibi, biz de aynı imlayı koruduk.
8. السلام، صلوات yerine کلماته و سلامه yerine کلماته şeklinde yazılmış ve biz de aynen muhafaza ettik.

ZAD AL-ĀĪRA TERCÜMESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (١١٤/٢٠)
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ

"Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım. Rabbim, benim ilmimi arttır (20/114). Övgü, alemlerin rabbi olan Allah'a, salat ve selam ise Hazreti Muhammed'e ve âline aittir."

Sonra...

Ey savallı miskin, bil ki sen yolcusun. Yolcu için yol ve yol azığı kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Sen yolun üzerindeki bu çölden gafilsin. Bu yolda senin birinci konağın, babanın sırtıdır. Sonra annenin rahmi, daha sonra bu dünya yaşantısı, en sonunda mezarlıktır. Lahd'e ulaştığın zaman hiç bir mahlukun, sonunu bilmediği bir çölün başına gelmiş olursun. Bu çölü katettiğinde, beşinci konak olan kıyamet sahrasına ulaşmış olursun. Bu konaktan da kendi vatanına yönelirsin. Bu vatan ise ya Cennettir, ya da Cehennemdir. Durumun başı ve sonu budur. Ve sen bu geniş dünyada oturmuş gönlünü bütün gün ona ve onun tedbirine bağlamışsın, sanki hiç bir zaman göç etmeyecek ve sürekli yaşayacakmışsın gibi. Ömrünün, ne kadar uzun olursa olsun, ezel ve ebede göre kısa olduğunu bilmiyorsun. Ezel, senin olmadığı müddettir. Ve

onun başlangıcı yoktur. Ebed ise senin dünyada olmayacağın müddettir. Onun da sonu yoktur. Sen bu birkaç günde ezel ve ebed arasında kaç iş yapmışsın? Eğer ezel ve ebedin uzunluk kokusunun, bir nebze olsun burnuna gelmesini istiyorsan, bu dünyayı gaveresle⁽¹⁾ dolu olarak var say. Bir kuşun her yıl bir tane alarak bu kadar gaveresi bitirdiğini düşün. Ebedin uzunluğundan hiç bir şey eksilmemiş olur. Çünkü kalan şeyin daha nihayeti vardır. Ezel ve ebedin arasında olan ömrünün kısa bir bölümünü eğer tanımak istiyorsan, Nuh Aleyhisselam'ın sözünü hatırla. Çünkü ona bu dünyayı nasıl gördüğünü sordular. O da: "İki kapılı bir ev olarak gördüm. BİR kapıdan girdim, diğëerinden çıktım." dedi. Onun ömrü bütün peygamberlerin ömründen daha uzun olduğu halde dünyayı böyle tanıdı. Buna göre mukadder ve mütenahi olan her şeyi uzun olsa dahi sona ermiş farzet. Ahiret işi ebedidir, hiç bir zaman sona ermez. Eğer dünya mülkü, doğudan batıya (bütün yönüyle) birinin eline geçerse, ölüm zamanı ona gelince, bütün bunlar hasret tohumu olur ve şöyle der: "Neşke benim dünyada yiyebileceğim miktardan fazla azığım olmasaydı." Öyleyse ülkeyi böyle küçük bir iş için satabilen bir kimse nasıl akıllı sayılabilir? Dünyada, hiç bir şeye sahip olama-

(1) Gaveres: Çok defa güvercinlere verilen ve sürat darısı denilen küçük darı.

yacağı halde, üstelik gönlü kararmış ve kederlenmiş olmasına rağmen, baki olan ahireti, fani ve karanlık olan bu dünyaya batmak hiç bir akıllının işi değildir. Üstelik akıllı bilir ki, bütün yeryüzü ve yeryüzünün üzerindeki her şey, ahirete göre bir toprak parçasına ve yeryüzündeki her lezzeti de bu toprak parçasından yükselen toza benzer. Büyükler demişler ki: "Eğer dünya fani altın testiden başka birşey olmayıp ahiret de baki toprak testiden başka bir şey olmasaydı, akıllı, olan, baki toprağı, fani altına tercih ederdi. Dünya fani topraktan, ahiret de baki altından başka bir şey olmadığına göre, bu faniyi o bakiye tercih etmek ne kadar akılsızlık olur.

F A S I L

Dünya, Yüce Allah'ın, adalet yolcularının yolu üzerinde yarattığı bir konaktır. Allah, bu konağı, baba sırtından ve ana rahminden yola koyulan yolcuların bu konağa ulaştıklarında, ahiret yol ağızını almaları ve hiç bir şeyle meşgul olmamaları için kıyamet çölünün başlangıcına yerleştirmiştir. Çünkü asık almadan ve uğurlanmadan kıyamet çölüne dalan herkes helak olur. Öyle bir helak ki, onun azabından hiç kimse kurtulamaz. Ahiretinin ağızını ve uğurlanmasının ne olduğunu öğrenip dünyadan vazgeçeyim, dersene, bil ki, ahiretin imandan başka hiç bir ağızı yoktur. Bu iman,

tercümesi Lâ ilâhe illallah ve Muhammedun Rasûlullah kelimesidir.

Hak Teala şöyle buyurmuştur: " (وَ تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى)

Bir de (Hac veyahut ahiret için) azık edinin. Muhakkak ki, azığın hayırlısı takvadır.(2/197)". Allah'ın Peygamberi (S.A.V.) şöyle

buyurmuştur: " (لِإِلَهِهِ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي آتَى عَذَابِي .)

Kelime-i tevhid, benim muhafazalı yerimdir. Buna giren kimse,

azabımdan kurtulur." Ayrıca Hak Teala buyurur ki: "

(وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ فَمَنْ آتَى)
 (وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)

Biz peygamberleri, ancak müminleri Cennet'le müjdeleyici ve kafir-leri Cehennem'le korkutucu olarak gönderdik. O halde, kim iman edip halini düzeltirse onlara korku yoktur ve onlar mahsun olacak da değildirler.(6/48)".

Buna göre ahiretin azığı ve uğurlanması ilimdir. Yani iman ve takvadır. Kitabımızı bu konu üzerine yazdık. Ve Zâdi Ahire adını verdik. Çünkü bir grup din adamı, bunu, Kimyayı Saadet kitabını anlayamayan avandan bir kitle için yazmamı istediler. Fakat Bidâyetülhidâye'de Arapça olarak yazdıklarım, onlar için yeterli idi. Ancak Bidâyetülhidâye'nin Farsçasını da tanımlarını ve onun vasıtasıyla takva yolunu öğrenmelerini istedik. Bu kitabın faydadan uzak kalmasını istemedik. İmanı tamamlayacak doğru itikadı bu kitapta getirdik ki, ilim ve amel, iman ve takva arasında to-

parlanmış olsun ve ahiret azığının tamamı onunla hasıl olsun.
Kitabın yazarına ve onu çoğaltanlara Yüce Allah'ın mağfiret edeceğine ümit ediyoruz.

--- İmanı bulmanın vasıtası olan La İlahe İllallah kelimesini bulmak ---

Bil ki sen yaratılmışsın ve seni yaratan biri vardır ki, bütün alemleri yaratan da odur. Birdir, ortağı yoktur. Tektir, eşi yoktur. Daima var olup varlığının başlangıcı yoktur. Ve daima vardır ve vücudunun (varlığının) sonu yoktur. Ezel ve ebed için bir vücud (varlık) gerektirir ki, onun için yokluk söz konusu değildir. Onun varlığı kendi zatından başka bir şey değildir. Zira onun hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. Ve ona ihtiyacı olmayan hiç bir şey yoktur. O kendi zatına kaimdir. Her şey onunla kaimdir. Kayyumun anlamı şudur: Hak Teala kendi zatında ocaher ve arz değildir. Hiç bir kalıba girmesi söz konusu değildir. O, hiç bir şeye benzemez ve hiç bir şey de ona benzemez. O'nun sureti yoktur. Kemiyet ve keyfiyyetin onda yeri yoktur. Hak Teala'nın kemiyeti ve keyfiyeti ile ilgili insanın aklına gelen ve düşüncesinden geçen her şeyin yaratıcısı O'dur. Yaratıklarda olan her tür özelliklerden arı ve münezzehtir. O, hiç bir mahlukun sıfatında değildir. Hatıra İllahü Teala hakkında ne geliyorsa, belki hak Teala onun hilafındadır. O'nun için küçüklük, büyüklük ve miktar

söz konusu değildir. Çünkü bunlar, dünyadaki cisimlerin sıfatlarıdır. O ise cisim değildir. Ve hiç bir şeye bağlılığı yoktur. Ne bir yerdedir, ne de bir yere yerleşecek ve mekan kabul edecektir. Alemdaki her şey, arşın altındadır ve arş onun kudreti altında musahhardır. O, arşın üstündedir. Fakat bir cismin diğer bir cismin üzerinde olduğu gibi değildir. Zira O, cisim değildir. Arş, onu taşıyan ve kaldıran değildir. Arş ve arşın ömlesi, O'nun lutfuna dayanmaktadır. Ve bugün öyle bir sıfat vardır ki, ezelde arş yaratılmadan önce vardı, ebediyete kadar da var olacaktır. Çünkü O'nda ve O'nun sıfatlarında değişme ve başkalaşmanın yeri yoktur. Eğer değişme, dönüşme sıfat olarak bir noksanlıkta, Yücelik buna yakışmaz. Eğer sıfat olarak bir kamillik ise, önceden nakış olmuş olur. Bu kamillige de muhtaç olmuş olur. Muhtaç uluhiyete yakışmaz. Bütün mahluklardan münezzehe ve mebarra olduğu bu dünyada bilinmeli, öbür dünyada da görülmelidir. Bu dünyada O'nu, sorgusuz sualsiz bildikleri gibi, öbür dünyada da O'nu sorgusuz ve sualsiz görürler. Hiç bir şey gibi olmadığı halde her şeye kadirdir. Güçlülüğü mükemmeldir ve O'nda hiç acı, saaf ve noksanın yeri yoktur. Üstelik ne istediye yaptı, ne isterse de yapacaktır. Yedi gök, yer, arş ve kürsi ve var olan her şey, hepsi, O'nun kudretinin kabzasındadır. Hepsi, O'nun hükmü karşısında musahhar ve makhurdur. Halkın elinde hiç bir şey yoktur.

O'nun vücuda gelmesinde hiç bir eş ve ortak olmamıştır. Bilgisi her şeyi bilen, gücü her şeyi yapabilendir. İlmî ayrıca her şeyi kapsar, yüksekten alçağa kadar hiç bir şey, onun bilgisi olmaksızın hareket edemez. Hepsi, O'nun kudretinden meydana gelir. Hatta gölün kumu, ağaçların yaprakları, gönülden geçenler, hava zerrecikleri, O'nun bilgisinde göklerin sayısı kadar mekşuftur. Alemdeki her şeyin iradesi, O'nun isteği ve iradesine bağlıdır. Az veya çok, küçük veya büyük, hayır veya şer, taat veya masiyet, küfür veya iman, kâr veya zarar, fazlalık veya noksanlık, sıkıntı veya rahatlık, hastalık veya sağlık gibi her şey O'nun taktiri ve dileği ve hükmünün dışına çıkmaz. Eğer, cin ve insiyle bütün dünya bir araya gelip bu dünyanın bir zerresini yerinden kaldırmak veya yerine oturtmak, arttırmak veya eksiltmek için birleşirlerse, O'nun isteği olmadan hepsi aciz kalırlar. O'nun istediği işten başka hiç bir işi yapamazlar. O'nun istediği olur. Kimse buna karşı koyamaz. Halen ve eskiden var olan ve olacak olan her şey O'nun tedbiri ve takdiri ile olur. Bilinecek her şeyi bilen, görülecek ve işitilecek her şeyi işiten ve görendir. Uzaklık ve yakınlık, O'nun işitmesi için eşittir. Karanlık ve aydınlık, O'nun görmesi için bir farklılık meydana getirmez. Gece karanlıkta yürüyen karıncanın ayağının sesi O'nun işitme yeteneğinin dışında değildir. Yer altında bulunan bir sürüngenin rengi ve şekli O'nun görme alanının dışına çıkamaz.

--- Görmesi ve İşitmesi ---

Görmesi gözle, işitmesi kulakla değildir. Bilgisi, düşünce ve tedbire bağlı değildir. Yarattıklarına aletle yaratmaz. Emirleri bütün herkese vaciptir.

--- Haber ---

O'nun verdiği her haber gerçektir. Sözü ve vadettikleri haktır. Buyruk, haber ve vaad, hepsi O'nun sözüdür. Yaşayan, bilen, kudretli, işiten, gören ve konuşan olduğu için Musa Aleyhisselam ile vasıtasız konuşmuştur. Konuşması damak, dil, dudak ve ağız ile değildir. Nasıl ki söz, insanın gönlünde olduğu zaman harf ve ses olmadığı gibi, Hak Teala'nın sözü, bu sıfattan daha da temiz, daha da münezzehtir. Kuran, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları, O'nun sözüdür. O (Allah)'nun sözü, onun sıfatıdır. Sıfatı ise kadimdir, daima vardı ve var olacaktır.

Hak Teala'nın zatı, gönüllerde bilindiği ve dillerde söylendiği gibi, ilmimiz yaratılmış ve önceden bilinmiş, zikrimiz yaratılmış ve önceden zikredilmiştir. Sözün kendisi de böyledir. O, kalbimizde gizli ve dilimizde söylenmiştir. Kitaba yazılıp saklanmış olup yaratılmamıştır. Okuma yaratılmış, yazma ise yaratılmamıştır. Kutap, alemde yaratılmıştır. Alemde ne varsa hepsi O'nun

yaratığıdır. Yarattığı her şeyi öyle yarattı ki, ondan daha iyisi ve daha güzeli yoktur. Eğer bütün akıllıların akıllarını bir araya getirip bu memleketin şeklini bundan daha iyi bir şekilde yaratmak ya daha fazlasını veya daha az hata yaparak yaratmayı düşünürlerse O'nun hikmeti ve gayesinden gafil olurlar.

Bu bir eve giren köre benzer ki, yerinde duran her kumaşı görmez, takılırsa bunu niçin yol üzerine koymuşlardır, der. Oysa o kumaşlar yol üzerinde olmayıp kendisi görmemektedir. Buna göre ne yarattıysa adalet ve hikmetle yarattı ve gerektiği gibi yarattı. Sıkıntı, hastalık, fakirlik, cehalet, acz dahil ne yarattıysa, hepsini adaletle yaratmıştır,. O'ndan zulüm gelmesi mümkün değildir, zira Öndan başka malik yoktur. Çünkü eskiden ve halen var olan ve var olacak her şey O'nun mülküdür. Gerçek malik de O'dur. Eşi ve benzeri yoktur, yarattığı alemi de iki cinsten yaratmıştır; Alemi ecssan ve alemi ervah. Dünyayı, insan ruhunun konak yeri yaptı ki, bu dünyadan ahiret azığını alsınlar. Ayrıca her kesin bu dünyada kalması için bir süre taktir etti. Bu sürenin sonunda ecel ruhu bedenden ayırır. Hesap günü olan kıyamette (Allah), ceza ve mükafatı ruha değil bedene verir. O günde herkesi diriltir ve amel defterine göre ceza ve mükafatını verir. Masiyet ve itaatın miktarı hassas teraziyle belirlenir. Sırat, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Bu dünyada doğru yolda olan herkes kolayca sırat-tan geçer.

Doğru yolda olmayan herkes, sıradan geçemez, Cehennem'e düşer. Sıradan herkesi durdururlar, yaptığı şeyleri sorarlar. Sıdkın hakikatını sadıklardan talep ederler. Riyakarları utandırır, rüsva ederler. Bir grubu, hesap sormadan Cennet'e gönderirler. Bir grubu da hesap sorarak, ancak çeşitli zorluklardan sonra Cennet'e gönderirler. Kafirleri ise, hiç bir zaman kurtulmamacasına Cehennem'e gönderirler. İtaat edenleri Cennet'e, asileri de Cehennem'e gönderirler. Peygamber ve büyüklerin şefaatinı kazanan herkesi affederler. Şefaatsizi olmayan herkesi, günahı ölçüsünde cezalandırır, sonunda Cennet'e götürürler, Allahü Teala'nın taktir ettiği üzere. Çünkü insanın ahvali ve akvali, bazan masiyeti sebebiyle şekavehine neden olur; bazan da onun itaati gereğince saadetini sağlar. İnsan bunu kendiliğinden bilemez.

Fazl ve rahmetiyle melekleri yarattı. Buyurdu ki, ezelde inayet ve lütuf hükmüne ve saadetin kemaline erişmiş kâimeler bu sırdan haberdardırlar. İnsanlara saadet ve şekavet yolunu şakavet lamaları için peygamberler gönderdi. Böylece hiç bir mahlukun Yaratana karşı mazereti ve hücceti kalmamış oluyordu. En sonunda bizim peygamberimiz Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem'i halka gönderdi. Onun peygamberlik derecesini kemale erdirdi ki, bunun üstünlüğü söz konusu olamaz. Bu yüzden de onu, kendisinden sonra hiç bir peygamber gelmeyeceğini beyan ederek en son peygamber olarak adlandırdı. İns ve cinden yaratılan ne varsa, ona (Hz. Muhammed'e)

uymasını buyurdu. Onu bütün peygamberlerin efendisi yaptı.

Allah'ın salat ve selamı bütün peygamberlere ve Hz. Muhemmed'in
aline ve eshabına olsun.

Bütün bunlara inanan ve hiç bir kuşku duymaksızın kabul eden herkesin imanı doğrudur. Bunun delilini tam olarak bilmesse, yol azığı ile meşgul olmaktan başka işi kalmaz; bu da takvadır. Takvanın anlamı ise hak tealanın buyruğuna uymaktır. İnsan, nefsinin tesiri altında kalmadığı an, Hak Teala'nın buyruğuna uymaktadır. Çünkü kulun seadeti Hak Teala'nın buyruğuna uymaktır. Takva iki bölümden ibarettir. Birisi Allah'ın buyurduğunu yerine getirmek, diğeri nehyettiklerinden uzak durmaktır. Biz bu iki bölümü Bidâyetülhidâye adlı kitabımızda anlattığımız ölçüde Farsça olarak dile getireceğiz, Allah'ın izniyle.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

--- Buyruğa Uymak ---

Bil ki, Hak Teala'nın iki vechi vardır. Biri farz, diğeri sünnet diye adlandırılan nafiyledir. Farz, asıl olup kurtuluş onunla elde edilir. Sünnetlerin yerine getirilmesiyle de yüksek mertebeler hasıl olur. Sünnet bir yoldur. Peygamber (S.A.V.), Allahü Teala'nın şöyle buyurduğunu bildirir: "Kullarım, farzları yerine getirmek gibi işlerle bana yaklaşmıyorlar. Kulum bana nafiilelerle yaklaşarak rahat

edemez. Ancak onu dostluğuma aldığımda ve her şeyi Ben olduğunda rahat edebilir. İşte o zaman onun gözü Ben olurum görür, kulağı Ben olurum işitir, eli Ben olurum tutar, dili Ben olurum konuşur." Şunu da bil ki, yalnız buyrukları yerine getirip takva yolundan giderek maksada ulaşamazsın. Maksada ancak; gönlüne ve endamına devamlı bakmakla meşgul olursan, bir nefes ve bir an kendinden gafil olmazsan, Hak Teala'nın daima senin sırlarından, dış ve iç dünyandan haberdar olduğunu; düşünceni, aklından geçeni bildiğini; dilinden, gözünden, gönlünden ve bütün uzuvlarından neler geçtiğini bildiğini; dünyada Hak Teala görmeden ve bilmeden bir zerre kıvılcık meydana gelmediğini, sakinleşme olmadığını anlarsan ve kavransan, o zaman ulaşırsın işte. Bunu bilersen, sürekli Hak Teala'nın huzurunda edebli olursun. Allah'ın, seni buyruklarıyla meşgul olduğunu, nehiylerinden uzak kaldığını görmesi için gayret göstermelisin. Zamanı denetlemekten başka bir yolla bu sıfatı kazanamazsın. Bu zaman ise, uykudan uyandıktan başlayıp, uykuya gittiğin ana kadardır. Her saatin ayrı bir duası vardır. O saatta, onunla meşgul olmalı, hiç bir zaman O'ndan gafil olmamalı ve boş durmamalısın.

F A S I L

Uykudan uyanmak arzu edince, titiz ol ve tan yeri ağarmadan yataktan kalkmaya gayret et. Uyanında diline ilk gelen Allah'ı anmak olmalı. Sonra aşağıdaki duayı okumalısın.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ
 أَصْبَحْنَا وَ أَصْبَحَ الْمَلَكُ لِلَّهِ وَالْعِظَامُ وَالسُّلْطَانُ لِلَّهِ وَالْعِزَّةُ
 وَالْقُدْرَةُ لِلَّهِ أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ وَ عَلَى
 دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ عَلَى مِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ
 السَّلَامُ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اللَّهُمَّ إِنْ تَبِعْنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ
 إِلَى كُلِّ خَيْرٍ وَ نَعُوذُ بِكَ أَنْ نَجْتَرِحَ فِيهِ سُوءًا وَ نَجْرَهُ إِلَى مُسْلِمٍ نَسْتَلِكُ
 خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ وَ خَيْرَ مَا فِيهِ وَ نَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَ شَرِّ مَا فِيهِ .

Manası: Biz'i öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamdolsun.

Toplanıp dikilecek yer, O'nun huzurudur. Kainatla beraber O'nun için sabahladık. Azamet ve saltanat Allah'a yakışır. İzzet ve kudret Allah'a yaraşır. Bizi İslam adetlerine göre ihlasla, Hz. Muhammet (S.A.V.)'in dini üzerine ve İbrahim (A.S.)'in milleti olarak sabahlattı. İbrahim (A.S.) pak ve temiz idi. Müşriklerden olmadı. Allahım, bugün bizi hayra gönderirsen kötüye dönüp kalbimizi yara almaktan bir müslümanı incitmekten sana sığınırız. Bugünün hayrını istiyoruz. Ve bugünün şerrinden sana sığınırız. Bugün için mukadder olan hayrı

talep eder, şerrinden sana sığınırız.

Elbiseni giyerken gösteriş yapmak ve halkın gözünü boyamak için değil, Hak Teala'nın buyruğunu yerine getirmek niyetiyle giy, çünkü Allah'tan başkası için olan her iş iki cihanda zail olur. Elbise giyip taharete niyetlendiğin zaman sol ayağını önce at ve üzerinde yüzük, kağıt vs. gibi Allah'ın adı yazılı her şeyi taharet sırasında kullanma. Başaçık helaya girme, helaya gireceğin zaman şu duayı oku:

بِسْمِ اللَّهِ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الرَّجْسِ الرَّجْسِ النَّجِسِ النَّجِسِ لَلْعَبْتِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Manası: Allah'ın adıyla necis, pis, habis ve kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım. - Besmele ve Euzu kelimeleri helaya girmeden önce söylenmiş olacak. Gerfeminin helanın içünde okunması uygundur.-

Heladan çıkarken sağ ayağını önce dışarıya at ve şu duayı oku:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذَقَنِي مَا يُؤْزِينِي وَأَبْعَثَ عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِي

Manası: Bana eziyet vereni gideren, faydalı olanı bırakan

Allah'a hamdolsun.

Def'i hacete oturmadan üç temiz taş parçası hazırlamalı, aynı yerde temizliğe başlamamalı, küçük su döktükten sonra üç adım atmalı, üç defa da öksürmeli ve idrar uzvunun ucunu bir yere sürmeli, üç def'a idrar uzvu üzerinde el gezdirmeli, istibra hususunda vesvese yaratmaması için mübalağa etmemelisin.

Eğer düzlükte taharet ediyorsan halkın gözünden uzak durmalısın. Eğer bir duvar varsa, duvarın arkasına geçmelisin. Mahrem yeriⁿⁱ oturmada önce açma. Güneşe yönünü çevirme. Yüzün ve arkan kibleye dönük olmasın. Kible, senin caniplerinden birinde olmalı. Durgun suya bevletme. Meyveli ağacın altında abdest bozma. İnsanların abdest bozduğu yerden, sert topraktan, rüzgara karşı bevletmekten uzak dur. Otururken sol ayağına dayan, ayaklardan herhangi birine veya endamina ulaşacak şekilde küçük su dökme. Taş kullanırsan üç taneden az kullanma. Üçü de temiz, ve iri olmalı, pisliği kolayca alabilecek ve bulunduğu yerden daha öteye yaymayacak şekilde olmalı. Eğer üç tanesi ile temizlenmezse beş veya yedi tanesi bu işi yapar. Çünkü temizlemek vaciptir. Ve taş sayısının tek olması sünnettir. Temizlenirken hem taş hem de su kullan. İkisinden biri ile yetinmek icap ediyorsa, suyu tercih et. Taşı almak icap ediyorsa üç tane taş kullan.

Yalnız sol elinle temizlen. Ve şöyle dua et:

اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ النِّفَاقِ وَحَصِّنْ فَرْجِي مِنَ الْفَوَاحِشِ .

. Manası: Allahım, kalbimi nifaktan edep yerimi kötü yola saptırmaktan korusun.

A B D E S T İ N A D A B I

Temizlik işini bitirdikten sonra abdest almakla meşgul ol.

Abdeste başladığın zaman misvak kullan. Çünkü bunun fazileti çoktur.

Yüzün kibleye dönük olarak yüksek bir yere otur ve şöyle dua et:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ لَهْمَاتِ الشَّيْطٰنِ الْوَاطِنِ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ

Manası: Rabbim, şeytanın vesvesesinden sana sığınırım. Rabbim

onların huzurunda bulunmalarından sana sığınırım. (23/97-98)

Sonra iki elini üç kere yıka ve şöyle dua et:

اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ الْیَمِّنَ وَالْبَرَکَةَ وَاَعُوْذُ بِكَ مِنَ الشُّوْمِ وَالرَّهْلٰکَةِ .

Manası: Allahım, Sen'den iyilik ve bereket isterim. Uğursuz-

luk ve helak olmaktan Sana sığınırım.

Sonra içinden, "Niyet ettim abdest almaya" veya "Niyet ettim hadesten taharete." de. Bu niyet yüzünü yıkamadan önce söylenmiş olmalı. Sonra ağızına üç defa su ver. Bu sırada oruçlu isen dikkat et. Ağızına su alırken de şu duayı oku:

اللّٰهُمَّ اَعِنِّیْ عَلٰی تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ وَكَثْرَةِ ذِكْرِكَ

Manası: Allahım, Kuran'ı okumama, seni anmama yardım et.

Ağızına su verdikten sonra üç defa da burnuna su ver.

Burnunun içini sol parmağınla temizle ve şöyle dua et:

اللّٰهُمَّ اَرْفِنِیْ رَیْحَةَ الْجَنَّةِ وَاَنْتَ عَنِّیْ رَاضٍ وَاَعُوْذُ بِكَ مِنْ رَوْحِ النَّارِ وَسُوْرِ الدَّرِّ

Manası: Allahım, benden razı olduğun halde Cennet kokusunu

koklat ve Cehennem kokusundan ve onun kötülüğünden Sana sığınırım.

Sıra yüz yıkamaya gelince; yüzünü yıka ve yıkarken de niyetini dilinle söyle. Yüzünde su ~~çalışık~~ bir yer bırakma . Alnından yüzüne

doğru gelen saçın dibine suyu ulaştırmalısın. Çünkü yüzde biten dört kıl diplerine de suyu ulaştırman gerekir. Bunlardan biri kaş, ikincisi bıyık, üçüncüsü kirpik, dördüncüsü yüz ile kulak arasındaki sakaldır. Eğer sakal sık ve uzun olmayıp yüz görünüyorsa, suyu yüzün derisine ulaştırmak lazımdır. Eğer sakal çok ve karışık ise sakal üzerine suyu gezdirmen yeterlidir. Yüzünü yıkarken şu duayı oku:

اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِبُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وَجْهوهٗ أَوْلِيَايِكَ وَلَا تَسْوِدْ وَجْهِي بِظُلْمَتِ أَمْعَاصِي يَوْمَ تَسْوِدُ وَجْهوهٗ أَعْدَايِكَ .

Manası: Allahım, yüzümü sevgili kulların yüzü nurlandığı gün nurlandır. Düşmanların yüzleri karardığı gün benim yüzümü karartma.

Parmaklarıyla sakalını tahlil et. Sonra sağ kolunu dirseğe kadar yıka ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ اعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَسَابِي حِسَابًا يَسِيرًا

Manası: Allahım, kitabımı sağdan ver. Hesabımı kolaylaştır.

Sonra sol kolunu da aynı şekilde yıka ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي شِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي .

Manası: Allahım, kitabımı soldan veyahut arkandan verme.

Sonra iki elini ıslat. Parmaklarının uouunu birbirine değdir.

Ve başının ön kısmını meshet. Sonra bir an kafa tasının arkasına kadar ve kafanın tümüne su değdir. Sonra tekrar geriye al ki meshin iki

2 tarafı yapılmış olsun. Üç defa böyle yap ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ غَشِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَظَلِّني تَحْتِ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ

Manası: Allahım, beni rahmetinle ört. Berekitini üzerime yağdır. Yalnız senin gölgen kaldığı gün, beni arşın altında gölgelemdir.

Sonra kulağını meshet. Şehadet parmağını kulağının içine, baş parmağını da kulağının dışına yapıştır. Böylece içini ve dışını meshetmiş olursun. Bu sırada şu duayı oku:

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

Manası: Allahım, beni sözü işitip iyisine uyanlardan eyle Allahım, bana iyileri çağırmanın sesini duyur. (39/18) Sonra enseni meshet ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ فَكِّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعِزِّدْ بِيكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ

Manası: Allahım, boynumu ateşten azad eyle. Zincirlere, bukağıllara vurulmaktan sana sığınırım.

Sonra sağ ayağını topuklara kadar yıka. Yıkama sırasındaki sol eliminküçük parmağıyla ayakparmaklarını karıştır ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ تَبِّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَرَى فِيهِ الْأَقْدَامَ فِي النَّارِ

Manası: Allahım, ayaklar Cehennem ateşine kaydığı gün benim ayağımı sırat üstünde kaymayacak şekilde muhkem kıl.

Sonra sol ayağını aynı şekilde yıkar ve şu duayı okur:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تَرَى قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَرَى الْأَقْدَامَ الْمُنَافِقِينَ

Manası: Allahım, ayağımın sırattan kayıp ateşe düşmesinden sana sığınırım. Ki o gün münafıkların ve müşriklerin ayağı kayar.

W Abdestini tamamladıktan sonra kibleye yönelerek şu duayı oku:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
 تَسْبِيحًا نَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمَلْتُ سُودًا أَوْ ظَلَمْتُ نَفْسِي
 أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَاعْفُرْ لِي ذُنُوبِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
 اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ
 لَا هَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ .

Manası: Allah'tan başka ilah olmadığına, bir olduğuna, ortağı olmadığına şahadet ederim. Muhammet (S.A.V.) onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim. Allahım, Sen tesbih ve övgüye layıksın, Senden başka Allah olmadığına inanıyor, şahadet ediyorum. Ben kötü iş yaptım, yahut nefsimi zulmettim. Sen'den bağış diliyor ve sana tevbe ediyorum. Beni bağışla, Sen çok merhametli ve terbâyı kabul edensin. Allahım beni daima tevbe edenler arasına koy. Temizlerden kıl. Salih kullarından say. Şeriata tam olarak bağlı kulların için hiç bir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.

Bu duaları abdest ve taharet sırasında söyleyen her kesin bütün günahları ve hataları vücudundan çıkar. Onun abdestine bir mühür koyarlar vesürekli arş altında tesbih ve tahlil ederler. Sevabı kıyamete kadar onun hesabına yazarlar.

F A S I L

Taharette yedi şeye dikkat et ve ondan uzak dur.

- 1- El çırpmak. 2- Suyu gereğinden fazla kullanmak, 3 - Yüz yıkarken ve başa meshederken, eli şaplatarak yüze ve başa vurmak.
- 4- Abdest alırken konuşmak. 5- Hiç Bir yeri üçten fazla yıkamak
- 6- Güneşin ısıttığı su ile abdest almak. 7- Sarı kaptaki suyla abdest almak.

Abdest alırken yukarıda belirtilenleri yapmak mekruhtur.

Abdest alırken Allah'ı çok anmak gerekir. Bir habere göre abdest esnasında Allah anılırsa bütün duygular manen temizlenir, aksi halde yalnız dışta yıkanan yerler...

F A S I L

İhtilamdan veya sohbet etmekten cünüplük hasıl olursa, önce ellerini yıkayıp kirlenen yeri temizle. Sonra önceden anlatıldığı şekilde abdest al. Ayak yıkamayı guslün sonuna bırak. Sonra üç defa sağ tarafa, üç defa sol tarafa, üç defa da başın orta yerine su dök. Guslün başında cünüplüğün giderilmesi için niyet etmeyi unutma. Bütün azaları iyice ovala. Ve vücuttaki yarıkların tümüne su ulaştır. Eğer kıl az olup su fazla ise bütün vücuttaki kılların dibine su ulaştırmak gerekir. Mahrem yerinden elini kolla ki taharet bozulmasın. Sonra ayağını yıka. Burada

vacip olan iki şey vardır. Birisi, "Cünüplüğü üzerimden kaldırıyorum ve namazı kendime mübah kılıyorum." diyerek niyet etmektir. İkincisi de vücudun her tarafına su ulaştırmaktır. Abdestte altı şey vaciptir. 1 - Niyet, 2- El yıkamak, 3- Eli dirseğe kadar yıkamak, 4- Başı meshetmek, 5- Her iki ayağı topuklara kadar yıkamak, 6- Tertibi korumak. Bundan başka ne varsa hepsi sünnettir. Fakat bu sünnetlerin fazileti çoktur. Sevabı sayısızdır. Buna uymamanın büyük zararı vardır. Farzların aslı bununla tamamlanır. Sünnetler olmadan farzların noksanı bulunamaz.

---Teyemmümün Adabı---

Herhangi bir yolculukta gerekli suyu bulamazsan veya su bulup da ileride susuz kalmaktan korkarsan, arkadaşın veya seninle su arasında bir engel varsa, düşman, yırtıcı hayvanlar gibi, veya su başkasına ait olup vermiyorsa yahut satmıyorsa veya vücudunda su değmesinden çekindiğin bir yaran varsa farz namazı vaktinin gelmesini bekle. Sonra yumuşak, halis ve temiz bir toprak ara. Her iki avucunu onun üzerine vur ve her iki elinin parmaklarını birbirine karşı açık tut ve namazın geçerliliğine niyet et. Sonra yüzünü topraklı avucunun içiyle meshet. Toprak bütün yüze ulaşacak şekilde olsun. Eğer saçın dibine ulaşmazsa daha iyi olur. Parmağında yüzük varsa çıkar. Her iki elinin parmaklarını aç. Tekrar elini toprağa vur ve onunla dirseğine

kadar meshet. Her tarafına toprak ulaşacak şekilde olsun. Sonra her iki eli birbirine çarp. Parmak aralarını tahlil et ve birbirine çarp. Bu teyemmümle yalnız bir farzı yerine getir. İstediğin kadar sünnet kıl. Eğer başka farz kılmak istersen yeniden teyemmüm et.

F A S I L

---Mescide Gitme Adabı Hakkında---

Sabahleyin abdest aldığı anda sabah sünnetinin iki rekâtını evde kıl. Eğer tan yeri ağardıysa, Rasulüllah (A.S.)'ın yaptığı gibi o zaman camiye git. Cemaat namazından geri kalma. Özellikle sabah namazında, cemaatla kılınan namazın yalnız kılınan namazlara göre 27 derece üstünlüğü vardır. Gönlünde biraz din duygusu olan herkes bu dereceleri terketmek istemez. Mescide girerken yavaş git ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَبِحَقِّ مَعْشَرِي
 هَذَا الْبَلَدِ فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ بَطْرًا وَلَا أَشْرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً
 خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سَخَطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ وَأَسْأَلُكَ أَنْ
 تَنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
 إِلَّا أَنْتَ .

Manası: Allahım, Senden dileyenlerin hakkı için ve bu yürüyüşün hakkı için yemin olsun Sana geliyorum. Çünkü ben Sana karşı gelmek için çıkmadım; büyükmek için, gösteriş ve işitsinler diye gitmiyorum. Darılmadan korkarak çıkıyorum. Rızanı isteyerek bu yola koyuldum. Ateşten korumanı, günahlarımın affını istiyorum. Çünkü günah bağışlayan ancak Sensin.

Mescide varınca sağ ayağını önce at ve şu duayı oku:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ .

Manası: "Allahım, Muhammed'e (S.A.V) ve onun âline salat ve selam olsun, Allahım, günahlarımı bağışla, rahmet kapılarını bana aç.

Eğer birini camide bir şey satarken görürsen, "Bu ticarete kârın olmaz." de. Eğer birisi bir şey arıyorsa ve mescitte bağırıyorsa, ona hiç bir zaman aradığını bulmamasını söyle. Çünkü Rasulullah (A.S.) böyle buyurmuştur. Mescide gittiğin zaman iki rekat tahiyye namazını kılmadan oturma. Eğer sünneti evde kılmadıysan tahiyyeden sonra kıl. Zikir ve dua ile meşgul ol. İşsiz ve gafil olma. Ezan sesi duyunca bu durumda veya namaz dışında ne durumda olursan ol müezzinin dediğini tekrar et (terci^c et.). "Hayya alassalat"a geldiğinde "Lâ havle vela kuvvete illâ billahil aliyyl azim." de. "Essalatu hayrun minennevm." dediği zaman, "Sadakte ve bererte." de. İkameti duyduğun zaman da aynısını söyle. "Kad kâmetussalat" dediği zaman şu duayı oku:

أَقَامَهَا اللَّهُ وَ أَدَامَهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْئَلُكَ
عِنْدَ حَضْرَتِ صَلَاتِكَ وَأَصْوَاتِ دَعَائِكَ وَإِدْبَارِ لَيْلِكَ وَأَقْبَالِ
نَهَارِكَ أَنْ تُؤْتِيَنِي مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَأَبْعَثَهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَجَدْتَهُ

Manası: Allah, namazı yer gök durdukça daim ve kaim kılsın.

Namaz hazırlığı başlarken, davetçilerin bizi çağırırken, gecenin
gitmekte ve gündüzün gelmekte olduğu şu anda senden istiyorum.

Rasulün Muhammed'e (S.A.V.) fazilet ihsan et. Onu vadettiğin makamı
mahmuda yükselt.

Eğer namazda iken ezan sesi duyarsan, selam verdikten sonra
ezana kulak ver. İmam namaza durmuşsa, farzlardan başka hiç bir şeyle
meşgul olma. Farzın selamını verdiğin zaman şu duayı oku:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَبِكَ السَّلَامُ
وَإِلَيْكَ يَعُودُ السَّلَامُ حِينَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ وَأَدْخَلْنَا دَارَ السَّلَامِ بِرَحْمَتِكَ
يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى الْعَلِيِّ الْوَحَّابِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ
بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَهْلُ النِّعْمَةِ وَالْفَضْلِ
وَالثَّنَاءِ الْحَسَنِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

Manası: Allahım, Muhammed'e (S.A.V.) ve onun âline selat ve
selam eyle. Selam senden bize, bizden de Sana. Rabbimiz, bizi selam
isminle bağışla. Selam evine bizi koy. Allahım, yücesin, ey celâl,
ikram sahibi, yücenin en yücresi, hibesi bol, subhan rabbim. Allah'tan

başka ilah yok. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk O'undur. Hamd O'na mahsustur. Öldürür, diriltir. Kendi diridir. Ölmez, Hayır O'nun elindedir. Her şeye gücü yeter. Allah'tan başka ilah yoktur. Nimet O'nundur. Fazilat O'nundur. O çok övülmeye layıktır. Allah'tan başka ilah yoktur. Yalnız ona ibadet ederiz. Kafirler hor görse de ihlas sahibi olarak yolundayız.

Sonra Aişe (R.A.)'ye Hz. Muhammed'in öğrettiği ve anlamı

bütün olan şu duayı oku:
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ
 وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ
 عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ أَسْأَلُكَ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ
 وَنَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ مَا قَضَيْتَ لِي مِنْ أَمْرٍ فَاجْعَلْ عَاقِبَتَهُ
 رَشَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ .

Manası: Allahım, gerek şimdi, gerekse sonra hayrın tümünü istiyorum. Vereceğin bu hayır, ister bildiğim ister bilmediğim cinsten olsun, ister söz ister amel olsun, Cennet'e yaklaştıranı istiyorum. İster söz, ister amel Cehennem'e yaklaştırandan sana sığınırım. Kulun ve peygamberin Muhammed (S.A.V.) tarafından istenen hayır gibi hayır istiyorum. Allahım, rahmetinle hakkımda verdiğin ne ise sonunu hayırlı ve uğurlu kıl ey Rahman ve Rahim.

Sonra Rasulullah (S.A.V.)'ın Hz. Fatıma'ya vasiyet ettiği şu duayı oku:
 يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي نَظْرَةً
 عَيْنٍ وَاصْلِحْ لِي شَأْنِي .

Manası: Ey Hayy ve Kayyum Allahım, merhametine sığınıyorum. Bir göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa, beni ne nefsiye, ne de halktan birine bırak. Benim halimi düzelt.

Daha sonra İsa (A.S.)'nin şu duasını oku:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ وَلَا أَطْلُقُ نَفْعَ مَا أَرْجُو وَأَصْبَحُ
الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي وَأَصْبَحْتُ مِنْ تَرْهَانِي بَعْلِي وَلَا تَقِيرُ أَفْضَرُ مِنِّي اللَّهُمَّ لَا تُشَبِّهْ
بِي عَدُوِّي وَلَا تُسَوِّئِ صِدِّيقِي وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّي وَلَا تُسَلِّطْ
عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي .

Manası: Allahım, sabaha çıktığım zaman bakıyorum, başıma gelecek hiç bir kötülüğü defetmeye gücüm yetmiyor. Arzu ettiğim faydayı bulamıyorum. Benden başkasının elindedir. Yaptığım işleri sana bırakıyorum. Fakirler arasında benden daha fakir yoktur. Allahım, düşmanlarımı bana saldırtma. Dostlarımdan bana kötülük gelmesin. Bütün gayem, dünya olmasın. Bana merhamet etmeyi bana musallat etme.

Sonra güneş çıkıncaya kadar zikirle meşgul ol. Bu dört virdin⁽¹⁾ dışına çıkma. 1- Dua, 2-Tesbih, 3- Kuran okumak, 4- Geçmiş günahlar ve Hak Teala'nın buyruklarına karşı işlediğin suçları ve azaba müstahak olduğun suçları düşünmek. Eğer tedarikle meşgul olamazsan gizli olarak Hak Teala'nın rızasını kazanmayı düşünmelisin. Senin için o gün mümkün olan her şeyi yerine getirmelisin.

(1) Vird: Daima ağızda dolaşan, tekrar tekrar zikredilen.

Vird-i Zeban: Kuran-ı Kerim'den her gün okunması için ittihaz olunan ayet ve vazifelerdir.

Cezalandırılma gerektiren her şeyden uzak dur. Ve o gün için Hak Teala'ya itaat etmekten başka bir şeyle meşgul olmayacağına azmet. Hiç günah ve masiyete yaklaşma. En önemlisi, ecelin yakın olduğunu düşünmektir. Çünkü onun gelmesi kuşku götürmez. Eğer gelirse ve seni hazırlıksız bulursa hiç mühlet vermez ve senin hasret çekmenin hiç bir yararı olmaz. Her zaman beş kelimeye alışmalısın. Ve her birini on kere söylemelisin.

1 - كَلِمَةُ الْإِلَهِ وَاللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَالْحَمْدُ الْحَيُّ وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ دَائِمٌ قَائِمٌ بَاقِيٌ لَا يَمُوتُ وَلَا يَفُوتُ أَبَدًا بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲ - لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ ۳ - لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ۴ - سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۵ - سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ۶ - سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ الْعَظِيمِ ۷ - اسْتَغْفِرُكَ اللَّهُ الْعَظِيمُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ ۸ - اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مَعْطَى لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ ۹ - اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ ۱۰ - بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

1 - Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na hastır. Öldürür, diriltir. Kendisi diri ve bakidir. Ölmez. Asla bereketi eksilmez. Hayır elindedir ve her şeye kadirdir.

2 - Ayan beyan Hak ve Kadir olan Allah'tan başka ilah yoktur.

3 - Bir ve Kahhar olan Allah'tan başka ilah yoktur. Yerin, semaların ve onların arasında bulunanların Rabbidir. Azizdir, günahları bağışlar.

4 - Allah, sübhandır. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Yüce ve Azim olan Allah'tan başkasında güç kuvvet yoktur.

5 - Allah, daima tesbih edilmeye layıktır. Bu bakımdan tesbihe, övülmeye değer. Meleklerin ve ruhun Rabbidir.

6 - Allah sübhandır. Övülmeye layıktır. Azim olan Allah sübhandır.

7 - Azim olan Allah'tan günahlarıma bağış talep ederim. O, öyle büyüktür ki, O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, kıyama devamlıdır. O'ndan tevbeimin kabulünü ve mağfiret dilerim.

8 - Allahım, vergine mani olan olmaz. Vrmediğine kimse veremez. Hiç kimse çalışman ile senin ihsanından müstağni olamaz.

9 - Allahım, Muhammed'e O'nun alına salat ve selam eyle.

10-- Allahım, ismi ile; hiç bir şey, onun ismi olduktan sonra; yerde ve semada zarar vermez. O ıñtır ve bilir.

Bu kelimelerin her birini en az 10 veya 7 kere okumalısın. 100 kereye kadar da okuyabilirsin. Ve her sabah bu virdleri yerine getir. Güneş yükselinceye kadar hiç konuşma. Güneş çıkıncaya kadar zikirle meşgul olmak ve söz söylememek İsmail (A.S)'in çocuklarından

sekizini azad etmekten daha üstün olduğu bildirilmiştir.

---Güneşin Doğuş Anının Adabı---

Güneş çıkıp bir süngü boyu yükseldiği zaman iki rekat namaz kıl. Güneşin doğmasındanbu ana (süngü boyu yükselmesine) kadar geçen zaman içinde namaz kılmak mekruhtur. Günün dörtte biri geçtiğinde kuşluk namazı kıl. Bu namazları iki rekat veya dört rekat veya sekiz rekat veya on iki rekat olarak kıl. On iki rekattan fazlası duyulmamıştır. Her iki rekatta selam verilir. Öğle namazına kadar başka bir namaz duyulmamıştır. Sabahın, diğer zamanlarını, zeval vaktine kadar yapabileceğin hayırlardan başka hiç bir şey için sarfetme. Bu hayırlar dört derecedir. 1- En üstün derece ki, ilmi talep etmektir. Bu ilim, insanların ilim dedikleri herhangi bir ilim değil, bilakis yardım eden ve yararlı olan bir ilimdir. Çünkü Rasulüllah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

Manası: Faydalı olmayan ilimden Allah'a sığınırız.

Faydalı ilim odur ki, Allahü Teala, kendi sıfatlarının ayıbını görmen ve taksiratını onun aydınlığında bilmen için senin gönlünde onu arttırır, senin gönül gözünü aydınlatır.

Ayrıca, yararlı olan ilim, gönlünü dünyaya karşı soğutan ve ahirete rağbetini arttıran, gözünü açtıran, böylece kendi zahir ve batınını tanıttandır. İlim ve amelinin zahiri ile gururlanmayıp onu ihlas

ve doğru niyetle talep eder, bildiğin kadar ilme amel edersen ve onunla meşgul olursun. Halka onunla yol gösterirsin. Çünkü İsa (A.S.) şöyle der: Bu yolu bilip bu yolda giden ve halkı oraya çağıran her kişi Melekler azim olarak adlandırırlar.

Lüzumlu bilgiyi öğrenip, zahirde ve batında nefsini islah ettikten sonra zamanın olursa mezhep ilimleriyle ilgilen. Farzların dışında kalan bazı ibadetleri öğrenmek için fıkıh kitaplarını oku. Bu arada sen, öğrendiğin yararlı bilgiler ışığında doğru yolu bulmuş olacaksın. Faydalı olan bilgileri öğrendikten sonra adı geçen işlerle uğraşmak farzı kifayedir.

Bunun fazileti büyüktür. Ve iki şartı vardır. Biri farzı ayın ile uğraşman ve bu kitabın ilmini hasıl edip elde ettiklerini uygulamandır. Diğeri de servet ve para kazanmak maksadıyla olmayıp, Hak Teala'nın yanında sana alimlerin derecesi ve büyüklerin menzili verilmesi ve ahirette onun sevabına ulaşabilmen için ilim talep etmendir.

1- Kovulmuş olan şeytan halkın büyük çoğunluğunu ilim talep etmeye çeker ve der ki, senin maksadın ve düşüncen Hak Teala için okumak olmalıdır. Hak Teala gönlün sırrını bilir. Çünkü onun maksadı halkın bunu kabul etmesi olur ve bunun da büyük tehlikesi vardır.

2- İlim için gücün olmayıp virdler ve ibadetlerle meşgul olma durumudur. Çok namaz kılmak, Kuran okumak ve tesbih etmek gibi. Bu dindarların derecesidir ve sevabı da büyüktür.

3- Müslümanların rahatını sağlayacak, halkın onunla huzura kavuşacağı bir işle meşgul olmandır. Sufilerin, ilim ehlinin hizmeti, hastayı ziyaret etmek ve cenazeyi teşyi etmek gibi. Çünkü bunların hepsi ibadettir. Bunlar, halkın rahatını sağlar ve bunun sevabı kimseyi rahata kavuşturmayan ibadetten daha fazladır.

4- Bu üçünü yapamazsan, kazanç ve ticaretle meşgul olman ve kendinin ve ailenin geçimini sağlamandır. Bu yolda kazancını şeriatı gözetip helal yoldan elde etmen gerekir. Bu durumda ayrıca senin niyetin müslümanlara sıkıntı vermemek ve aileni kimseye muhtaç etmemektir. Bunun hepsi ibadettir ve sevabı büyüktür. Bu dördün dışında olan her şey, lehv ve gaflet, yararsız işler gibi hepsiyönmüsaid etmekten başka bir şey değildir. Bu da hüsrana sebebiyet verir. Eğer, Allah korusun, bir masiyet peşinde gidersen, ya da müslümanlara sıkıntı verecek bir işle meşgul olursan bu da helaka sebep olur.

F A S I L

Bil ki ticaretin sonu 3 halin dışında değildir. Ya kârdır, ya zarardır veya başabaşdır. Taat üzerine olan herkes masiyetten uzaktır. Her iki şeyden kusur eden zarardadır. Eğer kâr talebi ile meşgul değğlisen bari zarar talebiyle meşgul olma. Kâr elde edemediğine göre, sermayeni ziyan etme. İnsanoğlu yaratılış bakımından üç haldedir. Ya halkın rahatına sebep olur, bu durumda melek gibidir,

ya da halkın incinmesine sebep olur, bununla da yılan ve akrebe benzer, veyahut ne halkın rahatını sağlar ve ne de halkın sıkıntısına sebep olur. Böyle bir şahıs ölümler gibidir.

Eğer melekler gibi değilsen, yılan ve akreb gibi olmanaya çalış. Hiç olmazsa ölümler gibi olursun ve halkı sıkıntıdan kurtarırın ve zamanını ziyan etmezsin. Hiç bir zaman dinde ve dünyada işsiz kalmazsın. Çünkü sana din işinde yardımcı olur. Eğer halk arasında kendini masiyetten uzak tutamazsan en iyisi yalnız yaşamak ve kimseye karışmamandır. Eğer uzlet haline geçtiğin zaman vesveseden, dağınık düşünceden kendini kurtaramıyorsan, sürekli Hak Teala'nın zikriyle meşgul olamıyorsan, Kuran okumak ve Hak Teala'ya zikretmekle vesveseyi kendinden uzaklaştıramıyorsan sürekli uyumuş olman daha iyidir. Her ne kadar ganimet sebebi değilse de uyku, selametin sünnetidir. Kâr edemiyorsan hiç olmazsa zarardan uzak dur. Ölüye eşit olmak için uyu. Hasisin durumu, yaşantısı ölümlere eşit olan birinin yaşaması gibidir.

---Namaz kılmanın adabı---

Zevalden önce bir saat uyumalısın. Akşam namazı kaylûle (öğle uykusu) ile daha iyi kılınabilir. Nasilki oruç, sahur yemekle tutulabiliyorsa, gündüz kaylule yapmadan gece namaz kılmak, sahur yemeden oruç tutmaya benzer. Kayluleden uyanınca öğle namazından önce abdest

almış olmalısın. Mescide gittiğin zaman iki rekat tahiyye namazını kıl ve ezanı bekle. Ezan okunurken önceden anlatıldığı şekilde hareket et. Sonra farzdan önce dört rekat sünneti kıl. Çünkü Rasulullah (S.A.V.) bu namazı uzunca kılar, şöyle buyururdu: "Bu zamanda gökyüzünün kapıları semaya açık olur. Namazını uzat ki, amelini gökyüzüne götürsünler." Bir rivayete göre, her kim bu dört rekat namazı kılar, rüku ve südudunu tamamıyla yerine getirirse yetmiş bin melek onunla namaz kılar. Akşama kadar ondan mağfiret dilerler.

İmamla birlikte farz namazı kıl. Farzdan sonra iki rekat kıl. İlim öğrenmek, kuran okumak veya müslümanlara yardım etmek, ya da senin ve ailenin geçimini sağlayacak helal kazanç elde etmenin dışında sonraki namaza kadar hiç bir şeyle meşgul olma. Müezzin ikinci ezanını okuyunca, dört rekat sünnet kıl. Çünkü Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Bu dört rekat namazı kılana Allahü Teala rahmet eylerb" Öyleyse, rahmete erişebilmek için çaba göster. Namazdan sonra yukarıda belirttiklerimizin dışında hiç bir şeyle meşgul olma. Eğer ahiret saadetini talep ediyorsan hiç bir zaman namazdan uzak kalmamalısın. Her zamanın ayrı bir virdi vardır. Bu vird, senin diğer önemli işlerini bıraktıracak şekilde olmamalı. Her zaman bir işle meşgul ol. Böylece zamanın bereketleri ortaya çıkar. Böyle yapmayan ömrünü zayi eder. Senin sermayen ömründür. Ahiretin ticareti senin ömrünle yapılabilir. Ebedi saadete onunla ulaşılabilir. Nefeslerden

her nefes, kıymeti takdir edilemeyen güzel bir cevherdir. Giden her nefes geri gelmez. Her geçen gün malı arttıkça sevinen, ömrünün azaldığını bilmeyen ahmaklar gibi olma. Ömrü azaltarak malı arttırmak neye yarar? Akıllı kişi, kıyamette ne malın ne de evladın, hiç bir faydası olmadığı zaman iki bekçi gibi kendisine arkadaş olan ilim ve amelinin fazlalığından başka bir şeyle sevinmez. Güneş battığı zaman camiye gelmiş olmaya çalış. Namazdan önce zikir ve istiğfarla meşgul ol. Çünkü bu zamanın fazileti güneşin doğduğu zamanın fazileti gibidir. Hak Teala şöyle buyurur:

سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا.

Manası: Gün doğmadan evvel ve batmadan önce Rabbini, övmekle tesbih ve tenzih eyle. (20/130)

Güneş batarken şunları oku: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا. وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى. قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ.

"Andolsun güneşe ve onun aydınlığına.(91/1). Andolsun bürüdüğü zaman geceye. (92/1). (Ey Rasulüm) De ki: Sığınırım sabahın rabbine(113/1) (Ey Rasulüm) de ki: Sığınırım insanların rabbine (114/1).

Bu sırada zikretmeli ve istiğfarda bulunmalısın. Akşam ezanını duyduğun zaman önceden anlatıldığı şekilde ezanı tekrar et. Sonra

şöyle de:
 آيَةُ مُحَمَّدٍ الْوَسِيلَةَ وَالْوَفِيَّةَ وَالذَّرْقَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثَهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ

Manası: Allahım, gündüzün geldiği, gecenin gittiği, davetçilerin sesleri yükseldiği şu anda, Sendendiliyorum. Rasulün Muhammed'e Cennet'te şanına layık derece ve fazilet ihsan et. Ona vadettiğin makamı mahmuda yükselt.

Sonra ikameti duyduğun zaman da aynısını söyle, faraznamazıyla meşgul ol. Konuşmadan önce iki rekât sünnet kıl. Eğer dört rekât daha kılıp altı rekât kılmış olursan daha iyi olur. Bu konuda Rasulü Allah (S.A.V.)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Akşam ve uyku arasındaki zaman içinde her kim iki rekât namaz kılsa ve her rekatta bir defa elham, kul ya eyyuhel kâfirîn, meuzateyn okursa Allahü Teala onun baş ağrısını, yarı baş ağrısını, göz, kulak ve diş ağrısını giderir. Eğer mescitte bekleyip yatsı namazı kılsan ve bu iki namaz arasında uyumazsan fazileti büyük olur. Bu konuda çok rivayetler vardır ve buna Nâşietülleyl ya da Salatül Evvâbin derler. Bu vakitte namaz kılmanın birinci ve son günahın kefareti olacağı, divanı günahlardan arındıracağı rivayet edilir.

Sonra yatsı namazını kıl. Ondan sonra da dört rekât sünneti kılsan iyi olur. Daha sonra iki rekât kıl. Burada elif lâm mim tenzil, tebâreke veya yasin suresini, hamim ve duhan surelerini oku. Çünkü Rasulullah (S.A.V.) (tan böyle rivayet edilmiştir. Sonra dört rekât daha kıl ki, yatsı namazlarından olsun. Bunun fazileti büyüktür.

Yatsı namazını kıldıktan sonra 3 rekat vitir namazını bir veya iki selamla kıl. Rasulullah (S.A.V.) bu üç rekatta sebbihisme, Kul ya eyyühe! kâfirün, üç kerre kul huve!llahü ahad ve bir kere mauzateyn okumuştur. Vitirden sonra üç kerre şu tesbihi söyle:

سُبْحَانَكَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ

Manası: Allah sübhandır, övülmeye layıktır. Allah daimе tesbih edilmeye layıktır. Bu bakımdan tesbihe, övülmeye değer. Meleklerin ve ruhun rabbidir.

Bunun sevabı büyüktür. Eğer gece namazına azmettiysen vitri gece namazının sonuna tehir et. Yatsı namazı kıldığında boş söz ve efsane ile meşgul olma. Çünkü amellerin sonu iyi olmalı. Hak Teala'yı zikir veya kitap okumaktan başka bir şeyle meşgul olma. Uyuyacağın zaman yatağını kibleye doğru ser. Sağ yanına yat. Öyle ki, yattığın zaman yüzün kibleye doğru olsun. Kabirde yatırıldığı gibi yat ki, bu sana ölümü hatırlatsın. Yattığında mezarı hatırla. Çünkü uyku ölüm gibi, uyanıklık ise haşr gibidir. Kendi kendine şöyle sor: "Eğer bu uykudan uyanmazsam ne olur?" Ayrıca ölümü hazırlanmış olmalı ve abdestli yatmalısın.

Uyandığın zaman masiyetin peşinden gitmemek için azmet. Müslümanlara yapabileceğin her şefkati yap. Çünkü birden seni kabirde yalnız ve dostsuz yatırabilirler. Bu sırada salih amelinden başka

hiç bir kimse senin arkadaşın olmaz. Yerin rahatlığından dolayı kalkmakta tembelleşeceğin şekilde yumuşak yatak serme. Bil ki uyku ömrün zayi olmasına sebep olur. Her gece ve gündüzün 24 saati vardır. Uykun sekiz saati aşmamalıdır. Eğer ömrün 60 yıl olursa 20 yılını uykuyla geçirmiş olursun. Bu da ömrünün üçte biridir. Ömrünün dörtte birini de çocuklukta zayi etmiş olursun, Uykuya gittiğin zaman gönlün ve canınla Hak Teala'yı hatırlamaya çalışmalısın. Yatmadan önce dişlerini fırçalamalı, temiz olarak uyumalısın. Gece veya sabahtan önce kalkabilmeye azmetmelisin. Çünkü geceleyin kılınan her rekât namaz, hayır hazinelerinden bir hazinedir. Mümkün olduğu kadar bu hazinelerden nasibini bol bol al. İnsan çabuk halsiz kalabilir. İşte o zaman dünya hazinesinin bir faydası yoktur. Yatağa girip yan tarafına

yağınca şu duayı oku:

بِاسْمِكَ وَضَعْتُ جَنْبِي وَبِاسْمِكَ أَرْفَعُهُ لَهْدِي نَفْسِي
فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي اللَّهُمَّ فَنِي عَذَابِكَ يَوْمَ تَجْمَعُ عِبَادَكَ اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَمِيًا وَأَمُوتُ
وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ مَا فِيهِ شَرٌّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيئِهَا أَنْتَ
الَّذِي فَطَرْتَنِي قَبْلَكَ تَنِيئِي وَأَنْتَ الْبَاقِي فَالَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ اللَّهُمَّ أَنْتَ فَخَلَقْتَ
نَفْسِي وَأَنْتَ تَتَوَفَّيْهَا لَكَ مَمَاتُهَا وَمَحْيَاهَا أَنْتَ أَمَيَّتُهَا فَاعْفِرْهَا وَأَنْتَ أَمَيَّتُهَا فَامْضُهَا
اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ اللَّهُمَّ ائْتِنِي فِي أَمِّ الدُّقَاتِ إِلَيْكَ وَاسْتَعْمِلِي أَمِّتَ
الْإِنَّمَالِ إِلَيْكَ تَقَرَّبِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَتَقَدُّمِي مِنْ سَنِيَّتِكَ بَعْدَ أَنْ أَسْأَلُكَ فَتَعْطِينِي
وَاسْتَعْفِرْكَ فَاعْفِرْ لِي وَأَدْعُوكَ فَاسْتَجِبْ لِي .

Manası: Allahım, isminle yanımı yatağa yatırıyorum; adınla kaldıracam, günahımı bağışla. Kulların dirildiği gün, beni azabından koru. Allahım, imsinle ölür, isminle dirilirim. Başından tuttuğun her kıpırdayan mahlukun ve her şerlinin şerrinden sana sığınırım. Ahir sensin. Senden başka varlık yoktur. Allahım, nefsimi sen yarattın. Onu öldürürsen, senin için, diriltirsen yine senin için olsun. Öldürecek olursan hatalarımı bağışla. Diriltirsen esirge. Talep ediyorum. Allahım, beni ayıktırarak olursan, en sevdiğin anda ayıktır. Ve en çok sevdiğin işte kullan. Ki sana yakın olmama sebep ola. Rizana ereyip derece alayım. Darılmadan uzak kalayım. İstersen veresin. Bağış dilersem bağışlayasın. Dua edersen kabul edesin.

Sonra ayetelkürsiyi, amenerrasul, tebâreke ve mauzateyni oku. Zikir ve Kuran arasında uykuya dalarken abdestli ol. Çünkü böyle yapan herkesin ruhunu arşa götürürler. Ve bütün kıldıkları namazları yazarlar. Uyanıncaya kadar o kişinin ruhunu arşta tutarlar. Uyanınca, önceden söylenmiş olduğu şekilde yap. Ömrünün geri kalan kısmını bu şekilde geçir. Eğer sanasıkıntı verirse, hastanın iyileşme umuduyla ilacının acılığına katlandığı gibi sen de katlan. Taktir et ki, senin ömrün her ne kadar uzun olursa olsun, yüz yılı aşmaz. Bunun ahiretteki nihayeti olmayan kalınacak sürenin karşısında uzunluğu nedir ki? Birkaç yıl dünya ticaretinde mal arttırmak ve fazla nimet ele geçirmek ve

ömrünün geri kalan kısmını zahmet içinde geçirmek üzere ilim tâlibi olmak sana zor gelmiyorsa ömrünün geri kalan kısmında ebedi rahata kavuşabilmek için Hak Teala'ya karşı göstereceğin itaattan ötürü sana gelecek sıkıntı için niçin sabretmiyorsun? Uzun ömür isteme. Çünkü sana sabretmek zor gelir. "Bugün sabrediyorum. Belki hayatta bir saatten fazla bir ömrüm kalmamıştır." diye düşün. Eğer ecel gelirse ve seni gafil bulursa, dert ve hasretin hiç faydası yok. Bedenini bu kaideye karşı sabırlı tut. Çünkü eğer 50 yıl yaşayacağım dersin, nefesin sabra dayanmaz ve şehvetler ve lezzetlerden kendini alakoyamazsın. Eğer sana bu gösterilen şartlara uyarsan ölüm zamanı, sonu olmayan bir sevince kavuşacaksın. Yoksa öyle bir hasret bulursun ki, onun sonu yoktur. Gece yol alanlar menzile ulaştıkları ve rahat ettikleri zaman gece yol yürümenin kıymetini bilirler.

---Namazların Adabı---

Şimdi tertibini koruyup zamanlarını öğrendiğine göre namazın ve orucun keyfiyetini bilmelisin. Namazla başlayalım.

Abdest, gusül gibi işleri ikmal ettikten sonra vücudunu, elbiseni, namaz yerini temizle ve göbeğinden dizine kadar örtülü halde ayağa kalk ve kibleye yönel. İki ayak arasında bir arşının dörtte biri kadar bir mesafe bırak. Sırtını ve vücudunu dik tut. Kul Euzu Birabbinnası oku ki, şeytan senden uzak kalsın. Gönlünü namaza hazırla ve vesve-

sedan hali tut. Bil ki kimin yanında duruyorsun ve kiminle münacaat edeceksin. Seni yaratanın karşısına gafil gönülle gitmekten ve dünya ve nefsin şehvet düşüncesiyle Hakka hizmet etmekten utanç duy. Şunu bil ki, Hak Teala senin gönlünden haberdardır ve onun nazarı daima seninledir. Namazını kabul ederse, huşu, tazarru (Allah'a tezellül ile yalvarma), biçare ve yenikliğin ölçüsünde kabul eder. Onun karşısında sanki onu görüyorsun gibi oturmalısın. Eğer bu güç sende yoksa gerçekten bil ki, O seni görür. Eğer gönlün bu mana için hazır değilse, bil ki, senin gönül közün kördür.

Namaz kılariken faziletli büyüklerden biri sana bakarsa nasıl kıldığını öğrenmek isterse, bütün dikkatini ona verir, tam bir halde kılarısın. Bunu nefsine anlat ve kendi kendine şöyle de: Allah'ın kallarından elinden hiç bir şey gelmeyen bir kul seni görünce nasıl böyle gönlün huzur bulup endamların rahat ettiğinden utanç duymuyorsun. Sen biliyorsun ki, seni yaratan seni görüyor ve senin zahirinde ve batınında hiç korku belirmiyor, Hak Teala'nın kadri senin gönlünde onun kullarınının kadrinden daha mı az ki, bu son derece bedbahtlık ve körlüktür. Bu manaları namazın başında kendi kendine söyle ki, belki gönlün huzur bulur. Çünkü gönlünün huzur bulmadığı her namaz namakbuldur. Sonra gönlünü hazır edip çok düşünceden fariğ olduğun zaman yalnızsan kamet et. Eğer cemaatı bekliyorsan, ikametden önce

ezanı unutma, sonra namaza niyet et. Gönlünde kılacağın namazı canlandır. Deki: Allahü Tealaya öğle namazının farzını eda ediyorum. Tekbiri bitirinceye kadar niyeti unutmamalısın. Tekbir zamanı iki elini kaldır, iki avuç içi omuz hizasında, parmak uçları ise kulak hizasında olsun. Bu sırada parmaklarının aralıkları bakımından kendi tabi hallerinde bırak. Elini kaldırıp indirdiğin zaman sağ ve sol taraflara ayrı ayrı götürüp indirme. Göğsünü öne çıkartma. Tekbir getirdiğin zaman her iki elini kaldır. İndirdiğin şekilde ~~alsan~~. Ellerin göğsüne koyduğun zaman (göbeğine), sağ elini sol elinin

üzerine koy ve sağ elinin parmaklarını sol ön kolun üzerine koy ve tekbirinden sonra söyle de:
 اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا، وَبَهْتُ وَبَهْتُ لِلذِّي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مَنِيفًا مُسْتَلِيمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

Manası: Büyük olmaya Allah en büyüktür, Cenabı Hak'ka çok hamdolsun. Sabah-akşam Allah sübhandır. Pâk ve müslüman olarak; yüzümü, yeri göğü yaratana çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Muhakkak namazım, dini adetleri yerine getirmem, ölüm ve dirim, alemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bununla emrolundum. Ve ben müslümanım. Huzurundan tardedilen Şeytandan Allah'a sığınırım.

Sonra Elham oku ve okurken şeddeli kısımlara dikkat et.

Dad ile Za arasındaki farkı öğren ve amini daima sürenin sonunda bitişik halde söyleme. Ondan ayrı söylemelisin.

Sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekatlarında Kurani sesli okumak gerekir ve amin de sesli söylenir. Sabah namazında Kuran'ın sonundaki surelerden en uzununu oku. Akşam namazında kısa olanını oku; Vessemâi Zatilburûc ve bunun gibileri. Sabah namazının sünnetinde Kul yâ ayyuhel kâfirûn ve Kul huvellahu ahad'i oku. Surenin sonunu tekbirle birleştirme. Subhanellah denilecek kadar bir süre için sessiz kal. Ayakta olduğun sürece sırtını dik tut. Gözünü secde yerine dik. Hiç bir şekilde sağa ve sola bakma. Sonra tekbir getir. Elini bırak ve rukuya git. İki elin iç kısmını iki diz üstüne koy. Parmaklarını açık ve doğru olarak dizin üstüne koy. Dizinin altını ve üstünü dik tut. Dizini bükme, sırtını ve boynunu, başını dik tut. Öyle ki, biçiminbir lâm gibi dik olsun. Böğürünü ve kolunu geniş tut(Dirseklerini yandan ayır). Kadınlarsa böğürlerini ve kollarını geniş tutmazlar. (Kadınlar, dirseklerini yana yapıştırırlar.) Kendilerini toparlarlar. Toparlanmış vaziyette tutarlar. Sonra üç defa sübhâne rabbiyel azim de. Eğer imam değilsen, beş veya yedi defa söyle. Sonra sırtını dik tut ki, elif gibi olsun. Dik durduğun zaman şu duayı oku:

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مَلَأَ السَّمَوَاتُ وَمَلَأَ الْأَرْضُ وَمَلَأَ مَا بَيْنَهُنَّ مِنْ بَعْدِهِ

Manası: Rabbımız, sana yer ve gök dolusu, onlardan sonra istediğin kadar hamdolsun.

Sabah namazında da ikinci rukudan kalktığın zaman konut oku. Tekbir getir ve secdeye git. Vücudundan ilk yere ulaşan azan dizin olmalı. Daha sonra iki elin, sonra alnın veya burnun yere gelmelidir. Alnını açık olarak yere koymalısın. Secdede bütün azalarını serbest bırakmalısın. İki kolunu böğründen uzak tut. İki avunun içini ve parmaklarını geniş bir şekilde yere dik olarak koy. İki omuz ve ön kol mukabelesinde elini yere koyma ve üç defa sübhane rabbiyel ala de. Eğer yalnızsan 5 veya 7 defa da. Sonra tekbir getir. Sonra da geriye dik olarak otur. Sağ ayağının parmak uçlarını kibleye doğru yere koy. Her iki elini yerden kaldır ve dizlerinin üst tarafına koy. Ve şöyle de:

رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَارْزُقْنِي، وَارْزُقْ نِي وَأَهْدِنِي وَأَعْفُ عَنِّي

Manası: Rabbim beni bağışla, bana acı. Bana hidayet et.

Rızkımı arttır. Beni zengin ve müstağni kıl. Afiyet ver, affet.

Ve tekrar başını secdeye koy, ilk defa yaptığın gibi. Sonra tekrar doğrularak otur. Hafifçe ayağa kalk ve iki elini yere koy. Hamur yoğurur gibi iki elini yumrukla. Dayandığın yer, yumruk ve parmaklar olmalıdır. Ayağa kalktığın zaman bir ayağını öne atma, doğru kalk. Tekbiri kıyama ulaştığın zaman başla. Dilini Hak Teala'

nın zikrinden hali bırakma. Sonra Euzubillahi de ve sonraki rekatta yukarıda söylendiği gibi yap. Sonra teşehhüde otur. Teşehhütte sağ elini sağ budunun üstüne koy. Parmaklar bitişik olsun. Ancak teşehhüdü Enlâilâhe illallah dediğin zaman işaret parmağı serbest kalsın. Sol elini sol budunun üzerine koy, Parmaklar düz açılmış halde. Sol ayağının üzerine otur. İki secde arası için söylediğimiz gibi. Teşehhütte sol budunun arka kısmını yere koy. Sağ ayağının parmak uçlarını kibleye doğru çıkar, tahiyyatı okurken. Onun arkasından bilinen duayı oku:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ
وَمَا أَنْتَ أَكْبَرُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبَّنَا
آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

Manası: Allahım, takdim ve tehir ettiğim gizli ve aleni yaptığım, bildiğim ve bilmediğim günahlarımı affet. Senin evvelin ve ahirin yoktur. Senden başka ilah yoktur. Ey Rabbimiz, bize dünyada iyi hal ver ve ahirette merhamet ihsan et ve bizi cehennem azabından koru. (2/201)

Sonra başını sağa çevir ve Esselamu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu de. Sol tarafa da aynı şekilde aynı şeyi söyle ve hazır olan meleklerle de niyet et. Gönlünü hazırla. Çünkü namazın aslı huşu ve huzu iledir. Hasan Basri Radiyallahu Anh, şöyle der:

Kalbe, Hakk varlığı önünde hazır olmak duygusu yerleşmeden kılınan her namaz, sevaptan cezaya daha yakındır. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) buyurdu: "Namaz kılan birinin on namazdan biri yazılmaz. Ancak, akli başında ve huzurla kıldığı kadarı yazılır."

---İmamet ve İktida Adabı---

İmamın namazı daha hafif (mümkün olduğu kadar cemaata ağır gelmeyecek şekilde, cemaatin durumuna göre ayarlamak) kıldırması sünnettir. Enes (R.A.) şöyle der: "Ben Rasulullah (S.A.V.)'tan daha hafif ve daha mükemmel bir namaz kıldırana görmedim." İmam, ikamet tamam olmadan tekbir almamalıdır. Saflar düzgün olmalı, tekbirleri yüksek sesle söylemelidir. İmama uyan ise ancak kendisi duyabilecek kadar yavaş söylemeli ve cemaata niyet etmelidir ki cemaat sevabını alsın. İmam da imamete niyet etmeli veccehtü vechiye'yi yavaşça okumalıdır. Fatiha ve zammı sureyi cehri namazda sesli okumalı, "Amin."i de yüksek sesle söylemelidir. İmama uyanlar dahi yüksek sesle söylemeli, imamla aynı zamanda; ne önce ne de sonra olsun. İmam fatihadan sonra cemaat da fatiha okuyabileceği bir süre içinde sessiz beklemelidir. Sona cemaat imamdan sureyi dinler. İmama uyanlar, cehri namazların dışında fatihadan başka bir şey okumamalıdır. Ya da uzak olup imamın sesini duymuyorlarsa o zaman okuyabilirler. Ruku ve sücudde tesbihi üç kereden fazlasöylerse daha uygundur. Birinci tahiyat

duasında Allahümme Salli Ala Muhammedin ve Ala Ali Muhammedin ve Selleme dediği zaman kalkmalıdır. Bundan fazlasını okumamalıdır. Selam vaktinde cemaata niyet eder ve cemaat, selamı ile imamın niyetine (selamına) cevap verir. İmam, selam verince dua eder. Eğer cemaatin arkasında kadınlar varsa onlar gidinceye kadar yüzünü geri çevirmez. İmam kalkmadan önce cemaattan kimse kalkmaz. İmam kalkmak istediği zaman isterse sağından, isterse solundan kalkar. Ancak sağından kalkması daha faziletlidir. İmam dua ettiği zaman herkes için dua etmelidir. Ve şöyle demelidir: Allahümme İhdinâ, yalnız ise Allahümme İhdini demeli. Cemaat da imamın her duasına amin demeli. Cemaattan hiç biri tek başına bir safta durmamalı. Eğer safta yer yoksa, birini saftan yanına almalı ve o da onun yanına gelmeli. İmandan önce hiç bir amel yapılmamalı, imam rukua gittiği zaman muktedi rukua niyet eder, secdede imamın alını yere değdiği zaman suoudu kasteder. İmam doğrulmadıkça başını kaldırmaz.

---Cuma Namazının Adabı---

Bil ki, Cuma müminlerin bayramıdır. Hak Teala'nın bu ümmete bahsettiği yüce bir gündür. Bu günde yapılan duanın müstecab olduğu bir saati vardır. Perşembe günü cuma için hazırlıklı olmalısınız. Fazilet bakımından cuma günü gibi olan Perşembe akşamında elbiseni yıkamalı, tesbih ve istiğfar ile meşgul olmalısınız. Peygamber (S.A.V.)'e

çok salavati şerife getirmelisin. Eğer oruca niyetlenirsen ve cuma günü oruçlu olursan cumartesi günü de oruçlu olmalısın. Eğer perşembe günü oruçlu idiysen cumartesi günü orucuna ihtiyaç yoktur. Zira sadece cuma günü oruç tutmamalısın. Çünkü bu tarz oruç nehyedilmiştir.

Cuma günü sabah olunca gusletmek gerekir. Çünkü bu önemli bir sünnettir. Sonra beyaz bir elbise giy. Zira Hak Teala beyaz elbiseyi sever. Hoş koku kullan. Vücudunu temiz tut. Saçını kes ve dudağının kollarını al. Tırnağını kes, sonra sabahleyin camiye yavaş ve saygı ile git. Zira şöyle rivayet edilmiştir: "İlk saatta camiye giren bir deve kurban, ikinci saatta giren bir sığır, üçüncü saatta giren bir koyun, dördüncü saatta giren bir ev tavuğu, beşinci saatta giren ise bir tavuk yumurtası kurban etmiş gibidir."

Hatip minbere çıkınca, melekler iyilik ve kötülük sayfalarını çevirirler. Sonra oturur, hutbeyi dinlemekle meşgul olurlar. Ve şöyle derler: "Mülakat anında Allahü Teala'yı temaşa etmek, sabahleyin camiye gitmek ölçüsündedir." Camiye gittiğin zaman birine safı talep et. Eğer insanlar oturmuşsa, ayağını onların omuzlarına koyma. Bir duvarın veya sütunun yanına otur ki, önüne kimse gelmesin. Hatip minberde dahi olma, tahiyeye namazı kılmadan oturma. En iyisi o günkü tahiyeye namazını dört rekât olarak kılmaktır. Birinci rekatta En'am Suresi, diğerinde Kehf Suresi, Üçüncüsünde Taha Suresi, dördüncüsünde Yasin Surelerini oku. Eğer bilmez veya yapamazsan her rekatta elli

kere ihlasi oku. Şöyle rivayet edilmiştir: "Bu namazı kılan herkes Cennet'teki yerini görmeden dünyadan gitmez." Yukarıda belirttiğimiz surelerin cuma günlerinde okunmasında çok büyük sevap vardır. Bunu yapamazsa ihlasi çok okur ve çok salavatı şerife getirir. Bunun da büyük sevabı vardır. Hatip minbere çıkınca konuşmamak gerekir. Mes-cit tahiyebinin dışında namaz da kılmamalıdır. Ezan bahsinde ifade edildiği gibi müezzine cevabını verince hutbe dinlemekle meşgul ol. Hutbede söylediği öğütleri öğren ve kabul et. Tabii ki konuşmayacak-sın. Çünkü bu hususta şöyle bir rivayet vardır: "Herhangi biri, birine hutbe arasında 'sus' derse, bunu boşa söylemiş olur. Hutbe sırasında boşa konuşan herkesin cuma namazı kabul olmaz." Yani işaretle sus demek gerekir. Hutbeyi, tamamen işitip imama iktida edince cuma nama-zını kılarısın. Selamdan sonra fatiha, ihlas ve mauzateyn'i yedişer kerre okursun. Bir sonraki oumayakadar bu, şeytana karşı bir kalkan, bir nefsi muhafazadır. Bu surelerden sonra şu duayı oku:

اللَّهُمَّ يَا غَنِيَّ وَيَا مُجِيدِيَّ يَا مُبْدِيَّ يَا مُعِيدِيَّ يَا رَحِيمِيَّ يَا وَدُودِيَّ يَا غَنِيَّ بِجَلَالِكَ عَنِ مَرَامِكَ
وَبِطَاعَتِكَ عَنِ مَعْصِيَتِكَ وَبِفَضْلِكَ عَنِ سِوَاكَ

Manası: "Allahım, ey zengin ey hamde layık, yaratan ve öldü-ren, bizlere acıyıp ihsan eden, bütün halkı için iyilik dileyen, beni helâline zengin kıl; haramından ayır, taatını ver, isyandan uzak kıl, fazlını ver, gayrine gönderme."

Sonra iki rekât sünnet kıl ve dört rekât daha kıl. Sonra diğer

namaza kadar itikafa çekil (ikindiye kadar camide bekle). Sonra da bu namazdan sonra kemâli edeb ve huşu ile o şerefli saati bekle. Kısra anlatanların meclisine ve kalabalık toplayanların arasına girme. Faydalı bir bilgi işitebileceğin bir meclise git. Bu gönlünde korkuyu arttırır ve ahirete karşı rağbetini çoğaltır. Seni dünyadan ahirete çekmeyen ilimden, cehalet daha iyidir. Sana yararlı olmayan ilimden kaçarak Allah'a sığın ve cuma günü güneş çıkarken, güneşin zevali sırasında ve güneş batarken çok dua et ve yakar. Hatip minberde olduğu sırada ikamet zamanı ve imamın farz namazına durduğu zaman o şerefli saati bunların birinde arayabilirsin. Sana mümkün olduğu ölçüde bugünde sadaka vermeye çalış. Bu günde namaz kılmak, kuran hatmekmek, sadaka ve itikaf, Hak Teala'nın zikri, ilim duymak, hastanın halini sormak ve cenazelerin arkasından gitmekten başka bir işle meşgul olma. Hak Teala'nın rızası olmayan bir iş yapma. Bütün haftada bu bir günü ahirete vakfet. Hayırdan başka ona hiç bir şey karıştırma, ola ki bu ibadet bütün bir haftanın kefareti olur, inşallah.

---Orucun Adabı---

Bütün yıl boyunca yalnız ramazan orucuyla kalmamalısın. Zira nafile oruçla elde edeceğin kazancından vazgeçersen Firdevs-i Ala'daki yüksek mertebelerden mahrum kalırsın. Çok üzülürsün, fakat hiç faydası olmaz. Druç tutanların yüksek mertebelerini görüp bu

mertebelerin sende olmadığını gördüğün zaman, şüphesiz bu hasretsiz ve nedametsiz olmaz. Oruç tutanlara faziletli günler; Arefe günü, aşure, Zilhioce'nin başından 10 gün, Muharrem'in başından 10 gün, Recep ve Şaban ayınının tümü, diğer haram aylarınınin hepsidir. Haram aylarınınin orucununun sevabı büyüktür. Recep, Zilkade, Zilhioce ve Muharrem tüm olarak yılın bu tür aylarındandır. Amma oruç ayında Eyyamülbeyz orucu vardır ki, bu 13, 14, 15 veya ayın birinci veya sonuncu günüdür. Hafta içinde ise Pazartesi, Perşembe ve Cuma ki, bu günler, bütün bir yılın günahınının kefaretidir.

Sanma ki, yemek yemediğin, şarap içmediğin ve kadınla konuşmadığın durum oruçtur. Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Bir çok oruç tutan vardır ki, susuzluktan ve açlıktan başka nasip-leri yoktur."

Halbuki tam oruç, vücudu uygun almayan ve gerekmeyen şeylerden korumak, gözü, uygun olmayan yere bakmak ve dili söylenmemesi gerekenden ve kulağı işitilmemesi gerekenden alı koymaktır. Çünkü dinleyen, söyleyenin arkadaşdır. Ayrıca, yedi uzvunu caiz olmayandan korumalısın; karnını, ferecini korumalısın. Şöyle haber verilir ki, beş şey orucu bozar; yalan, gıybet, dedikodu, yalan yere yemin etmek ve harama bakmak. Rasulullah (S.A.V.) buyurmuştur ki; "Oruç bir kalkan gibidir. Oruçlu boş yere konuşmaz, biri onunla kavga etmek isterse, orucun var, der." Orucu helal yiyeceklerle açmaya gayret et.

Çok yeme. Çünkü ister bir kere, ister iki kere çok yediğin zaman fazla yemekten mide ağırlaşır. Gece namazı kılman zorlaşır. Şehveti arttırır. Oysaki oruçtan gaye, şehveti kırmaktır. Şöyle rivayet edilir ki, "Helal olsa bile Hak Teala'nın nazarında tok karından başka düşmanın yoktur." Böyle oruç, çok varlığın olduğu zaman gerekir. Zira oruç, ibadetlerin temeli ve taatların anahtarıdır. Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Orucun dışında kulun yaptığı bütün taatlar için bire on, yüz ya da daha fazla olup yedi yüze kadar karşılık bulur" Çünkü Hak Teala buyurmuştur ki, "Oruç benim içindir. Onun sevabını ben ölçsüz olarak veririm." Rasulullah (S.A.V.) da bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Muhammed'in oani kabzasında bulunan o yüce Allah'a yemin ederim ki, Yüce Allah'ın dergahında oruçlunun ağzının kosunun kadri insanın burnuna gelen misk kokusundan çok daha fazladır." Bir başka hadisi kudsîde şöyle buyrulur: "Benim kulum, yemek içmekten el çekince karşılığını Ben veririm." Diğer bir rivayete göre Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurur: "Cennetin, bir kapısı vardır, adı Reyvandır. Oruçlulardan başkası bu kapıdan geremez."

---İkinci Kısım---

--Hata ve İsyanların Ortaya Çıkması--

Bilki dinin yarısı taat, diğer yarısı da masiyetten uzak

durmaktır. Herkes, taatı yerine getirebilir. Amma az insan, masiyet-
ten beri kalabilir. Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Hiçret,
kötülükten kaçınmak, cihad ise gerçekten kendi nefesine karşı cihad
açmaktır." Halini düşün ve bil ki, masiyet duygularındadır. Her duygu
da Hak Teala'nın sana verdiği bir nimettir. Şu halde Allah'ın verdiği
nimetle isyan etmekteisin. Onun verdiği nimeti masiyet için kullanıp
emanetine karşı muhalif olursan, kendini kötü işten ve uygunsuz iş
yapmaktan alıkoymamış olursun. Endamların (azaların) sana tabidir.
Onları korumaya bak. Çünkü Hak Teala'nın kullarından hiç kimse yoktur
ki, çoban olmasın, sürülerinden sorulmasın. Şunu da kesinlikle bil ki,
bütün azaların (endamın); et , deri ve kemiklerine kadar hepsi,
kıyamet günü, açık ve fasih bir dille aleyhinde şahitlik edecektir.

Seni halkın önünde açıktan rüsva edecektir. Hak Teala şöyle buyurdu:

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ .

Manası: Bu gün ağızlarının üstüne mühür basarız (bir şey demeye
muktedir olamazlar.). Ne irtıkab ediyor idiyeler bize elleri söyler
ayakları (ve diğer uzuvları) da şahitlik eder.(36/65)

Buna göre bütün vücudunu, özellikle yedi endamını iyi koru.

Göz, kulak ve dil: Gözün verilmesindeki hikmet; gözünü açman ve tabiatı
görmen, karanlık alemlerden aydınlığa çıkman, ihtiyaç olmayan hiç
bir şeye bakmaman, melkuttaki her şeyi görmen, acaiplere bakman,
gördüğün bu şeylerden ibret alman, sana haram olan her şeyden gözünü

koruman, özellikle 4 şeyden biri olan namahreme hiç bir surette şehvetle bakmamandır. Ayrıca hakaret gözüyle hiç bir müslümana bakmamalı gözünü Müslümanların ayıbı ile açmamalısın.

Kulağa gelince: Onu Yüce Allah'ın sözünü işitebilmen için Hz. Muhammet (S.A.V.)'in hadisini ve ulema ve evliyanın hikmetini duyabilmen ve ondan ahiret azığı yapıp ebedi saadete eriştirebilecek her ilmi işitmen için yarattı. Kulağı, bidat, gıybet, fuşş ve batıl söz dinlemekten koru. Eğer uygunsuz bir şey duyarsan azığın ve arkadaşın olan her şey senin düşmanın olur ve senin saadetini sağlayan her şey helakının sebebi olur. Herhangi bir zarar-sıyan ve bedbahtlık bundan daha fazla olamaz.

Amma dile gelince: Hak Teala onu, Allah'ı zikretmek, onun birliğine ve Rasullerinin doğruluğuna şahadet etmek, Kuran okumak, ilim söylemek, halka Hak Tela'nın doğru yolunu göstermek, dini ve dünyevi hacetlerden gönülde gizli kalan her şeyi uyandırmak için yaratmıştır. Buna göre dili, buyurulmayan şey için kullanırsan nimeti inkar etmiş olursun. Dil, uzuvların en güçlüsüdür. Hiç bir şey, onun gibi insanı yere yıkamaz. Bunun için gücün yettiği kadar onu gözle. Birden senin Cehennem'in dibine atmasın. Çünkü rivayet edilmiştir ki, "Kulun tek bir sözü Cehennem'in dibinde yetmiş yıllık bir mesafeye atabilir." Peygamber (S.A.V.) zamanında birini savaşta öldürdüler, biri dedi ki, ne mutlu ona ki, Cennet'e gitti. Peygamber (S.A.V.) cevap verdi:

"Sen ne bilirsin ki, o belki uygun olmayan bir sözü Allah'ın rızası olmadan söylemiştir, ya da malının zekatında pintilik göstermiştir. Allahü Teala onu bu duruma sokmuştur." Buna göre dilini sekiz şeyden korusun. Birincisi yalan; Dilini yalandan korusun, mizacına yalan yerleşirse ondan başka bir şey diline gelmez ve boş sözler, dilinde yer eder. Yalan büyük günahlardandır. Yalancı olarak tanınırsan, kimse senin sözüne itimat etmez. Sana hakaret gözünden başka bir gözle bakmaz. Eğer yalanın ne kadar kötü olduğunu bilmek istiyorsan, bu sıfatla maruf olan birisine bak, senin gözünde hasis görülür ve küçülür. Diğer bütün ayıplarda da böyle yap ki, kendi ayıbını başkalarının ayıbından ayırtabileşin. Başkaların sana göre kötü sayılan her kötü-lüğünden kendini korusun. Lokman Hekim'e sordular: "Edebi kimden öğrendin?" O da, "Edepsizlerden. Çünkü onlarda görülen her edepsizlikten hoşlanmıyordum ve onu terk ediyordum." diye cevap verir.

İkincisi; sözünde durmamazlık etme. En azından elinden geldiği kadar söz verme. Yaptığın her iyi fiili mutlaka yerine getir. En iyi şekilde ve en iyi zamanda yerine getirmeye çalış. Sonra söz verirsen hiç bir şekilde hilaf etme. Çünkü o zaman bu, nifak olur, sürekli acz içinde kalırsın. Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Namaz kılıyor ve oruç tutuyorsa bile herhangi birinde 3 şey varsa münafık olur.

1- Konuşunca yalan konuşur, 2- Verdiği sözde durmaz, 3- Verilen emanete ihanet eder."

Üçüncüsü; Dilini gıybetten koru. Bir rivayete göre gıybet, zinadan beterdir. Çünkü zina eden kişi, tevbe ederek zinadan kurtulur. Ayıp sahibiyile helallaşmadan gıybetten tevbe ile kurtuluş yoktur. Söylediği sözden işiten incinirse, doğru veya yalan olsa bile gıybet sayılır. Hele yalan olursa. Neuzu billah min gazabillah. Murailerin sözünden uzak dur. Çünkü onlar, dua ve şefkat sözleriyle gıybet ederler, mesela derler ki, "Falanüaya düşen bu iş karşılığında ecrini versin Allah bizi de nefsin belasından korusun. O biçare falancanın başına şöyle bir vak'a gelmiştir." deseler, onların maksadı, o adamın ayıbını açığa çıkarmaktır. Fakat bela ve üzüntü çerçevesinde söylerler, bu hile ile gıybetten kurtulduklarını sanırlar. Halbuki, gerçekten gıybet yapmakla iki masiyet meydana gelir. Biri riya veya salah ile kendisini ortaya koymak, diğeri kendini övmek. Ben öyle muslihim ki, gıybet etmem ve dua ederim, der. Eğer maksadı dua olsaydı inzivada söylerdi. Eğer onun sıkıntısına ve kusuruna üzgün olsaydı, onun ayıbını açığa çıkarmazdı. Herkes bilmelidir ki, Hak Teala, Kuran-ı Mecitte, gıybet edeni murdar yiyene benzetererek şöyle buyurmuştur:

أَيُّجِبُّ أَمْدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

Manası; Sizden, kimse ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi?

İşte bundan tiksindiniz. (49/12)

Hiç bir zaman gıybet etmedin. Öyle ise kendi zahir ve batınına bak masiyet görüyor musun? Eğer görüyorsan ve kendini arındırmaya

kadir deęilsen bil ki, başkalarının aczi senin aczin gğbidir. Başkalarının özü, senin mazeretin gibidir. Eđer kendini temiz ve masum bálıyorsan bil ki, insana kendi bilmezlięini bilmekten daha ayıp yoktur, hię bir ahmaklık bu kadar olmaz. Hak Teala, biri hayırını işledięi zaman, onu kendi ayıbını gören yapar ve bilmezlięin son mertebesi odur ki, kendini rıza gözü ile görüp başkalarını hata gözü ile görmektir. Eđer doęru düşünüyörsen ve bu kadar temiz ve ayıpsız isen, şükürle maşgul ol. Toprak ol ve kendini halkı gıybet ederek murdarı yiyen olma. Çünkü ayıp aramak büyük ayıptır. Eđer sen ayıptan hali deęilsen, birinin bu ayıbını söyleyip aęığa çıkarmasını istemiyörsen sen de bunu başkaları için uygun görme. Zira ayıplarını açıkladıęından dolayı üzüölürler. Eđer sen, birinin ayıbını örtersen görmemiş ve duymamış gibi yaparsan Hak Teala da senin ayıbını örter. Eđer sen insanları rüsva edersen Hak Teala da seni rüsva eder. Bütün ayıplarını baştan sonuna kadar halkın hazır bulunduęu toplulukta aęığa çıkarır, aydınlatır ve seni rezil eder.

Dördüncüsü; İnsanlarla konuşurken münakaşa ve hüsumetten uzak dur. Konuşan herkes için münakaşa etmekten uzak kal. İnsanların sözlerinde ayıp aramaya çalışma. Çünkü bundan vahşet türer ve kavga ile sonuçlanır. Yoksa bunda iki masiyet bulursun. Birisinde kendini, bilgini ve kemalini övmüş olursun. İkincisinde, o kimseyi cehalet ve ahmaklığa uygun görmüş olursun. Bu da inoitmek olur. Müslümanları

incitmek ise haramdır. Üstün gelmeye çalıştığın kimse eğer sefih (akılsız) ise seni incitir, sabırlı ise de sana düşman kesilir. Bu hususta Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Düşmanlıktan vazgeçen herkes, eğer münakaşası batıl ise ona Cennet'te bir ev bina ederler, eğer haklı ise ona Cennet'in en yüksek yerinde ev yaparlar." Bak, Şeytan ne diyor: "Susma ve hakkı söyle." Onun buyruğuna uymayacaksın. Çünkü Şeytan daima hayır bahanesiyle seni şerre atar. Şeytan sana gülmemelidir. Hak sözü söylemenin iyi olduğunu bil.

Amma kabul edenlere şart şudur: Nasihatı rıfk ile söylemelisin. Gizli olarak söyle, açıkta söyleme, rezilîk olur, fesadı, selahından daha çok olur.

Beğincisi; Selah iyilik, ilim ve efendilik bakımından, ben şöyle böyle biriyim diye kendini övmek. Hak Teala, "Felatuzekku enfusekum." diyerek bu tarzı nehyetmiştir. Hakimlerden birine sordular ki, doğru olup da kötü olan söz var mıdır? Evet dedi. Kendini övmek ki, haysiyetini yok eder ve ahmaklık ve bilgisizliği açığa çıkar. Allah katında ve halkın nazarında kötü duruma düşer. Eğer bunda bir ziyade olmadığını hatta eksiklik olduğunu bilmek istiyorsan, arkadaşlarına bak, onlar hiç kendilerini övüyorlar mı? Eğer böyle yapıyorlarsa bak ki, senin gözünde ne kadar küçülüyor ve alçalıyor. Eğer o saat suskun olursan ve ortadan uzaklaşıncaya onu kötülersen diğerleri de senin hakkında böyle olurlar.

Altıncısı; Lanet etmektir. Dilini lanet etmekten korusun. Herhangi bir insanı, Allah'ın sevip yarattığı şeylerin hiç birini, bunlar ister yemek ister hayvan olsun, lanetlemekten kendini korusun. Allah kullarının sırrını bilir. Kimsenin münafık veya melun olduğuna hükmetme. Kulların arasında lanet dilini çek ve inayet gözünü dik. Zira İlahel-alemin Rahman ve Rahim'dir. Bunların hepsini yokluk aleminden vücuda getirir. Kıyamette kimseye niçin iblise lanet etmedin ve dilini onu lanetlemekle meşgul etmedin, diye sormazlar. Çünkü başkasını lanetlemekten ne çıkar. Lanet ettiğin zaman da niçin lanet ettin, derler. Lanet etmek uygun değilse, kötü söylemek de uygun değildir. Çünkü yarattığı ayıplamak, hürmetsizlik ve yaratana ayıplamaktır. Peygamber (S.A.V.) hiç bir yemeği ayıplamamıştır. Eğer hoşuna gittiyse yemiştir, aksi halde yememiştir.

Yedincisi; Kimseye kötü dua etme, zulmetmiş olsa bile. Çünkü haberde şöyle gelmiştir ki, mazlum beddua ettiğinde zalime mükafat etmiş olur ve kendisi sevaptan mahrum kalmış olur. O işi Allah'a bırak ki, o onun cezasını verir.

Haccac Yusuf zamanında büyüklerden biri duydu ki; Birisinin Haccac-ı Zalim'e dil uzattığını ve beddua ettiğini duyunca şöyle dedi: Yüce Allah, mazlumların insafını Haccac'dan aldığı gibi, Haccac'ın insafını da ona beddua edenden alır.

Sekizincisi; Dilini maskaralık ve istihza yapmaktan, ayıplamaktan tut, kimseye gülme ve mizah etme. Çünkü alay, haysiyeti götürür, heybeti gönüllerden düşürür. Kini gönüllerde saklar. Eğer biri seninle alay ederse sen cevabını verme. Alay ehlinde yüzçevir. Böylece hoş geçmiş olsun.

Dilin afetleri bunlardır. Daima ondan uzak durmalısın ve yalnız oturduğun zamanın dışında ondan kurtulamazsın. Çünkü halkın arasında dili saklamak mümkün değildir. Ebubekir Sıddik (R.A.) yersiz kelamdan kurtulmak için konuşma zarureti olmadıkça ağzına taş koyardı ve diline işaret ederek bu beni işlerimde kötü duruma düşürdü, ondan uzak durmak gerekir, derdi.

Şimdiye kadar göz, kulak ve dilin afetini söyledim. Şimdi de karnın afetini söylüyorum. Karnı haramdan korumak gerekir. Helaldan başka, helallığı şüphe götüren hiç bir şey yenmez. Helaldan da az yemek gerekir, karın doymamak şartıyla. Doymadan önce yemekten çekilmelisin, mide dolunca kalbi karartır. Sıhhata zarar verir. Hem de asalar taat ederken ağırlaşır. Şeytan güçlenir ve kuvvetli olur. Helalla dolu olan karın bütün gerlerin anahtarıdır şehvetlerin başıdır. Eğer haramsa nasıllığa bak. Helali talep etmek bütün müslümanlara farzdır. Helalin bulunmayacağını sanma. Eğer katıksız ekmeğe kanaat edersen helaldan mahrum kalmazsın. Fakat güzel şeyler kullanmak ve tena'um etmek (nimetlenmek) helaldan daha zordur. Dünyada helaldar çoktur. Batınlığı

bırak. Ancak zahirdeki durumun ile amel et. Kesinlikle haram olan şeyden uzak durmalısın. Ayrıca bir sebeple haram olduğunu bildiğinden de uzak durmalısın. Haram olduğuna dair bir belirti olmayan her şey helaldir. Mesela, Sultan'ın elindeki mal, eğer helal miras olduğunu veya kendi mülkü olduğunu bilersen bu mutlak helaldir. Eğer nereden geldiğini bilmiyorsan ve malının çoğu haramsa oradan da uzak dur. Çünkü onun zulümle alındığının delilidir. Eğer birinden zulümle alındığını bilersen, bu kesinlikle haramdır. Ayrıca mutrib, içki satan, kazancı çok haram olan kişinin malı da böyledir. Nereden olduğunu bilmezsen, gözünle onun çoğunluğuna hükmetmen gerekir. Eğer o malın helal olduğu senin zannının galibi ise helaldir. Eğer haram bilersen haramdır. Eğer herhangi bir şekilde haram olduğu açıklanmadıkça, vakıf malı gibi, bütün müslümanların malını helal bil. Vakıf yapanın şartı olmadan vakıftan alınan para ya da mal gibi şeyler hadamdır. Mesela, sıfatı ve sireti bakımından şefu olmadığı halde hırkası ve seccadesiyle şofu (ilmiye) kılığına girip şofuların vakfından geçinmek, ilim talep etmeden medresede okuyan öğrencilerin tahsisatından geçinmek, şehadeti kabul olmayacak şekilde -zina, katillik yalan yere şahitlik, v.b.- bir büyük günah işleyeninin malı, sahte şeyhlik namını kullanarak veya vakıftan veya başka yerden alınan mal haramdır. Şofuların vakfından ne yerse haramdır. Zira ki, şofu adalet adamıdır. Onun iyi hasletlerinden biri adaletin fazla olması ve eksik

olmamasıdır. Kendisini takva ehlinden gösterip böylece ona bir şey vereceklerini uman her kesin aldığı her şey haramdır. Eğer veren, alanın içinde kötülük olduğunu bilirse vermez. Bununla ilgili olarak Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Birin yiyebileceği en helal şey, kendi kazancından yediğidir."

Cevahiri (azaları) korumak (iffetini, ırzını muhafaza etmenin mümkün olması için) lazım; gözünü harama bakmaktan, kalbini gereksiz şeyleri düşünmekten, mideni çok yemekten korumazsan bunları muhafaza edemezsin. Şüpheli lokma ve çok yemek şehveti arttırır. Bütün kötülüklerin temeli, çok yemektir, -Özellikle şüpheli yemek-.

Elini korumalısın ki, kimseye vurmayasın. Ya bir haramı eline almayasın veya emanete hiyanet etmeyesin ya da konuşulması caiz olmayan bir şey yazmayasın. Çünkü kalem, dil gibidir, hatta daha büyüktür. Çünkü yazılı kalır ve söylenir.

Ayağını bir zalimin evine veya bir haramın peşinden veya zalim sultan, vezir ve emirin kapısına gitmekten koru. Çünkü bunların hepsi, zaruret dışında masiyettir. Çünkü Rasulullah (S.A.V.) buyurdu ki; "Her kim, mal için bir zalim veya güçlünün (zengin) yanına onun malı ve haşmeti için giderse, dininin iki bölümü gider. Eğer zalim zengin olursa daha da kötü olur." Endamları (azaları) korumak budur.

F A S I L

Bil ki, hülasa vücudundaki hareket ve durumunun hiç birini isyanda hareket ettirme. Daima Hak Teala'ya taat etmekle meşgul ol, şükret. Eğer kusur edersen vebalinin sıkıntısı sana geri döner. Eğer taat halinde olursan onun faydasının tümü sana geri gelir. Allahü Teala sana ve senin ibadetine muhtaç değildir. Ancak herkes kendi davranışının rehinidir. Allah Kerim ve Rahim diye zinhar kendine işve vermeyesin. Çünkü bu hoş ve tatlı bir sözdür. Onun altında da öldürücü zehir vardır. Söyleyen onu ahmaklığından söyler. Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Akıllı o kimsedir ki, kendi hesabını yapar. İşini de öyle bir şekilde yapar ki, ölümden sonra ona yararı vardır. Ahmak ise her istediğini yapandır."

Beni mağfiret eder, çünkü Allah Kerim ve Rahim'dir diye güvenirse bu şuna benzer: Bir kişi fakih olmak ister, hiç uğraşmaz ve der ki, yani Allah (C.C.) ilim öğretmeden benim kalbimi bütün ilimleri bilen ve gören duruma getirmeye kadirdir. Tıpkı peygamberlerin kalbini yaptığı gibi. Ya da birisi zenginlik ister, kazanç ve ticaretin peşinden gitmez ve der ki; Allah (C.C.) Kerim ve Rahim'dir, bana zahmetsiz bir hazine gösterir. Eğer birisi böyle düşünürse onu ahmak sayıp ona gülmez misin? Din büyükleri de ibadet ve taat etmeden mağfiret bekleyen birine gülerler. Hak Teala buyurur ki:

إِنَّ الدَّرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفَخَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

Manası: İyiler, hiç şüphesiz Naim (Cennetin) de, kötüler ise alevli ateştedirler. (82/13-14)

Yüce Allah yine şöyle buyurur:

لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

Manası: Hakikaten insan için kendi çalıştığından başka (bir) şey yoktur. (53/39)

Sen sonsuz mal ve haşmet için çaba gösteriyorsan, ahiret saadeti ve ukba kurtuluşu içinde de talepten vazgeçme. Çünkü sefer uzun, ceza çetindir. Mağrur olma ve kendine işve verme. Çünkü pişman olursan fayda etmez. Kerim ve Rahim'in manası budur ki, Hak Teala, ebedi memleketi ve daimi saadeti birkaç günlük sıkıntı için verir. Onun için akıllılar ve din büyüklerinin yaptığını yap. İhtiyat yolunu tut; Ancak gafillerin kendilerine mağrur olup, kendilerini helak ettikleri gibi değil. Keşki namaz kılan, oruç tutan ve takvayı yerine getiren herkes kurtulsa. Çünkü bu kadar yaptıkları halde daha çok tehlikeleri var. Ekmeyenin biçmeyeceğini ve meyva almayacağını bildiği gibi. Keşki her tohum atıp su verip bakımını yapan kişi meyvasını alsın, çünkü bütün bunlara rağmen, önde bir çok saikalar vardır. Buna göre ahiretin işi de böyledir ve böyle bil.

---Kalple Yapılan Hataları Ortaya Çıkarmak---

Bil ki, önce kalbini kötü sıfatlardan ve necasetten korumazsan

azalarını hatalardan koruyamazsın, çünkü esas olan kalptir. Bütün uzuvların padişahı O'dur. Eğer kalbin iyi ve temiz olursa onun tesiri bütün uzuvlara ulaşır. Eğer kötü olup temiz değilse onun tesiri bütün vücuda ulaşır. Testide ne varsa o sızar (Ata sözü). Kötü sıfatlar çoktur; yemeğe düşkün, nikaha düşkün olmak, boş söz söylemek ve gıybet etmek ve benzeri gibidir. Eğer kalbin bu sıfatlardan arınmışsa, takva ehlinin çoğunun kurtulmadığı 3 sıfat daha vardır. Kalbini bundan arıtmadıkça takvakarlığın hiç yararı yoktur. Bu üç sıfat ise haset, riya ve kendini beğenmişliktir.

Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Üç şeyi yapan helak olur. Bunlar; cimrilik, kulu kendi peşinden koşturan kalbin kötü arzuları ve kendini beğenmesidir."

Haset, cimriliğin bir dalıdır. Bu da elinde bulunanı başkasından esirgemek, demektir. Hak Teala'nın kudret hazinesinden nimetlendirdiği kimse, bu nimeti kıskanma şartıyla haset ettiği zaman onun cimriliği, bütün cimriliklerden daha büyük olur. Kıskanç kişi (Hasud), Hak Teala, bir kuluna ilim, nimet, makam veya bir heybet verdiğinde bunların o kişiden zail olmasını (erimesini) isteyen kişidir. Ama Kıskanç kişi bunda başarılı olamaz. Bu nitelikler, kıskanç kişinin içinin ne kadar kötü olduğunu gösterir. Bununla ilgili olarak Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Haset, kulun taatını, ateşin odunu yok ettiği gibi yer." Hasud, daima azap içinde olur, kimse ona acımaz,

zira dünya Hak Teala'nın kendilerine nimet, mal, vâsiyet veya ilim veya korku verdiği dostlarından hali değildir. O, Hak Teala, onlara niçin bu nimeti verdi diye sâülür.

Ahret azabı daha büyüktür, kendi nefsim için istediğini halk için istemedikçe belki kul, imanın gerçeğine erişemez. Bütün müslümanların üzüntü ve sevinçlerinde onlara arkadaş ol. Çünkü müslümanlar birbirleriyle bir bina gibidirler, bir şahıs gibi olurlar. Bir uzvuna bir sıkıntı gelirse bütün vücade tesir eder.

Kalbini bu sıfatta bulmazsan sana düşen şudur: Azap ve ukubete müstahak olmamak için kalbini bu neşasetten temizlemelisin.

Amma riya, gizli bir şirktir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) buyurmuştur ki; "Sizin için küçük şirkten korkarım." "Ya Rasulellah, küçük şirk nedir," dediler. O da "Riyadır." buyurdu. Allah (C.C.)kullarına amellerine göre ceza verir ve der ki, dünyada riyalarına bakmak istediğiniz kimselerin yanına gidin. Feryadınıza erişecek, yüzlerinde hayır cinsinden bir şey bulamazsınız. Bir gün bir adam Peygamber (S.A.V.)'in yanına geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasulellah, ben sadaka veriyorum ve bu sadaka ile Allah-ü Teala'nın rızasını arıyorum. Fakat bununla beni övmelerini seviyorum." Bunun üzerine şu ayet-i celile nazil oldu:

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

Manası: Rabbime kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine hiç ortak koşmasın. (18/110)

İbadet eden biri, "Ben şöyle ibadet ettim." derse, bu riya olur. Böyle bir şey demezse de insanların ibadet ettiğini öğrenmesi ile mutlu oluyorsa, bu da riyadır. İnsanların, ibadet ettiğini öğrenmesi, kendisine sevinç getirmiyorsa bu kişi aziz (olan) biridir. Eğer insanlar, kendisine hizmet etmekte kusur etseler, hürmet etmezlerse, ya da muamelede müsamaha göstermezlerse, kendisi için ayağa kalkmaz ve yerlerini kendisine vermezlerse, içinden bir öfke veya şaşkınlık gelirse, bu onun ibadeti riya ile yaptığının delilidir. Yoksa böyle şaşkınlık yapmazdı. O halde o, kendi ibadetini halkın başına kakıyor ve amelinin karşılığını talep ediyor. Bu düşünce, ihlası batıl eder. Bu riyadır. Çünkü şöyle haber verirler:

Manası: Ümmetim içindeki şirk, karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir.

الشِّرْكُ فِي أُمَّتِي أَضْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلِ

Amma ^cUcb (kendini beğenmek) ve kibir, kalp hastalıklarından-
dır. Kalp hastalığı büyüktür, tedavisi zordur. Bu hastalığın anlamı şudur: Kalbinde, kendisine büyüklük gözüyle bakan bir duygu vardır. Bu sıfat onda olunca da kendisini över veya başkasının onu övmesini sever. Nasılki İblis " ^هأَنَا خَيْرٌ مِنْهُ - Ben ondan daha hayırlıyım." dedi, bunun belirtisi odur ki, bir topluluğa gittiği zaman baş köşeyi talep eder ve yol yürürken başkalarından önde gider. Eğer birisi ona öğüt verir veya onun ayıbını ona söylese kabul etmekten ar duyar.

Eğer o başkasına öğüt verirse, azarlayarak söylesin. "Ben ondan daha iyiyim." diye düşünen herkes kötüdür. Bu da ahirette ortaya çıkar. Tersine gördüğün herkesi kendinden daha iyi bilmek gerekir. Eğer bir çocuk görürsen, "O, benden daha az günah işlemiştir ve benden daha iyidir." dersin. Eğer bir büyük görürsen, "O, benden daha çok ibadet etmiştir, ben onun gibi olamam.", Eğer bir alim görürsen, "O benim bilmediğim şeyleri bilir." dersin. Eğer bir cahili görürsen, "O, cahilliğiyle günah işliyor, ben ise ilimle günah işliyorum. O halde ilimim sebebiyle Hak Teala'nın benim üzerimdeki tasarrufu daha büyüktür." dersin. Eğer bir kafir görürsen dersin ki, "Onun akibeti ne olacak?" Zira çok kimseler Ömer İbn Hattab'a hakaret gözüyle bakıyorlar. Ömer'in işinin akibetinin nasıl olacağını bilmiyorlardı. Gerçekten işin bir akibeti ve bir sonucu olduğunu bilinceye kadar bu kibir senin kalbinden çıkmaz. Bu ayıp, çirkindir. Zira daha iyi bildiğin daha kötü olur. Kötü bildiğine evliya derecesi verirler. Buna göre sonunda ve son nefes sana galip olunca sende hiç ucb ve tekebbür kalmaz. Ucb, haset ve riya hakkında çok haber söylenmiştir. Senin için İbn Mubarek'in rivayet ettiği bir haber kafi'dir: Biri Peygamber (S.A.V.)'den duyduğu hadisi söylemesini Muaz Cebel'den istedi. Muaz, o kadar ağladı ki soran susmayacağını sandı. Sonra şöyle dedi: Rasulullah (A.S.)' bana şöyle dedi: Ey Muaz, sana bir şey öğretirim. Eğer saklarsan sana faydası olur. Eğer kaybedersen senin Hak Teala'nın yanında hiçbir özürün olmaz.

Ey Muaz, Allah (C.C.) gökyüzünü ve yeri yaratmadan yedi melek yarattı. Her birini bir gökyüzünün idaresi için müvekkil kıldı. Mesele, Kiramelkatibin ki, insanların amellerini murakabe ediyorlar. Kulun sabahtan akşama kadar yaptığı ameli semaya götürürler. Semadan büyük bir nur parlak ve kulun işini överler. İlki, gökyüzüne ulaşınca ilk gökyüzünde müvekkil olan melek şöyle der: Dönün ve amel sahibinin yüzüne vurun. Ben gıybet meleğiyim. Bana insanların gıybetini yapan kulun buradan geçmemesini engellemem için emir verdiler. Sonra bir grup Hafaza meleği gıybet etmemiş olan bir kulun amelini geçirir. Birinci semadan ikinci semaya ulaşırlar.

İkinci semanın müvekkili olan melek şöyle der: Dönün ve bu ameli onun yüzüne vurun. Zira bu amelden onun gayesi ve muradı dünya idi. Bana onun ameline yol vermemem için emir verdiler. Çünkü halk arasında böbürleniyordu. Nuru namaz ve oruçtan dolayı ay gibi olan bir kulun amelini ikinci semadan geçirirler ve üçüncü semaya götürürler.

Üçüncü semanın müvekkili olan melek der ki: Bunu onun yüzüne vurun. Ben tekebbür meleğiyim. Bana buyurdular ki, onun amelini reddedeyim. Çünkü, o nerede oturduysa tekebbür ediyordu. Sonra diğer kulun amelini dördüncü semaya kadar götürürler. Bu tesbih, namaz, oruç, hac ve umreden ötürü parlak bir yıldız gibidir.

Dördüncü semanın meleği şöyle der: Dönün ve bu ameli onun yüzüne vurun. Ben Ucb meleğiyim. Onun amelinin benden geçmesine izin

vermem. Çünkü o, içinde ucub olmayan hiç bir iş yapmadı. Sonra diğer kulun ameli beşinci semaya götürülür. Bu itaat, ibadetler, hayırdan dolayı olan iyiliklerden bir gelin gibi görünür.

Beşinci sema meleği şöyle der: Geri dönün ve bu ameli onun yüzüne vurun ki, ben Haset meleğiyim. O, ilim öğrenen veya hayır işi yerine getiren birine karşı haset etti. Ben onun amelinin geçmesine izin vermem. Sonra diğer kulun amelini altıncı gökyüzüne götürürler. Bunda namaz, oruç, hac, gaza, zekat ve sadaka boldur.

Altıncı semanın meleği şöyle der: Gidin ve yüzüne vurun ki, o, kimseye merhamet etmedi. Ben rahmet meleğiyim. Onun amelinin benden geçmesine izin vermem. Sonra diğer kulun amelini yedinci gökyüzüne götürürler. Oruç, namaz, nafaka, takva, oihattan-haybeti semalara ulaşmıştı. Aydınlığı güneş gibidir. Üç bin melek önünden gider.

Yedinci sema meleği şöyle der: Gidin onun yüzüne vurun ki, kalbine kilit vurmuştur. O, bu ameli riya ile yapmıştır. Ben riya ile yapılan bir amelin benden geçmesine izin vermem. Bu amelle iyi ad, takva ve efendilik aramıştır ve murailerin ameli benden geçmez. Halis olarak Allah için olmayan her amel riyadır. Sonra diğer kulun amelini yedinci gökyüzünden geçirirler. Namaz, oruç, hac, umre, çok ibadet ve sayısız zikir vardır.

Semaların melekleri onun refakatinde muvafık olarak giderler.

Bütün perdeler kalkar ve Allahü Teala'ya ulaşırlar. Ona tanıklık ederler. Amelinin halis olduğunu söylerler.

Allahü Teala'dan şöyle bir nida gelir: Ey melekler, siz hepimiz benim murakıplarım ve kulumun davranışının bekçilerisiniz. Ben onun kalbinin bekçisiyim. Ben biliyorum ki, o bu ameli benim için yapmamıştır. Benim lanetim ona olsun. Sonra melekler derler: Bizim lanetimiz ve senin lanetin yerde ve gökteki herkesin laneti onun üzerine olsun.

Muaz dedi:"Ey Rasulullah, öyleyse ben ne yapayım?"Peygamber ona, "Ey Muaz bana iktida et, her ne kadar ömür kısa ise de Müslüman kardeşini incitecek bir söz söylemekten dilini tut. Kendi günahını kendi üzerine al. Başkasına havale etme. Kendini övme ve kendini başkalarından üstün tutma. Dünya işini ahiret işi içine karıştıрма. Oturduğun meçliste kibirli olma." der.

"İnsanların huysuzluğundan çekinecekleri ve bizar olacak şekilde huysuz olma. Kimsenin yanında başkasının sırrını ve ayıbını söyleme. İnsanların perdesini yırtma. Çünkü Cehennem'de oturanlar, Kıyamet günü senin perdeni yırttırırlar. Vennâşitâti Neştan'ın ne olduğunu bilmiyor musun ey Muaz?" der. Muaz da, "Hayır, ya Rasulallah." diye cevap verdi. Peygamber Efendimiz,"Cehennem'de otururlar (Cehennem'de oturan köpekler), deri ve eti kemikten ayırırlar." buyurdu. Bunun üzerine Muaz, "Ey Rasulullah, bu hasletlerden kim kurtulur?" diye sorar.

Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Bu Hak Teala'nın kolaylaştırdığı kimse için kolaydır."

Sonra derler ki, sahabeden hiç biri Muaz kadar gıybet etmek korkusundan, Kuran okumakla meşgul olan olmamıştır.

F A S I L

Bil ki Ucb, riya, haset ve buna benzer sıfatlar zahitlere makam için ilim öğrenen kimselere galip olduğu kadar hiç kimseye galip değildir. Makbul ve has kişiler, bu sıfatlardan kurtulmuşlardır. Zahitlere ve alimlere daha çok farz olan şey, kalp temizliğiyle meşgul olmalarıdır. Böylece işlerini bu necasetlerden temizlerler. Bu sıfatların hepsi, bir aslın dallarıdır. Bu da dünyayı sevmektir. Bu hususta Peygamber (S.A.V.) buyurmuştur ki, dünya sevgisi, bütün hataların başıdır. Bu, dünyanın afetidir ve bütün bunlar da ahiretin tarlasıdır. Dünyadan ahiret azığı alınabilir. Dünyada nimet arayan herkes, kendi helakini hazırlar. Bu miktar, takvaların ahiret yolunun başlangıcı ve hidayetini bidayetidir. Kendini bununla dene. Sonra Kimya-i Saadet ve Kitâb İhyâ' al-Ulûm dediklerini öğren. Taki, takvanın sırrını ve gerçeğini bilâsin ve tanıyasın. İçini takva ile mamur kılıp kötü sıfatlardan arındığında kalp ile sema melekutu ve Hz. uluhiyyet arasındaki hicap (perde) ortadan kalkıp melekutun sırları aşikar olacağına umutlu olabilirsin. Hakiki ilimler kalbinde coşar.

Dersi ve resmi ilimler ise onun yanında kısır kalır. Eğer tembellik edip işlerin gerçeğini resmi ilimden talep edersen ve dedikodu, çekişme ve cidalı arzularsan senin sır gözün hakiki işlerden görünmez olur ve dünyayı talep etmek kalbine saplanır. Sonra aradığın o dünya sana teslim olmaz. Ahireti de elden kaçırsın. **«خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآٰخِرَةَ»** Dünya ve ahireti perişan olur. Dünyaya ahiret için terkedenlere her ikisini de verirler. Bu, senin Hak Teala ile olan muamelede yolunun bidayeti, ahiretin aزیğıdır. Şimdi yaratan ve yaratılan ile sohbet adabını söyleyelim; inşaallah.

---Yaratan ve Yaratılan İle Sohbet Etmenin Adabı---

(Üçüncü Kısım)

Bil ki, dostlarınla arkadaş olmaya namzet kişilerle seferde, uykuda, uyanıklıkta, ölümden, hayatta daima seninle birlikte olanlarla ilgili sohbetin adabını öğrenmek önemlidir. O seni yaratan Yüce Allah'tır. O'na ne zaman hatırlarsan O seninledir. Kudsi hadiste;

" **أَنَا جَلِيسٌ مِّنْ ذَكَرَنِي** - Ben; beni ananla sohbet arkadaşılıym."

buyurmuştur. Ne zaman ki, O'na ettiğin hizmette yaptığın hatadan ötürü kalbin kırılırsa O, senin yanındadır. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ فُلُوبُهُمْ مِّنْ أَبِي

Manası: Hatalar için uğurunda gönlü mahzun olanlarla olsun.

Eğer onu Hakk'ın tanınması gerektiği şekilde tanırsan, O'ndan

başka hiç yoldaş ve arkadaşına ihtiyacın olmaz. Öyleyse bütün zamanlarda, O'nunla beraber olamıyorsan, gece ve gündüzde bir saat onunla halvette olup münacaat etmeye çaba göster.

Ama Hak Teala'yla âdâb odur ki, teşehhütte oturur gibi iyyâ oturmalı, gözünü, önüne dikmeli, dilin suskun olmalı, bütün zamanlarda gönlünle de Hak Teala'ya nazır ve buyruğa mülazım olmalısın. Ortaya çıkan her olayda O'nun kaktirine itiraz etme. O'nun hükmüne razı ol. Bütün işlerde O'nun buyruğunu önde tut. Dünyadan ilgin kes, onun fazlına dayan. Şunu gerçek olarak bil ki, senin hakkında taktir ettiği her şey senin iyiliğın içindir. Daima kendi taksiratının utancından ve O'nun celalinin heybetinden yenik ve kırık ol. Çünkü daima bu ahvalle dostluğa namzet olursun. Zira, O, daima seninledir ve senden ayrı değildir. Hak Teala ile sohbet âdâbı budur.

Ama başkaları ile yapılacak sohbetin adabı: Eğer haklı olarak ilim ehlinden isen, seni diğerlerinden ayırırlar. Alimin adabı; geniş ve sabırlı olur. Halim ve iyi huylu olur. Oturup kalkması vekar ile olur. Saygı ve ağırbaşlılık ile hareket eder. Daima başını önüne eğer, ancak tekebbür için değil, hürmetinin heybeti için. Allah'ın halkından zalimlerden başka kimseye tekebbür etmez. Zalimlere tekebbür sadakadır. Böylece onların zulmü ve halka karşı efendilikleri halkın gözünde alçalır. Toplantılarda baş köşeyi aramamalı, zira bu tekebbürdür. Mizah ve oyuna alışmamalı, çünkü bu yüzden onun heybeti,

gönüllerden uzaklaşır. Öğrencileriyle arkadaşlık etmeli, kendisinden bir şey soranı azarlamamalı. Eğer bir şeyi bilmezse, onu kendine ar bilmemeli, "Bilmiyorum." demelidir. Eğer birisi verdiği sözü bir hatası ve mazeretine binaen yerine getiremez veya söz verdiği yere gelemezse onun mazeretini kabul etmelidir. Onun verdiği sözü tekrarlamamalıdır. Öğrenciyi yararlı bir ilimden men etmemeli. Önce onu yararlı ilimle meşgul etmelidir. Bu farzı ayındır, farzı kifaye değildir. Farzı ayın, takva ilmidir ki, onun zahirini ve batınını uygunsuzluklardan arındırır. Allah'ın, kullarını, Allah'ın buyrukları çerçevesinde donatır, dünyadan ahirete çağırır. Buyurduğu herşeyi önce kendisine uygulamış olmalıdır. Çünkü amelsiz söz tesir etmez.

Eğer birisi muteallim ise, muteallimin hocasına saygısı: Önce selam versin ve onun yanında daha az konuşsun ve izin istemedikçe bir şey sormasın. Cevabı duyduğu zaman itiraz etmesin. Falanca bunun hilafını söylemiş, demesin. Demesin ki, bunun hilafı daha uygundur. Onun yanında kimsenin sırrını söylemesin, gözü önünde olsun. Hocası konuştuğu zaman onun yüzüne baksın. Her yere bakmasın ve saygılı bir şekilde otursun. Hocası üzüntüye kapıldığı zaman, sormayı ve okumayı başka zamanda yapsın. Ayağa kalktığı zaman sözünü kesmesin. Hoca ile birlikte ayağa kalksın. Yolda, eve ulaşınca kadar bir şey sormasın. Eğer onda, hoşlanmadığı bir şey görürse, o daha iyi bilir, diye kötü düşünceye kapılmasın. Onun belki bir yönü vardır ki, öğrencinin ilmi

ona ulaşamaz. Musa ve Hıdır (A.S.)'ın hikâyesini hatırlarsın. Büyüklerinden gördükleri gibi bilsin. Eğer birisinin annesi ve babası var ise evladın anne ve babaya karşı edebi:

Anne ve baba ne derlerse desinler, onu iyi dinle. Onlarla birlikte ayağa kalksın. Onların önlerinden yürümesin. Suç olmayan her buyruklarını yerine getirsın. Sesini onların sesinden daha fazla yüksetmesin. Çağırdıkları zaman çabucak, "Buyrunuz." desin. Onları memnun etmeye haris olsun. Kendisini onların yanında bulsun. Onlara yaptığı iyi şeyleri başlarına kakmasın. Onlara sert bakmasın. Yüzünü buruşturmasın. Seferde ve hazerde hiç bir işi onların izni olmadan yapmasın.

F A S I L

Bil ki, Yüce Allah'ın kullarından olup zikrettiğimiz insanlar bir kaç gruptur; Dostlar, tanıdıklar, ne dost ne de tanıdık olan kimselerdir. Bu sonuncular ise, halkın çoğunluğunu oluşturur. Ama meçhul insanlarla oturmanın adabı:

Hemen karşılaştığınız kimselerin sözlerini dinlemeyiniz. Dillerine gelen saçmalıklara kulak asmayın. Onların arasında hikâye anlatmayın. Kendini onların uygunsuz sözlerinden korumalısın. Onlara muhtaç olmamaya, onları küçük görmeye çalışmalısın. Eğer onlardan uygun olmayan veya düzgün olmayan davranış görürsen kabulleneceklerine ümit

ediyorsan iyilikle nasihat etmelisin. Amma kardeş, arkadaşlar, dostluk şartlarını görmedikçe kimseyle kardeşlik ve arkadaşlık yapmamalıdır. Kötü dinli insanlarla arkadaşlık yapmamalı. Çünkü Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Kendi dost ve kardeşinin dininde olan herkes iyidir. Arkadaş edinmek istersen din uğruna edin. Bak kiminle arkadaşlık ediyorsun. Çünkü insan arkadaşıyla tanınır. Eğer iyi insanla oturuyorsan, iyi insan sayılırsın. Kötülerle oturuyorsan aynı onun gibi bilinirsin. Arkadaşlık edeceğin kimsede beş haslet bulunmalıdır.

1. Akıl: Cahilin sohbetinde hiç hayır olmaz. Sonunda vahşet çıkar.

Onun en iyi durumu sana bir iyilik yapmak ister. Sana zarar veren bir iş yapar. O, bunu bilmez. Bu yüzden demişler ki, akıllı düşman ahmak dosttan daha hayırlıdır.

2. İyi huylu olmalıdır: Kötü huylu ile konuşmak çok zordur, başa çıkılmaz. Kötü huylu: Öfke ve hırs zamanı kendine hakim olamaz. Demişlerdir ki, otururken senin ziynetin olacak; dostluğunda senin koruyucun, ihtiyaç anında senin hazinen olacak kimseyle otur, sohbet et. Bir söz söylediğin zaman doğru söylediğini kabul eden, bir iş ortaya çıktığı zaman emin bilen, sana bir sıkıntı ulaştığı zaman kendini sana bağlayan, kendisine bir rahatlık geldiği zaman onu sana vakfeden kimseyle arkadaşlık et. Emirilmü'minin buyurmuştur: "Gerçek kardeş, bütün işlerde seninle olan ve senin rahatın için sıkıntıya katlanan sana bir iş çıkarsa kendi işini bırakan ve senin önemli işine yetişen kimsedir."

3. Salih olmak: Allah'tan korkmayan hiç müfsit ve fasıkla arkadaş olma. Ondan kurtulmak zor. Allah'tan korkan herkes, kötü iş için ısrar etmez. Üstelik haram görmek onun için zarar veren bir iş sayılır. Zira çok haram görüldüğü zaman gönül için kolaylık olur. Her ne kadar bunları yapmasa da zahitlerin kalbine gıybet etmek ipek elbise giymek ve altın yüzük sahibi olmaktan daha kolaydır. Çünkü gıybet zinadan da kötü olduğu halde çok gördükleri, söyledikleri ve duydukları için onların kalbine daha kolay gelmiştir.

4, Dünyaya hırslı olmamak: Zira dünyayı sevenle sohbet etmek, öldürücü bir zehirdir. Zahitlerle oturanın gönlüne dünya soğuk olur. Ehli dünya ile oturduğu zaman dünya onun gönlüne tatlı gelir. İnsanın tabiatı, elbette arkadaşından ötürü başka bir renk kazanır. Demişler ki; eğer iki hayvanı bir ahıra kapatırsan hem renk olmasalar bile huyları aynı olur. Dost, dostuna karşı tabiatı ve huyu ateşe yaklaşan bir şeyin aldığı sıcaklığa benzer.

5. Doğru sözlü olmak: Sohbetinde yalan söyleyen hiç rahat edemez. Söylediği her şeye itimat edilemez.

F A S I L

Bil ki, bütün bu huy ve ahlakları bir arada toplamış çok az kişi görebilirsin. Eğer bunları talep edersen bu şartları doğru olarak bulamazsın. Meğer ki, yalnız yaşayasın veya herkesle onun huy ve ahlakı

ölçüsünde arkadaşlık edesin. İki türlü arkadaş vardır: Biri ahiret içindir. Onun için mekruhatın dışında hiç bir şart gözetmemelisin. Diğeri ise dünya içindir. Onun şerrinden selamete kavuşmak için, o kişiyle kurulan ilişkide iyi huyu korumak gerekir.

İnsanların üç fırka olduğunu söylerler. Biri gıda gibidir. Ondan çare yoktur. Diğeri ilaç gibidir, her zaman işe yarar. Biri de illet gibidir. Hiç bir işe yaramaz. Amma işe giriştiği zaman ona sabırlı davranıp onunla anlaşmak gerekir. Onunla görüşmek faydadan uzak değildir. Ondan gördüğü her kötülükten kaçınır, uzaklaşırın. Çünkü şanslı kişi, başkalarından öğüt alandır. Mü'min mü'minin aynasıdır. Yani başkalarının iyiliğinden de kötülüğünden de ibret alır. Nasılki, İsa (A.S.)'ya edebi kimden öğrendin, diye sordukları zaman, hiç kimseden, dedi. Ancak başkalarının yaptığı bana kötü görüldüğü her şeyi yapmadım, iyi olan her şeyi yerine getirdim, diye sözlerini tamamladı. Gerçekten başkasından gördüğü kötülükten vazgeçenin adabı tamam olmuş olur.

F A S I L

---Sohbet Hakkı Üzerine---

Ayrıca bil ki, birisi ile sohbet kurup buluştuğun zaman sohbetin akdi icabı uyman gerekli birçok hukuki durum meydana çıkar. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) şöyle buyurdu: "Allah'ı sevgisi için dostluk ve Allah için düşmanlık bütün amellerden üstündür!" Rasulul-

lah (S.A.V.) bir gün sahabelerden biri ile ormana gitti. İki misvak yonttu. Biri eğri, diğeri doğru idi. Doğruyu yanındaki sahabeye verdi. Eğrisini ise kendisi aldı. Sahabe şöyle söyledi: "Ya Rasulellah, sen doğrusuna daha layıksın." Rasulullah (S.A.V.) de şöyle buyurdu: "Hiç iki kişi yoktur ki, bir saat birbirleriyle konuşsun da kıyamet günü onlara "Birbirlerinizle sohbet mi ettiniz, yoksa vakit mi öldürdünüz?" diye sormasınlar." Biri halifelerden birinin yanında sofulardan bir grubunu gammazladı. O da öldürülmelerini emretti. Ebulhüseyin Nuri, onların arasında idi. Öldürülmeleri için ileriye doğru yürüdü. Halife, "Niçin böyle yaptın?" dedi. O da şöyle dedi: "Onların hepsi benim arkadaşlarımdır. Bir saat önceden canımı onlar için feda etmek istedim." Halife, "Böyle olanlar öldürülemez." dedi. Sonra hepsini bıraktı. O halde, sohbet kardeşlik ve arkadaşlık edabini öğrenmek gerekir.

Öncelikle malını kardeşinden ve arkadaşından esirgememeli, dili ile istediği zaman sadık olmalı. Onun (arkadaşının) sırrını saklamalı ve kimseye söylememeli. Onun ayıbını örtmeli. Arkadaşı kendisinden incinmemesi için hakkında duyduğu her kötülüğü söylememeli. Arkadaşı hakkında duyduğu iyiliği ise söylemeli ki, kendisini sevsin. Konuştuğu zaman herkes ona bakar ve onun konuşmasında kusur aramaz. Onu (arkadaşını) çağırdığı zaman iyi adla çağırır. Onun huylarını iyilikle anar ve onu över. Ondan iyilik görürse, şükranlarını dile

getirir. Bir sebepten birisi onun hakkında bir şey söylediği zaman arkasından onun için mücadele eder. Bu durumda onu daima hayır dua ile hatırlar. Eğer bir hatası ortaya çıkarsa görmezlikten ve işitmezlikten gelir. Ona sitem etmediği gibi, onu affeder. Yaşadığı sürece namazda ona dua eder. Ona ecel ulaştığı zaman ehli beyt ona karşı iyi olur ve elinden geldiği kadar kendi yükünü onun üzerine yüklemeyiz. Bütün onun yüklerini çeker. Onun sevinci ile sevinir, sevinci onda bulur. Onun üzüntüsü ile de üzülür. Ona ulaştığı zaman önce selam eder, ayağa kalkar ve daha iyi yeri ona verir. Onun yanından geri döndüğünde onun arkasından birkaç adım (uğurlar) gider. Kendisini onun sözleri arasında atmaz (müdahale etmez). Bütün hayatında ona karşı, başkalarının kendisine karşı davranmasını istediği şekilde davranır. Kendini beğenen kişiden hayır gelmez. İnsan, kardeşi ve dostu için kendisine beğendiğini beğenmeli, eğer böyle olmazsa bu dostluk nifak olur. Dünyada ve ahirette ona vebal (kötü akıbet) olur. Dostlara ve kardeşlere karşı edep budur.

Amma dost görünen tanıdıklar: Bunlardan geri durmak gerekir. Bunların kötülüğü sana gelmesin. Çünkü sana dost olan herkes, senin hayrını ister. Seni tanımayanın ise seninle işi olmaz. Amma gönlünden seninle dost olmayıp dili ile sana dost görünenden sıkıntı görürsün. Onlarla mahallede, mescitte ya da medresede karşı karşıya geldiğin zaman onlarla yaşamamanın adabı şöyledir: Kimseye küçüklük gözüyle

bakmayasın. Olur da o Hak Teala'nın yanında daha iyidir. Büyüklerden biri şöyle demiştir: Allahü Teala, üç şeyi üç yerde gizlemiştir. Kendi öfkesini masiyette gizlemiştir ki, hiçbir günahı küçük olarak görmeyesin. Belki, Allah'ın öfkesi bundadır. Kendi memnuniyetini taatta gizlemiştir. Hiçbir taatı küçük görme. Belki, onun rızası ondadır. Allah velayeti kendi kullarında gizlemiştir. Bu yüzden kulların hiç birine küçük gözle bakma. Belki velayet (evliyalık) ondadır. Ama sen bunu bilemezsin. Bu üç kaide, üç büyük esastır. Daima gönlün gözü önünde tutmak gerekir. Hiç kimseyi dünya sebebiyle büyük görmemek gerekir. Çünkü dünya, Hak Teala'nın yanında hakirdir. Sen kendi dinini hakir dünya için feda etme. Din ve ahiretini, diğer dünyaya satandan daha ahmak kimse yoktur. Çünkü o, Allah, Sübhanehu ve Teala'nın öfkesini ihtiyar etmiş sayılır. Halkın gözünde de alçalır. Ettiği tamahtan da mahrum kalır. Her kim ki, halkın memnuniyeti için Hak Teala'nın gazabını ihtiyar ederse, Hak Teala, halkı ona karşı öfkeli kılar. Ayrıca kendisi de ona gazap eder. Her kim ki, Hak Teala'nın rızasını halkın öfkesine ihtiyar ederse, Allahü Taala, ondan razı olur. Halkı da ondan razı eder. Eğer birisi, sana düşmanlık ederse, ona husumet göstermekle meşgul olma. Çünkü ömrün bu yolda sarfolunabilir ve arada din zayi olabilir. Üstün görünen, seni öven, aslı olmayıp görünüşte iyilik edenin arkadaşlığı ile mağrur olma. Gerçekte bunu araştırırsan, yüzde birini bulamazsın. Ondan bir şey tamah etme, çünkü

açıkta olduğu gibi sırada seninledir. Sonra eğer gıybette sana dil uzatırsa, şaşırma. Eğer insafla kendine bakarsan aynı şeyleri yapmakta olduğunu görürsün. Belki senin konuşman, dostunun, akrabanın, annenin, babanın yanında, onların gıybetinde olduğu gibi olmaz (belki arkalarından söylersin). Halkın malından, mülkünden ve yardımından tamahı kes. Çünkü tamahın semeresi sıkıntıdan başka bir şey olmaz. Kimki, halktan tamahı keserse onların gözünde aziz olur ve Hak Sübhanehu ve Teala' yanında makbul olur. Kimki, senin ihtiyacını giderirse ona teşekkür et. Eğer bir kusur işlerse onun şikayetini ve özürünü kendinde ara. Mü'min gibi mazeret huylu, iman sahibicöl. Çünkü mü'min mazeret huylu olur. Münafık ise ayıp arayan olur. Kimseyi ayıplama. Nasihat etme, Ta ki, ondan kabul eseri görmedikçe. Eğer nasihat dinlemezse, senin düşmanın olur. Eğer birisi bir meselede hata yaparsa, bil ki, senden bir faide alacak ve kabul edecek ise ona öğret. Eğer onda bu durum görmezsen kendi haline bırak. Çünkü fayda vermez ve sana düşman kesilir. Masiyete taalluk eden şey olmadıkça onlar bilmezler. Bu durumda bunun yapılmamasının gerektiğini onlara lütufla söylemelisin. Halktan herhangi bir hayır görürsen Allah (C.C.) onları sana müsahhar (itaatkar) ettiği ve onların şerrini senin başından defettiği için Allah'a şükret. Eğer sana bir sıkıntı gelirse, onların işini Allah'a bırak. Mükafat ve mücazat ile meşgul olma. "Niçin benim hakkımı tanımadılar ve benim büyüklüğümü görmediler ve ben fazl ve neseb (soy-sop)

bakımından böyle, söyleyim." deme. Çünkü kendini övmek ahmaklık belirtisidir. Daha ahmak olan kendisini daha çok över ve kendisini büyük görür. Hak Teala, kendi hakkını Allah'ın kullarına vacip bilen herkesi düşman bilir. Gerçekten bil ki, Hak Teala, seni incitmek için o zaman birini musallat eder ki, sen bir günah işlemişsin ve ukubete müstahaksın. Bu durumda sana gelen günahının keffaretidir. Ve halkın arasında buldukça ne kadar hak söylerlerse işit. Ne kadar batıl söylerlerse kendini ona karşı ağır davran. Onlardan bildiğin her iyilik için dilini konuşur. Çünkü böyle yapmadığın zaman halk arasında selamet bulamazsın. Çünkü insaflı olan ve insafı talep etmeyen selamet bulabilir. Meşayih'ten birinin varlıklı bir müridi vardı ve Şeyhe sordu: "Beni müridlerinizden birine delalet ediniz de konuşayım." Buna Şeyh şöyle cevap verdi: "Eğer sen yükünü çekecek birini arıyorsan bu zor olur, eğer sen yükünü çekmek istediğin birini arıyorsan herkes sohbet etmeye değer."

F A S I L

Hukemadan birisi öğrencisine vasiyetinde dost ve düşmanla nasıl sohbet yapılmalıdır, dedi ve ilave etti: "Dost ve düşmana karşı alnını açık tut, kurallara riayet et, ancak kendini alçaltacak ve onları alçaltacak şekilde değil. Alçalmadan, kibirsiz, mütevazî ve vekarlı ol. Bütün işlerde aracı ol. Ancak, mübalağa ederek haddi

aşacak şekilde veya hata yaparak belli bir hadde yetiyecek şekilde olmasın. Yolda yürürken kendine bakma. Nerede bir cemaat görürsen onlarla konuşmaya dalma. Oturduğun zaman ayağının ucuna oturma. Elinin parmaklarını birbirine geçirme. Ziyet ve yüzükle oynama. Halkın önünde parmağını burnuna sokma. Dişini kurcalama ve tükürme. Sinek kovmak için elini çok sallama. İnsanın yüzüne karşı ağzını açma. Sözü yavaş söyle, tertipli söyle, karışık ve dağınık söyleme. Sözü iyi dinle ve kendinde fazla şaşkınlık alameti belirtme. İkinci defa isteme. Güldürecek sözden sakın. Kendini, çocuğunu, şiirini, erdemliğini, kitaplarını ve sana ait olan her şeyi övme. Kadınlar gibi kendini süsleme. Köleler gibi kendini alçaltma. Bir ihtiyaç talebinde çok ısrar etme. Kimseyi zulüm ve masiyette yüreklendirme. Malının miktarını kimseye söyleme. Ne karına ne çocuğuna. Çünkü az olursa, onların gözünde küçülürsün, çok olursa hiç bir zaman onları memnun edemezsin. Onlarla sitemsiz fakat heybetli yaşa. Tevazu et. Alçalmadan. Kul ve öğrenci ile mizah etme . Çünkü onların gözünde küçülürsün. Biriyle konuşurken yavaş ol. Dilini tut ve hiddetlenme; sözünü mantıklı söyle. Söyleyeceğin her şeyi önceden düşün, sonra söyle. Söz söylerken elini çok sallama. Dizinin üzerine oturma, öfken geçmedikçe konuşma. Eğer sultan seni kendisine yaklaştırırsa, mağrur olma. Çekin ve güvenme. Kendi malını kendinden esirgeme. Sıhhatli gününde arkadaşından sakın. Çünkü o, mal, mülk oldukça arkadaşın olur. Sıkıntılı gününde senden uzaklaşır.

F A S I L

Bu kitapta söylediğimiz bu kadarı, ahiret azığı olmaya değer. Çünkü, taat ve masiyetlerin şerhini, yaratan ve yaratılan ile sohbetin şartını kapsar. Her kim ki, bütün bunları saklar, yerine getirir ve bütün bunlardan fariğ olup bu kitaptan daha fazlasını isterse, Kimya-i Saadet'e baksın. Çünkü ibadet, marifet ve ilim ölçüsünde olur; ilimsiz abid ise, şeytanın dostudur. Eğer ilim az olursa veya yapabildiğinden daha çok bilemezse büyük sıkıntı olur; Sevabı az olur; Bütün gün kazma vurup sırtında çamur taşıyarak bir dirhem gümüş bekleyen işçinin durumu gibi. Alimin örneğinde olduğu gibi bir saatte bir yere çizgi çekerek on dinar altın kazanan mühendisin işine benzer. Ne kadar ilim ve marifet çok olursa, sıkıntı ve zahmet daha az olur. Derece-lerinin sevabı daha çok olur. Buna göre dinin aslı ahiret yolunu bilmek ve tanımaktır. Ve ahiret yolunu tanımak ilimle olur. Şimdi bu kitap ilim ve takvanın durumunun bir görüntüsüdür. Ve bu iki ilmin tamamını daha önce belirttiğimiz kitapta bulabilirsiniz.

وَنفَعَنَا اللَّهُ وَإِيَّائِمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوْلَادًا وَأَفْرًا ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَصَلَّى اللَّهُ
عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَعِترَتِهِ الطَّيِّبِينَ الْمَجْمُوعِينَ وَسَلَّمَ
تَسْلِيمًا كَثِيرًا دَائِمًا أَبَدًا .

Manası: Allah bizi ve sizi faydalandırsın, övgü, önceden, sonradan, açıktan, ve içten Allah'a aittir. Allah, efendimiz Muhammed'e, âline, sahabına, pâk olan zürriyyetinin hepsine, rahmet etsin. Ve çok kerre daimen, ebeden onları ayıp ve noksanlarından hali ve bari kılsın.

TUHFAT AL-MULUK**ESERİN KAPSAMI**

Tuhfat al-Muluk, on bir bölümden oluşup, itikad ve alametleri, bilginlerin ihtilafı, adalet ve şartları, taharet ve adabı, namaz ve sırları, oruç ve onu sevmenin şartları, zekat ve sebepleri, hac ve şartları, İmamı Ebu Hanife Mezhebine göre avlanmanın helali, peygamberlerin ve meşayihin hikayelerinden bazılarının beyanı, cihadın dereceleri gibi konuları kapsamaktadır.

Birinci Bölümde, itikad konularına yer veren Yazar, bunları açıklamakta, bir kişi için sadece "İman ettim." demenin yeterli olmadığını, bu konuların kişi yaqantısıyla bir bütünlük meydana getirmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir.

İkinci Bölümde, sahabe devrinde itikad konularında hiç ihtilafa düşülmediğini kaydeden Yazar, bu devirde Hz. Muhammed'in "Ümmetimin ihtilafı, rahmettir." hadisinin

ölçü tutulduğunu; daha sonraki devirlerde ise özellikle mezheplerin ortaya çıkışıyla, esas üzerinde değil de furu⁶ üzerinde ihtilafların meydana geldiğini belirterek, bazı ihtilaf konularında Mu⁶tezile ile Ehli Sünnet'in görüşlerine yer vermektedir.

Üçüncü Bölümü adalete ayıran Yazar, özellikle idareci kesimin adalete daha bir itina göstermesi gerektiğine dikkati çekerek, adaletli bir idarecinin bir gününün, sekiz yıl ibadetten daha faziletli olduğunu söylemekte, adaletin önemi üzerinde durmaktadır.

Adalet konusunda Hz. Muhammed'in bir hadisine de değinen Yazar, şunlara yer vermektedir: "Kıyamet gününde iki sınıf, benim şefaetimden mahrum kalacaktır. Birisi zalim idareciler, diğeri ise dinde olmayan şeyleri dinde varmış gibi gösterip mübalağa yapanlardır."

Dördüncü Bölümde taharet üzerinde duran Yazar; abdest, teyemmüm ve diğer taharet konularını açıklamakta ve gerekli gördüğü yerlerde çeşitli mezhep görüşlerine de yer vermektedir.

Yazar, Beşinci Bölümde, namazdan bahsederken, onun çok önemli bir hizmet olduğunu vurgulayarak, kişilerin na-

mazdan önce iyi bir temizlik yapmalarının ve namaza durmadan önce, gönüllerini namaza hazırlamalarının çok önemli olduğunu belirtmektedir.

Altıncı Bölümde oruç konusuna değinen Yazar, oruç sevabının Allah'a ait olmasının ona ayrı bir önem kazandırdığını kaydederek, "Abdest ve gusül, mü'minin silahı, iki rekât sünnet mağfireti, namaz sığınağı, oruç ise siperidir." demektedir.

Yedinci Bölümde zekata; Sekizinci Bölümde hac vasifesine değinen Yazar, bu bölümde, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen binlerce insanın, Kabe etrafında aynı amaçla toplanmalarının anlamı üzerinde durmaktadır.

Dokuzuncu Bölümü, av konusuna ayıran Yazar, av konusunda zihinlerde oluşabilecek soruları İmamı Ebu Hanafi'nin görüşleriyle açıklığa kavuşturmakta, "Putperest, ateşperest ve mürted olanların avladığı avın yenmesi caiz değildir." demektedir.

Onuncu Bölümde Yazar, Hz. Adem ile Havva'nın, Cennet'ten kovulmalarına sebep olan "Elma Kıssası"ndan başlayarak, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. Süleyman'ın kıssalarına yer vermekte ve Hz. Muhammed'in nübüvvetten önce

ve sonra Ebu Cehil ile aralarında cereyan eden olayları tafsilatıyla anlatmakta, daha sonra Aşare-i Mübeşşirin'den Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali'den geniş bilgiler vermekte ve Keramet Sahibi Abdürrezzak'ın rüyasında gördüğü ve Mantık at-Tayr'de (S. 67 - 88) geçen hikâyeyi nakletmektedir.

Cihad konusunu On Birinci Bölümde detaylı bir şekilde ele alan Yazar, cihadın önemini ayetlerle açıklamakta, bu arada müslüman bir idareciye Allah yolunda savaşmanın namaz gibi farz olduğunu vurgulamaktadır.

Küffarı Diyarda savaşmanın, dinin esaslarından olduğunu belirten Yazar, "Allah, yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen müslümanların canlarını ve mallarını, Cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır." şeklindeki Tevbe Suresi'nin 111. ayetine yer vermekte ve bu yüzden bütün müslümanların Allah yolunda cihattan geri kalmamaları gerektiğini vurgulayarak şunlara yer vermektedir:

"Hz. Peygamber Efendimiz, sahabeden savaşa gitmelerini istemişti. Onlar da havanın sıcaklığına tahammül edemediklerini belirterek gitmek istememişlerdi. Bunun üzerine şu ayet inmiştir: "Ya Muhammed, onlara de ki, Cehennem'in ateşi daha sıcaktır." (Tevbe/82)

Hz. Peygamber, savaşa gidiyordu. Sahabeden üç kişi bahane göstererek savaşa katılmadı. Hz. Muhammed, bu yüzden kimsenin onlarla konuşmamasını istedi. Savaşa katılmayan Ensar'dan Ka' b b. Malik, Hilal b. Umeyye, Merare b. Rabii, kimse kendileriyle konuşmayınca canları sıkıldı ve dünyaları dar geldi. Yaptıklarından büyük pişmanlık duydular. Bunun üzerine Tevbe Suresi'nin 119. ayeti nazil oldu. "(Tebuk Savaşından) geri bırakılan üç kişiyi Allah bağışladı. Çünkü o derece bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün genişliği ile onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıkıyordu."

Gazaya çıkıldığı zaman, Cennet'in kapıları açılır, kokuları sağılırdı. Sahabe, "Cennet'in kokusunu kokluyoruz, şehit olmak istiyoruz." derlerdi.

İslam ülkelerinden bir ülke veya şehirlerinden bir şehir, kafirlerin eline geçtiği zaman, başta idareciler olmak üzere, onlarla savaşmak her müslümana vaciptir. Savaşmaktan kaçınan kişiler, Allah'a asi gelmiş sayılır."

KİTÂB MA LA BUD

Eser, Ayasofya Kütüphanesi'nde,

کتاب حاله بد منه فی الطهارة والصوم

adı ile 2036 sırada kayıtlıdır

Yazar, bu eseri 37 bölümde toplamış, bazıları için "bab", bazıları için de "fasıl" tabiri kullanmıştır.

Yazar, önsözünde Allah'a hamd ve sena eder. "Bu kitap, mübtediler için hazırlanmıştır." dedikten sonra kitabın özelliklerinden bahseder. Daha sonra da, bölümlere geçmeden önce, bazı fikhî meseleleri kısaca "mesele" başlığı altında ifade eder.

Misvak Kullanmak: Misvak kullanmak, sünnettir. Misvak kullanılarak kılınan namaz, kullanılmadan kılınan namazdan daha hayırlıdır.

Abdestin Farzları: Niyet etmek, yüz yıkamak, elleri dirseklere kadar yıkamak, başı meshetmek, ayakları topuklara kadar yıkamak ve tertibe riayet etmekten ibarettir.

Abdestin Sünnetleri: Sünnetler, on adet olup, ayrıntılarıyla ifade edilmiştir.

Abdesti Bozan Şeyler: Abdesti hükümsüz kılan şartlar, ayrıntılarıyla ifade edilmiştir.

Ayak Yoluna Giderken: Metnin bu bölümüne, bir kimse- nin ayak yoluna giderken, ayak yolundan çıkarken, abdest alırken (her azayı ayrı ayrı yıkarken) ve abdest bittikten sonra okuması gerekli ve okumasında sevap olan dualar aktarılmıştır.

Boy Abdesti: Boy abdesti almanın ne zaman ve kimlere vacip olduğu; niyet etmenin farz, üç defa sağ, üç defa sol omuzlara, üç defa da başa su dökmenin sünnet olduğu, boy abdesti almayanlara namaz kılmanın, Kabe'yi tavaf etmenin, secde yapmanın ve Kuran okumanın haram olduğu ifade edildikten sonra

hayız ile ilgili geniş bilgi verilmiştir.

Meshetmek: Ayağa giyilen su geçirmez kalın şeylere ne zamana kadar mesh yapılır, bunlarla ilgili bilgiler verilmiş ve ayrıntıları ile anlatılmıştır.

Teyemmüm: Namaz kılmak isteyen biri, su bulamadığı takdirde teyemmüm eder. Ondan sonra namaz kılar.

Namazın Fazileti: Namaz İslamiyet'in duvarı, dinin direği, ibadetlerin en güzeli ve efendisidir. Su kiri nasıl gideriyorsa, beş vakit namaz da günahları aynen giderir.

Vaktinde Namaz Kılmayanlar: Allah, namaz vakti geldiği halde namaza kalkmayanlara, altısı dünyada, üçü ölüm anında, üçü kabirde, üçü de kıyamette olmak üzere on beş ceza verir.

Namazın Şartları: Namazın şartları beş olup, bunlar, secde yerinin temiz olması, abdestin temiz su ile alınmış olması, mahrem yerinin örtülmüş olması, kibleye yönelmek, namaz vaktini bilmekten ibarettir.

Namazın Farzları: Namazın farzları on altıdır. Bunlardan biri yapılmadığı takdirde namaz batıl olur.

Namazlarda Niyet: Her namazın ayrı ayrı niyetleri vardır.

Namaza duracak kişinin, kılacağı namazın adını zikretmesi gerekir. Niyetler Arapça olursa daha evladır.

Mescide Girerken: Mescide girerken, mescitte bulunurken, namaz kılarken, selam ve selam sonrasında, mihrapta okunması gerekli dualar zikredilmiştir.

İmama Uymak: Muktedi, imamla namazın rükunlerini yerli yerince yapması gerekir. İmamı rukuda bulursa, niyet etmede acele etmemeli, Allahü Ekber lafzını eksik söylememelidir. Aksi taktirde namazı fasit olur. Farzlardan birini terkederek imama uyarsa, namazı batıl olur.

Necaset Sebebiyle Namazın Batıl Olması: Namaz kılanın elbisesi temiz değilse, secde yeri temiz değilse, üzerine irin veya balgam gelirse, özürsüz inlerse, burnu kanarsa ve üzerine kan damlarsa, yahut mahrem yeri açılırsa namaz fasit olur.

Sehiv Secdesi: Tek başına namaz kılan bir kişi, kaldığı rekat sayısında tereddüt ederse, namazdaki farzları unuttur veya sünneti bilmeyerek terketmişse, namazı terketmeden, tereddüt ettiklerini veya unuttuklarını tamamlar, sonra sehiv secdesi yapar. Cemaatla kılınan namazda, sehiv secdesi gerekiyorsa, muktediyi ilgilendirmez, sehiv secdesi imama aittir.

Cuma Namazı: Cuma namazı iki rekattır. Muktedi anoak rekatin birine erişebilmişse, imam selam verdikten sonra kalan rekati tamamlar. Cuma günü boy abdesti alıp, temiz elbiseler giyerek cuma namazına gitmek sevaptır.

Bayram Namazı: Bayram namazı, sünneti müekkededir. Bayram günü yıkanmak, güzel kokular sürünmek, güzel elbiseler giyinmek, Ramazan namazından önce Kurban Bayram namazından sonra bir şeyler yemek, Ramazan Bayram namazını fakirlere sadaka vermek için geciktirmek, Kurban Bayramını Kurban kesmek için acele etmek sünnettir.

Husuf Namazı: Güneşin veya ayın tutulması halinde kılınan iki rekate namaza husuf namazı denir. Güneşin tutulması halinde kılınan namazda gizli, ayın tutulması halinde kılınan namazda sesli okunur. Namazdan sonra hutbeye geçilir.

İstiska Namazı: Kurak anında yağmur yağması için kılınan iki rekate namaza istiska namazı denir. Bayram namazı gibi hutbe okunur. Hutbede çok istiğfar getirilir.

Cenaze: Kulun dünyaya bağlanmaması için ölüyü anması vaciptir. Ölüyü yıkamak, defnetmek farz, kefenlemek vacip, omuzlarda taşımak sünnet, namazını kılmak farzı kifaye, namaza

niyet etmek farzdır.

Zekat: Zekat, İslamın esaslarından biridir. Hayvan, altın, gümüş, tahıl ve narenciyeden verilir. Nisab miktarı kadar malı olan her kes, zekat vermek mecburiyetindedir. Zekat fakirin hakkıdır.

Oruç: Oruca niyet geceden yapılır. Aksi taktirde tutulan oruç, Ramazan orucu sayılmaz.

Riya: Bir dirhem riya yapmak, otuz beş defa zina yapmaktan daha kötüdür. Riya o kadar kötüdür ki, müslümanın perdelelerini yırtar, saygınlığını giderir.

Gıybet: Başkasının aleyhinde konuşmak kardeş eti yemek gibidir.

Komşu: Komşuya ikram eden, peygambere ikram etmiş olur. Komşuyu rencide eden peygamberi rencide etmiş olur. Ve o kişiye Allah'ın Rasûlu lanet eder. Kıyamet gününde köpet suretinde dirilir.

Yalan Yere Yemin Etmek: Yalan yere yemin, Allah'a şirkettir. Yalan yere yemin etmek, ancak münafıklara özgüdür.

Ana ve Babaya İsyân: Ana ve babaya asi olandan Allah razı olmaz. Onlara dil uzatan, kıyamet gününde Cehennem'in içinde dilinden asılır.

Hased: Hased eden kimse, kendi iman ve taatına ateş salmış olur. Hased eden asla rahat etmez. Allah ona düşman olur.

Kız Evlat: Kız olan eve her gün yetmiş rahmet iner. Melekler her gün o haneyi ziyaret ederler. Anaya babaya her gün bir senelik ibadet yazılır.

Misafirin Fazileti: Misafir ağırlamak çok faziletlidir. Misafir ağırlanan eve Allahü Teala binlerce rahmet, bereket, saadet yağdırır. Günahları, her ne kadar çok da olsa bağışlanır.

Saliha Kadınlar: Eşinin rızasını alan kadın, Allah'ın rızasını kazanır. Eşinin hizmetinde olanın günahları affolunur. Cennet'de derece verilir.

Kötü Kadınlar: Eşine kızan her kadın, günahkar olur. Eğer eşi kendisinden razı değilse, Allahü Teala ondan razı olmaz. Peygamberin şefaatinde mahrum olur. Melekler ona lanet eder.

Hastayı Sormak: Herhangi bir kişi, sabahdan bir hastanın halini sorarsa, akşama dek yetmiş bin melek ona dua eder. Akşamdan sorarsa, melekler ona sabaha dek rahmet okurlar.

Cenazenin Sevabı: Herhangi biri bir cenazede yürürse, Uhud dağı sevabı alır. Cenazeyi kabre koyarken

بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَیْ مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ

deyip bir avuç toprak atarsa, sevabı çok olur. En iyisini Allah bilir.

A Ç I K L A M A L A R

A- ZAD AL-AHİRA:

Anas b. Mālik al-Hazracī (? - 91) H. : Yirmi yaşındayken annesi tarafından Peygamber'e hizmet yapmak üzere teslim edilmiştir. Uzun sene Peygamber'in hizmetinde bulunmuştur.¹ (67)^x

Abu'l-Husayn Nūri, Ahmad b. Muhammad (? -908)M. : Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Horasan'dan gelen bir ailenin çocuğu olup sufi idi. Şenizi mescidinde namaz kılariken ölmüş, öldüğünden dört gün kimsenin haberi olmamıştır.² (116)

Hasan b. 'Alī Abī Talīb (? - 51)H. : Peygamber'in damadı idi. Mu'āviye'nin halife oluşundan on yıl sonra Medine'de öldü. Bākī mezarlığına defnedildi.³ (113)

Hasan Basrī Abū Sa'īd al-Hasan b. Yasār (? -110) H. : Emevîlerin ve Haccac'ın siyasetlerine karşı gelmesine rağmen Aş'arī'nin isyanını doğru bulmamış ve ona katılmamıştır. Belîğ vaizleriyle halka müessir bir kişiydi. Tabilerin fakihlerinden ilk sufi olanlarından-
dı.⁴ (117)

x. Parantez arasında verilen rakamlar, özel adların tezimizde geçtiği sayfa numaralarıdır.

1. Muḥammad b. Hibbān al-Bustī, Maṣāhir al-'Ulamā' al-Amsār, S. 37, Kahira 1959.
2. Abū Bakr Ahmad b. 'Alī al-Ḥatīb al-Bağdādī, Tarih al-Bağdad, C.V, S. 130-136, Kahira 1931.
3. Muḥammad b. Hibbān al-Bustī, Maṣāhir al-'Ulamā' al-Amsār, S. 7, Kahira 1959.
4. İbn Ḥallikān, Vafayāt al-A'yān, C. I, S. 354-356, Kahira 1948.

Mu'āz b. Cabal (? - 33) H. : Meşhur sahabilerdendir.

'Akaba ve Badir muharebelerinde bulunmuştur. Bir seferi sırasında taun hastalığına yakalanmış ve Ürdün'de ölmüştür.¹ (99,100,103,104)

'Abdullāh b. Mubarak (118-181)H. : Hadisçi, fakih, edip, şair ve sufidir. Türk asıllı olduğu rivayet edilir.² (99)

Lokman Hakim: Efsanevi bir hekimdir. Türlü simalarla tasvir edilir.³ (79)

-
1. Muḥammad b Hibbān al-Bustī, Maşāhir al-'Ulamā' al-Amşār, S. 50, Kahira 1959.
 2. Abū Na'īm al-İşbahani, Hilyat al-Avliyā' va Ṭabakāt al-Asfiyā', C. VIII, S. 162-190, Kahira.
 3. Bernhard Haller, Lokman Hakim Md., IA, C. VII, S. 64-67.

A Ç I K L A M A L A R

B- TUHFAT AL-MULUK:

Abū Yusuf Ya'kūb b. İbrāhīm al-Ansārī (113-182)H. : İlk Kazı Kuzat ünvanı verilen şahıstır. Hanefi mezhebinin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Abu Hanife'den ders almış ve onun öğrenciliğini yapmıştır.¹ (13, 43)^x

Abū Musa al-Aş'arī Abdullah b. Kays (? - 44) H. : Altmış küsur yaşındayken vefat eden al-Aş'arī, Basra ve Kufa valiliklerinde bulunmuş sahabelerdendir.² (80)

Abū Kāsım al-Cunayd b. Muhammad al-Bağdādī (? - 297) H. : Aslen Nihavend'lidir. Irak'ta doğmuş ve büyümüştür. Bilgin ve sufi idi. Bağdat'ta medfundur.³ (85)

Abū Hanīfa al-Nu'mān b. Sabit (80-150) H. : Kufa'de doğmuş ve orada yaşamıştır. Hanefi mezhebinin kurucusudur. Varlıklı aileden yetişmiştir. Son derece dindar ve cömert idi.⁴ (3,13,26,28,31,32,39,40,41,43,44,45)

al-Sāfi'ī Muhammad b. İdris (150-204) H. : İmamlığın yanında hadisçi, şair ve edip idi.⁵ (13,26,28,31,41,43)

-
- x. Parantez arasında verilen rakamlar, özel adların tezimizde geçtiği sayfa numaralarıdır.
1. İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yān, C. VII, S. 421-432, Kahira 1948.
 2. Muhammad b. Hibbān al-Bustī, Maşāhir'Ulamā' al-Amşār, S. 37, Kahira 1959.
 3. İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yān, C. I., S. 323-325, Kahira 1948.
 4. İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yān, C. V., S. 39-47, Kahira 1948.
 5. İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yān, C. III, S. 305-310, Kahira 1948.

Muhammad b. al-Hasan al-Sibani (135-189) H. : Harun Raşid'in maiyetindeyken Rayy'da ölmüştür. Hanefi fıkhnın tedvininde en çok rolü olan bir zattır.¹ (13, 43)

Mus'ab b. Zubayr (? - 71) H. : Meşhur sahabi Zubayr b. al-Avvam'ın oğlu olup Emevi hükümdarlarından Abdülmelik b. Mervan tarafından öldürülmüştür.² (91,92)

-
1. İbn Hallikān, Vafayāt al-A'yan, C. III, S. 324-325, Kahira 1948.
 2. Muḥammad b. Hibbān al-Bustī, Maşāhir'Ulamā' al-Amsār, S. 67, Kahira 1959.

A Ç I K L A M A L A R

C- MĀ LĀ BUDD MĪNHU:

‘Avf b. Mālik al-Aṣca‘ī Abū ‘Abdurrahmān (? - 73)H.¹(41)^x

‘A’iṣa bint Abī Bakr (613-678)M. : Ebu Bekir'in kızı olup Peygamberimizin eşidir. Peygamber öldüğü zaman 18 yaşındaydı. Müslümanların ekseriyeti tarafından kutsi bir şahsiyet olarak tanınırdı.² (37)

Abū Hurayra al-Davsi (? - 58) H. : Hayber'in fethi yılında Müslüman olmuş ve Peygamber'in yanından ayrılmamıştır. Pek çok hadis rivayet etmiştir. Medine'de medfundur.³ (19, 42)

-
1. Muḥammad b. Ḥibbān al-Bustī, Maṣāhir‘Ulamā’ al-Amsār, S. 51, Kahira 1959.
 2. Abū Na‘īm al-İṣbahanī, Hilyat al-Avliyā’ va Ṭabaḳāt al-Aṣfiyā’, C. II, S. 43-50, Kahira.
 3. Muḥammad b. Hibbān al-Bustī, Maṣāhir‘Ulamā’ al-Amsār, S. 15, Kahira 1959.
- x. Parantez arasında verilen rakamlar, özel adların tezimizde geçtiği sayfa numaralarıdır.

S U M M A R Y

The present work is a critical edition of al-Ġazzālī's three treatises (risāla) in Persian which have not yet been printed. Also the translation of Zād al-āhira is given.

In this work, first, a general out-look upon al-Ġazzālī's time has been given. Also the political and educational situation of the time are being discussed. After the biography of the author, some of his other works have been enumerated.

It is a well-known fact that, both in the East and the West numerous detailed studies have been made on Abū Ḥāmid Muḥammed b. Muḥammed al-Ġazzālī who is one of the most famous religious scholars and philosophers.

Another well-known fact is, that the most of the works of al-Ġazzālī are in Arabic. Most probably the author thought and wanted that the people in his environment who do not know Arabic should be able to benefit the knowledge he studies in his works. So, he must have felt he was obliged to write some of his works in Persian.

We prepared the thesis in two volumes.

I. Volume

In the first volume al-Ġazzālī's time is discussed in two groups.

A) Political and historical view of al-Ġazzālī's time, the foundation of Selçuks state, the reasons of its fall, social and literary situation of the time, religion and the religious scholars of Selçuks state.

B) Cultural situation of his time.

Religion among the muslims

Education during Selçuks state.

Foundation of madrasas.

Particularities of some scholars.

The sciences taught in Selçuks madrasas.

Different ideas in the world of Islam.

After this, the first part of the thesis is divided into three chapters. In the first, the following are given: al-Ġazzālī's life, his role in the history of Islām; in the second, his works; in the third, al-Ġazzālī's position in Islamic philosophy, his view of one's being doubtful of faith (īmān), and his method of how to obtain the sincerity^{of} faith (īmān).

In the end of the first volume some points of dictation (imlā) have been discussed.

II. Volume

All of three works are mainly about worship (ibāda) in Islām, together with some rules of canonical purification of the body (ṭahāra). These matters are discussed in detail in his works. In Zād al-āhira, the authour studies how one sins bodily or spiritually, and how man convers (iṣḥbat kardan) with his Lord.

In the Tuhfat al-mulūk, the authour dealt with the subject of faith (īmān) and gave the different views of scholars about it. Also justice and its conditions, hunting, whether or not it is permissible, are discussed. Some stories about prophets and saints are given. Then the holly war (cihād) and its conditions have also been dealt with.

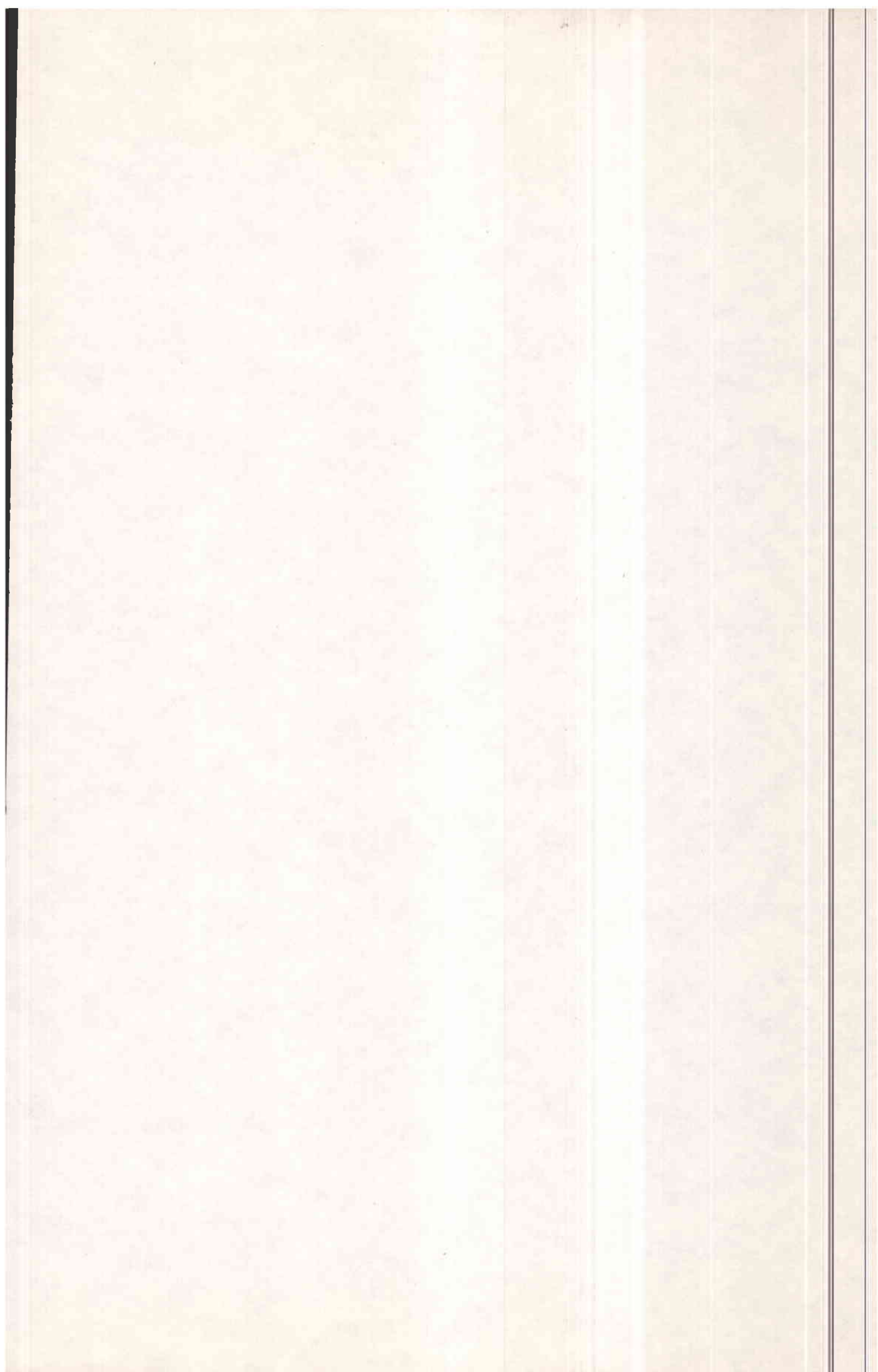
In the second volume the critical editions of the three texts have been given. Also the traslation of Zād al-āhira has been done. In the end, some lists of proper names and patronymic names (kunya) and different indexes have been given.

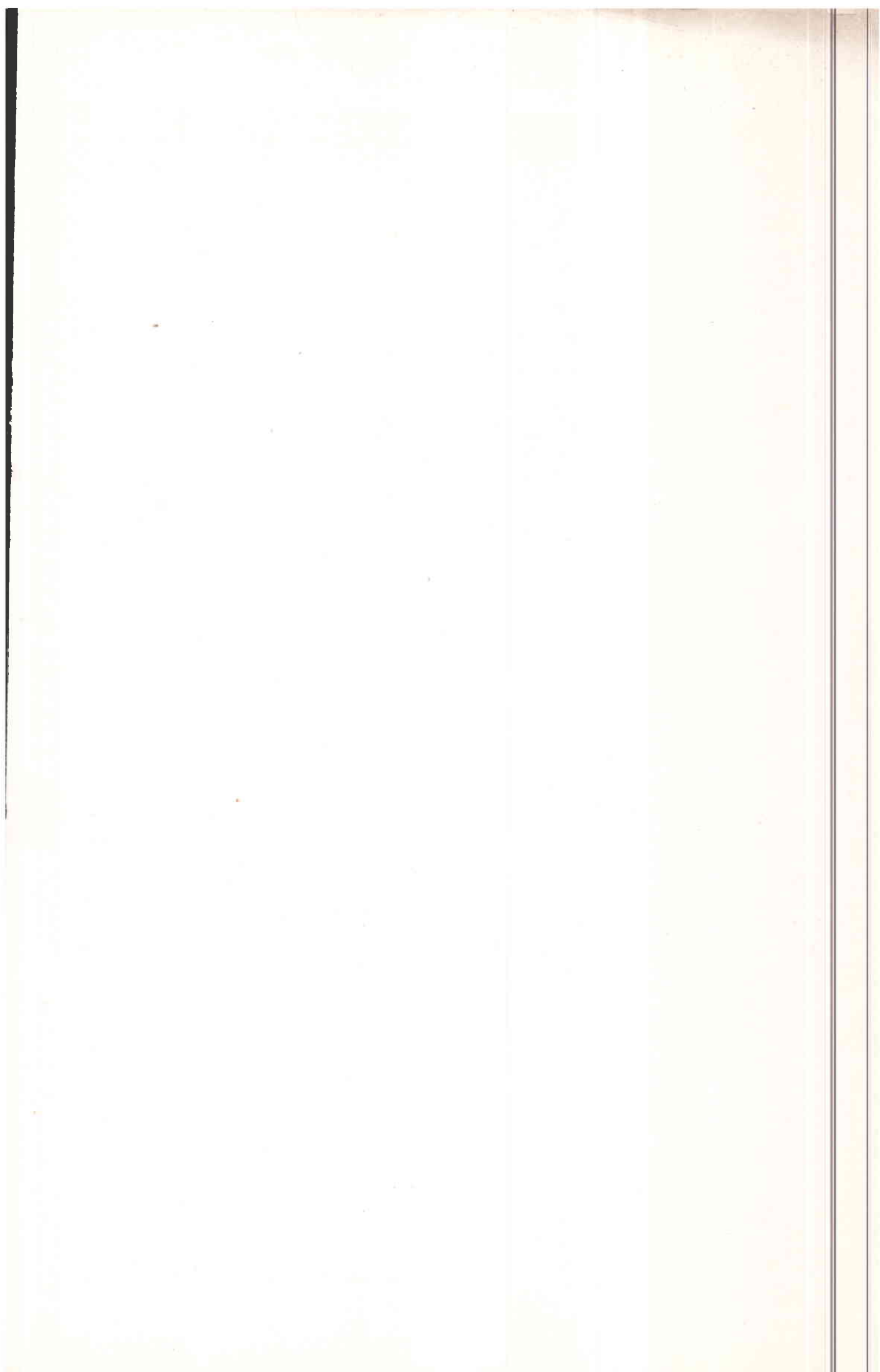
ÖZGEÇMİŞİM

1931 yılında Düzce'de doğdum. İlk ve Orta tahsilimi burada tamamladım. 1950 tarihinde Kahire'ye gittim. Beş yıl Arapça okuyup yurda döndüm. Danıştay ve Türk Hava Yollarında çalıştıktan sonra 1962 yılında Ankara Atatürk Lisesini haric-ten bitirdim. Aynı yılda İstanbul Edebiyat Fakültesi Arap-Far Filolojisi Bölümüne kayıt olup 1967 yılında mezun oldum. Ve Adapazarı İmam-Hatip Okulu'na Arapça-Farsça öğretmeni olarak atandım. Adı geçen okulda iki yıl hizmetten sonra Düzce İmam-Hatip Okulu'na naklimi yaptırdım. Orada 1976 yılına kadar görev yaptım. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Kürsüsüne okutman oldum. Halen bu göreve devam etmekteyim. Evliyim iki çocuk babasıyım

Muzaffer Özcanoglu

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

ĞAZZALİ'NİN ZĀD al-ĀĦIRA, TUHFAT al-MULŪK VE
MĀLĀ BUDD MINHU ADLI ESERLERİNİN TENKİTLİ NEŞRİ
(2. CİLT)

Muzaffer Özcanođlu
Dođu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

(Doktora Tezi)

Yöneten: Prof. Dr. Tahsin Yazıcı

İstanbul 1983

زاد الاضرة

از امام حجّة الاسلام محمد الغزالي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (۱۱۴/۲) نَافِعًا
 اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ اَجْمَعِينَ .

3 (۲/۰) اَمَّا بَعْدُ بَدَانِ اِي غَافِلٍ مَسْكِينٍ كِه تُو مَسَافِرِي

وَمَسَافِرِي اَز رَاهِ وَزَاد رَاهِ چَاهِ نِيست ؛ وَتَوَازِي بِادِيَه كِه بِر سِر رَاهِ
 دَارِي غَافِلِي وَ مَنزِل گَاهِ اَوَّلِ تُو دَرِي تِ سَفَرِ پِشْتِ پِذَرِ سِت . پِس

6 رِهْمِ مَا ذَرَّ ، پِس قِضَايِ اِي تِ عَالَمِ ، پِس گُورِ سْتَانِ ؛ وَ هُونِ بِه لِحْدِ
 رِسِيدِي بِه سِر بَادِيَه رِسِيدِي كِه لَقِيحِ آفَرِيدِه نِه اِيَه اَن نِه شَنَاختِه

اِسْت ؛ وَ هُونِ اِي تِ بَادِيَه رَا بُرِيدِي بِمَنزِل گَاهِ پِنجَمِ رِسِيدِي وَ اَن صَحْرَايِ
 قِيَامَتِ وَ اَز اَن مَنزِل گَاهِ رَوِي بُو طِنِ خُودِ آوَرِي .

۲-۱/ A ۷۴۸ B ۸۲ T ۱ ب

۱ بسم... الرحيم A: + و به نسين ، قال الشيخ الامام الاطهر حجة الاسلام ابو الجاهد محمد
 بن محمد بن الغزالي قدس الله روحه B: - T || رب .. نافعاً A: - BT || 2 الحمد لله... اجمعين AT:
 - B || 3 اَمَّا بَعْدُ A: - BT || غافل: A: غافل: T: عاقل B || تُو: + B || مسافري A:
 - BT || 4 از راه A: از سفر T: - B || 5-4 وزاد... داری A: و از زاد راه و از بليت كه
 در بهشت B: و زاد راه و باديّه كه راه داری T || 6 گورستان AT: مفال گور B || 7 به سر AT:
 - B || باديّه AT صح رسيدى B || رسيدى AT: + است B || 8 را A: - BT || بُرِيدِي A: كز شق
 BT || و منزل گاه AT: منزل B || هود A: هويش BT

- (۳/۰) اما بهشت و آقا دوزخ . مال اول و آخر تو اینست و تو
 درین دنیا پهن باز نشسته و همه روز دل در وی و تدبیر وی بسته؛
 3 گوئی که هرگز رحیل نخواهی کرد، و پیوسته مقیم خواهی بود؛ و نمیدانی
 که عمر تو اگر چه دراز بکشد باضافت بازل و ابد بی مختصرست.
 وازل آن مدتت که تو نه بودی، و آنرا اول نه؛ و ابد آن مدتت
 6 که تو نخواهی بود در دنیا، و آنرا آخر نه؛ و تو درین روزی پهن
 در میان ازل و ابد چندین کار بر سافتی. و اگر خواهی که بوی از درازی
 ازل و ابد به بینی تو رسد این عالم را از برای گاورس تقدیر کن؛
 9 و مرغی که هر سالی یکدانه بری دارد این همه گاورس بافر رسد؛

۳/۰ A ۷۴۸ B ۸۲ B ۲ T آ

- ۱ اما A: و آن یا B: و آن T || بهشت A: بهشت است B: باشد T || و اما A:
 و یا BT || و آخر تو A: تو و آخر B: و آخرت T || 2 دنیا A: بادیه B: میان T || روز A:
 - BT || دد AT: + B لا || در وی A: - BT || و تدبیر وی A: بتدبیر او باز B: در
 تدبیر دنیا T || 3 هرگز A: + ارزو T: - B || کرد AT: کردن B || و پیوسته A:
 - BT || بود AT: بودن B || 4 عمر تو اگر چه: اگر چه مدت عمر تو B || بکشد AB: +
 نسبت T || بی A: - BT || است BT: باشد T || 5 تو A: - B || نه A: نیست
 B: نباشد T || 6 نخواهی AB: نباشی T || بود A: بودن B: - T || در دنیا
 A: درین دنیا T: - B || نه A: نیست B: نباشد T || 6-7 درین... در میان
 A: درین میان B: درین دنیا روزی چند میان T || بوی از AT: - B || 8 ازل A:
 - BT || و ابد AB: +، بمقام تو رسد T || از A: - BT || و A: هزار سال T: صد هزار سال
 B || گاورس... رسد A: گاورسها سری شود B: گاورس تمام شود T

و از درازی ابد هیچ کم نشده باشد که هنوز آنچه مانده بود نهایه
 بدارد؛ و اگر خواهی مختصری عمر خود را که میان ازل و ابد است
 بدان سخن نوح علیه السلام یاد کن که از وی پرسیدند که این دنیا
 را چون دیدی؟ گفت خانه دو در دیدم که از یک در در آیدم
 و بدیگر بیرون شدم. اگر چه عمر او درازتر از عمر همه پیکامبران
 بود دنیا را چنین شناخت. پس هر چه مقدر و متناهی بود، اگر
 چه دراز باشد بر سیده گیر؛ کار آخرت ابدی دارد که هرگز به
 سر نرسد اگر کسی را مملکت دنیا صافی و مسلم شود

۳/۰ A ۷۴۸ ب ۸۲ B ۱۲ T

۱- 2 هیچ... بدارد A: هیچ کم نشود هنوز آنچه مانده باشد نهایت
 ندارد B: هیچ نشده باشد بلکه هنوز آنچه مانده باشد نهایت نداشته باشد T 2 مختصری
 ... است A: مختصری عمر خویش در میان ازل و ابد B T 3 بدان سخن AT + هیچ
 الدنیاء B 8 علیه السلام AT: صلوات الله علیه B ۱۱ یاد کن A: بشنو B T ۱۱ از وی
 پرسیدند A: و پرسیدند B T 4 دیدی AB: یافتی T 4-6 گفت... بود A: گفت چون
 خانه که از یک در در آیدم و از دیگر بیرون شدم و اول هزار سال زیت و پنجاه هزار
 سال که رقبه است هر چه مقدر و متناهی بود B: گفت چون خانه بدو در آیدم
 و بدیگر در بیرون رفتم وی که هزار سال یک سری کم زیت چنین گفت و مال پنجاه
 هزار سال است که با آخرت رفته است پس چه متناهی بود T 7 ۱۱ دراز... پرسیده
 A: دراز کشدی سری شده B: دراز پرسیده T 7-8 که هرگز... سر نرسد A: که
 سری نشود B: که هرگز نرسد T ۱۱ صافی AT ص و مسلم B ۱۱ شود B: شود B:

- از مشرق و مغرب، چون بوقت مرگ رسد آن همه تخم هسرت بود؛
 و گوید کاشکی مرا از دنیا قدر قوتی یتسی نبودى. پس عاقل چون
 بود کسی که مملکت جاودان بچنین کاری مختصرى فروشد بآن 3
 که هیچ کس را از دنیا چیز صافی و مسلم نباشد، بلك منحصر و مکر
 بود؛ آفرت باقی را بدنیای منحصر فانی فروختن کار هیچ عاقل
 نباشد، بلك عاقل داند که جمله زمین و هر چه برویت در جنب آفرت 6
 همچون کلوفیت و هر لذت و شادی که بر روی زمین است کردیت
 که از آن کلوفی برمی خیزد.
 9 (۴/۱) و بزرگان گفته اند که اگر دنیا نبودى اللکوزة
 زین فانی و آفرت نبودى اللکوزة سفالین باقی عاقل اگر بودى که

۴-۳/ A ۷۴۹ آ B ۸۲ ب T ۲ ب

۱. و مغرب A: تا بمغرب BT // بود: A: شود B: کاشته باشد T // 3 جاودان A:
 جاودان B: جاودان را T // بچنین A: بچنین B: -T // 3-4 کاری ... و مکر AB: -T //
 بود ... فروختن A: و آفرت را بدنیای مختصر فروختن B: بدنیای فانی عوض کند و آفرت
 بدنیای مکر فروختن T // 6 جمله AT // زمین B: 6-8 و هر چه ... برمی خیزد A: و آنچه
 برویت در مقابل سعادته ابدی و فرزانه قدرت حق تعالی کلوفیت و هر لذت
 و لذت شادی که بر روی زمین است کردی است از آن کلوفی که از برخواستن آن
 غبار و تفتن و ناپز شدن وی پس تفاوت نبود بلك B: و هر چه در روی زمین
 است در جنب سعادت ابدی و فرزانه قدرت خدای تعالی کلوفی است و هر لذت
 و شادی که بر روی زمین است کردی است از آن کلوفی که از برخواستن آن غبار
 تافتن و ناپز شدن چندان تفاوت نبود T // 10 اگر A: + آن BT

سفالین باقی را بر زمین فانی اختیار کردی. و چون دنیا نبود الله
 سفالین فانی و آفرت نیست الله زمین باقی یعنی عقلی باشد اختیار این فانی
 بر آن باقی.

3

فصل

پس دنیا رباطی است که حق تعالی آفریده است بر سر راه

مسافران حضرت الهیة. و این رباط را بر سر بادیة قیامت نهاد

6

تا چون مسافران رفت از پشت بذر و رهم ما ذر بگیرند و بدین

رباط رسند از راه آفرت بگیرند. و به هیچ چیز مشغول نشوند که هر که

بی زاد و بدرقه ببادیة قیامت فرو شد هلاک گردد؛ هلاکی که

9

از عذاب آن هرگز خلاصی نکرده. اگر گوئی زاد و بدرقه آفرت چیست

تا بدان مشغول شوم و دست از دنیا بدارم، بدانکه آفرت را هیچ زاد نیست

۱/۱ A ۷۴۹ ب B ۸۳ T ۳ آ

۱. بر زمین فانی AT اختیار کردی B ۱-2 و چون... الله A: پس چون

دنیا سفالین فانی است و آفرت BT ۲-3 اختیار... باقی A: فانی را بر باقی اختیار

کردن بدانکه B: بیشتر از اختیار کردن دنیا T 4 فصل AT: B 5 پس AT: B

حق A: ایزد BT 5-6 بر سر راه مسافران حضرت الهیة A: برای مسافران الهیة

T: B ۱۱ قیامت AT: B ۷ بگیرند AT: بگیرد B ۱۱ آفرت A: BT ۸ بگیرند

AT: بگیرد B ۱۱ و هیچ چیز A: و به هیچ کار و دیگر B ۱۱ و فرو شد AB: + و فاهمه

بادیة قیامت T 10 نکرده AB: نیابد T ۱۱ هیچ AT: B ۹

۴- ص ۸/۲۰ فصل... تعالی: رکن. به کیمیای سعادت، ص ۵۱-۸۵؛

به بادیة الهدایة، ص ۵-۱۱؛ به امیاد علوم الدین، ج ۱، ص ۱۳-۳۲۹ (کتاب العلم و قوائد العقائد)

مگر ایمان که ترجمه آن کلمه لَدَالِهِ إِذِ اللَّهِ وَتَسْمِعُ رَسُولَ اللَّهِ است.
وچنان که حق تعالی فرموده: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى (۱۹۷/۲)

3 یعنی زاد برگیرید که بهترین زاد تقویت و رسول خدا صلی

الله علیه و سلم فرمود که حق تعالی چنین فرمود که لَدَالِهِ إِذِ
اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَفَلَ حِصْنِي آمِنَ عَذَابِي یعنی کلمه لَدَالِهِ إِذِ

6 اللَّهُ حِصْنِي مَنْت وهر که به حصار من در آمد از عذاب من

ایمن گشت. دیگر حق تعالی میفرماید وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ
إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

9 وَلَا لَهُمْ يَحْزَنُونَ (۴۸/۶). یعنی ما نفرستادیم پیغمبران را

مگر که بشارت دهند و بترسانند هر که ایمان آرد و بصلاح

باشد بوقت هلاکت نه ترسی باشد، ایستار و نه اندوهی پس

زاد و بدرقه آمزت علمت یعنی ایمان و تقوی پس ما ای کتاب را

1/1 A 769 B 183 T 3 ب

1 مگر A: + تقوی و هیچ بدرقه نیست جز BT 11 و محمد رسول الله AT: - 2 11B

فرموده A: گفت BT 11 3-4 یعنی ... چنین A: - BT 11 فرمود که A: و گفت BT 11 5-7

یعنی ... حق تعالی A: - BT 11 میفرماید A: و گفت BT 11 8 فَمَنْ آمَنَ ... یحزنون AT:

- 9 11B - یعنی ... اندوهی A: - BT 11 12 یعنی AB: - T 11 کتاب را A: کتاب

مختصر BT

- تضعیف کردیم و زاد آخرة نام نهادیم. بسبب گروهی از اهل دین که در خواستند برای قومی از عوام که ایشانرا قوت آن نبود که بکیمیای سعادت رسیده. لکن آن قدر که در بدایة الهدایة گفته ایم بتازی ایشانرا کفایت بود، تا پارسی کتاب بدایة الهدایة بناسند و راه تقوی بدان بدانند. و نخواستم که این کتاب از فائده توخالی ماند. اعتقاد درست که بدان ایمان تمام شود درین کتاب بیاوردم تا جامع بوز میان علم و عمل و ایمان و تقوی و تمامی زار آفرت بدان حاصل آید. امید داریم که مصنف را و نویسنده کتاب را از هدای تعالی آمرزش خواهد بود؛ انه ولی الإجابة.

۱/۱ A ۷۴۹ ب B ۸۴ T ۴ T

- ۱ اگر دیم A: + و ویرا BT || و A: - BT || نهادیم AT: کردیم B || بسبب
- A: پی B: - T || از اهل دین AB: - T || که A: - BT || در خواستند AB: - T ||
- ۲ برای ... از عوام AB: و از برای طائفة عوام T || نبود AB: نبود T ||
- بکیمیای AB: بکتاب کیمیای T || ۴ بود A: + خواستند B: + انرا پارسی
- کردیم T || تا ... بدایة AB: - T || الهدایة A: - BT || ۴-۵ بناسند
- A ۵ و راه تقوی بدان بدانند B: - T || و نخواستم AT: دیم و نخواستم B ||
- ۶ ماند A: بود B: باشد T || اعتقاد A: اعتقاد BT || درست A ۵ که بدان
- ایمان BT || تمام شود A: آید B: بود T || بیاوریم AT: یاد کردیم B ||
- ۸ امید داریم که A: + این کتاب بر خوانند BT || کتاب A: مکین B: - T ||
- ۹ بود A: - BT || الإجابة A: + لدا الملمین BT

بیدا کردن کلمه نَدَانَهُ اللهُ اللهُ که ایمان بدان درست بود:

بدان که تو آفریده و ترا آفریدگار است که آفریدگار همه عالم اوست.

3 ویکیت که ویرا شریک نیست و یگانه است که ویرا همتا نیست.

و همیشه بوده است که هستی او را ابتدا نیست و همیشه باشد که

وجود ویرا انتها نیست. و وجودی در ازل و ابد واجب است که نیستی

6 را بوی راه نیست هستی وی جز بذات خود نیست. زیرا که

ویرا بهیچ چیز نیاز نیست و هیچ چیز از وی بی نیاز نیست

و قیام وی بذات خود است و قیام همه چیزها بویست. و معنی

9 قیوم اینست حق تعالی در ذات خود جوهر نیست و عرضی

نیست و ویرا در هیچ قالب فروز آمدن نیست و با هیچ چیز مانند

نیست و هیچ مانند وی نیست و ویرا صورت نیست و پندنی و چگونگی

1/1 A 749 B 83 AT 4 T

2 بود A: آید BT || بدان AT: بدانی B || 2 آفریدگار است AT: + قادر B ||

همه... اوست A: همه عالمت و هریم در عالمت B: عالم هریم در عالمت اوست T ||

4 است AB: - T || 5 ویرا AT: او را B || انتها A: آفر BT || 6 هستی وی AT:

هستی او B || جز A: - BT || نیست A: است BT || زیرا که A: - BT || 7 چیز نیاز A:

سبب نیاز B: سبب حاجت T || نیست A: + بلك BT || 8 و A: - BT || 9 اینست A:

+ و وی BT || حق تعالی A: BT || در ذات خود AB: - T || 10 قالب A: قالب B:

چیز T || فروز A: فروز BT || و با هیچ چیز مانند نیست AT: - B || 11 و هیچ...

و چگونگی را A: و ویرا صورت نیست و هیچ چیز مانند وی نیست و چونی و چگونگی

را B: و هیچ بدو مانند نیست و چندی و چونی و چگونگی را T

بوی راه نیست . هر چه در خاطر خلق آید و در خیال گذر ز از چندی
 و جگونی حق تعالی آفریدگار آنست ؛ و از همه یان و منزهت که این
 همه صفات آفریدهای ویت و او بصفت هیچ آفریده نیست ؛

3

بلک هر چه در خاطر تو آید حق تعالی بخلاف آنست . خردی
 و بزرگی و مقدار را بوی راه نیست که این همه صفت اجسام

6

عالم است و وی جسم نیست . و ویرا با هیچ چیز پیوند نیست .
 و درهای نیست بلک خود اصلاهای گیر و جان پذیر نیست .
 هر چه در عالمست همه زیر عرشست و عرش زیر قدرت

9

وی محرمست ؛ و وی فوق عرشست نه چنان که جسمی

فوق جسمی ؛ زیرا که وی جسم نیست . عرش حامل و بردارنده

1/1 A 70. B 83 T 5

3-1 هر چه ... ویت A: و هر چه در خیال و خاطر آید از کیفیت

از همه پاکت و پاکت از همه صفات آفریدگان و وی B: و هر چه در خیال و خاطر

آید از کیفیت و کیفیت و وی از آن همه پاکت و آن همه صفات آفریدگان اوست و وی T //

4 در خاطر ... آنست A: و هر چه خیال صورت کند او تعالی و تقدس آفریدگار است

B: و هر چه خیال صورت کند و وی آفریدگار آنست T // 6 با AT: - B // چیز A:

مانند T: - B // 5 نیست A: + و درهای نیست BT // بلک AT: B // گیر AT:

+ نیست B // 9 و وی AT: + تعالی B // نه چنان ... زیرا که A: نه یون جسمی

که بر زیر جسمی باشد که B: نه چنانک جسمی فوق جسمی باشد بلک T

وی نیست بلکه عرش و همه عرش جمله برداشته لطف وینده و امروز بدان صفت

که در ازل پیش ازان که عرش آفریده بود و تا ابد همچنین خواهد بود.

3 زیرا که تغیر و گردش را بوی و صفات وی راه نیست که اگر گردش بصفت

نقصانی باشد خدائی را نشاید، و اگر بصفت کمائی باشد از پیش

ناقص بوده باشد و ما بجهتند این کمال بوده باشد؛ و محتاج خدائی

6 را نشاید و با آنکه از هم آفریده ها منزه و مبراست، درین جهان

دانستی و در آن جهان دید نیست؛ چنان که ویرا درین جهان

بی چون و بی چگونه دانند در آن جهان نیز بی چون و بی چگونه بهینند.

9 قدرت؛ و با آنکه مانند هیچ چیز نیست بر همه چیزها قادرست، و توانائی

او بر کمالست که هیچ عجز و ضعف و نقصانرا بوی راه نیست؛

۱/۱ A ۱۷۰ BT ۸۳ B ۵ T ب

- ۱ جمله A: + هم T: - B || لطف A: + و قدرت BT || امروز A: + هم BT ||
 - ۲ ازل A: + بود BT || بود A: - BT || همچنین A: همچنین BT || ۳ زیرا A: - BT || بوی و صفات A:
 - ۴ کمائی باشد A: کامل باشد B: کمائی بوده باشد T || ۵ ناقص AT: نقصان B || و محتاج
 - ... نشاید A: محتاج بود و محتاج آفریده بود نه آفریدگار B: و محتاج آفریده بود خدای را
 - نشاید T || ۶ از هم ... و مبراست A: از مکان منزه است B: از روییت هم صفات ناسرا
 - منزه است T || ۷ دیدنی A: + است BT || ۸ و بی AT: - B || جهان ... چون A: جهان بی چون
 - B: جهان ویرا بی چون T || ۹ قدرت A: - BT || پس قدرت A: + که آن دیدار
 - از جنس دیدار این جهان نیست BT || قادر است AB: ملط است T || ۱۰ او A: پیش
 - T: B || هیچ ... نیست A: هیچ عجز و نقصان و ضعف را بدان راه نیست B: نقصان
- را بدان راه نیست T

بلك هر چه خواست کرد و هر چه خواهد کند. گفت آسمان و زمین و عرش

و کرسی و هر چه هست همه در قبضه قدرت او است و همه محز و مقهور و محکم

ویند. و بدست خلق هیچ چیز نیست و ویرا در آفرینش هیچ یار و انباز 3

نیست. علم وی دانا و تواناست برهم چیزها و علم وی برهم چیزها محیط

است. و از علی تا تری هیچ چیزی دانش وی نرود. همه از قدرت وی

بدید آید؟ بلك عدد ریزک بیان و برگ درختان و اندیشه دلها و دتهای 6

لها در علم او چنان مکتوفست که عدد آسمانها. ارادت هر چه در

عالمت همه بخواست و ارادت ویت. هیچ چیز از اندک

و بسیار و فرد و بزرگ و غیر و شر و طاعت و معصیت و کفر 9

و ایمان و سود و زیان و زیاده و نقصان و رنج و راحت و بیماری

و تن درستی نرود الا بتقدیر و بمشیت و بقضا و حکم وی.

۱/ A ۷۰ B ۸۳ T ۶ آ

۱ و هر چه... در قبضه AB: - T 2 او است... ویند A: وی مقهور و محز

است BT 3 خلق... نیست A: هیچکس چیزی وی نیست B 4 هیچکس جز وی هیچ نیست T 11

یار و انباز AB: یاری و هیچ انباز T 4 علم... چیزها A: وی دانا است B: دانا است T 11

نرود همه A: نرود و هم حکم وی رود B: نرود و همه از وی رود T 6 و اندیشه AT:

اندیشهها B 7 در AT: بر TB 11 او A: وی BT 11 ارادت A: - BT 11 نرود A: نیست

B: - T 11 بتقدیر... و بقضا A: بمشیت و تقدیر وی و نرود مگر بقضا B:

بتقدیر و مشیت وی و بقضا T

(۲/۱) اگر همه عالم بهم آیند از هن وانس و متفق شوند تا یک

ذره ازین عالم بچینانند یا رهای بدارند یا بیش کنند یا کم کنند

بی خواست وی همه عاجز آیند؛ و نتوانند کرد هیچ کاری جز آنکه وی

3

خواهد. هر چه وی خواست بیاشد و هیچ کس دفع آن نتواند کرد.

هر چه هست و هر چه بود و هر چه خواهد بود همه بتدبیر و تقدیر وی است.

سمع و بصر؛ و چنان که دانا است بهره دانتنی است بشنوا

6

و بینا است بهره دیدنی و شنیدنیست دور و نزدیک در شنوائی

وی برابر بود. تاریک و روشن در بینائی وی یکسان باشد. آواز پای

مورچه که در شب تاریک برود از شنوائی وی بیرون نبود. و رنگ

9

و صورت گرمی که در تحت اثر می باشد از دیدار وی بیرون نباشد.

۲/۱ A ۷۵۰ B ۸۴ آ T ۶ ب

۱ بهم A: فراهم BT // وانس... تا یک A: وانس و شیاطین و ملائکه بانگ

B: وانس و شیاطین تا یک T // ۲ بیش... یا کم AB: بیشتر یا کمتر کنند T // ۳ وی همه AT:

او جل جلاله B // کرد... کاری A: بلك B: - T // ۴ خواهد A: + در وجود نیابد BT:

بیابد AB: نباشد T // آن AT: - B // کرد AT: کردن B // ۵ خواهد A: - BT // بود AT: باشد

B // بتدبیر... است AB: همه بارادت و تقدیر وی است T // ۶ سمع و بصر A:

- BT // ۷ بود AB: است T // یکسان باشد A: برابر بود BT // ۸ آواز پای... برود

AT: و آن آوازی که در شب تاریک از پای مورچه برود B // ۹ نبود A: نیست

B: زود T // و رنگ AB: - T // ۱۰ گرمی AT: - B // باشد A: است B: بود T // دیدار

A: دید B: دانای T // نباشد A: نیست B: نبود T

- دیار وی بچشم نبود و شنوائی وی بگوش نباشد. چنان که کس
 بذین راه نیابد؛ و آفریدن وی بآلتن نبوز فرمان وی بر همه واجبست.
 3 و خمر وی از هر چه فبر داد درستست. وعد و وعید وی هقت فرمان
 و فبر و وعد و وعید همه سخن ویت؛ چنانک زنده ودانا وتوانا
 و شنواست بیبا و کویاست، پاموسی علیه السلام سخن گفت بی
 6 واسطه. و سخن وی بکام و زبان و لب و دهان نیست. چنانکه
 سخن در دل آدمی بود حرف و صوت نیست، سخن حق تعالی پاک
 و منزه تر ازین صفت است. قرآن و توریه و انجیل و زبور و همه
 9 کتب بیغبران علیه السلام سخن ویت. و سخن وی صفت ویت؛
 و صفت وی قدیمت و همیشه بود و همیشه باشد. و چنانک ذات

۲/۱ A ۷۰ B ۸۴ T ۷ ب

- ۱ دیار AT؛ و دیدن B ۱۱ باشد... نیابد A: بی چنانک دانتس وی باندریته و تدبیر
 نبود B: نبود چنانک دانتس مردی را باندریته و تدبیر نبود T ۱۱ 2 وی پاک... درستست A: وی
 نیز یا کت نبود و فرمان وی بر همه خلق واجبست و هر وی از هر چه فبر داد راست
 است B: وی یا کت نبود و کلام و فرمان وی بر همه خلق واجبست وی از هر چه فبر داد
 راست است T ۱۱ 4 همه AT: - B ۱۱ چنانک زنده AT: جمل جمله و وی B ۱۱ 5 و شنوا
 AT ۱۱ 6 علیه السلام A: صلوات الله علیه BT ۱۱ ۶ چنانک... نیست A: یعنی آواز
 نیست B: یعنی آواز بریده نیست T ۱۱ 8 و منزه AT: و منزه B ۱۱ ۱۱ ازین صفت A ۱۱
 است BT ۱۱ 9 و وی AT: او B: است AT: + جمل دعوی B ۱۱ است AT: + و همه B ۱۱
 ۱۰ و همیشه... باشد A: و همیشه بوده است BT

حق تعالی در دلها معلوم است و بر زبان ما مذکور، و علم ما آفریده
و معلوم قدیم و ذکر ما آفریده و مذکور قدیم، ذات سخن هم چنین است؛
و بر دل ما محفوظ و بر زبان مقروء. و در مصحف مکتوب محفوظ نامخلوق

3

است. و قرآت مخلوق و مکتوب نامخلوق و کتاب مخلوق عالم
و هر چه در عالم است همه آفریده ویت. و هر چه آفرید چنان آفرید
که از آن بهتر و نیکوتر نباشد. و اگر عقل همه عقلا در هم زنند

6

و اندیشه کنند تا این مهلکت را صورتی ازین نیکوتر یا فرینند یا زیاده
ازین یا کم ازین همه فضا کنند و از سر مهلکت و مصلحت آن غافل باشند؛

٧١ A ٧٠١ B آ ٨ T ب ٨٤ B آ ٨ T

۱ حق A: ایزد و سبحانه B: ایزد T: مذکور AT: است B: 2 و معلوم AT: + ما B: ۱۱
و مذکور AT: + ما B: ۱۱ قدیم... ویت A: قدیم است و در دل ما محفوظ و نامخلوق است و مفظ
ما مخلوق است و مقروء نامخلوق و قرآنة مخلوق است و مکتوب نامخلوق و کتابت عالم و هر
چه در عالم است آفریده است B: قدیم ذات سخن هم چنین قدیم است و در دل ما
محفوظ و در زبان ما مقروء و در مصحف مکتوب و محفوظ نامخلوق و مفظ
و مقروء نامخلوق و قرآت مخلوق و مکتوب و کتابت مخلوق افعال هر چه در
عالم است هم آفریده و ن است T: ۶ عقلا... کنند B: عقلا کرد آید و اندیشه
کنند B: عقلا جمع کنند T: ۶ صورتی AT: صورت B: ۱۱ ازین... کنند A: کنند یا
بهتر ازین تدبیر کنند یا چیزی نقصان کنند یا زیاده کنند نتوانند و انجم اندیشند
که بهتر ازین می باید فضا کنند B: دیگر اندیشند تا بهتر ازین تدبیر کنند یا چیزی
نقصان کنند یا زیادت کنند نتوانند و انجم اندیشند که ازین می باید فضا کنند
T: ۸ آن غافل باشند AT: و ان عقل نباشد بلك B

مثال ایشان چون نا بینائی بود که در سرائی رود و هر قماشى که در آن
 سرا برهائى هوىش باشد وی نه بینند. چون بر آن افتد کویذ
 3 چرا این را بر راه نهادند و آن خود بر راه نباشند، اما او نبیند.
 پس هر چه آفرید بعدل و حکمت آفرید. و چنان آفرید که
 می بایست هر چه آفرید از رنج و بیماری و درویشی و جهل و بجز
 6 همه بعدلت. و ظلم خود از وی ممکن نیست. زیرا که هر وی
 مالکی نیست زیرا که هر چه هست و بود و خواهد بود همه مملوکند
 . و مالک بحقیقت اوست بی همتا و بی انباز. و عالم که آفرید،

۲۱ A ۷۵۱ آ B ۸۴ ب T ۸ ب

1 مثال A: مثل BT // بود AT: نباشد B // سرائی رود A: سرائی شود BT // 2 در
 آن سرا A: BT // هویش باشد AT: خود بود B // و AT - B // بر آن ... کویذ A: بر
 آن جائی می افتد وی کویذ BT // کویذ AB: + اینها را T // 3 نهادند A: نهاده اند BT // 3
 اما ... آفرید A: لیکن وی راه نبیند بندارد که بر راه پس هر چه بیا فرید B: لیکن او راه
 نمی بیند بندارد که بر راه نهاده اند پس هر چه آفریده T // 4 آفرید A: + و تمام آفرید BT //
 5 و بیماری و درویشی AT: و بیماری و راحت و تن درستی B // 6 از وی AT: + تعالی
 و تقدسی B // زیرا که ... آفرید A: و تصور نتوان کرد که ظلم آن باشد که در مملکت
 دیگری تصرف کند و از وی تصرف کردن در مملکت دیگری هرگز ممکن نبود که با وی ملکی
 دیگر مجال بود و هر چه هست و بود و تواند بود و همه مملوکند و مالک علی الاطلاق
 اوست تعالی و تعظم و بی نیاز و بی همتا و آفرت که آفرید B: که ظلم آن باشد که مملکت
 دیگری تصرف کند و از وی تصرف کردن در مملکت دیگری ممکن نیست که با وی ملکی دیگری
 مجال باشد و هر چه هست و بود باشد همه مملوک اند و مالک وی است و بی و بی همتا
 و بی انباز است آفرت د عالم که آفرید T

از دو جنس آفرید - عالم اجسام و عالم ارواح . و عالم را
منزلگاه روح آدمیان ساخت تا زاد اضرّت ازین عالم برگیرند . و هرکس
را مدتی تقدیر کرد که درین عالم باشند . آخر آن مدّت اهل روح را
از تن جدا کند ، و در قیامت که روز حسابت جزا و عکافات جانرا
با قالب دهد ، و همه را برانگیزد . و هرکسی کردار خود بینند در نامه
نوشته آنچه کرده باشند همه را با یازوی دهند . و مقدار معصیت
و طاعت ویرا معلوم گرداند بر او وی که شایسته آن باشد .
و صراط بار یکتر از موی و تیزتر از شمشیر باشد . هر که درین عالم
بصراط مستقیم راست ایستاده باشد با سانی بر صراط بگذرد .

۱ A VOI B T A T A

۱ و عالم را A : و از عالم اجسام BT || ۱ آخر آن ... روح را A : مدّت اهل وی آن
باشد که زیاده و نقصان را بوی راه نبود چون اهل رسید جانرا B : و آخر آن مدّت
مدّت اهل وی باشد که زیادت و نقصان را بوی راه نبود و چون اهل وی در آید
جانرا T || ۴ حسابت ... عکافات A : حساب و عکافات است BT || ۵ کرداری
خود A : گداهائی خویش B : کردار خویش T || ۶ آنچه کرد A : که کرده B : - T || باشد
AB : - T || معصیت A صح و طاعت BT || ۷ آن A : + کار BT || باشد A : + و آن ترازو
باین ترازوی این جهان نماید و آنگاه همه را بر صراط گذر فرماید B : و آن ترازو و ترازوی
اینی اینی جهان نماید و آنگاه همه را بر صراط بگذارد T || ۸ باشد B : است B || بود T ||
و طریق A : صراط BT || با سانی بر صراط A : بر آن صراط با سانی BT

و هر که راه راست نداشته باشد بر صراط نتواند گذشت. بدو زخ در
 افتد. و بر صراط همه را بدارند و از هر چه کرده باشند بپرسند. و مقیبت
 3 صدق را از صادقان طلب کنند. و مرانیان را تشویر دهند و فصیح
 کنند. گروهی بی حساب بپرست فرستند، و گروهی حساب کنند
 بدشواری. با فرهمه کافران را بدو زخ فرستند که هرگز خلاصی نیابند.
 6 و مطیعان را بپرست فرستند، و عاصیان را بدو زخ فرستند. هر که شفاعت
 انبیاء و بزرگان در یابد عفو کنند. و هر که استغیث نبوذ، بمقدار گناه
 عقوبت کنند، و با فر پرست برند. و چون ایزد سبحانه و تعالی این
 9 تقدیر کرده باشد که احوال و اقوال آدمی بعضی سبب شقاوت بود
 به سبب معصیت، و بعضی سبب سعادت وی باشد بحکم طاعت؛ و
 آدمی از خود نتواند دانست. بحکم فضل و رحمت خود فرشتگان را بیا فرید؛

۲۱ A ۷۰۱ B ۱۵ T ۹ ب

۱ نتواند... افتد: A راه نیابد و در دوزخ افتد B: راه نیابد و بدو زخ افتد T ۱۱ و از هر چه کرده
 باشند A ۵ بپرسند BT ۳ را A: BT // کنند AB: دارند T // کنند AB: + منافقان T // و مرانیان... کنند
 AT: B ۴ گروهی A: + را BT // فرستند AT: برند B // و گروهی A: + را BT // حساب کنند AB: - T // کنند AT: +
 یا سانی و گروهی را B ۵ همه A: مجله BT ۶ و مطیعان را B: + و مسلمانان را BT // فرستند AT: برند B // هر که A: +
 را BT ۷ شفیع A: شفاعت BT // نبود A: + و بدو زخ برند BT // بمقدار AT: و بمقدار B ۸ و چون ایزد A:
 اثبات نبوت چون ایزد B: بیغیث و چون ایزد T ۹ باشد A: بود BT ۹- و احوال... بیا فرید B: بعضی اوقات
 سبب سعادت آدمی و بعضی و بعضی اوقات سبب شقاوت بود و آدمی از فریشتن آن نتواند شناخت
 پس حق سبحانه بفضل و رحمت بیغیث از علیهم السلام بیا فرید B // بعضی سبب شقاوت وی بود و بعضی سبب سعادت
 و آدمی این از فریشتن نتواند شناخت بحکم فضل و رحمت خویش فرشتگان را بیا فریده T

و بفرمود تا کافی را که درازن بحکم لطف و عنایت بکمال سعادت حکم کرده
 بود ازین راه آگاه کردند. و ایشان را بیخام داد و بخلق فرستاد تا راه
 سعادت و تقاوت برایشان آشکارا کردند تا هیچ آفریده را بر آفریدگار
 عذری و هجتی نماند. پس بآفریننده رسول ما را مصطفی صلی الله علیه و سلم
 بفرستاد بخلق. و درجه نبوت وی بکمال رسانید که هیچ زیادت را بوی
 راه نبود. و بدان سبب ویرا هاتم الانبیاء کرد که از پی وی هیچ پیغامبر
 نباشد و جمله خلق را از انس و جن متابعت وی فرمود. و او را سید همه
 پیغامبران کرد و صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین و علی آله و اصحابه الطیبین.
فصل: بدان که این قدر اعتقاد که گفته آمد ایمان یزین درست بود.

3

6

۷/۱ A ۷۰۱ B ۸۰ B ۱۰ T ب

۱ درازن AB: اول T || بحکم... و عنایت A: BT- || سعادت A: + BT || 2 کردند A;
 کنند BT || 3 برایشان... کردند A: ایشانرا پیدا کنند B: ایشانرا کرد آید T || تا هیچ... و هجتی
 A: تا هیچکسی را رضای تعالی هجتی BT || همه... بکمال A: محمد رسول الله را علیه الصلوات
 و التحية بعدد قطر السماء و مثل ذرّ الرمال فی الفلاة و العفار بخلق فرستاد و نبوة او را بدرجه
 کمال B: همه رسول ما محمد را صلی الله علیه و سلم بخلق فرستاد و نبوت وی بدرجه کمال T ||
 6 نبود AB: نیست T || کرد AT: کرد آید B || از A: پس BT || متابعت AT: متابعت B ||
 7 و او را A: وی را T: و افروزی را علیه الصلوات و السلام B || 8 کرد A: کرد آید BT || و صلوات
 ... الطیبین B: صلوات الله علیه و علیهم اجمعین B: و پیاران و اصحاب ویرا بهترین
 اصحاب پیغمبران کرد صلوات الله علیه و علی سایر النبیین و علی آله و اصحابه الطیبین
 الطاهرین T || 9 فصل AT: AT: B || بدان که A: BT- || گفته آمد A: کفایت B: آمد T ||
 بدین AT: بدان B || بود A: شود BT

و هر که این جمله باورداشت و بی شك و شایبه شبیهت قبوله کرد ایمان وی درستست. اگر چه دلیل آن بتمای نداند و پراکار دیگر نماید، الله که بزاد راه مشغول شود. و آن تقویست و معنی تقوی فرمان برداری حق تعالی بود. و آنکه آدمی بحکم الهی نفس خود نبوذ بحکم فرمان حق تعالی باشد. که سعادت بنده در فرمان برداری حق تعالی است. و این تقوی دو قسمت یکی آنچه فرمود بجای آرد، دیگر آن هر چه نهی کرده باشد. و ما این دو قسم را بدان اندازه که در کتاب بدایة الهدایة گفته ایم بیارسی بیان کنیم ان شاء الله تعالی.

3

6

۲۱ ۷۰۲ A ۷۰۲ B ۸۰ B ۸۰ T ۱۱ آ

۱ شایبه شبیهت A: و بی شك و بی شبیهت B: - T ۱۱ قبول... درستست A: قبول کرد و ایمان وی درست بود B: - T ۱۱ 2 الله A: جز آنک بصلب BT ۱۱ 4 بود A: است BT ۱۱ نفس... نبود A: شهوت نباشد BT ۱۱ 4 حق تعالی A: - BT ۱۱ 5 حق تعالی است A: خداوند بود B: خدای تعالی T ۱۱ 6 آنچه... دور باشد A: آنچه فرموده باشد بجای آرد و دیگر آنچه نهی کرده باشد دور باشد B: آنک هر چه از آن نهی کرده دور باشد و دیگر آنک هر چه فرموده بجای آرد T ۱۱ 7 هدایه AT: - B ۱۱ 8 بیارسی A صح بیان کنیم BT

قسم اول

(۷۲) در طاعت داشتن فرمان؛ بدان که فرمان حق تعالی

3

بر دو وجه است: یکی فریضه و دیگر نافله که آنرا سنت گویند.

فریضه اصل است که سرمایه رستگاری بوی توان یافت. و چون

سنتها بجای آری درجات بلند بوی حاصل شود. سنت بر مثال

6

سود است. پیغامبر صلی الله علیه و سلم فرمود که خدای

تعالی میفرماید که هیچ تقرب نکنند بندگان من بمن همانند گزاردن

فریضها. و بنده من از تقرب کردن بمن بنوافل نیا ساید تا

9

انگاه که او را بدوستی گیرم و همکئی وی من باشم. چشم او باشم

که بمن بیند، گوش او باشم که بمن بشنود، دست وی باشم

A 1/4 702 آ B 80 ب T 11 ب

۱ قسم... فرمان 111 B - 2 حق تعالی A: خداوند B: خدای تعالی 11 T
 4 توان یافت A: حاصل آید 11 BT و چون... آری A: و سود سنت B: و سنت
 چون سود است 11 T می حاصل شود A: توان یافت 11 BT سنت... سود است A:
 6 پیغامبر... که A: که رسول گفت علیه الصلاة والسلام که B: رسول گفت
 صلی الله علیه و سلم که 7 11 T میفرماید... گزاردن A: میگوید بنده... هیچ چیز تقرب
 نکند که آن بمن نزدیک کند جز گزاردن B: میگوید هیچ تقرب نکند بندگان من بمن
 مانند گزاردن 8 11 T A: 11 B کردن... و همکئی A: نکند تا آنکه و پرا دوست
 نگیرم چون دوست گرفت همکئی B 11 و او... 10 11 BT او باشم A: وی باشد B: و باشم T

۱- ص ۲۳ / ۱ قسم اول... نباشی در آن... به بدایة الهدیة ص ۱۳- ۱۵

که بمن گیرد، زبان وی باشم که بمن گویند. و بدان که نتوانی رسیدن

بگزاردن فرمانها و رفتن راه تقوی الله بدانکه بیوسته بمراقبت

نگاه بانی دل و اندامها متغول باشی. و یکنفس و یک لحظه از

3

خود غافل نباشی. و بدانی که حق تعالی دائما بر اسرار تو مطلعست

بر ظاهر و باطن تو و آگاهست؛ از اندیشه و فاطر تو، و داناست

بهر چه میروزی بر زبان و چشم و دل و هجاء اندامهای تو که در همه

6

عالم یک ذره بجنبند و آنم بگیرد الله حق تعالی آنرا می بیند

و میداند. چون این بدانی پیوسته با ادب باشی در حضرت

حق تعالی. و بپرد کنی تا آنه بیند ترا الله بآنچه فرموده است.

9

متغول و دور از هر چه نهی کرده است. و نتوانی بدین صفت بودن

الله بدانکه اوقات فردا نگاه داری، ازان وقت که بر فیزی از خواب

تا آنگاه که با خواب شوی. و هر ساعتی را وردی جداگانه داری که

12

۱/۲ A ۷۵۴ B ۱۷۵ B ۱۲۲ A

۱ رسیدن AT: رسید B || رسیدن AT: + مگر B || 2 و رفتن AT: - B || تقوی

AT: + نتوان رفتن B || 3 باشی AT: باشد B || 4 خود A: همیشه BT || حق

مطلعت A: در هر لحظه حق سبحانه و تعالی مطلعست B: همیشه حق سبحانه و تعالی

مطلعت T || 6 زبان AT: + تو B || دل A: + تو BT || همه A: جمله B: - T || 7 حق A: + سبحانه

B: - T || 8 بدانی AT: دانش B || باشی AB: باشی T || 9 حق تعالی A: خداوند خویش من جمله

B: خداوند خویش T || ترا A: + متغول BT || آنچه A: بدانچه BT || 10 و دور ... کرد A: و دور

باشی از آنچه نهی کرده B: و دور از آنچه نهی کرده T || الله AT: هر B || خود A: خویش BT ||

نگاه داری A: - BT || رفیزی از خواب A: بیدار شوی BT || 12 با خواب AT: باز بخواب B || شوی A: + جمله نگاه داری BT || را AT: - B

در آن ساعت بدان متغول باشی تا شپس وقت غافل و بیکار نباشی.

نصل

(۱/۳) چون از خواب بیدار شوی جهرد کن تا بیداری تو پیش

3

از صبح بود که هر که صبح هفت یابد برکت آن روز بتمامی در نیابد که برکات

در بیگاه بر خاستنت و یابد که اول چیزی که بر زبان تو رود ذکر

مق تعالی باشد که بگوئی الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي آتَانَا بِعَدَمِ أَمَانًا وَإِلَيْهِ
النُّورُ أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلَكُ اللَّهُ وَالْعِزَّةُ وَاللَّهُ وَالْعِزَّةُ

6

وَالْقُدْرَةُ لِلَّهِ أَصْبَحْنَا عَلَى وَطْئِهِ الْإِسْلَامُ وَكَلِمَةُ الْإِخْلَاصِ وَعَلَى

دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى مِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ

9

السَّلَامُ كَيْفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اللَّهُمَّ إِنْ تَبِعْنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ

إِلَى كُلِّ غَيْرٍ وَنَعُوذُ بِكَ أَنْ نَجْتَرِحَ فِيهِ مَوْءَاؤَ شَرِّهِ إِلَى مُلَمِّ نَسْأَلُكَ

غَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ وَغَيْرَ مَوْءَاؤِهِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ .

12

۱/۳ A ۷۵۷ ب A ۱ B ۱۲ T ب

در آن ساعت AT: B و وقت ۱۱: B- 3 بیداری تو A: بیداری

شوی BT 4: AT: B- نیابد AT: + زیرا B 5: بر زمان ... رود A: رود تو بگذرد و یا

بر زبان تو رود B: رود و زبان تو رود T ۱۱ ذکر ... بگو AB: و اگر خدای تعالی بود بنان

بگو T ۱۱ و صلی ... و سلم AT: علیه آله و سلم B ۱۱ علیه السلام AB: - T ۱۵ اللهم ...

... ما فيه A: اللهم اننا نسئلك ان تبعضنا في هذه اليوم الى كل غير ونعوذ بك ان نجترح فيه

سوءا وشره الى ملم نسئلك غير هذا اليوم وشر ما فيه وشر ما فيه T: - B

۲- ص ۲۶/۱۱ فصل ... بخاند: رک ... به نعمت اسلام کتاب الطهارة ص ۵۵-۲۲۹؛
به کیمیای سعادت ص ۸۶-۹۲؛ به بدایة الهدایة ص ۱۵-۹۸؛ به اصیاء علوم الدینی ج ۱ ص ۳۳۳-۳۵۳

3

از آن که در طهارت های روی، باید که سه کلوع باک نهاده باشی و بآب استنجاء
 کنی. رجائی که قضا حاجت کرده باشی سپس از بول سه کام برگیری و سه بار
 تنجیح کنی، و قضیب مالی. و سه بار دست بزیر قضیب بیرون آری.

6

و در استهرا پیش ازین نیفزائی که بوسومه کشد. و اگر در صحرای باشی که طهارت
 کنی از دیدار مردم دور شوی. و اگر دیواری باشد در پس دیوار
 شوی. و عورت پیشی از نشستن برهنه مکن. و روی با آفتاب مکن.
 و پشت و روی بقبله مکن؛ اما باید که قبله بر یک جانب بوزمود در آب
 ایستاده بول مکن. و در زیر درخت میوه دار بول مکن. و مذرکن

۱۱/۳ A ۷۵۳ B ۸۶ T ۱۴ آ

۱ از آن ... باید که A: از وضائی حاجت هر ملائکه را عذر خواهی ای مقربان یک ساعت
 از من جدا باشد که بحاجت جائی آدمیان بیروم از شما بدر رفتم که کاری نکنم و سخن نگویم که
 شما بنوشتن حاجت آید که امیر المؤمنین عثمان بوقت وضائی حاجت چنین کردی
 و نیز باید که پیش از وضائی حاجت B: از وضاء حاجت باید که T || نهاده باشی A: آماده
 کرده باشی B: آماده داری T || 2 رجائی ... باشی AB: - T || و پس ... کام AB: و پیش
 از استنجاء کام T || 3 تنجیح ... آری A: پس آئی و سه بار قضیب را بیفتانی و سه بار
 درست بر قضیب مالی B: تنجیح کن و سه بار قضیب بیفتان و سه بار دست بریز
 قضیب بیرون آری T || 4 نیفزائی AT: بیفزائی B || که A: + آن BT || باشی که A: - BT ||
 5 از دیدار ... شوی A: دور شو از چشم و از دیدار مردمان و اگر نتوانی پس دیوار شوی B:
 دور شو از دیدار مردم و اگر نتوانی در پس دیواری شو T || 6 و عورت AB: + لا T ||
 و روی ... مکن A: و روی شوی آفتاب و ماه مکن B: در روی فرا آفتاب و ماه مکن T || 7 و روی
 A: شوی B: فرا T || اما باید ... بود A: همان باید که قبله بر دست جب تو بود B: لیکن
 قبله باید که بر یک دست تو باشد T || 8 بول مکن AB: مشین T

از هائی که مردم آنجا بحدیت بایستند، و از زمینى که سخت بود، و از هائی
 که مقابله با دبا شد، و از سوراخى که در زمین بود. و در نشستن اعتماد بر
 بای پپ کن و بول رها مکن که بر پای یایر اندامى رسد. و چون کلوخ
 بکار داری کمتر از سه بکار مدار و هر سه باید که یاک بود و درست. چنانکه
 بلیدی بردارد و فراتر نبرد از آنجا که باشد. و اگر به یاک نتوز پنج
 یاهفت کند که پاک کردن واجبست، و عدد کلوخ طاق ستست. و چون
 کلوخ بکار راستی و هائی بنجاست آلوده نباشد، و هیچ اثرى نباشد، اگر
 آب بکار نداری روا بود. اما اولیتر آن بود که میان کلوخ و آب جمع کنی.
 وَ اسْتَجَابْ بِدَسْتِ پِپْ مَکْنِ وَ بَکْوِی اللّٰهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِیْ مِنْ النِّفَاقِ وَ مَهْضِنْ قَرْبِیْ
 مِنْ الْعَوَاقِبِیْ. و چون از استنجا فارغ شدی دست بر زمین یایر دیوار مال.
 آنگاه بشوی تا هیچ بوی نماند.

۱/۳ A ۷۵۳ آ B ۸۶ ب T ۱۴ ب

۱ مردم: A: مردمان: T: - B: بحدیت بایستند: بحدیت نشینند: B: سخن گفتن
 بنشینند 3 و بول... رسد: A: و بی ضرورت بر پای بول مکن BT 4 کمتر: A: کم BT 5
 بردارد: AB: بر باید T 6 و فراتر... که یاک: AT: و کلوخ یاسه باید یا پنج یاهفت باید که
 یاک B 6 کلوخ: A: - BT 7 و هائی... اولیتر: A: و هیچ اثر بنجاست اگر باب استنجا نکند
 روا بود و لکن اونی B: و بنجاست دوری کردی و هیچ اثر بگذاشتی اگر آب بکار نداری روی
 بود لیکن اولیتر T 10 شدی... نماند: AT: شدی بکوی اللّٰهُمَّ اجْعَلْنِی مِنَ التَّوَّابِیْنَ وَ اجْعَلْنِی
 مِنَ الْمُتَطَهِّرِیْنَ وَ اجْعَلْنِی مِنْ عِبَادِکَ الصَّالِحِیْنَ وَ انْظَاهْ دَسْتِ اَنْدَرْمَالِ وَ بَا زِ بَشُوْیِ تا بُوْیِ نماند
 وَاللّٰهُ اَعْلَمُ B

آداب وضو

- آداب وضو: چون از استنجا فارغ شدی بوضو ساهتن متغور
 3 جو. و چون وضو ابتدا خواهی کرد، مواك كن كه نهيئت آن بسيارست.
 بر بالدي بنتين روى بقبله. و بگوئى: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ لَهْمَاتِ
 الشَّيَاطِیْنِ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ یَّخْضُرُوْنَ (۹۷/۲۳-۹۸). پس هر دو دست
 6 سه بار بشوى و بگوئى اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ الْیَمْنَ وَالْبُرْکَةَ وَاَعُوْذُ بِكَ
 مِنْ التَّوْمِ وَاَلْهَلْکَةِ. پس بدن بگو که نیت کردم که طهارت میکنم برای نماز،
 یا نیت کردم که حدت برمیگیرم، و چنان باید که این نیت از دل غایب نشود
 9 تا وقت روى مشتى. پس يك كف آب بر کير و سه بار در دهان کن. و با
 کام افکن مگر که روزه دار باشی. و بگوئى اللّٰهُمَّ اَعِنِّیْ عَلٰی تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ

۱/۴ A ۷۵ B ۱۷ T ۱۵ آ

۱ بوضو... بسیارست A: مواك كن كه سبب باكى دهان و فتنودى ملك سبحانه و تعالى
 است و يك غازی یا مواك فاضلترست از هفتا و نماز بی مواك همچون ابتداست خواهی کردن B:
 از مواك دست بپرداز که سبب باكى دهان و فتنودى حق تعالى است و بايك نماز بمواك فاضلتر
 از هفتا و نماز بی مواك و چون وضو آغاز خواهی کرد T 4 و بر بالدي... و بگوئى AB: و بر بلندی نیتین
 روى بقبله و بگوئى T 11 الرحمن الرحيم AB: رَبِّ T 5 پس... دست A: و هر دو دست B: پس هر دو دست
 T 7 میکنم A: کنم B 8 یا AT: B: بر میگیرم A: بر گیرم B: از خود برادرم T 11 و چنان... این AB:
 و چنان آن T 9 تا وقت... شستن AT: B: ایس A: بر گیرم B: بر گیرم B 11 در دهان کن AT:
 بر دهان کند B 10 و بگام افکن AT: B: باشی AT: بود B 11 و بگوئى AT: و بگوئید B 11 القرآن A: کتابك B 11
 ۱- ص ۳۱/۳ آداب وضو... نویسنده: رکن. به نعمت اسلام، کتاب الطهاره، ص ۵۸-۱۱۰؛
 به کیمیاى سعادت، ص ۹۲-۹۴؛ به بدایه الهدایه، ص ۱۸-۲۶؛ به اشیاء علوم الدین ج ۱، ص ۳۵۳-۳۶۱؛

وَكثْرَةَ ذِكْرِكَ . وَيَكْفُ دِيْكَرٌ وَمَهْ بَارِ بِنْفِي بِيْنِي بِرَكْسٍ وَدَرُونِ بِيْنِي بِانْكُتْ
 هِبْ بِاَكْ كُنْ . وَيَكُوِي اللّٰهُمَّ اَرْضِنِي رَاحَةَ الْجَنَّةِ وَاَنْتَ عَنِّي رَاضٍ وَاَعُوْذُ بِكَ
 مِنْ رَوِيْحِ النَّارِ وَشَوِي الدَّارِ . يَس رُوِي بِتَوِيْدٍ وَدَرٍ وَوَقْتُ رُوِي شِسْتَنِ رِيْتِ
 3
 بِرَبَانِ بَكُوِيْد . وَاَبْ بِرَهْمِ رُوِي بِرَسَانْدُ . وَاَزِ پِيْشَانِي قَدْرِ مَوِي دَرِ رُوِي
 رُوِي اَمْدَه بِاَنْدَه اَبْ بِاَصْلِ اَنْ مَوِي بِبَايْذِ رَسَانِيْدَ كِهْ اَبْ بِاَصْلِ هِرَارِ مَوِي
 6
 رَسَانِيْدَنِ وَاَجِيْتْ . يَكِي اِرُو وِدُوْمِ مَوِي لَبْ وِسْمِ مَثْرَهْ يَتْمِ وِهِرَارِ مَوِي
 كِهْ مِيَانِ رُوِي وَكُوْشِ بِاَنْدَه . وَاَكْرِ مَحَاسِنِ بَزْرِكِ نَبَا شَدِ هِنَانِكِهْ بُوِي رُوِي بِتَوَانِ
 دِيْدِ اَبْ بِپُوْسْتِ رُوِي بِبَايْذِ رَسَانْدُ . وَاَكْرِي اَرِ بُوْذِ وَدَرِ هَمِ اَكْرِ اَبْ رُوِي
 مَحَاسِنِ رَانِي كَفَايِيْتِ بُوْدِ . وَبِوَقْتِ رُوِي شِسْتَنِ بَكُوِي اللّٰهُمَّ بِيْضِي

۱/۴ ۱۵T 18VB 1703A ب

اويك... ديكر A: ويك كف آب ديكر بگيرد B: ويك كف آب بگيرد T: برکت AR: برکت B: درون AT: واندرون B: بانکت هب A: باك کن BT: 2 ارضني A: ريحني B: ارضني T: 3 النار A: + و من BT: يَس... بگويد A: نگاه ببرد دست آب بگير و جمله روي لا بتوي و از سر تا گوشه پيشاني خطي بکش راست و قدر موي که سوي روي آمده باشد از آن خط آب باصل رسان و همچنين آب باصل هيرار موي رسان ابرو و موي لب و مژگان و موي که ميان روي و گوش باشد و چون محاسن بزرگ نشده باشد چنانکه پوست زنج را بتوان ديدن آب به پوست زنج بيايد رسانيدن و اگر تمام پوشيده باشد آب روي فرو کداری کفيايت بود و بگوي B: و نگاه ببرد دست آب بگير و جمله روي بتوي و از ابتدا پرنای پيشاني تا کنار زنج را و از يک گوش تا ديگر گوش بتوي و اگر از گوش تا گوشه پيشاني خط راست بکشي، آن قدر موي که در سوي روي آمده باشد آب بربخ آن رسان و همچنين بربخ هيرار موي رسان موي ابرو و موي لب و موي مژه و موي که ميان گوش شقيه باشد و اگر محاسن چنان بود که پوست روي را توان ديد آب به پوست بيايد رسانيد و اگر پوست روي پوشيده باشد آب روي موي فرو کداری تمام بود بوقت روي شستن بگو T

وَهَيَّ بِتُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وَهَيْبَةُ أَوْلِيَايِكَ وَلَدَتُودًا وَهَيْبِي بِطَاعَتِ
الْمُعَاصِي يَوْمَ تَبُودُ وَهَيْبَةُ أَعْدَايِكَ . ویا انگشتان خداد کن صوی را . آنگاه

3 دست راست بتوی تامیان بازو و بگوی اللهم اعطيني كتابي بيميني وها بيني
هأبا يسيرا . پس دست چپ را هم همین بتوی ، و بگوی اللهم لدعطني

کتابی بشمالی او من درای ظهری . پس هر دو دست ترکن ، انگشتان برهم باز
نه ، و بر پیش سر نه . دی بر تا پس قفا ، و جمله سر آنگاه باز جای آور

تا هر دو روی صح کشیده آید . سه بار همین کن و بگو اللهم غنني برحمته
وانزل عني من برکاتك وظلني تحت عرشك يوم تدنني اذ ظلك . آنگاه

9 صح گوشتی کن . و پشت گوشتی بشکم دو انگشت بزرگ صح کن و کف دست
را جمله گوشتی نه تا جمله صح کشیده آید . و بگو اللهم اجعلني من الذين يتبعون
القول فيبتعون احسنه (۱۷/۳۹) اللهم اسمعني منادى الدبرار . آنگاه گردن را صح کنی .

۱/۴ A ۷۵۳ B ۱۸۷ T ۱۶ ب

۱ اولیایک ... یوم AB - : T ۲ اعدایک AB - : T ۳ ویا انگشتان A ص خداد کن صوی را BT ۱۱

3 تامیان AT : تا آرنج B بازو AT : + دست چپ B ۴ پس ... و بگو A : و بوقت دست چپ بستن بگو B ۱۱

و بوقت بستن دست چپ بگوی T اللهم لدعطني A : اللهم اذی اعوذ بك من ان تعطيني BT 5 ظهری AT : +

یوم القيامة B پس AT : آنگاه B ۱۱ انگشتان ... و جمله AT : - B ۱۱ سر ... و بگو A : و بر سر جمال تا آخر سر

و بگو B : آنگاه با جای فویسی آور تا جمله سر صح کشیده شود بیکبار و هم همین سه بار بکن و سر اندای که ضعیف

سه بار بتوی و بوقت صح بگوی T ۸ و ظلنی ... ظلك AT : - B ۱۱ و پشت ... آید A : و دو انگشت

در درون گوشتی کن و پشت گوشتی را بشکم دو انگشت ز صح کن و کف دست را بر جمله صح کشیده آید T :

- B ۱۱ اللهم ... الدبرار AT : - B ۱۱ گردن ... کش A : گردن صح کن T : صح کردن بکن B

وَبَكَوَى اللَّهُمَّ فَك رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّلْسِلِ وَالْأَغْلَالِ بِس

پای راست بشوی تا میان ساق تا هر جا که آب برسد، بپوشد

تا آنجا برسد. و میان انگشتان پای خلل کن بانگشت کمرین از دست 3

چپ جانب زیر پای. و ابتدا بانگشت کمرین پای راست کن و قسم بکمرین

پای چپ کن. و بگوئی که اللَّهُمَّ تَبَّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزَلُّ

فِيهِ الْأَقْدَامُ فِي النَّارِ. و بوقت پای چپ هستن بگوئی اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ 6

بِكَ أَنْ تَزِلَّ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزَلُّ الْأَقْدَامُ الْمُنَافِقِينَ. و چون

فارغ شدی روی بقبله بگوئی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَهَدَى لَدَى

شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَسُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ 9

لَدِ إِلَهِ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا أَوْ ظَلَمْتُ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ

إِلَيْكَ فَاعْفِرْ لِي ذُنُوبِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ

وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۶۲۸)

۱/۲ A ۷۰۴ B ۸۷ T ۱۷

۱ فك رقبتي A: اعنق رقبتي B: فك رقبة T ۲ تا میان... و بگوئی A: ؟

و میان انگشتان پای خلل کن بانگشت کمرین دست و بگوئی B: تا میان ساق که بهر جا که آب برسد

زیر و بهرست تا بد آنجا برسد و میان انگشتان پای را خلل کن بانگشت کمرین دست چپ از سوی زیر پای و ابتدا

بانگشت کمرین پای راست و قسم بکمرین پای چپ کن و بگوئی T ۵ قدمی... تزل AB: قدمی و اقدام

والدی علی صراط یوم T ۶ فیه... فی النار A: علیه اقدام المنافقین B: الاقدام فی النار T ۱۱

و بوقت... هستن AT: - B ۷ المنافقین AT: + و قسم بر پای چپ کن B ۱۱ و سبحانک AT: + اشهد

ان لداله B ۱۰ عملت... استغفرک AT: - B ۱۱ اللهم... یحزنون AT - B

هر که این دعاها را در میان طهارت بگوید همه خطاها و گناهان
 از اندامش بیرون شود و مهری بر وضو وی نهند و پیوسته
 در زیر عرش تسبیح و تهلیل میکند. و ثواب آن تا قیامت ویرانی نویسد.

3

فصل

(۱/۵) هفت چیز در طهارت گوی دار و ازان مذکور:

۱- دست افشاندن . . .

6

۱/۵ A ۷۵۴ T ۷۵۴ B ۸۷۶ T ۸۷۶ B ۱۸۷ T ۱۸۷ B

گناهان AT: گناهانت B ۱۱ 2 اندامش A: همه اندامها B:
 اندام وی T ۱۱ شود AT: رد B ۱۱ وضو AT: - B ۱۱ 3 د - AT: - B ۱۱ تسبیح
 ... میکند A: طواف میکند B: تسبیح میکند T ۱۱ و ثواب A: و مزدان BT ۱۱
 می نویسد AT: می رسد B ۱۱ 4 فصل AT: + باید که B ۱۱ 5 و ازان
 دست A: و از دست چپ B: از دست T ۱۱ افشاندن AB: میفشانند

۴- ص ۳۲/۹ فصل رسد: رک. به کیمیا سعادت، ص ۹۴؛

به بداية الهدایة ۲۴؛ به اشیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۳۶۱-۳۶۳

- ۲ آب بی نوا پاشیدن ۳ در روی شستن طیانچه بر روی و سزدن
- ۴ در میان طهارت سخن گفتن ۵ هیچ جای پیش از سه بار شستن که چهارم
- ۳ بار تقاضای شیطانست و مونساز در طهارت شیطانست که او را و لهران
- گویند ۶ بآبی که با آفتاب گرم کرده باشد طهارت کردن ۷ از پیزی که
- غیر سفالینی باشد وضو سائن ۸ آنکه از جام سفالینی طهارت باید
- ۶ کرد که آن بتواضع نزدیکترست؛ و پیغمبر علیه الصلاة والسلام بر آنکی
- دعا کرده است، و در میان طهارت هیچ از ذکر حق تعالی عالی مباشی که
- در غیرست که هر طهارت که در آن ذکر هدای بود گناه از جمله اندام بریزد.
- و چون بی ذکر بود پیش از آن نبوذ که آب بوی رسد.

۱/۵ A ۷۵۴ B ۸۷ T ۱۸ T

۱ آب بی نوا... بوی رسد A: و از آب اسراف کردن و هذرکن از آنکه در وقت روی شستن آب بر روی سخت زنی و در میان آب دست کردن سخن بگویی و هیچ جای از سه بار شستن متوی که بوسه کشد و پیوی است بر مونساز شدند و پراولهان گویند و آبی که با آفتاب گرم کرده باشد بد طهارت مکن و از کوزه سفالینی طهارت کن نه از روئین که آن بتواضع نزدیک تر بود در میان طهارت هیچ از ذکر هدای تعالی فاموس مباشی که در غیرست که طهارت که با ذکر بود گناه از همه اندامها بیرو و چون بی ذکر بود و پیش از آن نبرد که آب بد و رسد B: و در آب ریختن اسراف مکن و در وقت روی شستن طیانچه بتوت بر روی مزن و در میان وضو سخن مکن و سه بار زیادت متوی یا چهارم نصیب شیطانست و مونساز در طهارت شیطان است که برایتان میخندد و او را و لهران گویند و بآبی که با آفتاب گرم کرده باشد طهارت مکن و از کوزه سفالینی طهارت کن نه از روئین که آن بتواضع نزدیکترست و در میان طهارت هیچ از ذکر هدای تعالی مباشی که در غیرست که طهارتی که با ذکر بود گناه را از اندامها بیرو و چون بی ذکر بود پیش از آن نبوذ که آب بوی رسد T

فصل

- چون جنابتی رسد از امتلا م یا از صحبت کردن، اول
 3 دست بشوی و هر جا که آلوده باشد پاک کن. آنگاه وضو کن
 چنان که گفته آمد. و پای تستی را تأخیر کن تا از غسل فارغ شوی.
 بعد از آن سه بار آب بر جانب راست و سه بار بر جانب چپ
 6 و سه بار بر میان سر بریز. و نیت رفع جنابت یا زدن باول
 غسل و همه اندامها را نیک بحال و هر جا که از پوست تن پوشیده باشد

۱/۶ A ۷۰۴ ب B ۸۸ T ۱۸ ب

- ۱ فصل A: آداب غسل BT ۲ جنابتی AT: جنابت B: اگر دن A: BT- ۱۱
 ۳ باشد A: بود شوی B: باشد از تن T ۱۱ وضو کن AT: آب دست کن B ۱۱ تأخیر کن
 A: تأخیر کن BT ۵ بعد از آن A: تا آب ضایع نشود و چون آب دست کردی B ۱
 تا آب ضایع نشود و چون وضو ساختی T ۱۱ آب AT: B- ۱۱ راست AT: + زن B ۱۱
 ۴ بریز A: BT- ۱۱ باؤل A: و باؤل B: در اوّل T ۱۱ غسل AB: + بگو نیت کردم جنابت
 بردارم از خود T ۱۱ و همه AT: جمله B ۱۱ نیک A: بدست BT ۱۱ جا که از پوست تن AT:
 کجا از تن B ۱۱ باشد A: است BT

۱- ص ۳۴/۹ فصل ... سنتها: رک. به نعت اسلام، کتاب الطهارة،

ص ۱۱۲-۱۲۵؛ به کیمیای سعادت، ص ۹۴؛ به بدایة الهدایة، ص ۲۵-۲۶؛ به اشیاء

علوم الدینی، ج ۱ ص ۳۶۶

آداب تیمم

اگر در سفر از یافتن آب عاجز آئی که طلب کرده باشی،
و اگر یابی از تشنگی بترسی، تو یا همراهان تو یا میان تو و آب
مانعی باشد، چون شیر یا دشمن یا آب ملک دیگری باشد،

۶/۷ A ۷۵۴ B ۱۸۸ آ ۱۹ ب

۱ اگر... و اگر یابی A: و اگر عاجز آئی از استعمال آب در
سفر پس از آن که طلب کنی و نیابی یا اگر بیابی B: اگر عاجز آئی
از بکار داشتن آب در سفر پس از آنکه آب طلب کنی و نیابی و اگر یابی T: ۱۱
۳ بترسی... باشد A: بترسی تو یا همراهان یا میان تو و آب منافی
بود چون سبغی و دشمن یا ملک دیگری بود B: خود و یا همراهان ترسی
و از آب مانع باشد چون سبغی یا دشمن یا آب ملک دیگری بود T:

۱- ص ۹/۳۶ آداب تیمم... تازه کن: رک. به نعت اسلام،
کتاب الطهاره، ص ۱۲۷-۱۵۰؛ به کیمیای سعادت، ص ۹۴-۹۵؛ به بدایة الهدایة،
ص ۲۶-۲۷؛ به اشیاء علوم البقیة، ج ۱، ص ۳۶۷

در شکن گوشت آب بوی رسان . و اگر موی اندک بود و اگر بسیار آب
برهمنی و بی مویرها باید رسانید . و دست از عورت نگاه دار تا طهارت

تکند . آنگاه پای بتوی . و ازین جمله آنچه واجب است دو چیز بود . یکی

3

نیت کردن که جنابت از خود برمی دارم و نماز برهنه مباح میکنم . و دوم

بجمله تن آب رسانیدن . و در وضو شستن چیز واجب است : ۱ نیت ۲ روی

شستن ۳ دست تا آرنج شستن ۴ مسح کردن ۵ هر چه پای تا کعب شستن ۶ ترتیب

6

نگاه داشتن . هر چه غیر اینست همه شست . اما فضل وی بسیار است و ثواب

آن بی شمار . و دست داشتن از آن زیانی عظیم دارد ؛ بلکه اصل فریضه بدان

تمام شود و نقصان فریضه در نتوان یافت الا که به شترها .

۱/۶ A ۷۵۴ ب ۸۸۸ T ۱۹ T

۱ در شکن ... شترها A : در شکن آب را بوی رسان و آب باصل همه مویرها برسان اگر موی

اندک بود و بسیار و دست از عورت نگاه دار تا طهارت تباه نشود و واجب ازین جمله دو چیز است نیت

و جمله پوست اندامها شستن و هر دو دست و مسح سر آن قدر که بود و هر دو پای شستن و نیت و ترتیب

نگاه داشتن دیگر همه شست است لیکن وضو و بزرگت و ثواب وی بسیار اما نیت از زمان کار است

بلکه اصل فریضه بدان تمام شود و نقصان فریضه بنسبت آن در یافت الا بگزاردن شترها B :

در شکن گوشت آب بوی رسان و آب برهنه مویرها برسان اگر موی اندک باشد و اگر بسیار و دست

از عورت نگاه دار تا وضو تکند و واجب ازین دو چیز پیش نیت کردن و آب بجممله پوست

بدن رسانیدن و وضو واجب شستن نیز است نیت کردن و روی شستن و هر دو دست شستن و مسح سر

کشیدن آن قدر که بود و هر دو پای شستن و ترتیب نگاه داشتن دیگر همه شست است لیکن فضل

وی بزرگت و ثواب آن بسیار است و دست بلا شستن آن زیان کار است بلکه اصل فریضه بدان

تمام شود که نقصان فریضه ندارد نتوان کرد و الا بشترها T

و دستوری نمی دهد یا نمی فرودند، یا همراهی برتن است که از آن آب رسانیدن
 بیم بود، صبر کن تا وقت نماز فریضه در آید، آنگاه خاک پاک نرم طلب
 کن و هر دو کف بروی زن و انگشتان هر دو دست برهم باز نه و نیت استیامت
 نماز کن. و روی خود را بدان دو کف کرد آلوده مسح کن؛ چنان که خاک برهمه روی
 رسد. اگر باصل صوی نرسد روا باشد. اگر انگشتی در انگشت داری بیرون کن،
 و انگشتان هر دو دست کشاده کن، و یکبار دیگر بر خاک زن و تا با رنج بدان مسح کن،
 چنان که برهمه برسد. پس هر دو دست بیکدگر مال، و میان انگشتان خالاک کن
 و برهم در مال. و بدینی تیمم یک فریضه کن. و چندان که خواهی ششها بکن. و اگر
 فریضه دیگر خواهی کرد تیمم تازه کن.

3

6

۱/۷ A ۷۵۵ B ۸۸ T ۱۹ ب

۱ یا همراهی... تازه کن A: اندامهای گران تر از آن که بهای وی است یا همراهی بود برتن تو که از استعمال آن بیم
 هلاک بود یا هلاقی اندامی از اندامها صبر کن تا وقت فرضی اندر آید آنگاه خاک پاک نرم طلب کن و هر دو کف فروشی بروی زن
 انگشتان دست هم باز نهاده دار و نیت استیامت کن و صوی را بدان دو کف کرد آلوده یک بار مسح کن چنانکه خاک برهمه روی تو رسد
 و شاید اگر باصل صوی نرسد و انگشتی بیرون کن و انگشتان کشاده کن و یکبار دیگر دست بر خاک زن و هر دو دست را و رنج را بدان مسح کن
 میخوای شستنی گزار و چون فریضه دیگر خواهی گزاردن تیمم باز تازه کن B: مگر بهای گران تر از آنکه بهای وی است در آن موضع
 یا برتن تو همراهی بود که آب بدان نتوانی رسانید که بیم هلاک تو باشد یا هلاکت اندامی از اندامهای تو صبر کن تا وقت فریضه
 در آید آنگاه خاک پاک فالصی نرم پیدا کن و هر دو کف دست بروی زن و انگشتان برهم باز نه و نیت استیامت نماز کن و در خود را
 بدان دو کف کرد آلوده یک بار مسح کن چنانکه خاک برهمه روی رسد و اگر باصل صوی نرسد شاید پس انگشتی بیرون کن
 و انگشتها کشاده دار و یکبار دیگر خاک زن و هر دو دست تا باز و بدان مسح کنی چنانکه گروهی برهمه رسد پس
 هر دو دست بیکدگر در مال و میان انگشتان خالاک کن و برهم در مال و بدینی یک تیمم فریضه و چنانکه خواهی شست
 بگذار و چون فریضه دیگر خواهی گزاردن تیمم باز تازه کن T

فصل

اندر آداب رفتن بمسجد

3 اندر آداب رفتن بمسجد بامداد چون طهارت کردی دو رکعت سنت

نماز بامداد در خانه بکن . اگر صبح در آمده باشی که رسول الله علیه السلام چنین کردی ، نگاه بمسجد رو ، و دست از نماز بجماعت باز مدار ،

6 خاصه نماز بامداد که نماز جماعت بیست و هفت درجه فضل دارد بر نماز تنها . و هر که دینی در دل وی قدری دارد به ترک چندینی

درجات نتواند گفت . و در راه مسجد آهسته رو و بگوی اللهم انی
9 اَسْئَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَبِحَقِّ مَمْنَانِي لَقَدْ آتَيْتُكَ يَا رَبِّ لَمْ أَفْرَحْ
بَطِيرًا وَلَا أَشْرًا وَلَا رِيَاءًا وَلَا سَمْعَةً قَرِيبَةً وَإِنِّي أَسْئَلُكَ

۱/۸ A ۷۰۰ B ۸۸ ب ۲۰ T ب

۱ فصل ۸ : BT- ۲ اندر : A BT- ۳ بامداد A BT- ۴ اگر دوی AB : فارغ
خدای T ۱۱ دو رکعت ... در خانه AT : سنت نماز بامداد در خانه B ۱۱ بکن A : بگزارد BT ۱۱ 5 رو A : آملی
B : رود T ۱۱ و دست ... نماز A : و نماز جماعت هیچ همان خاصه نماز B : نماز جماعت دست مدار
خاصه نماز B ۱۱ ۶ تنها AT : + گزار B ۱۱ و هر که ... قدری AT : و اگر دینی خدای تعالی بنزد کسی
قدر B ۱۱ چندینی ... گفت A : چنین سود نتواند گفت B : چنین سود نکنند T ۱۱ 9 و بحق ...
الیک AT : - B ۱۱ فانی A : - B ۱۱ بطر و لیا ترا A : تَرًّا وَدَبَطْرًا T : أَشْرًا وَدَبَطْرًا B :
۱- ص ۴۳/۸ فصل ... کند : روک . به بدایة الهدایة ، ص ۲۷-۲۶

وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ وَأَسْأَلُكَ أَنْ تُنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي

إِنَّهُ لَدَيْغِفِرُ الذُّنُوبِ إِلَدَانْتِ . چون بدار مسجد رسیدی پای راست

3

در پیش دار و بگوی اللهم صل على محمد وعلى آل محمد اللهم اغفر لي

ذُنُوبِي وَاْفْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ . و اگر کسی بینی که در مسجد چیزی می فروشد

بگوی سوز مبارک ترا اندرین تجارت . و اگر کسی چیزی می جوید و منادی

6

می کند بگو باز میا باز لفرگز ، که سَوَّلَ اللهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

چنین فرموده است . چون در مسجد صدی منشین تا دو رکعت تحیت

مسجد کنی . و اگر سَتَّ در خانه نکرده باشی بعد از تحیت بکن . و بذر

9

و دعا متغول شو ، و هیچ کاری و غافل مباشی . و چون بانگ نماز

بشنوی درین حال ، و هر حال که باشی جز در نماز بحواب مؤذن متغول شو .

۱/۸ ۱۷۵۵ B T ۸۸ ب ۲۰ ب

۱ و اسئلك... من النار AT: B- II اِنَّهُ B: II قَاتَهُ B: II چون ... و بگوی A: آداب در مسجد در

آمدن تا وقت بر آمدن آفتاب چون در مسجد رسیدی اول پای راست در سجده و بگوئی B: آداب در مسجد چون

بدر مسجد رسیدی پای راست فراموشی دار و بگوی T: II محمد A: + و ببارك و سلم BT: II کسی A: + و BT: II که A:

- BT: II چیزی می فروشد AB: صح در مسجد T: II مباد A: سود مکنیا BT: II اندرین AB: در T: II کسی A: - BT: II می جوید

..... رسول الله A: می فرد منیع کن و اگر چیزی کم کرده باشد وی جوید بگو که باز میا پایا که رسول الله B: باز جوید

و منادی می کند بگو باز میا پایا که رسول الله T: II الصلاة والسلام A: التمس B: و سلم T: II 7 چنین ...

است A: چنین گفت و چنین فرموده مسجد برای این است B: چنین فرموده است و گفت مسجد نه برای این

است T: II شدی A: AT: استوی B: II رکعت AB: نماز T: II نکنی AB: مگذارای T: II در خانه A: - BT: II

نکرده AB: نگذارده T: II بعد ... مباشی A: بکن که این بجای تحیت باشد چون سلام دادی نیت اعتکاف

کن و بدعا و بذر متغول شود و هیچ غافل و بیچاره مباشی B: بگذار که آن بجای تحیت نیت بایستند و چون

سلام دادی از نیت اعتکاف کن و بذر و دعا متغول شو و هیچ غافل و بیچاره مباشی T: II و بشنوی A: شنوی BT: II

درین حال AT: در حال B: هر حال A: هر جا B: هر حالتی T: جز در نماز AT: - B:

ولهان می گوی که او می گوید، و چون بختی علی الصلاة سید، بگویی لَمَوْلٍ وَلَدٍ
 قُوَّةَ إِلَهِ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، و چون الصلاة خیر من النوم گوید بگوید که صدقت
 دَرَرْتُ. و چون اقامت سنوی لهان می گوی، و چون قد قامت الصلاة گوید،

3

بگویی که اقامت الله و ادامتها مادامت السموات و الارض اللهم اني اشكك عند
 حضرت صلواتك و اصوات دعائك و اذبار ليك و اقبال نهارك
 ان تؤتي محمدًا الوصيَّةَ و الفضيلة و ابعته المأمور الذي
 و بعدته. و اگر بانگ نماز بشنوی و تو در نماز باشی چون سلام باز

6

دهی جواب بانگ نماز بده. و چون امام در نماز ایستاده باشد، جز

9

بفرضها بر هیچ چیز دیگر متغول متو. و چون فریضه را سلام دادی بگویی اللهم
 صل على محمد و على آل محمد و سلم اللهم انت السلام و منك السلام و اليك

يعود السلام هيتنا ربنا بالسلام و اذ غلبنا دار السلام برحمتك يا ذا الجلال

۷۸ A ۷۰۰ B ۸۸ T ۲۱ B

- ۱ و لهان ... می گوید A: و همچنانک می میگوید تو میگوید B: و همانکه مؤذن می گوید تو میگوید IT
- 3 و چون ... می گوی A: و چون متی علی الفلاح گوید بگویی ما شاء الله كان و عالم جاهل یکن B: و چون قامت
 سنوی لهان میگو IT الصلاة AT: - B 4 و اذ رضی AB: + و چون مؤذن فارغ شد بگویی T اللهم
 ... و الفضيلة AT: - B 6 و الفضيلة A: + و الدرجة و الرفیعة T: - B ۷ و ابعته ... المأمور AT: -
 B ۸ النی بعدته A: و الذی وعدته T: - B ۷ و اگر بانگ ... نماز بده A: و چون بانگ نماز سنوی در نماز باشی
 جواب مگویی چون از نماز فارغ شوی آنرا تدارک کنی B: و اگر بانگ نماز سنوی در نماز باشی چون سلام دهی جواب
 را تدارک کن و جمله باز گوی اما T 9 و فریضها A: بفرضه B ۱۱ بر هیچ چیز AB: - T ۱۲ دیگر A: - BT ۱۳ فریضه را A:
 از فریضه B: - T ۱۴ دادی AB: دهی T ۱۵ صل ... صحیح AB: - T ۱۶ و سلم A: - BT ۱۷ يعود AT: بر جمع B بر جمع
 A: تبارکت T: - B

وَالْبِرَّامِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الدُّعَاءِ الْعَلِيِّ الْوَلِيَّابِ لِذِيهِ إِدَالَةُ اللَّهِ وَهُدَاهُ لِدَشْرِيكَ لَهُ
 لَهُ الْمَلِكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ هَوْنٌ لَدَيْمُوتٍ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ. لِذِيهِ إِدَالَةُ اللَّهِ أَهْلُ النَّعْمَةِ وَالْفَضْلِ وَالنَّيِّبِ الْحَسَنِ لِذِيهِ إِدَالَةُ اللَّهِ وَلَا نَعْبُدُ
 إِلَّا إِيَّاهُ وَمُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ. پس این دعا بگوی که رسول علیه

3

الصلاة والسلام كلمات آزاها مع فوائدہ است. وعائتہ راضی اللہ عنہا

يَا مَوْفِتُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَامِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ
 أَعْلَمْ وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ
 وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ أَسْأَلُكَ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ مُحَمَّدٌ صَلَّى

6

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ مَا وَصَّيْتَ لِي مِنْ أَمْرِ فَأَجْعَلْ عَاقِبَتَهُ رَشَدًا رِفْعَةً

9

يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. پس این دعا بگوی که رسول اللہ صلی علیہ وسلم فاطمة راضی

عنہا وصیت فرمودہ است. يَا مَوْفِي يَا قَبِيضُ يَا رَفْعَتِي لَدُنِّي تَكَلِّمِي إِلَى نَفْسِي

1/8 A 700 B 24 T 189 B

1 سبحان... العلي A: سبحان بقی الاعلی الکبیر T: - B: لِذِيهِ إِدَالَةُ اللَّهِ... الْوَلِيَّابِ AT: - B: 4
 4 پس AB: - T: 11 دعا AT: + را B: 11 بگوی AB: - T: 5 علیه الصلاة والسلام A: صلّ الله عليه وسلم BT: 11 كلمات
 جامع A: این دعا را كلمات کامل و جامع B: كلمات ویرا جامع کامل T: 11 من غیر A: من الخیر BT: 11 وآجله
 A: وآجله قليلة وكثيره B: - T: 11 وما لم أعلم AB: + واعوذ بك من التركله عابله وآجله ما علمت منه وما
 لم أعلم T: 17 أسئلك AT: + من B: 11 أو AB: 8 وما قَرَّبَ إِلَيْهَا A: وما قَرَّبَ T: - B: 11 ما أسئلك
 عبدك A: ما سَأَلَكَ من عبدك T: - B: 11 اللَّهُمَّ... يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ A: واستعينان مما استعاذان
 منه عبدك ونبيك محمد صلي الله عليه وسلم T: - B: 11 10 پس... است A: - B: 10/40 - پس... وتتم تسليمًا كثيرًا دائمًا أبدًا T

طَرْفَةً عَيْنٍ وَأَصْلَحَ لِي تَأْنِي . پس دعای عیسی علیه السلام بخوان:
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَطِيحُ دَفْعَ مَا أكرهُ وَلَا أَمْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْهُو
 3 وَأَصْبَحَ الدُّمُرُ بِيَدِ غَيْرِي وَأَصْبَحْتُ مُرْتَبِنًا بِعَمَلِي فَلَا فُقِيرٌ أَفْقَرُ مِنِّي اللَّهُمَّ
 لَا تُجِمِّتْ بِي عَدُوِّي وَلَا تُكْرِئْنِي صِدِّيقِي وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا كَبْرَ لِحْمِي
 وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي . پس بذكر متغول باشی تا آفتاب
 6 برآید . وی باید که کارتوا از چهار ورد بیرون نبود :

(۲/۸) ۱ دعای ۲ تسبیح ۳ قرآن خواندن ۴ تفکر که در
 گناهان گذشته اندیشه کنی و در تقصیر که در فرمانهای حق تعالی
 9 کرده باشی و بدان مستحق و مستجاب عذاب شده باشی . اگر
 بتدارک متغول نشوی ، بر در اندیشه آن باشی که رضای حق
 تعالی بدست آری و هر چه که از تو ممکن بود در آن روز بجای آری ،

۲/۸ A ۷۵۶A B ۱۸۹A

۱ شأنی A: + کله B || پس ... افقر منی A: - B || ۴ ولد توفی صدیقی A: ولد
 تجعل مصیبتی B || ۵ پس ... باشی A: باز دعائی که یاد گرفته نباشی و روی تو بود بخوان و باید که B ||
 6 برآید A: بر آمدن B || وی باید که A: - B || 7 ا : یکی B || ۸ : دیگری B || تسبیح A: + و ذکر B || ۹ :
 و دیگر B || ۱۰ : و چهارم B || تفکر که A: تفکر کردن B || گذشته ... تقصیر که A: بسیار نمود و اندیشه
 در تقصیرهای نمود B || حق تعالی ... باشی A: خدای عز و جل که B || ۱۱ : و مستجاب A: - B || عذاب A: +
 و عتاب B || اگر A: - B || بتدارک A: + آن B || نشوی A: نشوی B || بر ... بجای آری A: و اندیشه
 کنی که هر چیزی که ممکن است که از طاعت آن روز از تو در وجود آید بکن B

وازهربه بدان مستجب عقوبت شوی ازان هذر کن . وعزم کن که امروز
جز بطاعت حق تعالی متغول نشوی . و کرد هیچ گناه و معصیت نکردی .
3 و مهم بزرگتر آنکه در نزدیکی اجل تفکر کنی که بی شک آمد نیست . اگر
برسد و تراناسافته یابد ، هیچ مهلت ندهد و همت تو هیچ سود ندارد .

چنان باید که هر بامداده کلمه عادت کنی ؛ هر یکی ده بار :

66 (۳/۸) ۱ لَدَالَةِ اللَّهِ وَهَدَاهُ لَشَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَالْحَمْدُ يُحْيِي

وَيُحْيِي وَهُوَ هُوَ دَائِمٌ قَائِمٌ بَاقِيٌ لَدَيْمُوتٌ وَلَدَيْمُوتٌ أَبَدًا بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲ لَدَالَةِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْحَقِّ الْمُبِينِ ۳ لَدَالَةِ
اللَّهِ الْوَاهِدِ الْقَرَّبِ ۴ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزِ
الْغَفَّارِ ۵ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَدَالَةِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ۶ وَلَد
هُوَ وَلَدٌ قُوَّةِ اللَّهِ الْعَظِيمِ ۷ سُبْحَانَ قُدْسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ۸
سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ الْعَظِيمِ ۹ اسْتَغْفِرُ اللَّهُ الْعَظِيمَ الَّذِي

۲-۳ ۷۵۶ B آ ۱۸۹ B

- 1 عقوبت شوی A: عقوبت خواهی B: ازان A: عزم A: + درست B
- 2 تعالی A: - B: نشوی A: نتوم B: و کرد A: و کرد B: گناه A: - B: و معصیت نکردی A:
- معصیت نکردم B: 3 و مهم ... آنکه A: و مهم ترین اندیشها آنکه B: بی شک ... اگر برسد A:
- ممکن است که نزدیک رسیده باشد و اگر فرزند رسد B: 4 تو A: - B: ندارد A: + و B: 5 کلمه A:
- + گفتی B: ۸ کنی A: داری B: هر یکی ... یار A: ۱ یکی B: ۶ الملك ... و ... تا انجامه و هو B:
- ۸ ۲ ۸: و دوام B: ۳ A: سوم B: ۴ ۱۰ A: هر بار B: ۵ A: بیستم B: ۶ A: ششم B:
- 12 ۷ A: هفتم B

لَدَالِهِ الدُّعَا الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ ۸ اللَّهُمَّ لَدَمَا نَعِ بِمَا أَعْطَيْتَ
 وَلَدًا مُعْطَىٰ بِمَا مَنَعْتَ وَلَدِي نَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ ۹ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ
 وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ ۱۰ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الدُّرُضِ 3
 وَلَدِي فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّجِيعُ الْعَلِيمُ . این کلمات هر یکی ده بار یا هفت
 بگوید، و این کمترین بود تا صد بار باشد . و بر این وردها ملزم می باش
 هر یامدای . و هیچ سخن مگوئی تا آفتاب بر نیاید، که در خبر است که 6
 بذكر مشغول بودن سخن ناگفتن تا آفتاب بر آید فاضلتر از آنکه هشت
 بنده را از فرزندان اسماعیل علیه السلام آزاد کند .

۲/۸ ۷۵۶A ب ۲۸۹B

۱ واسئله التوبة A؛ واتوب اليه B ۸ ۸؛ هشتم B ۲ منعنت A؛ +
 ولد را دما قصيت B ۱۱ ۹۹؛ - B ۱۰ ۳۱۰؛ دهم B ۱۱ ۴ هر یکی ... بگوید A؛ هر یکی را
 صد بار بگوید یا هفتاد بار یا ده بار B ۱۱ ۵ کمترین بود A؛ کمتر باشد B ۱۱ تا A؛ +
 جمله B باشد؛ شود B ۱۱ و بر A؛ - B ۱۱ می A؛ - B ۱۱ ۶ یا مدای ... مگوئی A؛ که هر روزی
 یا مداد و بگوئی و سخن مگوئی B ۱۱ بر نیاید A؛ بر آمدن B ۱۱ ۷ بودن A؛ سخن B ۱۱ آفتاب
 بر آید A؛ بر آمدن آفتاب B ۱۱ فاضلتر A؛ + است B ۱۱ ۸ بنده را ... کند A؛ بنده را
 بندگان اولاد اسماعیل آزاد کنی والله اعلم B

آداب وقت برآمدن افتاب

پس چون آفتاب برآمد، و یک نیزه بالا گرفت، دو رکعت نماز

بکند تا این وقت مکروه بود از وقت آفتاب برآمدن. پس چون مقدار

چهار یکی از روز بگذشت نماز چاشت بکن. دو رکعت یا چهار رکعت

یا هفت رکعت یا دوازده رکعت که پیش ازین نیامده است، هر دو

رکعتی سلامی؛ و تا نماز پیشین هیچ نماز نیامده است. و اوقات

دیگر از بامداد تا وقت زوال جز بخیراتی که دستگیر تو باشد صرف مکن.

و آن خیرات، بر چهار درجه است: ۱ درجه فاضلتر طلب علم نه شرعی

که مردمان آنرا علم گویند بلکه علمی دستگیر و سودمند باشد که رسول

الله صلی الله علیه و سلم فرموده است: "نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَدَيْنَفَعُ" و علم نافع آن

بود که همه خدای تعالی در دل تو زیاده کند و چشم دل تو روشن کند تا عیب

۱/۹ ۷۵۶ ب ۸۹ ب

۱ آداب: ۸؛ + از ۱۱ ب آفتاب: ۸؛ + تا وقت زوال ۱۱ ب ۲ چون: ۸؛ و چون ۱۱ ب

و یک: ۸؛ یک ۱۱ ب ۳ بکند: ۸؛ بگزار که ۱۱ ب وقت: ۸؛ + نماز ۱۱ ب بود: ۸؛ است ۱۱ ب از وقت.....

پس: ۸؛ - ۱۱ ب مقدار: ۸؛ - ۱۱ ب ۴ بگذشت: ۸؛ رفت ۱۱ ب بکن: ۸؛ بگذار د ۱۱ ب رکعت: ۸؛ - ۱۱ ب رکعت

.... است: ۸؛ - ۱۱ ب هر: ۸؛ و بهر ۱۱ ب ۶ سلامی: ۸؛ سلام می ده ۱۱ ب و تا نماز..... است: ۸؛ - ۱۱ ب

۷ باشد... مکن: ۸؛ بود باضرت صرف مکن ۱۱ ب ۸ درجه: ۸؛ درجه اول که ۱۱ ب فاضلتر: ۸؛ +

است ۱۱ ب علم: ۸؛ است ۱۱ ب و گویند.... علمی: ۸؛ خوانند لیکن علم ۱۱ ب باشد: ۸؛ - ۱۱ ب ۱۰ الله... الله: ۸؛ - ۱۱ ب

وسلم: ۸؛ (السلام) ۱۱ ب فرموده: ۸؛ گفته ۱۱ ب نعوذ: ۸؛ اعوذ ۱۱ ب که... تعالی: ۸؛ که از من خدای ۱۱ ب روشن: ۸؛ کشاده ۱۱ ب

۱۰ نعوذ... لا ینفع: ۸؛ انی اعوذ بک من علم لا ینفع Concordance of Wensinck ج ۲ ص ۳۳۴

۱- ص ۱/۹۷ آداب وقت... بود: ۸؛ بک. به بلیة الهدایة ص ۶۱-۶۲؛ به امیاء

علوم البیة، ج ۱ ص ۱۳-۲۲۱ (کتاب العلم)

- صفات خود به بینی و تقصیر خود در صلعت بدانی . و نیز نافع آن بود
 که دنیا بر دل تو سرد کند و رغبت تو در آخرت صادق کند، و دیده ترا
 3 بیناگرداند تا ظاهر و باطن خود بشناسی . و بظاهر علم و عمل غره نتوی
 بلك باخلاصی و نیت درست طلب کنی . و هر قدر علم که دانی بدان عمل کنی
 و مشغول آن شوی . و خلق را بدان راه نمائی که عیسی علیه السلام همین
 6 می گوید: هر که این راه بداند و بدان برود و خلق را بدان دعوت کند
 ویرا در ملکوت آسمان عظیم خوانند . و اگر ازین فارغ شوی و از اوقات
 تو چیزی برآید، و اگر علم فقه بخوانی تا مردمان را در واقعه که افتد فتوی
 9 دهی، این نیز فروضی کفایت است؛ و فضل آن بزرگت؛ بدو شرط: یکی
 آنکه از فرضی عین برداشته باشی و علم این کتاب اقل حاصل کرده باشی
 و بکار داشته، دیگر آنکه نیت تو از طلب علم جاه و قبول و کب مال نباشد،

۱/۹ A ۷۵۷ B آ ۸۹ ب

۱ خود به A: هوشی B ۱۱ و نیز نافع A: دیگر علم نافع B ۱۱ 2 دنیا A: + را B ۱۱ کند A:
 گرداند B ۱۱ و دیده A: + دل B ۱۱ 3 بیناگرداند... و بظاهر A: بینا کند تا بظاهر B ۱۱ 4 و هر قدر...
 آن شوی A: ویدین علم که درین کتاب است و در کیمیای سعادت سعادت مشغول شوی و بدار
 کار کنی B ۱۱ 5 علیه السلام A: صلوات الله علیه B ۱۱ 6 و بدان A: - B ۱۱ بدان A: بذكر B ۱۱ 7 آسمان A:
 آسمانها B ۱۱ و اگر... شوی A: دازین بیداری B ۱۱ و از A: - B ۱۱ 8 برآید و اگر A: زیادت آید آنگاه از B ۱۱ بخوانی A:
 رضوانی B ۱۱ تا مردمان... فتوی A: تا واقعهای قرمان ایستاد ترا فتوی B ۱۱ 9 فروضی... است A: از فرضی
 کفایت بود B ۱۱ بزرگت A: + لیکن B ۱۱ ۱۱ و قبول A: + خلق B

بلك قصد تو آن بود که نزدیک حق تعالی ترا درجهٔ علما و منزلت
بزرگان حاصل شود در آخرت و بتو آن برسی.

(۲/۹) بیشتر خلق آن باشند که شیطان لعین ایشانرا در طلب علم

3

کند و گوید که قصد و اندیشهٔ تو آنست که برای حق تعالی می خوانی. و حق

تعالی از سر دل میداند که مقصود وی قبول خلقت و این نظری

عظیم دارد. درجهٔ ۳ آنکه قوت علم نداری ولیکن باوراد و عبادت مشغول

6

شوی. نماز بسیار و قرآن خواندن و تسبیح کردن و این درجهٔ پارسایانست

و تو با این نیز بزرگت. درجهٔ ۳ آنکه بکاری مشغول شوی که رامت

مسلمانان باشد و فلقی بدان آسوده باشند، چون خدمت صوفیان

9

و اهل علم یا عبادت بیمار و تسبیح جنازه که این همه عبادتست و سبب

۱/۹ ۷۵۷۸ B آ ۹۰

۱ بود: A؛ باشد: B || نزدیک... برسی: A؛ نزد خدای تعالی قریب درجهٔ و میراث علما یابی

و در آخرت بتو آن برسی: B || 3 باشند: A؛ بود: B || شیطان... کند: A؛ شیطان به تلبیس در علم کند: B ||

با که: A؛ - B || تو آنست: A؛ - B || می خوانی: A؛ می آموزی: B || و حق: A؛ و یزد: B || دل: A؛ + و: B ||

مقصود وی: A؛ مقصودش: B || فطری... دارد: A؛ فطر بزرگت: B || ۳: A؛ دوم: B || ولیکن: A؛ - B ||

۴ شوی: A؛ + چون: B || این نیز: A؛ این بس: B || ۳: A؛ سوم: B || که: A؛ + در وی: B || و باشد: A؛ بود: B ||

باشند: A؛ شوند: B || صوفیان: A؛ + و در ویشان: B || ۱۰ علم: A؛ + بتی و عال: B || بیمار: A؛ بیماران: B

جنازه: A؛ جنازها: B || که: A؛ - B || عبادتست: A؛ + و همه: B

- راحت خلقت و ثواب این از عبادتی که در آن عبادت کسی را راحتی
 نرسد زیاد است درجه ۴ آنکه ازین هر سه هیچ چیز از تو نیاید بکس
 3 و تجارت مشغول شوی و کفایت خود و عیال خود حاصل کنی آن نیز چون
 شرط شرع نگاه داری و از وجه ملال بدست آری و نیت توان بود که
 رنج خود از مسلمانان برمی داری و عیال تو آرزو مند و محتاج خلق
 6 نباشند، بجهت عبادت و ثواب آن نیز بزرگ است، اما هر چه
 ازین چهار بگذرد چون لهر و غفلت و کارهای بی فائده،
 همه ضائع کردن عمرت و سب فرانت، و اگر والعیاذ بالله
 9 کرد معصیتی کردی یا بکاری که در آن رنج مسلمانان بود، این
 خود سب هلاک بود.

۲/۹ A ۷۵۷ B آ ۹۰

۱ است: A - B این از A: + ثواب B آن A: وی B عبادت A: - B 2 نرسد A:
 نباشد B ۴ A: چهارم B نیاید A: + التذکک B 3 آن A: آینه B 4 نگاه داری A: در وی بگذرد
 B ۱۱ وجه A: - B ملال بدست آری و نیت A: ملال کسب کنی مقصود B 5 خود A: خویش B
 بری داری A: بر داری B آرزو مند A: نیاز مند B و محتاج A: - B 6 نباشد A: + این نیز B
 آن A: این B 7 بگذرد A: گذشت B 9 کرد A: - B کردی A: مشغول باشی B ۱۰ بود A: باشد B

فصل

بدانکه در تجارت آفرت از سه مال مالی نیست:

3

یا بر سودست یا بر زیان یا بر سر هر که بر طاعتت از معصیت
دورست. و هر که ازین هر دو مقصرت بر زیانت. اگر بطلب
سود متغول یعنی باری بطلب زیان متغول متو. چون سود

6

بدست نمی توانی آورد سرمایه ببادمده. و همچنین آدمی در خلق
بر سه حالت:

(۶۱۰) یا سب راحت خلقت، و بدان مانند فرشتگانست

9

یا سب رنج خلق و بدان مانند مار و کژدمست؛ یا کیت که راحت

نمیرسد از وی و رنج نیز لهم نمیرسد. این شخصی همچون مردگانست.

۱/۲۱۰ A ۷۵۷ B آ ۹۰

۱ فصل بدانکه A: و گویند باز رگانی B ۱۱۲ در تجارت آفرت سه مال

مالی نیست B ۱۱۳ یا بر سربر A: یا بر سر B ۱۱۴ بر طاعتت A: بر طاعت منغول است B ۱۱۵ و هر که

هر دو A: بر سودست و هر که در طاعت B ۱۱۶ اگر A: + چنانکه B ۱۱۷ باری ... ببادمده A: آن چه بدکن که سربر

بجی و مذر از آن که سرمایه خود بر زیان آری B ۱۱۸ آدمی A: بنده B ۱۱۹ خلقت A: ایشانست B ۱۲۰

و بدان A: و وی بران B ۱۲۱ و خلق و بدان A: و وی B ۱۲۲ یا کیت ... مردگانست A: و بدان و یا کسی

را از وی رنج نیست و راحت نی و وی مانند مردگانست B

اگر مانند فرشتگان نباشی میردکن که مانند مار و کژدم نباشی.

3

باری مانند مردگان باشی و هیچ خود از خلق باز داری؟ و وقت خود را

ضایع کنی، و هیچ وقت بیکار نباشی در دین یا در دنیا، که آن ترا در کار

دینی پاری دهد اگر در میان مردم خود را از معصیت نگاه نمی توانی

داشت، آن اولیتر که تنها زندگانی کنی و با کسی نیامیزی.

6

(۳/۱۰) پس اگر در زاویه از وسوسه و اندیشه یراکنده

خالق نباشد، و پیوسته بذكر حق تعالی متغول نتوانی بود، و بخواندن

قرآن و ذكر حق تعالی وسوسه از خود دور نمی توان کرد، آن بهتر که پیوسته

9

مفتحه باشی؛ که جواب سنت سلامت. اگر چه سبب غنیمت نیست،

و چون سود نمی توانی کرد باری از زبان هذر کنی. و بجنب تا بر آمده باشی

و به نفس که زنده باشد که زندگانی او برابر مردگان بود.

۳/۱۰ A ۷۵۷ ب B ۹۰ پ

۱ اگر A: + نتوانی که B: باشی A: باشی B: که A: تا B: || مار و کژدم... مردگان A:

دردگان نباشی لیکن مانند مردگان B: ۲ خود A: خویش B: و وقت... نیامیزی A: و میردکن تا عرضات

کننده نباشی و در هیچ وقت بکاری متغول نباشی که از آن منفعت دینی نباشد یا منفعت دنیا

نباشد که آن پاری کر تو باشد در دین و اگر چنانکه یا محال است مردمان خویش از معاصی نگاه نمی

داری و نتوانی داشت اولیتر آن بود که طریق عزت افتار کنی و در زاویه بنشین و با کسی نیامیزی B:

7 و پیوسته A: - B: بذكر حق A: و بذكر خدای B: تعالی A: + و رد و ام B: بود... حق تعالی A:

بودن و باراد و عبادت و قرآ خواندن B: 8 پیوسته مفتحه A: بیشتر اوقات مفتحه B: و سنت A: سبب B:

۱۰ و چون A: و خود B: باری از زبان A: و کتی از آن نبود که از زبان B: برابر مرده A: یا مرده برابر B: باشی

... بود A: باشی و بیک نفس همت باشی که نیکوتری احوال تو آن بود که با مرده برابر باشی B

آداب ساز کردن نمازها

آداب ساز کردن نمازها باید که پیش از زوال ساعتی قیلوله

3 کنی، نماز شب بقیلوله توان کرد؛ چنانکه روزه بجز خوردن و قیلوله

روزی بیدارنی شب هم چنان بود که سحری روزه. چون از قیلوله

بیدار شدی باید که پیش از وقت نماز بپوشی طهارت کرد باشی. و چون

6 در مسجد شدی دو رکعت تحیت مسجد بکن و یا آنکه نماز را منتظر باشی

و جواب مؤذن باز ده. آنگاه پیش از فریضه چهار رکعت سنت بکن

که رسول الله صلی الله علیه و سلم چنین فرموده است. و گفت درین

9 وقت درهای آسمان گشاده باشد. نماز در از ترکن تا عمل تو با آسمان

برند. و در فرست که هر که این چهار رکعت نماز بکند و رکوع و سجود وی

۱/۱۱ A von B ۹۰ ب

2 ساز کردن A؛ شناختن B؛ نمازها A؛ + دیکر B پیش ... منتظر باشی A؛

پیش از زوال نماز بپوشی را سازی و پیش از وی قیلوله کنی. روزه از برای بیداری شب و آن

همچون سحر باشد که بخوری از برای روزه روز بپرد کن تا بیدار شوی و طهارت کنی پیش از زوال

و وقت زوال بمسجد حاضر شوی و تحیت مسجد بکنی و مؤذن را منتظر باشی B ۷ مؤذن ... ده A؛

مؤذن را بدهی B ۱۱ سنت بکن A؛ نماز بکن B ۱۱ صلی ... درین A؛ علیه الصلوة و التحیت این چهار

رکعت را در کزای گفتی این B ۱۱ و نماز ... کن تا A؛ خواهی که B ۱۰ نماز A؛ + B ۱۱ وی A؛ B ۶

۱- ص ۸/۵۹ آداب ... و آسوده؛ رکن. به کیمیای سعادت ص ۹۸-۹۱۱

به بدایة الهدیة ص ۶۶-۵۵؛ به اشیاء علوم الیوم ج ۱ ص ۳۹۵-۴۱۶

تمام بجای آرزو، هفتاد هزار فریفته یا وی نماز می کنند، و او را استغفار کنند تا شب. پس آنگاه نماز فریضه بکن با امام، و دو رکعت پس از

3

فریضه بکن و تا نماز دیگر به هیچ دیگر مشغول متو، اللہ یا مو فتن عالم، یا خواندن قرآن، یا یاری دادن مسلمانان، یا کسب کردن هلال که بدان

کفایت تو و عیال تو بود. و چون مؤذن بانگ نماز دیگر بگفت جبراً رکعت شست بکن که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده است که خدای تعالی

6

بر آنکی رحمت کناد که این جبراً رکعت نماز بکند. پس جبراً کن تا دعای او بر همت ترا در پاید. و پس از نماز دیگر به هیچ مشغول متو اللهم باین

9

که گفته آمد. اگر سعادت آفرت طلبی کنی، باید که به هیچ وقت فارغ نباشی. بلکه هر وقتی را وردی جدا گانه داری، نه چنان که

کار تو گذشته باشد. اما در هر وقتی کاری کن تا هیچ بیکار نباشی که بکات اوقات بدید گردد.

۱/۱۱ B 708 A. 90 ب

۱ یا وی نماز: آن نماز را با وی B و او را: و او را B 2 پس A: نماز A - B

پس... بکن: پس از آن بکن B 3 اللہ: مگر B یا خواندن قرآن A یا یاری دادن مسلمانان B

3 یا کسب... فرموده است که A: یا دریات دنیای خویش بدان قدر که کفایت خویش و کفایت

عیال خویش بدان راست کنی پس از پیش از نماز دیگر جبراً رکعت نماز بکن، که رسول الله صلی الله

علیه و سلم گفت B 7، بر آنکی A رحمت کناد B بکند: بیارد B 8 او A: رسول علیه السلام

B دیگر A: نیز B به هیچ A: مشغول به هر دو B اللہ: مگر B اللهم: بهم B و طلبی کنی باید A:

می طلبی هیچ وقت باید B 10 فارغ A: غافل B نباشی: و بیطاری B هر A: بهر B جدا گانه

A: B کار تو: اوقات تو B اما در... کردد: تا چه اتفاق افتد در آن وقت هر چه

اتفاق افتد در آن کنی B

وهرکه نه پنین کند عمر ضائع کند. و سرمایه تو عمرت و باز رگانی آفرت
 بخر تو توان کرد. و بصادات ابدی بوی توان رسید. و هر نفسی از
 انفاسی بوهری نفیست که آنرا قیمت بدید نیست. و هر نفسی که

3

میرود باز نیاید. و چون احمقان مباشی که هر روز که برایتان

میگذرد و مال ایتان زیادت می شود بدان شادی شوند، و نمیدانند

که اگر مال زیادت می شود عمر عزیز کم می شود. زیادت مال در نقصان

6

عمر چه بدید آید. و عاقل شاذ نباشد از زیادت علم و عمل که اینی

دور رفیق باشند ترا در گور، و دو شمنه باشند در قیامت، در وقتی

که نه مال سود دارد و نه فرزند.

9

(۲/۱۱) پس چون آفتاب فرو شود جهر دکن تا بمجد

آمده باشی از پیش بذر و استغفار متغول شده باشی؛ که فصل

این وقت چون وقت آفتاب بر آمدن باشد. و حق تعالی مینفرماید

۲-۱/۱۱ ۷۵۱A ب ۹۱B آ

۱ وهرکه نه A؛ که هرکه B || عمر A؛ + تو B || است A؛ + و بی ترتیب B || و باز رگانی A؛

+ میکنی لیکن بهر وقتی شغلی باید معینی که بدد تو در افتد هر روز که برکت اوقات بدینی بدید آید
 و باز رگانی B || ۲ بخر تو A؛ بوی B || ابدی وی A؛ آفرت بدان B || ۳ انفاسی A؛ + تو B || بوهری... که

کوهرتوست که B || و هر نفسی... نیاید A؛ و اگر ضائع شود و ویرا بدد بدینی و هرگز باز نیاید B ||

۴ که A؛ - B || ۵ زیادت A؛ می افزاید B || می شود بدان A؛ - B || ۶ زیادت A؛ افزاید B عزیز A؛ - B ||

۶ زیادت... بدید آید A؛ زیاده شدن مال باکم شدن عمر چه قیمت دارد B || ۷ زیادت A؛ + شدن
 B || علم A؛ + و گزاردن B || رفیق A؛ + و B || ترا A؛ - B || و شمنه A؛ + و وی B || قیامت... فرزند A؛ آفرت

بدان وقت مال و فرزندان و اهل از وی باز کردند B || ۱۱ از پیشی A؛ پیش از آن B || بذر A؛ و بیبج B || باشی A؛ - B ||

۱۲ چون وقت A؛ + یا مدد است پیش از B || باشد A؛ - B || تعالی A؛ سبحانه B

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا (۱۳/۲۰) . و بوقت
 فرو شدن آفتاب و الشمس و صُحُوبًا (۱/۹۱) وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى (۱/۹۲)
 وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (۱/۱۱۳) وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (۱/۱۱۴) میخوان .

3

و باید که درین وقت در ذکر باشی و استغفار کنی. و چون بانگ نماز تمام
 بشنوی جواب مؤذن بآزده . وَأَنْظَاهُ بِكُورِ اللَّيْلِ إِنِّي أَسْئَلُكَ عِنْدَ
 إِقْبَالِ لَيْلِكَ وَإِدْبَارِ نَهَارِكَ وَأَصْوَابِ دُعَائِكَ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ
 وَالْفَضِيلَةَ وَالدرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَأَبْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ .
 (۳/۱۱) پس قامت را جواب بآزده و بنماز فریضه متغول شو.

6

پیش از آنکه سخن گوئی ، دو رکعت سنت بکن . و اگر چهار رکعت دیگر
 بکنی تا شش بود اولیتر . و در غیرست از رسول صلی الله علیه
 و سلم که هر که میان تمام و هفتتن دو رکعت نماز کند ، در هر رکعتی
 یکبار التَّحْمِيدُ (۱/۱) قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (۱/۱۰۹) و معوذتین بخواند ،

9

۱۱/۳ A ۷۵۸ B ۹۱ آ

۱ و بوقت A: و نزدیک B: فرو شدن A: ص آفتاب B: ۳ میخوان ... در ذکر A: ، بوقت
 بنانگ بوقت آفتاب فرو شدن در ذکر B: ۴ باشی A: تس و استغفار B: ۸ کنی A: - B: ۱۱ تمام A: - B: ۵ بآزده و آنگاه A:
 - B: ۶ و اصوات B: آت A: ان توتی B: ۱۱ الرفیعة و ابعتنه A: - B: ۸ قامت را جواب A:
 جواب قامت B: ۱۱ و بنماز A: - B: ۱۱ متغول شو: (امام بکرار B: ۱۱ و بکن A: کنی B: ۱۱ رکعت A: - B: ۱۰ تا شش
 اولیتر A: تا شش رکعت شود اولی باشد B: ۱۱ و در غیرست بخواند A: - B:

- خدای تعالی عزّ وجلّ در درس و نیم کر و چشم و گوش و دندان از وی بر دارد. و اگر توانی که معتکف شوی در مسجد تا نماز هفتن بکنی، و میان این دو نماز زنده داری فضل بزرگ باشد. و درین معنی اخبار بسیار آمده است 3
- و اینرا نَاشِئَةُ اللَّيْلِ (۷۷۳) خوانند، و صلوة الدّواین گویند که در غیرست که درین وقت نماز کردن کفارت گناه اول و آخر روز بود، و دیوان پاک کرداند از گناه. پس نماز هفتن بکن و از پس آن اگر ستّ چهار رکعت کنی نیکو بود. و آنگاه دو رکعت دیگر بکن از پس آن. و در وی الم تنزیل (۱۳۸) بخوان، و تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ (۱/۱۷) یا سورة یس، و هم در خان، که این روایت کرده اند از رسول الله صلی علیه و سلم. پس چهار رکعت دیگر بگزارتا از جمله نمازهای شب باشد. 9
- (۴/۱۱) و فضل این بزرگست پس ۹ رکعت و تر بکن بیک سلام، یا بدو سلام. و رسول الله صلی علیه و سلم درین ۹ رکعت سَبَّحَ اسْمُ (۷۸۷)

۴/۱۱ A ۷۸۹ B ۹۱ ب

۱ خدای... دارد: B - 2 شوی A: باشی B بکنی A: بیاشی B 3 داری... باشد: A دارد که در فضل B و درین... اخبار B این اخبار B 4 و اینرا A: و این وقت لا B خوانند A: گویند B 5 که درین... الم تنزیل: که نماز درین وقت اول روز را کفایت کند و آخر روز پاک کند چون بآنکه نماز هفتن بکنند اگر چهار رکعت نماز کنی پیش از فریضه نیکو باشد و میان هر یک بانگ نماز و قامت نماز ستّ است و گروهی نیز پیش از نماز شام دو رکعت ستّ کرده اند که در غیرست که دعای میان بانگ نماز و قامت رو نشود آنگاه فریضه کن و دو رکعت ستّ پس از آن بیار و در وی الم تنزیل B 8 بخوان... این روایت A: و تبارک بر خوان و یا هم الدعای که همچنین روایت B و الله صلی A: سلام B: التسمیه A: پس چهار رکعت باز چهار B 10 بگزارتا: بیار B شب... و فضل A: شب و زیادت از رابته محبوب بعد و فضل B: پس A: باز B بکن A: بیار B بیک... و سلام A: - B اسم A: ربك الدعای خواندی B

وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (۱۸۰۹) وَه بار قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱۱۲) ویکبار

معوذتین خوانده است. و از پس و ترسه بار این تسبیح بگوید؛

3

سبحانك الملك القدوس سبح قدوس رب الملائكة والروح ، كه ثواب

عظیم دارد. و اگر عزم نماز شب داری و ترا تأخیر کن تا آخر نماز شب.

6

و چون نماز فتن کردی بحديث و افسانه متغول متوکه فاتحه اعمال

باید که بهتر باشد. هر بذكر حق تعالی یا مطالعه کتاب مغفرت.

(۵/۱۱) و چون بخوای هفت جامه خواب روی بقبله باز افکن.

چنان که چون بدست راست خُبی روی تو بقبله باشد. هم بدان

9

وجه که در محدثی و درین وقت مرگ را در پیش خاطر آورد. و یاد

گور کن که خواب مانند مرگ بود و بیداری مانند عمر. و باغوذ بگوید چه

یونز اگر این خواب بیدار تنوی؟ و همچنین باید که مرگ را ساخته باشی و بر طهارت خبی.

۴/۱۱ ۵۹۸۷۵۹۸ آ ۹۱۸ ب

۱ و سه بار A-: B و یکبار... آخر نماز شب A: و اگر خواهی تا ز نماز زیادت گزاری و ترا تأخیر

کن تا با آخر نماز شب B: مشوا: + از بهر آن B: اعمال... متغول متو: اعمال بخیر بود و عذکره علم یا

بمطالعه کتاب یا بخیر منغول باشی؟ فاتحت بخیر بود B: 7 جامه خواب A-: B باز افکن.....

و همچنین باید که A: کن و بدست راست استغیب چنانک در گور خواب مانند صدمه را و یاد کن درین وقت

مرگ را که خواب مانند مرگ است و بیداری از خواب مانند عمر شاید که از پی خواب بر نخیزی

پس باید که B: خبی A: + و وصیت بنه داری و زیر بالش ببری و بر تو به خبی B

و عزم کن که اگر بیدار شوی باز سر معصیت نروی . و هر شفقت که
 به اهل انان توانی رسانید برسانی . که ناگاه بوز ترا در لحد بخوابانند تنها و بی
 3 مونس . و هیچ کس یار تو نبوذ مگر که عمل صالح . و جامه خواب نرم باز
 میفکن چنان که با برخواستن کاهل کردی از خوشی های . و بدان که
 خواب سبب ضایع شدن عمر تو است . در شبان روزی بیست و چهار ساعت
 6 است . و باید که خواب تو پیش از هفت ساعت نباشد . که اگر تصمت
 سال عمر تو نبوذ ، کفایت بوذ که بیست سال ضایع کرد باشی بخواب . و آن
 ثلث عمر بود . و چهار یکی که از اول عمر بگذرد . ضایع شده باشد .
 9 و باید که بخواب در شدن تو دل و جانست بیاز حق تعالی بود .
 (۷/۱۱) و پیش از هفتن آب مواب نراده باشی ، و عزم کنی که
بشب رضوی و یابیشی از صبح که هر رکعت نماز در شب کنی بوذ از گنجهای فیبر .

۷/۱۱ ب ۷۵۹ A ب ۹۲ B آ

۱ اگر A چون B باز A هیچ B از وی A نکنی B ناگاه بوذ ترا A : و بدانی که ترا چنین که
 هفته ناگاه B 2 و بی مونس شبان روز A : و بی کس هیچ یار با توانی مگر عمل تو و جامه نرم
 میفکن مر خواب را چنانکه بحیلت خود با خواب آری که خواب زندگی ترا باطل میکند و بی خائده فکر
 که بیداری تو وبال بود و خواب سبب سلامت بود و بدانکه روز و شب B 6 خواب تو نباشد A
 خواب تو روز و شب هفت ساعت پیش ببرد B 7 عمر ... بود A : عمر یابی پس بود B 8 کرد باشی
 عمر بود A : کنی و آن سه یک عمر تو بود که بیست سال ضایع کنی B 8 که از اول A : خود از اول B 11
 باشد A : است B 9 و باید ... نراده باشی A : و باید که بوقت هفتن آب طهارت و موان آماده
 نراده باشی B 11 و یابیشی از صبح A : - B 11 نماز A + که B 11 کنی بود A : کنی کنجیت B

وازين گنجها چندان که توانی بنه . روز در ماند که گنج دنیا آنروز هیچ

سوز ندارد . و چون بر بلور زمینی نهری بگویی بِاسْمِكَ وَضَعْتَ مِنِّي

وَبِاسْمِكَ أَرْفَعُهُ هَذِهِ نَفْسِي فَأَغْفِرْ لِي ذُنُوبِي اللَّهُمَّ قِنِّي عَذَابِكَ يَوْمَ

3

يَجْمَعُ وَعِبَادِكَ اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ آمِنًا وَأَمُوتُ وَأَعُودُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ مَا فِيهِ

شَرٌّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيئِهَا أَنْتَ الْأَدْوَلُ وَفَيْسِي

قَبْلِكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَيْسِي بَعْدَكَ شَيْءٌ اللَّهُمَّ أَنْتَ فَلَطَمْتَ نَفْسِي وَأَنْتَ

6

تَتَوَفَّيْهَا لَكَ مَمَاتِهَا وَمَحْيَاهَا أَنْتَ أَمِيرُهَا فَأَغْفِرْهَا وَأَنْتَ أُمِيرُهَا

فَأَحْفَظْهَا اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ اللَّهُمَّ أَيَقْضِنِي فِي أَمِّبِ الْأَوْقَاتِ

إِلَيْكَ وَأَسْتَعْلِنُ أَمِّبِ الْأَعْمَالِ إِلَيْكَ تَقَرَّبَنِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَتُنْقِذْنِي

9

مِنْ سَخَطِكَ بَعْدَ أَنْ أَسْأَلُكَ فَتُعْطِينِي وَأَسْتَعْفِرُكَ فَأَغْفِرْ لِي وَأَدْعُوكَ

فَأَسْتَجِبْ لِي . بِسِ آيَةِ الْكُرْسِيِّ وَأَمِّنِ الرَّسُولَ وَتَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَمَعُودَتَيْنِ بَخْوَانَ

7/11 709A ب 792B

1 روز A: روز B: مانند گنج دنیا A: مانند کی و مفلس را که گنجهای دنیا B: 11

2 بر زمین ... باسمك A: بجای خواب نهری بگویی B: قنی A: وقتی B: 4 ما فیہ شری A: ذی شری B: 11

4 بناصیئها A: + ان ربی علی صراط مستقیم B: 4 انت الادول ... فاستجب لی B: 11 بیس A: آنظها B: 11

11 وامن الرسول ... بخوان A: رهوان وامن الرسول وتبارک ومعوذتین B

چنان که میان ذکر و قرآن بخواب در سحری، و بر طهارت باشی که هر
 که چنین کند روح و پیرا بعرضی برسد، و از جمله نماز کنندگانش نویسند
 تا بیدار شود. چون بیداری شدی هم با سر آن شو که گفته شد. و باقی
 عمر بدین بگذران.

3

(۷/۱۱) و اگر چه رنجت نماید صبر کن، چنانکه بیمار تلخی دار و
 صبر کند بر امید بهی. و تقدیر کن که عمر تو اگر چه دراز بود از صد سال
 بیش نبود، و این همه قدر دراز با مدت مقام در آخرت که هیچ نهایت
 ندارد؟ چون دستوارت نمی آید که چند سال رنج کنی، در بازار گانی
 دنیا تا زیادت مال حاصل کنی و زیادت نعمة بدست آری و طالب
 علم باشی تا باقی عمر خود بزم صحت بگذاری پس چرا باقی عمر خود صبر
 کنی در رنجی که بتوی رسد در طاعت حق تعالی تا راحت باو دان یابی؟

6

9

امید عمر دراز بیش مگیر که صبر کردن بر تود ستوار بود.

۷/۱۱ A ۷۶۰ B ۹۲

۱ چنان که... در سحری: A و چنان باید که خواب فرو... در میان ذکر هذی تعالی باشی: B
 ۲ بر ند: + و و ب: B کانشی: A کان: B ۳ تا: A + آنگاه که: B چون: A + از خواب: B شدی... شو که: A
 سحری باز بر همان ترتیب شو که: B شد... رنجت نماید: A آمد و ملاومت کن درین باقی عمر و اگر دستوار
 آید: B ۵ چنانکه: A چون: B ۶ بر امید... نبود: A بر امیدتی درستی و اندیشه کن که عمر تو هر چند
 بسیار بود بیش از صد سال نباشد: B ۷ مقام: A + آید: B ۸ چون... نمی آید: A و بر تود ستوار نیاید: B
 چند سال: A - ۷ در بازار گانی دنیا... صبر کردن بر تود: A در بازار گانی و سفر تا باشد که در باقی
 عمر بیاسائی سال بیست باشی بگذاری پس چرا باند که عمر صبر نتوانی کرنت تا جاوید بیاسائی و امید عمر
 دراز بیش مگیر که صبر بر تود: B ۱۲ بود: A شود: B

اما اندیشه کن که امروز صبرکنم، باشد که از زندگانی من ساعتی پیش

مانده باشد؛ اگر اهل درآید و ترا غافل بیند در دو مرت تو هیچ سوز

ندارد. تن خود را بدین قاعده بصیر میدار که اگر کوئی پنجاه سال بزم نفس

3

تو بصیرت در ندهد، و از شهوات و لذت باز نایستد. اگر این که

بشو نموده آمد بشرط پیش گیری بوقت مرگ شادنی بینی که آنرا آفر

نبود. و اگر نه هر تنی یابی که آنرا پایان نباشد بسب روان دانند قیمت

6

شب رفتن که بمنزل رسیده باشند و آسوده.

آداب نمازها

آداب نمازها: اکنون که ترتیب او را نگاه داشتی اوقات بیاموختی

9

باید که جاوگئی نماز و روزه بدانی. ابتدا بنماز کنیم. چون از طهارت فارغ شدی

۱/۱۲ A ۷۶۰ B آ ۹۲ ب

۱ اما اندیشه و اسود A: وکن با موئنتن بکوی که امروز صبر کن باشد که فردا بگیری

که هیچ ساعت نیست که ممکن نیست که آفر عمر تو بود که اهل بهر وقت معین نیست ناچار ناگاه موهب

رسیدن پس اسباب مرگ یافتن اولیتر از اسباب دنیا که بر هیچ حالی در وی نخواهی ماند و باشد

که عمر تو یک نفس یا یک روز یا یک سال نمانده باشد پس اندیشه. در دل خود تازه می دار

و نفس خویش را روز بروز صبری فرمائی که اگر عمر دراز پیش گیری و یا خویشتی کوئی مثلاً پنجاه

سال بخوایم زیست نفس تو بر صبر قوت نیاید و از شهوات و شهوات باز نایستد اگر این

راه را که بتو نموده آمد بشرط پیش گرفتن بوقت مرگ شادی بینی که آنرا آفر نبود و اگر نمرق

بینی که آنرا آفر نبود و شاد کنی که بسب راه رود یا ملال بمنزل رسیده باشد آسوده و فوض دل

و شادمان B || 8 نمازها: 5 نماز B || 9 که 10: B- 11 و 12: A و 13: B اوقات A: + بیاید دانستن B ||

بیاموختی: و آموختن B || 10 از طهارت A ص فارغ شدی B

۸- ص ۱۱/۶۶ آداب نمازها نویسنده: ... به نعت اسلام کتاب الصلوة ۱۷۲-۱۸۶: ۱۸۶

به کیمیای سعادت ص ۱۰۱-۱۰۵: به بدایة الهدایة ص ۵۵-۶۱: به اشیاء معلوم الدین ص ۲۱۹-۲۶۳: ۲۶۳

تن وجامه وهايگاه نماز ياك يافتی و عورت از ناف تا زانو پيشی
بر پای خیزه، و روی بقبله آر. مقدار چهار ريك كزی میان دو قدم گتاده

3

دار. و پشت و تن راست دار. وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (١١٤/٧) بر هوان تا

شیطان از تو دور شود. و دل را حاضر کن و از وسوسه عالی دار. و بدان

که پیش که ی ایستی و با که مناجات خواهی کرد. و شرم دار که بادل غافل

6

پیش آفریدگار خود روی، و با اندیشه دنیا و شهوات نفس خدمت

حق کنی. و بحقیقت بدانکه حق تعالی مطلع است بر دل تو، و نظرا و

پیوسته با تو است. و نماز تو که بپذیرد بر قدر فتوح و تضرع،

9

و بیچارگی و شکستگی تو پذیرد. باید که در پیش وی چنان بنیستی که

کوی و پرای بینی. و اگر این قوت نداری بحقیقت میدان که او ترا

می بیند. اگر دل تو درین معنی حاضر نمی شد بدانکه چشم دل تو نابینا است.

١/١٢ A ٧٦٠ B ٩٢ B

١ تن ... یافتی A: و قصد جامه و هایگاه نماز کردی B 2 مقدار ... گتاده دار: A: و میان

هر دو قدم چهار ريك كزی گتاده دار B 3 دار: A: پای کی B 4 از تو: A: از پیش دل تو B ما: A: - دار: A: کن: B

و بدان: A: و آنگاه B 5 کرده: A: کردن B 6 بادل: A: دل B 7 پیش ... حق کنی: A: بخدمت خداوند مقوی

بایستی و عا سته. و وسوسه و شهوات دنیا بخدمت او عز و جل بپای شوی B 7 بحقیقت: A: - B

مطلع است ... تو: A: بر درون تو مطلع است B 8 و نظرا و ... و تضرع: A: و نظری تعالی بر دل بنده است

وی از تو که پذیرد بعد فتوح و فروتنی B 9 و بیچارگی: A: و شکستگی B 10 در پیش وی: A: بخدمت او

تعالی B 11 بنیستی ... میدان که: A: ایستی که بنداری که او را می بینی و اگر تو او را نمی بینی یعنی دان که B

11 اگر: A: + با این هم B 12 درین معنی: A: - B 13 نابینا: A: + شده B

- از دیدن معنائی با خود چنان قیاس کن که یکی از بزرگان افضل نیت
 تو گویی میدارد تا آغاز چون میکنی در آن حال بین که دل تو چگونه مضر
 می شود. و اندامهای تو چگونه آرام می گیرد. پس با خود بگویی که شرم نداری **3**
 که از بنده از بندگان وی که بدست وی هیچ چیز نیت چون ترا می بیند
 دل تو حاضر می شود و اندامهای تو آرام می گیرد. و تو می دانی که آفریدگار
 تو ترا می بیند و هیچ بیم و ترس در ظاهر و باطن تو بدید نمی شود، مگر قدر حق **6**
 تعالی کمتر است در دل تو از قدر بندگان او؟ این غایت نگوئاری و
 ناپسنائی باشد. این معانی در اول نماز با خود می گویی تا باشد که دل تو
 حاضر شود که لفر نماز که در آن دل حاضر نیت ناپذیرفته بود. پس چون **9**
 دل حاضر کردی و از اندیشه بسیار فارغ شدی، اگر تنها باشی اقامت بگویی
 و اگر منتظر جماعت باشی بانگ نماز را دست مدار. از پیش قامت، پس نیت نماز بکن.

۱۷۱۲ A ۷۶۰ B آ ۹۳

۱ از دیدن ... دل تو A: از در یافتن عظمت و جلال او تعالی و تقدس تقدیر کن که یکی
 از مصلحان افضل نیت تو چشم میدارد تا خود چگونه نماز میکنی ناپسنائی که دل B: 3 می خورد A: خود B:
 می A: - B: اگر دید A: + و با دبی ایستی B: خود A: خویش B: نداری A: + از خداوند خویش B: 4 که از A:
 که چون B: چون A: - B: می بیند A: + بنوی می کرد B: 5 می گیرد ... معنای که A: می گیرد و با ادبی ایستی پس
 شرم نداری که B: 6 تو A: - B: ۱۱ بیم و ترس A: خوف B: شود A: آید B: ۱۲ قدر ... تعالی A: عظمت و قدرت
 او B: 7 قدر A: - B: ۱۱ او A: وی B: ۱۱ ناری ... باشد A: ناریت و ناپسنائی و هیچ دشمن با خویشی
 پیش ازین نبود پس B: ۱۱ معانی A: + با خویشی می گویی B: ۱۱ با خود ... باشد A: تا بود B: ۱۱ تو A: - B: ۱۱ و هر نماز
 ... نیت A: از نماز هر آنچه دل حاضر نبود B: ناپذیرفته بود A: پذیرفته نبود B: ۱۱ A: 10
 غوغا B: ۱۱ بسیار ... شدی A: دنیا باز رفتی B: ۱۱ قامت بگویی A: قامت مکن B: ۱۱ نماز را ... نماز بکنی A:
 نماز پیش از قامت بکن آنگاه نیت کن B

و در دل صورت آن نماز بکن که خواهی کرد. و بگویی که ادا فریضه نماز بیستین میکنم
هدایرا عزوجل. و تا تکبیر تمام کنی هیچ نیاید که غافل باشی از نیت. و بوقت

3

تکبیر دو دست بردار. چنان که کف دست برابر دوش بود. و سر انگشت
برابر گوش دار. و درین وقت انگشتان بر طبع خود بگذار درگشادگی.

و بوقت بر آوردن دست و فرو گذاشتن از جانب راست و چپ مبر.

6

و پیش بیرون میاز و چون تکبیر کردی هر دو دست با سینه آور. نه چنان که

فرو گذاری. چون با سینه نهادهای دست راست بر دست چپ نه. و انگشتان

راست با عذیب فرو گذار. و پس از تکبیر بگویی کبیرا و الحمد لله کثیرا

9

و سبحان الله بکره و اصیلا. پس و بهرست و بهری تا آخر بخوان. آنگاه اعد و

بالله من الشیطان الرجیم بگویی. پس الحمد یرفون و همه تشدیدها بجای آور.

و فرق میان ضار و ظا بیاموز. و آمین با ضروره پیوسته مگویی.

۱۱۲ ۷۶۱ ۷۳ آ

۱ بکن A: کن B: که ... کرد A: - B: و بگویی A: + بزبان B: ادا A: ص فریضه نماز بیستین

B: 2 هیچ ... از نیت A: باید که هیچ غافل نباشی از نیت B: و بوقت A: در وقت B: 3 دو دست ...

گوشی دار A: و دست چنان بر آری در وقت تکبیر که هر دو انگشت تو با زمه گوش تو برابر بود و سر انگشتان

با سر برابر B: 4 بر طبع ... گشادگی A: گشاده داری بر طبع هوش B: 5 و بوقت A: در وقت B:

6 هر دو دست ... نهادهای A: هر دو دست را بر تاق نهی لیکن نخست فرو گذاری انگاه B: 7 دست A:

- B: 8 نه A: نهی B: 8 راست A: راست B: 8 فرو گذار. فرو گذاری B: 8 و پس ... بخوان A:

آنگاه سبحان الله بکره و سبحان تا آخر بخوان B: و آنگاه A: پس B: 10 بگویی A: - B: 11 پس A: آنگاه B:

الحمد A: + رب العالمین تا آخر B: 12 رضوان A: بخوان B: آور A: آرز B: 11 سوره ... مگویی A: سوره

فاحة B

باید از وی گسته داری و قرآن خواندن یاواز در نماز یاامداد، و دو رکعت از شام و دو رکعت از هفتن و آمین هم یاواز گفتن. و در نماز یاامداد سورتها

3

که در آخر قرآنست در از ترین خوان، و در نماز شام کوتاه تر، و در

نماز پیشین و دیگر و هفتن آنکه میانه باشد چون و التسمی ذات البروج (۱۸۵) و مانند آن. و در سنت نماز یاامداد قل یا ایها الکافر و (۱۸۹) و قل هو

6

الله اهد (۱۸۲) خوان. و آخر سوره با تکبیر پیوسته مکن. آن مقدار نما موشی باشی که سبحان الله بتوان گفت. و تا بر یای باشی پشت راست دار و چشم بر جای سجود نه. و تغییر گونه راست و چپ منکر. پس تکبیر

9

کن دست بردار. و بر رکوع شو. و دو کف دست بردوزا نونه. و انگشتها گشاده و راست بر زانو فرو گزار. و زانو باران و ساق راست دار. و زانو را دو تا مکن. پشت و کردن و سر راست دار، چنانکه شخصی تو مانند است بوز راست. و میان پهلوی باز و گشاده دار. و زنان میان پهلوی باز و گشاده ندارد.

۱۸۲ A ۷۶۱ B آ ۱۹۳

۱ داری: A گوئی B و قرآن... یاواز: A و قرآن یاواز خوان B رکعت A: + اول از نماز B ۲ دو رکعت... گفتن A: و نماز هفتن و آمین زم کوی B سورتها... یا شد چون A: و سورتها در از ترکه در آخر قرآنست بر خوان و آنچه کوتاه ترست در نماز شام و آنچه میانه است در نماز پیشین و نماز دیگر و نماز هفتن چون B ۴ آن A: وی B ۵ سنت A: خضر B قل... خوان A: و سوره افلاصی خوان B ۶ سوره A: + لا B با تکبیر A: بتکبیر و رکوع B آن مقدار A: لیکن بندان B ۷ گفت A: گفتی B باشی A: بایستی B ۸ دار A: + و سر در پیشی دار B بر جای... برها نگاه سجده دار B راست A: از راست B و دست بردار: B - شو: A هر B دو A: - B ۱۵ گشاده A صح راست B // و زانو... راست دار A: و زانو را بسوی پیش خمیده کردن و سر نیز راست دار B // شخصی تو مانند A: جمله تن بصورت B ۱۲ پهلوی باز A: باز و دوران B دار A: + اما B و زنان... ندارد A: زنان را گشاده نشاید کردن لیکن B

هو در افرامم گیرند . انگاه سه بار بگوی سبحان ربی العظیم . و اگر امام نباشی

پنج بار یا هفت بار بگوی . انگاه یست راست کن تا چون النی باشد . چون

راست بایستادی ، بگوی رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مَلَأَ السَّمَاوَاتِ وَمَلَأَ الْأَرْضَ وَمَلَأَ

3

مَا شِئْتَ مِنْ بَعْدِهِ . و در نماز بامداد چون از رکوع دوم بر آئی قنوت بخوان .

و تکبیر کن . و بسجود رو . و بایذ که اول چیزی که از تو بر زمین رسد زانو بود ،

پس دودست ، انگاه پستانی یا پنی . و بایذ که پستانی برهنه بر زمین نهی .

6

و همه اندامهای خود گشاده داری در سجود . و دو بازو از پهلو دور دار ،

و دو کف دست و انگشتان گشاده راست بر زمین نه . در مقابله دو

دوستی و ساعد دست بر زمین منه . و سه بار بگو سبحان ربی الاعلی .

9

و اگر تنها باشی پنج بار یا هفت بار بگوی . پس تکبیر کن ، و راست باز نشین

و سر انگشتان پای راست بر زمین بسوی قبه . و هر دو دست از زمین بردار . و بر آن نه و بگوی

1/12 A 171 B 18 ب

1 هو در راه ... گیرند : خویشی راست فروگیرند 11 بگوی سه سبحان ربی العظیم 11 2 پنج بار یا

بگوی : + و اگر ده بار بگویی توبه آید یعنی توبه بر خود زیاده کرده باشی 11 انگاه ... چون : انگاه سیدارتا

جمله تن تو چون 11 باشد : + راست و میگوئی سبحان الله لمن همده 11 3 ملأ السموات ... یا ممداد : - 11 4 دوم

بخوان 11 فارغ شدی 11 5 و بسجود : و در سجده 11 6 رسد ... بر زمین : رسد عضوی باشد که بر زمین

نزدیک تر بود و تحت زانو باز دودست باز پستانی یا پنی برهم چنانکه پستانی همه بر زمین 11 7 هو در :

هوتی 11 در سجود : + و هر 11 داری : + و حکم از زمان آزاد داری و جمله اندامها فراهم داری و هر 11

8 و انگشتان : با انگشتان 11 گشاده : 11 مقابله : 11 9 بهره 11 10 دوس : گوشه 11 و ساعد ... منه :

- 11 10 و اگر ... یا هفت : و اگر امام نباشی هفت 11 هفت : + یاده 11 پس : انگاه 11 باز :

- 11 11 نشین ... و سر انگشتان 11 بنشین بر پای چپ و سر انگشتان 11 بسوی : بسوی 11 12 دست ...

و بگوی : دست زانو و بگوی B

رَبِّ اغْفِرْ لِي ، وَارْحَمْنِي وَأَرْحَمْنِي وَأَهْدِنِي وَأَهْدِنِي وَأَعْفُ عَنِّي . و دیگر بار سر بسجده نه ،
 همچنان که بار اول کردی . آنگاه راست باز نشین ، و سبک بر پای خیز ، و دو دست
 را بر زمین نه ، هر دو مشت بر هم گرفته چون کسی که خمیر کند . و اعتماد تو باید

3

که بر مشت و انگشتان بود . و چون بر پای خیزی یک پای پیشی منه : راست بر خیز .
 و کبیر را ابتدا کن تا بدان وقت که بقیام رسی ؛ باید که زبان تو از ذکر

6

حق تعالی فالی نباشد . پس اَعُوذُ بِاللَّهِ بگویی . و دیگر رکعت همچنان کن
 که گفته شد . پس بشتر بد نشین . و در تشهد دست راست بر ران

راست نه ، انگشت بر هم گرفته . مگر مستبح که بدان اشارت کنی ، در آن وقت

9

که گوئی اَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ . و دست چپ بر ران چپ نه انگشتها راست

باز کرده . و بر پای چپ نشین ، چنان که در میان دو سجود گفتیم . و در تشهد

باز بین ران چپ بر زمین نه . جانب قبله سرهای انگشت پای راست بیرون کن .

۱/۱۲ ۷۶۱۸ ب ۹۳ ب

۱ و اهدنی A ؛ + و عافنی B و دیگر ... راست A ؛ این دعا بر مذهب شافعی است همه
 الله انگاه دیگر بار سجود کن همچنین که گفته آمد و راست B 2 و دو دست ... بالله بگویی A ؛ - B 6
 و دیگر A صح رکعت B همچنان ... گفته شد A ؛ بیار B 7 پس A ؛ - B 8 و در تشهد ... بیرون کن A ؛
 B -

پون تحیات بخوانی و دعائی که از یس آن معروفست بخوان: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي
مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَصْرَفْتُ وَمَا أَلْفَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَعْلَمْتُ بِهِ مِنِّي
أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً

3

وَفِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (۲۰/۱۲) . آنگاه روی بجانب راست
کن و بگوی السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته . و از جانب چپ هم چنین .

6

و سلام را نیت بر فرشتگان کن که حاضرند، و دل را حاضر کردنی که اصل نماز
اینست که بافتوح و مفتوح باشد، وَهَسَنَ بَصْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می گویند

که هر نماز که دل در او حاضر نیست نماز کننده بعقوبت نزدیکتر است
از ثواب، و رسول صلی الله علیه و سلم فرمود که کس باشد از ده
نماز وی یکی ننویسند، و هر یک که بنویسند بقدر دانش و حضور

9

دل نویسند.

1/12 A 772 B 794

۱ پون تحیات و مفتوح باشد؛ و دعاء معروف بخوان و چون سلام
خوانی دادن نیت کن بر فرشتگان دست راست و چپ و کسانی که حاضرند این است صورت
نماز کسی که تنها گزار بود و روح نماز فتوح است و حضور دل B 7 رضی ... عنه A؛ رحمه
الله B 8 که A؛ - B 11 او A؛ وی B 11 نماز کننده A؛ - B 9 از ثواب A؛ - B 11 صلی
..... فرمود A؛ علیه الصلوة والسلام گفت B 11 از ده بنویسند A؛ از نماز وی
ده یک بنویسند B 11 یک که نویسند A؛ کس را آن قدر نویسند که یازند و دل
حاضر دار B

آداب امامت و اقتدا

آداب امامت و اقتدا: سنت است که نماز امام سبک کند انس رضی الله عنه می گویند که: هیچکس را من

ندیدم که نماز سبکتر و تمامتر از رسول صلی علیه و سلم کرد. و باید که تکبیر نکند تا قامت تمام نشود،

3

و صف راست نکنند. و تکبیرها با آواز گویند. و مأموم آهسته گویند چنان که خود بشنود. و نیت جماعت

کند تا ثواب جماعت بیاید. اما امام یا امامت گویند، و باید که وقته و وقته آهسته خواند. و الحمد و سوره

6

با آواز در نماز جهری و آمین با آواز گویند، و قوم نیز با آواز گویند با امام بهم، نه پیش و نه پس. و امام پس از

الحمد شدن خاموش باشد که قوم الحمد بخوانند تا سوره از امام تمام بشنود. و مأموم هر الحمد بخواند مگر

در نماز پیشین، و دیگر یاد و را باشند که آواز امام را نشنوند. اما تسبیح در رکوع و سجود اگر از سه نوبت پیش گویند

9

شاید. و در تشهد اقل چون اللهم صل علی محمد و علی آل محمد و سلم گفت بر خیزد. و برای زیادت نکند. و در وقت

سلام نیت کند رفوم و قوم سلام خود نیت جواب کنند امام را. و چون سلام داد سبک روی با قوم کند، و دعا

کند و اگر از پس جماعت زمان باشند، روی باز پس نکند تا ایشان روند. و اگر قوم هیچکس بر نخیزد تا اول امام

بر نخیزد. و امام چون بر خیزد، فوالله انی دست چپ بر خیزد، و فوالله انی دست راست است. اما اگر از راست بر خیزد بهتر.

12

و امام چون دعا کند باید که همه را کند. و همین گویند که اللهم ائقدا. و اگر تسبیح با آواز گویند که اللهم

ائقدا. و مأموم در هر دعائی که امام کند گویند آمین.

١٣ / ٧٦٢٨ آ ٩٤٤

2 سنت است: A- سبکتر: B- سبک: C- اسر: D- بن مالک: E- نماز... کرد: F- نماز وی بدان سبکی و تمام نبود که

نماز رسول علیه الصلاة والسلام بود: G- و باید که... گویند آمین: H- و باید که تکبیر افتتاح نکند تا قامت نکنند بر قول

شافعی رحمه الله و تا وصف راست نکنند و آواز بلند در و در تکبیرها اما قوم آواز بلند ندارند مگر آن قدر که خود بشنود و نیت امامت کند و فضل امامت بیاید و اگر نکند ثواب امامت نیاید و جماعت ثواب جماعت بیابند چون نیت اقتدا کنند باشد B

1- ص 61/78 آداب امامت و اقتدا... بر نیارد: ر. ک. به تعجبت اسلام، کتاب الصلاة

ص 189-198، به کیمیای سعادت ص 109-116، به بدایة الیهدایة ص 62-64، به اشیاء علو البیوت ج 1 ص 69-70، 71

و هیچکس از جماعتیان بشیرا در صفی نایستد. اگر در صفهای نباشد یکی را از صف پیش بر خود آورد. و آنکس را پیش باید آمد از بهر روی. و در هیچ عمل نشاید که بر امام پیشی کند. چون امام بر رکوع رفته باشد، او قصد رکوع کند. و چون پیشانی امام بر زمین رسد، در سجده او قصد سجود کند. و تا امام راست نشود او سر بر نیارد.

3

آداب نماز آدینه

6

آداب نماز آدینه: بدان که روز آدینه عید مؤمنانست. و روزی

بزرگوارست که حق تعالی بدین امت ارزانی فرموده است. و درین روز ساعتی که دعا که کند مستجاب باشد. باید که روز پنجشنبه آدینه ما ساعه باشی بدان که جامه بشوی، و تسبیح و استغفار مشغول شوی. در شبانگاه روز پنجشنبه که این ساعت در فضل همچون روز آدینه است. و صلوات بسیار بر پیغامبر صلی الله علیه و سلم فرستی. و اگر نیت روزه آوری و روز آدینه روزه باشی روز شنبه نیز روزه باشی

9

۱۱۷۲ A / ۱۰ B ۹۴ A

۱ و هیچکس... بر نیارد A؛ و هیچکس آنها نه ایستد مگر در صفهای نباشد یکی را باز پس کشد سوی خود و آن کس را باز پس باید آمدن برای وی و در هیچ عمل نیاید که پیش از امام برود و نه نیز با وی برابر کند لیکن در پس رود چون پیشانی امام در سجده بر زمین رسد آنگاه وی سجده کند و تا امام راست نه ایستد وی سر از سجده برندارد B 7 روز A؛ - B ۸ و روزی A؛ + سخت B 8 حق تعالی A؛ - B ۹ بدین امت A؛ صریح امت B 10 فرموده A؛ داشت B ۱۱ و درین روز A؛ و در وی B ۱۲ که دعا... بشوی A؛ که هر کرا دعا در آن ساعت افتد مستجاب شود هر آدینه باید که از روز پنجشنبه آمار کی این روز کین و آمار کی وی آن باشد که جامه بشوی B ۱۳ در شبانگاه A؛ و ستادگان B ۱۴ همچون A؛ + ساعت B ۱۵ و صلوات... و اگر A؛ - B ۱۶ روزه... باشی A؛ نیت روزه روز آدینه کین B ۱۷ - 6 ص ۱۱۷۲ / آداب نماز آدینه... انشاء الله: زکریا. به نعت اسلام کتاب الصلاة ص ۵۲۹-۵۳۰. به کلیه ای ساعات ص ۱۰۶-۱۱۱؛ به یلایة الیه ص ۶۴-۶۸؛ به امیاء علوم البیة ج ۱ ص ۴۸۳-۵۱۰

و اگر بجنبید. روزه بوده باشی هاجت به شنبه نبود. زیرا که روز آدینه تنها روزه نباید داشت که نهیست. و چون صبح بدمد روز آدینه غسل باید کرد که سستی ممرست. پس جامه سفید در پوش که حق تعالی جامه سفید دوست می دارد.

3

و بوی خوشی بکار دار. و جمله تن پاک دار. و موی سر باز کن. و موی لب بگیر.

و نافن باز کن. پس باید که بگاه مسجد روی آهسته و بجزمت. که در غیر است که

نمر که در ساعت اول بجامع رود. همچنان بود که اشتری قربان کرده است؟

6

و در ساعت دوم همان بود که گوی؟ و در ساعت پنجم گو سفندی؟ و در ساعت

هزارم مرغی مانگی؟ و در ساعت پنجم های مرغی. و چون خطیب بر منبر تود

فرشتگان صحیفه های نیکی و بدی در نوردند. پس بنشینند و بسماع خطبه

9

مشغول شوند. و همین گویند که نگرستن بحق تعالی بوقت دیدار بر اندازد

بگاه رفتن بود به جامع. و چون بجامع شدی صف اول طلب کن.

1/10 A 763 B 94 ب

1 و اگر بجنبید... نهیست. A: لکن باروز پنجشنبه یا روز شنبه کی نهی آمده است روز آدینه تنها

روزه داشتن B: 2 بدمد A: روز آدینه B: باید... مهست A: آرد و غسل دینی روز سنت است عظیم

بزرگوار و امیدوار تاد رغظت نباشی B: 3 پس A: جامه A: پاک B: موی سر باز کن A: 4 و بوی خوشی... باز کن A:

و موی لب راست کن و بوی خوشی استعمال کن و جمله تن پاک کن و نافن بر بین و مسال کن و موی بغل و موی زیر ناف

را تعاهد کن B: 5 پس... بگاه A: آنگاه B: رو... و بجزمت A: جامع دارائی و در راه آهسته و با صرمت روی

و بگرد کن تا بگاه تر روی B: است A: از مصطفی علیه الصلوة والسلام B: که A: فرمود B: 6 بجامع رود A:

بمسجد حاضر شود B: است و در ساعت A: و هر در ساعت B: دوم... که A: دوم آید همان باشد B: گوی A:

+ قربان کرده باشد B: پنجم A: + آید B: و در ساعت A: مرغ خانگی A: ما کیان B: و در ساعت پنجم A: و در

پنجم A: خایه A: پنجم B: شود A: بر شد B: و فرشتگان... بنشینند A: صحائف نوردند و بگردند و فرشتگان B: 10 و همین

... نگرستن A: و در غیرست نزدیکی فلق در نگرستن B: رفتن A: فاستق B: بود A: + در روز آدینه B: بجامع شدی A:

بمسجد جامع آمده B:

و اگر مردمان نشسته باشند یا ای بگردنشان بر منه، و نزدیک دیواری یا ستونی بنشینند، تا کسی به پیش روی تو نگذرد، و منتهی تا تحت تکیه مسجد کنی، و اگر

3 چه خطیب بر منبر باشد، و درین روز چهار رکعت نماز بکنی در رکعت اول

سوره الانعام، و در دیگر سوره الکہف، و در سؤم طه، و در چهارم یس.

و اگر ندانی و نتوانی در هر رکعتی بیجاہ بار ^{و در} قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱/۱۱۲) بخوان که

6 در ضربت که هر که این نماز بگذارد، از دنیا بیرون نرود، تا جایی نمود در

بهشت نه بیند، و این سورتها که یاد کردیم در روز آدینه ثواب بزرگ

دارد. اگر نتواند سوره قُلْ هُوَ اللَّهُ بسیار خواند و صلوات بسیار فرستد

9 که ثواب عظیم دارد. و چون خطیب بر منبر خواهد شد سخن نباید گفت. و نماز

نیز نباید کرد، مگر تکیه مسجد، و چون جواب مؤذن بازدهی بسماء خطبه منقول شود.

۱/۱۵ آ ۷۶۳ B ۹۴ ب

۱ نشسته A: آمده B: بگردن مردمان منه و پیش ایشان در مر و B

2 به A: B: روی A: B: تا تحت ... کنی A: تا تحت مسجد نیاری B: 3 خطیب ... روز A: در میان

خطبه بود و هر کس تا پیش از آنکه خطیب بیرون آید B: بکنی B: در رکعت اول A: B: 4 و در

دیگر سوره A: B: و در سؤم A: B: و در چهارم A: B: یس A: + بر خوانی و اگر نتوانی الم تنزیل

ویسی وهم الدعان و تبارک B: 5 ندانی A: B: بار ... بخوان A: بار سوره افلاص بخوانی B: 6 بگذارد

... زود A: بکند نمیر و B: جای A: جایگاه B: 7 بیند A: + نمود و یا کسی دیگر ویرا بیند B: که یاد

کردیم A: B: روز A: شب B: آدینه A: + خواندن B: ثواب A: + یس B: 8 اگر A: و چون B: و صلوات

... دارد A: و شب آدینه و روز آدینه صلوات دادن و پیغمبر علیه السلام فضل نیک بزرگ است B:

و خطیب ... نباید کرد A: خطیب بیرون آمد سخن نشاید گفتن و نماز نشاید کرد B: 10 مسجد A: لیکن B: جواب

A: B: بازدهی A: جواب داد B

ویندها که در خطبه گویند یاد گیر، و قبول کن، و البته سخن ناگویی که در فهرست
 که هر که کسی را در میان خطبه گویند که "فاموش باش" بیرونده گفته باشد.
 3 و هر که در وقت خطبه بیرونده گفت، ویرا نماز جمعه نباشد. یعنی باشارت
 باید گفتن که "فاموش باش". چون خطبه تمام بشود و اقامت کند با امام
 و نماز آدینه بگزارد، پس از سلام الحمد و قل هو الله و معوذتین هر یکی
 6 گفت بار بخواند که این مصاری و هزری بود از شیطان، تا دیگر روز
 آدینه. و پس از پی سورتها این دعا بخوان اللهم یا غنی یا همد یا همدی یا معید
 یا همیم یا ودود یا غنی بجلالک عن هرامک و بطاعتک عن معصیتک و بفضلک
 9 عمن سواک. پس دو رکعت سنت بگزار، و چهار رکعت دیگر بکن، پس
 معتکف باش تا نماز دیگر. پس نماز دیگر منتظر آن ساعت شریف باش
 بافتوح و فتوح تمام، و مجلس قصه گوینان و هلقه هنگامه گیران مرو.

۱۰ ۷۱۵ A ۷۶۳ B ۹۵ آ

۱ ویندها... و قبول کن A: ویندها بدر B: و البته A: + هیز B: نگی A: نگویند B: کسی را
 A: صح در میان خطبه B: باش A: + وی B: باشد A: بود B: 3 و هر که... نباشد A: - B: یعنی A: +
 دیگر از A: 4 گفتن A: - B: فاموش باش A: فاموشی کند B: سخن B: بشود A: شد B: و اقامت کند...
 و قل هو الله A: جواب قامت باید که بدهد و ابتدا نماز کند و چون سلام و الحمد لله و سوره اهل الصلح B: بود A:
 + ویرا B: تا دیگر روز آدینه... یا غنی A: تا بدر جمعه نگاهتی میدارد و بگوید پس از آن یا غنی B: و بطاعتک
 عن معصیتک A: - B: و پس A: باز B: و سنت بگزار... تا نماز دیگر A: یا چهار رکعت باشش رکعت بکند
 که این همه روایت کرده آمد با اوقات مختلف و در مسجد تا نماز شام B: ۱۵ پس A: یا B: دیگر A: + بنشینند B:
 ی باش... مرو A: می باشد و هیز غافل نبود تا باشد در آن وقت شریف و فتوح و حضور دل باشد
 و مجلس قصه خوانان و هلقه هنگامه زود دیپه بوده ایشان نشود و باید که B:

- بجای رو که علم سودمندشوی. و بیم و ترس در دل تو زیادت کند. و رغبت
 تو بآفرت پیش کند. و هر علمی که ترا از دنیا بآفرت نکشد هرگز از آن علم به باشد. بخدای
 3 تعالی گریز و پناه بوی بر از آن علمی که سودمند تو نباشد. و دعا و زاری بسیار
 کنی در روز آدینه بوقت برآمدن آفتاب و بوقت زوال و بوقت فرو شدن آفتاب.
 و در آن زمان که خطیب بر منبر باشد و بوقت قامت و بوقت ایستادن امام
 6 نماز فرض، ممکنست که آن ساعت شریف در یکی از اینها باشد. و هر کس درین
 روز صدقه دهی آن قدر که ممکن بود. و درین روز جز بنماز و ختم قرآن
 و صدقه و اعتکاف و ذکر حق تعالی، و شنیدن علم، و بیمار پرسیدن، و از پس
 9 بنانه رفتن، متغول منو. و چیزها که در آن رضای حق تعالی نباشد ممکن و در
 همه هفته این یک روز را بر آفرت وقف کن. و چیزهای آن میامیز، تا بود که

کفارت بجملة هفته بود. انشاء الله.

۱/۱۰ A ۷۶۳ B ۱۹۵ آ

۱ رو، رود B شنوی... کند A؛ شنود و مجلس سودمندان بود که در دلت خوف حق زیادت
 کند B و رغبت... کند A؛ و رغبت دنیا و آخرت کم کند B 2 نکشد A؛ نخواند B به باشد A؛ بهتر B بخدای...
 علمی B و بخدا باید اندک رسیدن از علمی B 3 بسیار A؛ - B 4 در روز آدینه A؛ - B 5 آفتاب A؛ + بسیار B
 فرو، - B 6 آفتاب... زمان که A؛ - B 7 باشد A؛ - B 8 نماز فرض A؛ در نماز B از اینها باشد A؛
 ازین اوقات باشد B کن A؛ + تا B 9 دهی A؛ بدهی B ممکن بود A؛ توانی و درین روز جمع کن B و درین
 ... این یک A؛ میان نماز و روزه و صدقه و اعتکاف و ذکر و خواندن قرآن و شنیدن علم و عیادت
 بیمار و مشایعت جنازه تا همه چیزات و درین روز شریف جمع شود و این یک B 10 روزها A؛ +
 از جملة هفته B کن A؛ + دباوی B و جز... بان A؛ چیزی دیگر B 11 بود A؛ شود B انشاء الله A؛

والله اعلم B

آداب روزه

آداب روزه: چنان نباید که روزه تو در جمله سال از رمضان پیش

شود. که چون از بازگانی سنت روزه دست برداری، از درجیات بلند که در 3

فردوسی اعلیت محروم مانی، و همت بسیار هتوری، و هیچ سوز ندارد. و چون

درجهای بلند روزه داران پیش و ترا آن نباشد، بی شک بی همت و نداشت

نبود. و روزهای نیکوتر و بهتر روزه داران را روزه عرفه است، و عاشورا، 6

و ده روز از اول ماه ذی الحجه، و ده روز از اول ماه محرم، و جمله ماه رجب

و شعبان، و جمله ماههای حرام، و روزه ماههای حرام توابع عظیم دارد. و آن

رجب و ذوالقعدة و ذوالحجه و محرم بهر این جمله در سال است. اما در ماه روزه 9

ایام البیضی که آن روز سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم است، و روزه روز اول

ماه و آخر ماه. اما در هفته دو شب و پنجشنبه و آدینه، تا این روزها کفارت آنگاه جمله سال بود.

۱/۱۶ A ۷۶۴ B ۹۵ ب

2 روزه... نباید: A؛ روزه بر هیچ حال نباید: B از رمضان... نبود: A؛ زیادت از روزه ماه رمضان نبود: B

3 روزه A؛ B آنگاه A؛ B است A؛ B و هیچ سود... روزه عرفه A؛ روزه نداشتن چون روزه داران

را درجیات بلند بینی و تودریشانی نگری چنانکه کسی از زمین بسیار گاند در فتنه نگردد بر آسمان اما روزهائی که روزه

ویرا توابع بزرگست روز عرفه B؛ ماه A؛ B 8 روزه... حرام A؛ روزه داشتن B؛ و رجب A؛ + است تنها

B لا بهر A؛ بیوسته B در A؛ B اما در ماه... و آدینه A؛ اما در هر ماهی روز اول و روز آخر و عیانه سیزدهم

و چهاردهم و پانزدهم که بیض است و در هفته دو شب و پنجشنبه و آدینه B؛ B جمله A؛ + ماه B؛

۱- ص ۱/۷۵ آداب روزه... نرود: رک. به نعمت اسلام، کتاب الصوم، ص

۱- ۱۱۶؛ به کیمیای سعادت، ص ۱۲۳-۱۲۸؛ به بلایة الهدیة، ص ۶۸-۷۱؛ به امیاد علوم الدین،

ج ۱، ص ۶۴۳-۶۴۲

وكان صبرك روزه آن بود که طعام و شراب نخوری و از صحبت کردن با زن دست باز داری. که رسول الله صلی علیه و سلم فرموده است که: ای بسیار روزه داری که نصیب وی جز تنگی و گرسنگی نیست، بلکه تمامی روزه آن بود که همه اندامها را از ناشایست و ناپایست نگاه داری، و چشم از نگرستن نه بجای خود و زبان از ناگفتن، و گوشت از ناشیدی که شنونده انبیا زگوینده است. و همچنین هفت اندام را از ناشایست نگاه داری، و شکم و فرج نگاه داری. در خبر است که پنج چیز روزه بگشاید دروغ و غیبت و سخن بینی و سوگند بدروغ و نگرستن بجمام. و رسول علیه الصلاة والسلام فرموده است که روزه هفتاد و یک روز روزه دار بود که بپرونده نگوید و اگر کسی با وی جنک کند گوید روزه دارم. پس بپرهیزد که روزه بطعام ملان بگشاید. و زیادت از آن نخوری که هر شیبی که چون بسیار خوردی چه یکبار و چه دو بار، بانکه چون بسیار هوی معده کران شود و نماز شب دو سوار بود زرتو، و شهوت تو کند. و غرض از روزه تسکین شهوت

3
6
9

۷۱۶ A ۷۱۴ B آ ۹۵ B

۱ که A: دست از B: و شراب... داری A: و شراب مباشرت بداری B: ۲ الله صلی A: - B: و سلم... است که A: السلام گفته است B: ۳ جز A: وی از روزه B: تنگی A: صبح گرسنگی B: نیست A: نبود B: از ناشایست... دوزبان A: از کار بیپروده یعنی از آنچه از ضرر بود نگاه داری چنانکه در زبان B: ۴ ناگفتن A: + نگوئی B: ۵ ناشیدی A: + و بیپروده باز داری B: انبیا زگوینده... هفت A: همچو گوینده بود و بلکه هفت B: ناشایست... داری A: نگاه داری جز شکم و فرج که B: ۶ بگشاید دروغ A: در را نگاه کند دروغ گفتن A: و غیبت A: + کردن B: ۷ و نگرستن A: + بشهوت بنا B: الصلاة A: - B: فرموده است A: گفته B: ۸ چون... نگوید A: هر کسی را که در حال روزه بیپروده نگوید و از اخواری بکند B: ۹ گوید A: + من B: دارم A: + پیش از این نگوید B: پس A: آنگاه B: ۱۰ که چون... چه یکبار A: روزه دار نبوده باشد نموده بود چه یکبار B: بانکه... هوی A: بلکه چون یکبار بود B: و نماز شب... شهوت A: و نماز شب شود و شهوت بر شود و مقصود از روزه تسکین شهوت و ضعف قوت است B

و در خبرست که هیچ چیز نزد حق تعالی دو سخن ترا از شکم بر نیتت ، و اگر چه از ملاذ بود . و چنین روزه در چنین روزها باید که بسیار داری . زیرا که روزه بنیاد عبادتها

3

و کلید طاعتها است . و رسول صلی الله و سلم فرموده است که ، از همه طاعتها

که بنده بکند یکی بنده ، یا صد ، یا زیادت تا بر نیت صد عوضی یابد ، مگر روزه ، که

حق تعالی فرموده که روزه مراست و ثواب آن من دهم بی اندازه . و رسول صلی علیه

6

و سلم فرموده که بآن خدای که جان محمد در قبضه قدرت اوست ، که بوی دهن

روزه دار بر درگاه خدای عز و جل قدر از آن بیش دارد که بوی مشک بدماغ آدمی

نظاب آید که بنده من چون از طعام و شراب دست برداشت جزای وی من

9

دهم . و در خبرست رسول الله صلی علیه و سلم فرمود که بر نیت را در ایست

نام وی بریان ، جز روزه داران کسی بدان در نرود .

۱/۱۶ ۷۶۴A ب ۹۶ آ

۱ نزد حق تعالی : A در حضرت عترت B در A : B و اگر چه ... در نرود : A که هر طاعتی

بنده بکند یک بنده مقابل شود و زیادت بی شود تا هفتصد مگر روزه که روزه مراست و جزا روزه دار

من دهم بی اندازه و رسول علیه الصلاة والسلام گفته است بدان خدای که جان من در قبضه

قدرت اوست که بوی دهن روزه دار بنزد خدای تعالی خوشتر از بوی مشک بنزد شما خدای تعالی

میگوید بنده من از طعام و شراب بجای ماندی از برای من روزه مراست و جزای روزه

دار من دهم و رسول گفت علیه التام بر نیت را در نیت جدا گانه نام در بریان از آن در هر روزه داران

بر هیچ کس در نه شود و الله اعلم B

قسم الثاني - پيدا کردن معاصي

پيدا کردن معاصي: بدانکه يك نيمه دين طاعت داشتنت، و يك

3

نيمه از معصيت دور بودن. همي کس طاعت بجای تواند آورد، اما کس

از معصيت باز تواند ايستاد، و رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده که هجرت

آنست که کس از کار بد هجرت کند، و بهر ادب بحقیقه آنست که با هوای نفس نمود

6

جهد کند. و بدانکه معصيت ياندامرهای است. و هر اندامی نعمی است از حق

تعالی، و اما نیتت که بتو داده، چون نعمت ویرا در معصيت بکار داری و در

امانت و وفای کفی، از ناپکاری و ناسایستگی هیچ باز نگرفته باشی. و اندامهای

9

تو همه رعیتت تواند. نگرتا ایشانرا نگاه داری که هیچکس نیتت از بندگان

حق تعالی که نه رعیتت درست و نه او را از رعیتت نخواهد پرسید. و یقین

بدان که جمله اندام تو از گوشت و پوست و استخوان تو روز قیامت بزبان تو گوئی (گفتند)

۱/۸۷ A ۷۶۴ ب ۹۶ B آ

2 و یک A و دیگر B 3 بودن A؛ باشیدن B ا کس A؛ + B 11 تواند آورد A؛ باید آورد B 11

اقالم..... و رسول A؛ اما از جمله معاصي دور باید بودن و نتواند از معاصي دست باز داشتن مگر صدیقی

و برای این گفت رسول B 4 11 الله صلی الله A؛ - B 11 و سلم فرموده که A؛ السلام که B 11 هجرت A؛ + بحقیقه B 11

5 نفس A؛ - B 11 6 معصيت A؛ + تو B 11 اندامی نعمی است..... کواهی گفتند A؛ - B 6

۱- ص ۱/۸۶ پيدا کردن... باید کرد: رک. به کیمیای سعادت ص ۳۰۶-۳۰۸

به بذایة الهدایة، ۷۳-۸۳؛ به احياء علوم الدین، ج ۳، ص ۱۸۳-۳۶۲

وترا فصیحت و رسوا کنند چنانکه حق تعالی میفرماید: الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ

وَتُخَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ و وَلَنُرَدِّدَهُمْ إِلَىٰ جِهَنَّمَ (۶۵/۳۶). پس جمله تن خود را نگاه دار فاصله هفت اندام را

3

پنجم و گوش و زبان: اما چشم را از بهر آن آفرید

تا چشم باز کنی و صنع صانع به بینی؛ و چشم از پشت پای باز نداری. و هر چه تریدان
حاجت نباشد ننگری. و هر چه در ملکوت باشد به بینی و عجایبها را نظاره

6

کنی، و از هر یک از این چیزها که به بینی عبرت گیری و از هر چه حرمت بر تو چشم را نگاه داری فاصله از بهر اینی

(۴/۱۷): یکی آن که در نامحرم نظر نکنی، و بشهوت

در هیچ صورت ننگری، و چشم مقارت در هیچ مسلمان نگاه نکنی، و چشم را بسبب

9

مسلمانان گذاشته نگردانی. اما گوش را از بهر آن آفریده اند تا سخن خدا را شنوی

و بپوشی، و هدایت مطلق صلی الله علیه و سلم و حکمت علما و اولیا

و هر علمی که بشنوی از آن زاد آفرت سازی، تا سعادت ابدی یابی. و گوش را

12

نگاه داری از تشبیه بدعت و غیبت و فحش و سخن باطل، و اگر ناشایست شنوی

آنچه زاد و یار تو بوند غصم تو شوند. و آنچه سبب سعادت تو بوز با ذلالت تو گردد.

۱۱۷ ۷۶۵۸ B ۱۹۶

۱. و ترا فصیحت هدایت تو کردد A-B

- و هیچ زیان کاری و نگون ساری پیش ازین نباشد. اما زیان را از بهر آن آفریده اند تا ذکر حق تعالی گوئی، و کواهی دهی بر یگانگی او و بصدق رسولدن وی، ما برای
- 3 مؤانندن قرآن، و گفتن علم، و راه نمودن خلق را بحق تعالی، و بیدار کردن آنچه بر دل نترانست از هاسترهای دینی و دنیای. پس چون زیان را در آن بکار داری که فرموده اند،
- کفران نعمت کرده باشی. و زیان غیره ترین اندامهای تو است. و هیچ چیز آدمی را
- 6 چنان در نیفکنده وی. پس بندگان که قوت داری پاسی وی بدار. نباید که ناگاه ترا در قعر دوزخ افکنند. که در بهرست که بنده باشد که یک سخن که بگوید و پراشتناز ساله راه بقرع دوزخ افکنند. که در عهد پیغمبر صلی
- 9 الله علیه و سلم یکی را در حرب بکشند. شخصی گفت فنک او که در بهرست شد. پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمود تو به دانی که وقتی سخن ناپسندیده گفته یا شدی رضای حق تعالی یا در زکوه مال بخیلی کرده بودی و مژدی
- تعالی و پرا بدین گرفتار کند. پس زیان را نگاه دار از هشت چیز:

۲/۱۷ A ۷۶۵ B ۹۶۱ آ

۱ و هیچ زیان کاری..... از هشت چیز: B-

(۳/۱۷) اول دروغ ، زبان از وی نگاه دار که در مزاج تو دروغ محکم

گردد جز آن زبان تو نیاید. و سخنان پیهوده و در زبان تو خود. و دروغ از گناهان

زرگ است. و چون بدروغ معروف شدی نیز کسی بقول تو اعتماد نکند. و بر چشم

3

مقاربت بتو ننگرد. و اگر خواهی که بدانی که دروغ چگونه زشت بود، در آنکس

نگر که بدین صفت معروف است. تا در چشم تو چون خمی نماید و حقیر آید. و در

بجمله عیبها هم چنین کن تا عیب خود از عیب دیگران معلوم کنی. و هر چه ترا از

6

دیگران زشت آید، تو خوشتن را از آن زشتی نگاه دار. از لقمان حکیم رسیدند

که، ادب از که آموختی؟ گفت: از بی ادبان. بدان سبب که، هر بی ادبی

که از ایشان در وجودی آمد، مرا از آن ناهوشی می آمد، و ترک آن می کردم.

۳/۱۷ A ۷۶۵ B ۹۶ آ

۱ اول دروغ و چون A: هر یکی را از وی نگاه داری از ضد و مزاج و بازاری که

چون در هر دور زیادت دروغ عادت کردی در حال جد از آن نهایی و دروغ در مید برگیر و چون B: ۱۱

۴ نیز A: کسی B: ۵ بتو ننگرد A: در تو نگاه نکنند B: ۱۱ بود A: است B: ۵ در آن کسی نگر که ۱۱

و ترک آن می کردم A: و حقیر در چشم تو بجملة عیبهای خویش در تأمل کن هر چند که تو عیب خود

به بینی و عیب دیگران بینی پس هر چه ترا از دیگران زشت نماید از آن دور باشی که از تو نزد

دیگران زشت نماید B

(۴/۱۷) دوّم وعد را خلاف مکن، بلك تا توانی نمود وعده مکن.

و فعلی نیکو که می کنی یا حقّی که در کردن داری بی وعده بجای آور. و مبرهه آن

3

کن که بخوبی فرودی ادا کنی. پس اگر وعده کردی به هیچ حال خلاف نکن که این نفاق بوز، و پیوسته در عین باطنی و رسول الله صلی الله علیه و سلم

فرمود که سه چیز در هر که باشد منافق بوز، اگر چه نماز می کند و روزه

6

می دارد: ۱. چون سخن گوید، و دروغ گوید. ۲. چون وعده کند، خلاف کند.

۳. چون بوی امانتی دهد، خیانت کند.

(۵/۱۷) سیّوم زبان از غیبت نگاه دار. که در خبر است که غیبت از زنا بدتر است.

9

زیرا که زانی بتوبه از زنا برهد، و از غیبت بتوبه نرهد، تا آنگاه که استحلال خواهد

از صاحب عیب. و هر سخن که بگوید که آنکس بتنوّذ برنجذ، و اگر چه راست

بود، غیبت باشد. و اگر دروغ بوز چنان بوز نَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ غَضَبِ اللّهِ. و دور

باشی از سخن مرا ثیان که ایشان غیبت کنند بلفظ دعا و تفقّط. چنان که گویند

أ ۱۷/۵۷۶۷۸۹۶

۱ دوّم A: و دیگر B // وعد را A: وعده B // توان نمود A: بتوانی وعده B // 2 و فعلی...

پس اگر A: که سابقه وعده و اگر B // ذکر کرد A: دانست B // مکن A: مکن B // که این نفاق... اگر چه نماز A:

ما که عجزی و ضعیفی پیش آید که خلف وعده خلق منافقانست و سید انبیا علیه الصلوة والسلام گفت

که سه چیز است در هر که باشد وی منافق است اگر چه نماز B // 5 می کند A: گزارد B // 6 می دارد A: در د B //

۱ A: بلك B // 2 بوی امانتی A: امانت بوی B // 8 سیّوم A: دیگر آنک B // زبان A: + خود را B // غیر A: +

آمده B // بتر است A: بدتر است B // و از غیبت بتوبه نرهد... و دور باشی از سخن مرا ثیان A:

و مبادی غیبت بتوبه برنجذ بجای نخواهی و هر سخن که از پس کسی گوئی و آن کس چون بتنوّذ و برنجذ

آن غیبت بود و اگر چه آن سخن راست بود و دور باشی از غیبت مرا ثیان B

فلان کس را مزد دهاد بدین کار که در وی افتاده است. و فدای ما را از بلاء نفسی نمود نگاه دارد. و آن بیچاره فلانکس را چنین واقعه افتاده است. 3 و مقصود ایشان آشکارا کردن عیب آنکسی بود. لیکن در معرض بلا و اندوه بروی

گویند و پندارند که بدین هیئت برستند. و به حقیقت با غیبت دو معصیت دیگر همراه باشد. یکی ریا و یا خود را آشکارا کردن بصلاح

دیگر بر خود ثنا گفتن که من چنین مصلحی که غیبت نمی کنم، و دعای کنم. 6 و اگر مقصود وی دعا بودی، در خلوت گفتی. و اگر برنج و عیب وی اندوهگین بودی، عیب وی آشکار نکردی. و هر که بلائند که حق تعالی در قرآن

مجید غیبت کننده را بگردار ضواری مانده کرده است، چنان که فرمود: 9

أُجِيبُ وَتَوَدُّهُ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أُنْفِيهِ مَيْثًا فَكَرِهْتُمُوهُ (۱۳/۴۹) هرگز غیبت

نکردی، پس در خود فلک کن تا هیچ در ظاهر و باطن خود معصیت می بینی؟ اگر می بینی؟

۵/۱۷ ۷۷۷A آ ۹۶ B پ

۱ فلان کس را... نگاه دارد: فدای تعالی ترا مزد دهاد ازین کلمه که ترا افتاد و فدای تعالی مرا از بلائی نفسی نمود نگاه دارد ۲ و آن بیچاره فلانکس را چنین واقعه افتاده است: صوت دعا ۳ بروی: نمودن ۴ بدین... برستند ۵ بدین از وبال غیبت کردن برستند ۶ دو معصیت... باشد: دو وبال دیگر هم گروه باشد ۷ یکی ریا... ثنا گفتن: یکی فریشتن را ثنا گفتن ۸ دعا می کنم: و دعا نیکویی کنم و اندوه میخورم که ۹ برنج: از برنج ۱۰ آشکارا: با ۱۱ نکردی: و با آشکارا شدن اندوهگین بودی ۱۲ حق تعالی... مجید: فدای تعالی ۱۳ مانده: برادر ۱۴ فرمود: گفت ۱۵ نکردی: نکرد ۱۶ پس در خود... اگر می بینی: و اگر در یک چیز اندیشه کن مسلمانان را غیبت نکنی در فریشتن اندیشه کن تا در خود بظاهر و باطن هیچ عیبی و معصیتی نیابی اگر یا بی B

3

وقادر نه . بدانکه خود را پاک کنی ، بدانکه عجز دیگران چون عجز تو است ، و عذر
 دیگران چون عذر تو . و اگر خود را پاک و معصوم میدانی ، بدانکه هیچ عیب بر آدمی
 زیادتر از نادانی وی بعیب خود نیست . و هیچ هماعتی برابر این نباشد . و هر که
 حق تعالی بوی هیزی خواهد ، او را پناه عیب خود گرداند . و نهایت نادانی

6

این باشد که خود را بجهنم رضایی ، و دیگران را بجهنم سخط . و اگر راست میپنداری
 چنین پاک و بی عیبی ، بتو متعول شو و خاک را باش و خود را بعیبت مردم
 مردار خواری مکن . که عیب جوئی عیبی بزرگست . و اگر چنانست که تو از عیبهای
 نیستی و نپندی ، که کسی از آن بازگوید و آشکارا کند ، تو نیز این بد دیگران
 میسند که رنجور شوند از آن که تو عیب ایشان آشکارا کنی . و اگر تو عیب
 کسی بیوشی و نادیده و ناشنیده آری ، حق تعالی عیب تو نیز بیوشاند
 و اگر تو مردمان را رسوا کنی ، حق تعالی ترا نیز رسوا کند . و همه عیبهای ترا در آن

9

مجمع که خلق اولین و آخرین حاضر باشند پیدا و روشن گرداند ، و ترا نصیحت رسد .

۵/۱۷ آ ۷۶۶ B ۹۶ پ

۱ وقادنه و اگر خود را A: وقوت آن نداری که خود را از آن پاک کنی بدانکه عجز مردمان
 هیچ عجزتست و عذر ایشان هیچ عذرتو و اگر فوشتن را B: 2 پاک A: + و بی عیب B: A: در B: ۱۱
 3 زیادتر A: چون B: ۱۱ هماعتی A: هماعتی B: ۱۱ برابر این باشد خود را A: زیادتر از این فی و اگر فدا
 تعالی بوفیزی هوستی ترا بعیب خویشی بینا کردی كما قال الله عليه السلام اذا اراد الله تعالی بعبد غیراً
 بخصه یغویب نضیه و غایب و یا رسا نبود که فوشتن را B: ۱۱ بیانی A: بیند B: ۱۱ و خاک را باش A:
 - B: ۱۱ خود را A: و فوشتن را B: ۱۱ مردم ... کسی بیوشی A: مرد از خوردن یعنی عیب کردن آلوده مکن
 که عیب کردن عیبی بزرگست و اگر تو از غیبتهای خلق و نپندی که کسی از آن خبر دارد تا آنرا آشکارا کند بدانکه
 دیگران نیز نپندند و رنجور شوند و کوفته خاطر کردند باظهار عیب ایشان را بیوشی B: ۱۱ ۱۰ حق تعالی ... بیوشاند A:
 فدا تعالی عیبهای ترا بیوشد B: ۱۱ ۱۱ مردمان را A: ویرا B: ۱۱ حق تعالی ... نصیحت رسد A: فدا تعالی زبانهائی
 خلق ترا تو مطلع گرداند تا ترا هم درین بهرمان رسوا کنند و هم در آن بهرمان B

(۶/۱۷) چهارم دو باشی از جدل و خصومت کردن در سخن با مردمان.

و داورى کردن با هر کسى که سخن گوید و عیب سخن مردمان مجوى که ازان
و همت خیزد و سبب جنک بود. و اگر نه، دیرى دو معصیت پایی، یکی ثنا

3

بر خود کرده باشى و برداشى و کمال خویشی، و دیگر نسبت کردن آنکس بجهل
و حماقت و این رنجانیدن باشد. و رنج مسلمانان حرامست. و هر یکى باوى

داورى کنی در سخن اگر سفیه بود ترا برانجا ند، بردبار بود دشمنی گیرد ترا. و برای

6

این گفت پیغمبر صلی الله علیه و سلم که هر که از خصومت دست باز دارد،

اگر داورى وی باطل بود او را در برهت فانه بنا کند. و اگر بحق بود جای او در اعلى

علیین سازند. و نگاه کن که شیطان گوید، خاموش مباش و حق بگو. بایند که

9

که فرمائى نبی که شیطان پیوسته بهرانه خیر ترا در شتر افکند. و نباید

که شیطان بر تو خندد. و بدانکه حق گفتن نیکوست، اما با کس که پذیرد. و شرط آنست

که نصیحت برفق گوئی، و در پشیمانی گوئی، نه بر ملا که نصیحت شود، و فساد آن بیشتر از صلاح بود.

۶/۱۷ ۷۶۶۸ ب ۹۷۸ آ

۱ چهارم A: دیگر B: و خصومت A: سخن کردن B: در سخن A: خص یا مردمان B: 2 مجوی A: جستن B:

3 خیزد... بود A: و جنک خیزد B: و اگر... پایی A: و اگر خیزد در وی دو معصیت بود B: و اگر... باشی A: ثنا گفتن رضوشتن

به زرگی B: 4 و برای A: B: و کمال خویشی A: و کمال عقل B: و دیگر A: B: 5 باشد A: بود B: و هر یکى A: و هر که B: 6 برانجا ند

بر دبار A: رنجانیدن و اگر B: دشمنی... که شیطان بر تو A: ترا دشمن گیرد و از این بهر این گفت رسول علیه السلام هر که

از داورى در سخن دست بردارد کره بر حق بود و ترا در برهت فانه بنا کنند و نیک کوش دار که یا حد که شیطان

گوید خاموشی مباش و حق بگو و شیطان همیشه احمق ترا به بهرانه خیر سوسى بر و نباید که شیطان بر تو B: 11

اما A: یکی B: که A: + از تو B: است A: باشد B: 12 نصیحت... گوئی A: نصیحت و رفق گوئی B: پشیمانی A:

سفیه B: گوئی نه A: + در ملا و اگر بعنف گوئی B: بر A: در B: تو د A: بود B: و فساد... بود A: و فساد این از صلاح

زیادت بود B

(۷/۱۷) پنجم ثنا گفتمی بر خود بصلاح و نیگوئی و علم و فواجمی که

من چنین و چنینم . و حق تعالی از آن نهی کرده است که ، فَلَا تُرْكُوا انْفُسَكُمْ (۳۲/۵۳)

از یکی حکما پرسیدند که هیچ سخن راست بود که آن زشت بود؟ گفت بلی،

3

ثنا گفتمی بر خود که آب و عصمت را ببرد . و منافقت و نادانی، او آشکارا شود .

و بنزد حق تعالی و بنزد خلق نگوئید باشد . و اگر خواهی تا بدانی در آن هیچ

زیادتی نیست ، بلك نقصانست ، نگه کن بیاران خود که هیچ ایشان خود را

6

ستایند و ثنا گویند؟ و اگر که از ایشان چنین کند بنگر که چگونه در چشم تو

هقیر و فوار و گران نماید . و اگر آن ساعت فاموشی باشی چون غایب

شود او را ، او را بنکوهی ، دیگران نیز در حق تو چنین باشند .

9

(۸/۱۷) ششم لعنت کردند . زبان از لعنت کردن نگاه دار ،

هیچ مردم را و هیچ آفریده را و هیچ طعام را . و هر هیچکس حکم مکن که وی منافقت یا ملعون

۸/۱۷ A ۷۶۷ B آ ۹۶ ب

۱. بر خود A: بر خویش B: و نیگوئی A: + خود B: و فواجمی A: + خود B: 2 و چنینم A: + که B:

حق A: فدای B: کرده ... که A: کرده قوله جل ذکره B: 3 حکما A: + با که آن زشت ... ببرد A: زشت بود گفت بود ثنا گفتمی که آب و عصمت از چشم مردمان ببرد B: 4 نادانی او A: و هر چه تو بدان B: 5 و نترس A: و نزدیک

B: و بنزد خلق A: و بنزد یک خلقان B: باشد A: تویی B: تا A: که B: بدانی A: + که B: 6 زیادتی A: زیادت

عصمت B: نگه کن ... چنین باشد A: گوش درید آن کسی که خویشش را بالا و سندی بر خود ثنا گویند که چگونه در دولت هقیر و گران کردند اگر در مال فاموشی باشی چون غائب شود و پرا نکوهی پس دیگران در حق

تو هیچ چنین باشند B: 10 لعنت ... کردن A: باید که زبان را از لعنت B: دار A: داری B: ۱۱ هیچ ...

حکم مکن A: و هیچ آفریده را از نبات و حیوان لعنت نکنی و هر هیچ آدمی حکم مکن B: ملعون A: + است B:

- که سزای بندگان داند. و در میان بندگان حق تعالی زبان لعنت
بر خود کسی؛ و چشم عنایت بر هم دوز. که **إِلَهُ الْعَالَمِينَ رَحْمَنٌ وَرَهِيمٌ**.
و این همه از حضرت او از عالم عدم بوجودی آید. و در قیامت از هیچکسی نپرسند
3 که چرا بر ابلیس لعنت نکردی؟ و باز از بلعنت وی متعول نکردی تا بکسی
دیگر چه رسد؟ و چون لعنت کردی گویند چرا کردی؟ و چنان که لعنت کردن
6 نباید نکوهیدن هم نشاید. که آفریده را عیب کردن نشان بی هرمتی باشد،
و عیب آفریدگار. و بیغایب صلی الله علیه و سلم، هرگز عیب هیچ طعام نکردی؛
اگر رغبت کردی بخوردی، و اگر نه دست باز گرفتی.
9 (۹/۱۷) لفتتم بر هیچکس دعای بد ممکن، اگر چه بر تو ظلم کند، که
در فرست که چون مظلوم دعای بد کند، ظالم را مکافات وی کرده باشد؛
و از ثواب خود محروم مانند. کار وی بخدای باز گذار که او خود جزاء او بدهد.

۹/۱۷ آ ۷۶۷ B ۹۷ ب

۱ فدای A: + تعالی B: داند: + و بدانکه B: و در میان بی آید B: - ۱۱ B: ۳ و در قیامت
.... نپرسند: هیچکس را در قیامت نپرسد B: ۲ چرا بر ابلیس A: تو ابلیس را چرا B: ۱۱ و: + چرا B: ۱۱
تا A: + کار B: ۱۱ رسد: رسد B: ۱۱ و چون ... کردی A: و چون کسی لعنت کند پیرشش چرا کردی B: ۱۱
6 هم A: نیز B: که آفریده نشان A: هیچ آفریده را غیبت کردن که B: ۱۱ ۶ و عیب آفریدگار A:
بحق آفریدگار تعالی B: ۱۱ و بیغایب باز گرفت A: و هیچ طعام را نگفتی رسول صلی الله علیه
و سلم که بدست بانافوشی است لیکن اگر باستی بخودی و اگر نیایستی دست بدستی B: ۱۱ و کند ...
.... که A: است و میکند لیکن کار وی بخدای تعالی گذار که B: ۱۱ ۱۰ چون A: - ۱۱ مظلوم A: + که B: ۱۱
ظالم را جزاء او بدهد: تا انگاه که مکافات کندهش و زیادتش را بر وی بماند در قیامت ظلم ویرا
بدان بگیرد B:

یکی از بزرگان سلف در عهد هجاج یوسف بنیید که شخصی زبان در کار
 هجاج کشیده بود، و دعای بد همی کرد. این بزرگ گفت: فدای تعالی انصاف
 3 هجاج هم بتاندا کسی که ویرا دعا بد کند، هم چنان که انصاف مظلومان
 از هجاج بتاند.

(۱۰/۱۷) هشتم زبانرا از افسوس نگاه دار. و برکس مخند، و مزاج

6 مکن. که مزاج آب روی پرزد. و هیبت وی از دلها بیفکند. و کینه در دلها باز
 دارد. و اگر کسی با تو مزاج کند، تو جوابش مده. و روی از اهل مزاج بگردان
 تا با هدیت شوند. اینست آفتهای زبان. و باید که پیوسته بر مذر باشی،
 9 و نرهی از آن مگر بشها نشینی. که در میان مردم زبان نگاه داشتن ممکن
 نبود. مگر چنان که ابو بکر صدیق رضی الله عنه که سگی در دهان نهاده بودی

تا سخن نکوید، مگر که ضرورت افتد و اشارت زبان کردی که این مراد را افکنده است از وی مذر باید کرد.

۱۰/۱۷ A ۱۷ ۶۷ B ۹۷ ب

۱ یکی از بزرگان ... از هجاج بتاند A: و حکایت یکی زبان هجاج در آن کرد پس از بزرگان

سلف گفتن حق تعالی انصاف هجاج از وی بتاند B: ای زبان ... نگاه A: باید که زبان از مزاج و تقاضه نگاه B
 و برکس مخند ... و هیبت وی از دلها بیفکند A: + مردم B: دلها بیفکند A: در دهان پرزد B
 دلها باز داد ... و اگر کسی A: دلها بگردان B: تو A: جوابش A:
 جواب B: و روی از اهل مزاج ... از وی مذر باید کرد A: از اهل مزاج و پیوسته A: بتنها نشستن و راویا
 گرفتن که در میان مردمان هویستن نگاه داشتن نتوان مگر بشها نکه صدیق رضی الله عنه سگی در دهان نهاده
 بودی پیوسته تا سخن نکوید مگر ضرورت اشارت زبان کردی و گفتن این مراد را افکنده است پس زبان
 سبب هلاکت در دنیا و آخرت از وی در جمله مذر باید کرد B

(۱۱/۱۷) اکنون چون آفت چشم دگوشی و زبان گفتم، آفت شکم بگویم.

اما شکم را نگاه باید داشت از هرام. و شربت هیز حلال نباید خورد. و از هلال

نیز اندکی باید خورد، نه چنان که شکم پر شود. باید که پیش از سیری دست 3

از طعام بازگیری. و چون معده سیر شود، دل میاه خود. و حفظ تباه

کرداند. هم اندامها از طاعت گران خود. و شیطان زور آرد، و قوی

شود. و شکمی که از هلال پر بود، کلید همه شرفهاست، و سیر شرفها. 6

پس بنگر که اگر هرام بود، چون بود، و طلب هلال فریضه است بر

همه مسلمان. و گمان مبر هلال نایافتست. که اگر بنان بی نان خوردی

قناعت کنی، از هلال در نمایی. اما چیزهای فوری بکار داشتن و تنعم 9

کردن از هلال دشوار بود. و هلال در عالم بسیارست. بر تو نیست که باطن کارها نکه داری

۱۱/۱۷ A ۷۶۷ B ۹۷ B

۱ اکنون چون A: این بیان B چشم دگوشی و زبان A: + بود که B آفت... بگویم A: - B

۲ خورد A: خوردن B: و از هلال... خورد A: - B: ۳ نه... پر شود A: چنان که پر شود B: باید که A: لیکن B

۴ باز گیری A: بداری B: خورد A: کرد B: ۵ کرداند A: خود B: هم اندامها... چون بود A: و اندامها را

آوردن عبادت گران خود و شرفها که لشکر شیطان اند قوت گیرند و سیری از هلال کلید همه شرفهاست

پس اگر از هرام بود و چگونه باشد B: ۸ مسلمانان A: + و عبادت با خوردن طعام مرام چون بنانها دن

است بر سر آب و زرگان چنین گفته اند B: که اگر... قناعت کنی A: که چون بجامه دلق و نان

بی نافورتن قناعت کنی B: ۹ چیزهای... داشتن A: - B: و تنعم A: + و تجمل B: ۱۰ کردن A: - B:

بود A: - B: ۱۱ دار عالم A: - B: تو A: + واجب B: نکه داری A: بشناسی B:

۱- ص ۹/۹۰ اکنون... اندامها: ذک. به بدایة الهدایة، ص ۸۳-۸۷

باید که چیزی که یقین بود که حرام است از آن دور باشی. و آن که بدلیلی دانی که حرام است از آن نیز دور باشی. هر چه بر مرامی آن نشانی نباشد، حلال است.

3 چون مالی که در دست سلطان بود، اگر دانی که از میراث حلال است، یا آن ضیاع خودت باشد، آن حلال محض بود. و اگر ندانی که از کجا است

و غالب مال وی حرام است، از آن نیز دور باشی. که ظلم وی دلیل مرامی

6 وی باشد. و اگر دانی که از کسی ظلم شده باشد، حرام محض بود. و همچنین

مال مطرب و نومه گر و غیر فروش و مال کسی که بیشتر کسب وی حرام است؛ چون

ندانی که از کجا است، بعینه بغالب وی حکم کن. غالب ظن تو آن مال

9 اگر حلال بود، حلال باشد. و اگر حرام دانی، حرام بود. و مال همه مسلمانان

حلال دان مگر که از وجهی حرام بود، و ترا معلوم باشد، چون مال وقف.

۱۱۷۱۷ A ۷۶۷ ب ۹۸ B آ

۱ باید که بود که A: لیکن هر چه یقین بدانی که B و آن که باشی A: و آنچه دولت

کواهی دهد برای آن سبب دلیل دلتانی که بر مرامی وی دلیل کند از آن دور باشی B ۲ آن A: وی B ۱۱

نباشد A: + آن B ۳ چون A: همان B ۱۱ مالی که در دست سلطان A ۴ بود B ۱۱ آن ضیاع

بود A: از ضیاعی حلال و حلالی وی روشن بود B ۱۱ که A: + این B ۵ نیز A: - B ۱۱ مرامی باشد A:

مرامی مال و نیست B ۶ و اگر محض بود A: بظاهر اگر چه یقین نیست B ۷ مطرب A ۴ نومه گر

B ۱۱ غیر A: یعنی B ۱۱ و مال کسی که B ۱۱ وی A: + از B ۱۱ چون مال وقف A: چون بدانی

که غالب آن مال از کجا است از آن دور باشی و مال دیگر مسلمانان همه حلال دان مگر آنکه دانی که

حرامت روشن و از جمله حرام روشنی نان وقف باشد بخلاف شرط و اوقف بستاند B

و کسی که شرط وقف نگه ندارد، آن مرام بود. و چنان که کسی وقف صوفیان خورد،

و صوفی نبود بصفه و سیرت، اما مرقع و سجاده صوفی بود. و کسی که در

مدرسه نان طالب علمان خورد و طلب علم نکند، و هر که زوی معیشتی

3

رود که اگر آشکارا خود گواهی وی بدان رد کنند، هر چه از وقف صوفیان

خورد، مرام بود. زیرا که صوفی مرد عدل بود. که زیادت از عدالت در وی

فصلتهای نیکو بود، که کم از عدالت نبود. و هر که خود را بصورت پارسیان

6

نماید تا ویرا بدان سبب چیزی بداند، هر چه بتاندم مرام بود. اگر میناچه

در باطن وی چیزی بود که اگر دهنده بدانتی ندادی، و برای اینست که

رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود که هلال ترین چیزی که کسی خورد از کسب دست

9

خویش خورد. اما بواج را نگاه داشتن واجبست. و نگاه نتوانی داشت تا دید از نامحرم نگاه داری

۱۱۷/۱۷ A ۷۶۸ B ۹۸ A

۱- و کسی بود A- B- که کسی A- 2 اما A- لین B- بود A- باشد B- و کسی که A-

یا B- 3 نان نکند A- وقف طلبه علم خورد و وی بطلب علم مشغول نباشد B- 4 گواهی A-

شهادت B- 5 خورد A- + مرام خورد B- زیرا A- B- عدل بود A- عاقل باشد B- 6 فصلتهای

..... بود A- فصا بود B- که ... نبود A- و اگر بی باقی کم از وصف عدالت نبود B- خورد A-

خویش را B- 7 بتاندم A- + همه B- اگر میناچه A- مطلق که B- 8 ویرا اینست که A- و از اینجا است

که B- و الله فرمود که A- گفت علیه السلام B- کسی خورد A- مرد بخور آن بود که B- خویش

خورد A- وی بود B- 10 اما نگاه داری A- اما فرج را نیز از مرام نگاه دارد این نتواند

تا چشم از نامحرم نگاه ندارد B

ودل از اندیشه و حکم از بسیار خوردن، و لقمه شیری و بسیار خوردن شروت را زیادت کند، و بنام همه آفتها بسیار خوردن است؛ فاصله از شربت، افتاد است را

3 نگاه داری که کسی را نزن، یا هرامی بدست گیری، یا در امانت خیانت کنی،

یا بقلم چیزی نویسی که زبان نشاید گفت، زیرا که قلم چون زبان است بلکه

عظیم تر که نوشته بخاند و گفته برود، و پایا نگاه داری از آنکه بخانه

6 ظالمی روی، یا از بی نامحرمی، یا بخانه سلطان و وزیر و امیر ظالم، که

این همه معصیت بود، الله بضرورت که رسول صلی الله علیه و سلم فرمود

که هر که پیش ظالمی یا توانگری رود از بهر مال و همت وی دو برخ

از دین او برود، و چون ظالم توانگر بود، بتر باشد، این است، نگاه داشتن اندامها

۱۱/۱۷ A ۷۶۸ B ۹۸ ب

۱ و دل از اندیشه ... نگاه داشتن اندامها A: و از اندیشه آن نگاه دارد و حکم از شربت و بسیار خوردن نگاه دارد که بسیار خوردن شروت انگیزد و شروت اندیشه آید و اندیشه بنگارستی آرد پس بیخ همه شروتها سیر خوردن است فاصله از شربت و اما دست نگاه دار تا کسی را نزنند یا هرامی نگیرد یا در امانتی و در یعنی خیانت نکند یا بقلم چیزی نویسد که زبان نشاید گفتن زیرا که قلم همچو زبان است بلکه عظیم تر از زبان که نوشته بخاند و گفته برود دیگر بای نگاه دارد از آنکه بجای ظالمی رود یا از بی نامحرمی قلمی بگیرد یا به هیچ کاری نایبیتی یا برای سلطان و وزیر و عاقل و ظالم شدن که معصیت است الله بضرورت که رسول صلی الله علیه و سلم گفت هر که توانگری را تواضع کند از برای توانگری وی دو بهره از دین وی کم شود و معلوم است که تواضع توانگر پدیدتر از تواضع ظالم است این است بیان نگاه داشتن اندامها بر سهین اقتضای B

فصل

در جمله بدانکه حرکت و سکون که باندامرهای تو است شایع

۳ پیروز را در معصیت مدار. و پیوسته در طاعت حق تعالی باش. و شکر کن که

اگر تقصیر کنی، رنج و وبال بتو باز گردد. و اگر در طاعت باشی فائده آن همه

بتو باز گردد. که فدای تعالی از تو و از طاعت تو بی نیاز است. لیکن هر کسی

۶ گرو کردار خود باشند و زینهار که خود را عتوه ندھی، که گوئی فدای

کریم و رحیم است. که این سخن فحشست و شیرین، و در زیر آن زهر قاتلت.

و گوینده این از حماقت این گوید. و پیغامبر صلی الله علیه و سلم فرمود که

۹ نریک آنست که حساب خود بکند. و کار پیمان کند که پس از مرگ او را

سود دارد. و احمق آن بود که هر چه خواهد کند. و بر فدای حکم کند که

مرا پیامر ز که کریم و رحیم است. این پیمان باشد که کسی خواهد که فقیه گردد،

۱/۱۸ ۷۱۸/۱ ب ۹۸ ب

۲ پیروز را: اندامها را ۱۸ ۳ معصیت A: + نگاه B و پیوسته A: جز B حق تعالی باش

A: - B و شکر کن A: و بدان B کنی A: - B و وبال A: و زین آن B در A: و در B طاعت A: + و سبک B

باشی A: + رامت B همه A: - B ۵ باز گردد A: رسد B که A: - B طاعت A: عمل B خود باشند A:

مؤین است B که خود را A: خویشتی را B عتوه A: عزت B که گوئی A: بانک B فدای A: + تعالی B که این

..... و پیغامبر A: گناهان بندگانش را پیامر زد این سخن حق است و شیرین و در زیر زهر قاتل تعبیه وارد

و گوینده این سخن را گفت احمق است از حضرت نبوت که رسول گفت B فرموده A: - B و حساب

نمود کند که A: حساب کند با نفس او و بکاری مشغول باشد که B پس از مرگ A: وی B

۱۰ بود A: است B کند A: + و نگاه B فدای A: + تعالی B حکم پیامر ز که کریم A: حکم می کند و آرزو

می رود با مرزئی و بدان که این سخن که فدای تعالی کریم B این پیمان A: همچنان B خواهد ... گردد A: فقه خواهد B

۱- ص ۱/۹۳ فصل ... می دان: نریک . به بداية الهدایة، ص ۸۷ - ۸۹

و هیچ جهد نکند، گوید که یعنی هدای عز و جل قادرست که دل مرا بر همه علوم

بینا و دانا گرداند بی آموختن علم، چنان که بادل بیغامبران کرد. یا کسی

توانگری خواهد و کسب و تجارت نکند، و گوید که هدای عز و جل کریم 3

و رحیم است که وی بی زنجی کنجی بمن نماید اگر کسی این اندیشه کند نه او را

اصحق خوانی و بروی خندی؟ همچنین بزرگان دین نیز بر کسی نمند که

آمزش طمع دارد بی طاعت و عبادت. و حق تعالی می فرماید که این 6

التُّبْرَارُ لَنِي نَعِيمٌ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَنِي جَحِيمٌ (۱۲/۱۳-۱۴) . دیگر فرموده که وَأَنَّ

كَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَهُ مَا سَعَى (۳۹/۵۳) . چون تو در ریادتت سوال و همت

متناهی چندین جهد خود بجای می آری، در طلب سعادت آفرت و نجات 9

عقبی دست از طلب مدار. زیرا که سفر درازست و عقبه دشوار، غمزه متو و فود را

عنه مده که چون شیمان شوی هیچ سود ندارد. معنی کریم و رحیم آنست که

۱/۱۸ A ۷۶۸ ب ۹۹ آ

۱ گوید که مر A: و با آموختن علم مشغول نشود و گوید هدای تعالی کریم است باشد که مر B

۲ علم A: B بیغامبران یا کسی B: بیغیرا علیه الصلوة والسلام و کسی B: خواهد A: بگوید از B: بی

نکند A: دست باز دارد B عز و جل A: تعالی B: رحیم A: - B که وی A: باشد که B: این اندیشه همچنین A:

این سخن توان گروهی بنشوی ایسترا اصحق خوانی در ایشان بخندی و آریه چون از قدرت

و کریم هدای تعالی میگویند راست میگویند B: ک بزرگان دین بجای می آری A: بزرگان دین بر تو

نمند چون آمزش و رحمت هشتم داری بی جهد و کردار نیک و حق عز و جل میگوید که وان لیسر لسان

اللهم ماسی هیچکی ندرود مگر آنچه کارد بجزای عمالک انوا یصلحن آنچه بشمارسد بجزای کردار شما خواهد

وی فرماید ان البوار لنی نعیم وان الفجار لنی حیمم نیک کردن در برشت آیند و بدکردان بدو نرح روند

و چون جهد شوی نمی مانی در طلب بیم و زرد طلب بگردد علم نیز B: طلب A: کردن B: و نجات عقبی رحیم آنست که A:

همان در ادراک که سفر درازست و عقبه بلند و غمزه متو و فود است را عتوه مده که چون شیمان

شوی - سود ندارد معنی کریم و رحمت B

حق تعالی محاکت ابدی و سعادت سرمدی. برنج چند روزه بدهد. پس آن
 کن که عاقلان و بزرگان دین کرده اند. پس راه هزم و احتیاط پیشی گیر؛
 3 نه چنان که غافلان بر خود غرّه شدند تا خود را هلاک کردند. و کاشکی
 هر که نماز کردی و روزه داشتی و تقوی بجای آوردی نجات یافتی. که
 با این همه که کرده باشند هنوز هظر بسیار دارد. چنان که معلومت
 6 که هر که نماز ندرود، و برنگیرد، و کاشکی آنکس که تخم بیفکند
 و آب بدهد و تیمار او بدارد، بر او برگیرد. که با این همه بسیار صاعقها
 در بیست. پس کار آفرت همچنین است، و همچنین می دان.

پیدا کردن معصیت دل

(۱/۱۹) پیدا کردن معصیت دل بدان که اندامها را از معصیت نکه نتوانی

داشت تا نجات دل را از صفات پلیدی و نجاست نگاه نداری. که اصل دلست. پادشاه همه اعضا اوست

۱۹/۷۶۹ A B آ ۹۹

۱ نعالی A: + آنت که B: ابدی A: عقیبی B: سرمدی A: آفرت B: برنج.... پس A: بدست
 تو دهد برنجی اندک که روزی چند بکشی پس B: 2 بزرگان دین کرده اند A: و بندگان کردند B: پس A:
 که B: هزم A: احتیاط B: گیر A: گرفتار B: 3 غافلان.... کردند A: غافلان و ابلهان کردند که
 غرّه شدند و خود را عتوه دادند تا هلاک شدند B: 4 روزه A: + و صدقه و جهاد B: داشتی A: - B:
 یافتی A: یا بدی B: که یا این... برنگیرد A: بلکه همه بجای آورده اند و هم فطرهای بزرگ در دست
 چنانکه معلومت که هر که نماز ندرود B: 6 تخم بیفکند... همچنین است A: همچنین نرم کند و آب دهد
 تخم را کند بر بگیرد که با این فطر و فخرها در پیشی است کار آفرت B: 7 تا A: - B: معصیت A: + چنانکه
 گفتیم B: نکه A: نتوانی B: 8 داشت A: داشت B: از صفات... نداری A: از نجاست و صفات نکوشیده پاک کنی B: 8
 پادشاه... اوست A: یا میرتن دلست B

۹- ص ۱۰/۹۹ پیدا کردن... نیامده رکن. به کعبیای سعادت ص ۳۵۹-۳۶۷؛

به بیدایة الهدایة ص ۸۹-۹۶ به امیاء علوم الرقی ج ۳ ص ۳۶۹-۴۶۶

اگر وی پاک و شایسته بود اتروی بجمله اندامها برسد. و اگر بذبود و ناپاک، اتروی
 بهمه تن برسد. از کوزه همان برون تراوَد که دروست. و صفات بذبسیارست،
 3 چون شَره طعام و شره نکاح و شره سخنِ بپروژه گفتنی و غیبت کردن و مانده آن.
 اگر از پی صفات پاک شده باشد، سه صفت دیگرست که بیشتر یا سبب از آن فلاحی
 نیاید. و تا دل از آن پاک نکنند پارسانی هیچ سود ندارد. و آن همدست و ریا
 6 و عجب. و بیخامبر صلی الله علیه و سلم فرمود که سه چیز هلاک برکننده است:
 بخیلی، و هوای دل که بنده از پی مراد نفسی شود؛ و عجب یعنی پندار نیکو بخوشتن.
 اما همدست از بخل که آنچه در دست وی بود از دیگران دریغ دارد. پس
 9 آنکس که حق تعالی از فریفته قدرت خود نعمتی بوی داده باشد، و هو را از آن
 بشک آید، و در حق وی هدرزد، بخل وی عظیم تر بود از جمله بخیلان.
 و هو را آن بود که حق تعالی بنده را علمی یا نعمتی یا جاه و همتی دهد؛

۱۸۹/۱۷۶۹ A B ۹۹ ب

۱ بود... از کوزه A؛ یا شد بر اندامها هر پاکگی و شایستگی نرود و اگر دل بلید باشد بصفت نایسندید
 آلود بود از پی تمهیزیدی نیاید که بزکان گفته اند که از کوزه B 2 بنده؛ نکوهیده B 3 طعام A؛ و شر شراب
 B 4 گفتنی A؛ B 5 آن A؛ وی B 4 صفات A؛ همه B 5 دیگر A؛ B 5 و تا دل... ندارد B 11 و ریا A؛ و بخل B 11
 و بیخامبر... فرمود که A؛ و رسول صلی الله علیه و سلم گفت است B 11 A؛ B 11 بخیلی... بخوشتن B 11
 بخیلی همانکه دانند بر مرد بخیل اَلْبَخِيلُ لُدَيْدُهُ لُ الْجَنَّةِ وَاِنَّ كَانَ عَائِدًا و دیگر هوای مردم رفتن یعنی آنکه دل مردم
 را بر او خود برد و سیم عجب یعنی پنداشت نیکوئی بخوشتن B 8 بخل A؛ و بخیل آن بود B 11 و آنکس که
 و همتی دهد؛ آنکه نعمتی در فرشته حق است جل و علا از بندگان دریغ دارد بخیلی وی
 عظیم تر باشد و هو را آنرا گویند که ویرا دشوار آید که خداوند سبحان از کرم خود بنده
 را نعمت دهد چون مال یا علم یا جاه یا نبول در فلق یا همی دیگر B

- ووی خواهان آن بود که از وی زائل شود؛ اگر چه آن بوی نخواهد رسید و این
 نهایت پلیدی باطن بود. و ازین فرموده است رسول الله صلی الله علیه و سلم
 3 که مطاعت بنده چنان خورد که همیزم را نیت کرد آتش. و سود
 پیوسته در عذاب بود؛ و کسی بروی رحمت نکند، زیرا که دنیا فانی نبود
 از دوستان حق تعالی که ایشانرا نعمتی داده باشند، مال یا جاه یا علم
 6 یا ورع. و وی پیوسته در اندوه آن باشد که حق تعالی پیر این نعمت
 بوی داده است؟ و عذاب آفرت عظیمتر، بلکه بنده بحقیقه ایمان نرسد
 تا خلق عالم را همان نخواهد که نفس خود را و با جمله مسلمانان انبیا باشی
 9 در غم و شادی، که مسلمانان همچون یک بنا اند با یکدیگر و نیز چون یک
 شخصند. و چون یک عضو از رنجی رسد بجملة تن اثر کند.

۱/۱۹ A ۷۶۹ ب ۹۹ ب

۱ آن بود: باشد B از وی... شود: آن نعمت را بران بنده حق سبحانه و تعالی روا
 آرد B 2 بود: است B و ازین... است: و اینجا گفت B 3... آتش: آتش شد
 طاعتی بنده مؤمن را چنان خورد که آتش همیزم را B 4 پیوسته: همیشه B 5 کسی بروی...
 مال: از بهر آن که هرگز نبود که قوی شود که آفرید کار بی ملاله در حق ایشان امان کرده بود
 بحال B 5 علم: بعلم B 6 یا: و B و وی... آن باشد: و این پیغمبر را شموارد در انده
 و عذاب باشد B که حق تعالی... داده است: B 8 تا: + آنگاه B و با جمله: خواهد
 مافرد را بر B 8 باشی: دار B غم و شادی: شادی و اندوه B بنا اند... اثر کند: B
 یک تن اند که چون اندای بدرد شود همه تن را از آن در آگاهی باشد B

- و چون دل خود بدین صفت نیایی، مرضی عین تو آن بود که حاصل کنی و دل خود را
 ازین نجاست پاک کنی، تا مستحق عذاب و عقوبت نبوی. اما ریا شرک نهانی
 3 بود که پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمود که بترسم بر شما از شرک صغیر گفتند
 یا رسول الله، شرک صغیر چه باشد؟ فرمود که ریا، که هدای عز و جل آنروز
 که بندگازا با اعمال ایشان جزا دهد، گوید بروید سوی آنکان که اندر دنیا روی
 6 و ریا، ایشان خواستید بنگرید، تا نزدیک ایشان هیچ غیر یا بید که شما فریاد
 رند. روزی مدی سوی پیغمبر صلی الله علیه و سلم آمد گفت یا رسول الله من
 صدقه می دهم و بدان صدقه رضای هدای تعالی میجویم و لکن دوست دارم که
 مرا بدان بتایند این آیه فرود آمد: فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا
 9 صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَمْذًا (۱۱۰/۱۸) . و نشان ریا آنست که
 چون عبادتی کند گوید من همین کردم. و اگر نکوید چون مردمان بدانند شاد شود.

۱۱۹ A ۷۶۹ ب ۱۰۰ آ

۱ خوده: خویش را B نیایی: A بیایی B عین: A دین B بود: A است B که: A + این
 صفت را B و دل: A + را B 2 ازین ... پاک: A ازین پلیدها B تا مستحق عذاب ...
 بدانند شاد شود: A که بسیار پلید است فلق آنرا نشناسد از پوئیدگی و معنی ریا آن
 بود که ترا بسبب طاعت و علم و زهد و عبادت منزلتیش بود در دل مردمان و جاهای و عیولی
 و چون دوستی جاه غالب شد بیای پاهای رسد که بیارسانی همه جاه طلب کند و بیشتر فلق
 انصاف دهند اینرا که بیشتر کارهای کنند از علم و عبادت از برای روی و ریا می کنند و نشان
 ریا آن باشد که چون عبادت کند گوید من همین کردم و اگر نکوید چون مردمان بدانند شاد
 شوند B

و اگر بدین معنی که بدانند شادی در دل وی نیاید، این چنینی شخص عزیز بود.
 و اگر چنان بود که مردمان در خدمت وی تقصیر کنند و حرمت وی بجای نیاورند،
 یاد در معاملات ماصحت نکنند، از بهر وی بریای نخبیزند، و بای خویش بوی
 ندهند، در باطن خود خشمی بینند یا تعجب، دلیل آنست که عبادت بریا
 کرده است. و اگر نه این تعجب نکردی پس وی متقی از عبادۀ خود
 برگردن مردمان می نهد. و جزای عمل خود طلب میکند. و این پندار
 افلاصی را باطل کند. و این بریا باشد. که در فیهرست که الشُّرْكَ فِي أُمَّتِي
 أَفْئِي مِنْ ذَّبِيبِ النَّمْلِ. اما تعجب و کبر از جمله بیماریهای دلت
 و بیماری دل عظیم است، و علاج وی دستور بود. و معنی این بیماری
 آن بود که ویرا در دل خود قدری بود. و بچشم بزرگ داشت بخود نظر کند.

3

6

9

۱۰۰ B ۷۷۰ A ۷۱۹

۱ و اگر بدین وی تقصیر A: این کس اینک احمق بود و چنان بود که اگر کسی در حق وی تقصیر B
 ۲ بجای نیاورند: نگاه ندارد B ۳ یاد A: و بیاوی B ۴ از بهر وی A: B ۵ ویرا B: یا A: B ۶ خویش
 A: B ۷ خود A: وی B ۸ بیند یا تعجب می نهد A: آید بر آن کس و تعجب کند از آن پس این کس
 بعبادت خود و شتمی نهد بر مردمان و از اجزای هواهد B ۹ خود A: B ۱۰ میکند A: کردن B ۱۱ و این
 پندار A: از فلق B ۱۲ و این A: + از B ۱۳ الشُّرْكَ فِي أُمَّتِي A: B ۱۴ یعنی پوشیده تر از آواز
 بای موردی است که در شب تاریک می رود B ۱۵ و علاج بود A: و دستور علاج B ۱۶ این بود که A:
 وی آنست که B ۱۷ بخود A: + نکرد و بد دیگران بچشم حقارت و موردی B

۷ الشُّرْكَ ... مِنْ ذَّبِيبِ النَّمْلِ: concordance, Wensinck, ج ۲، ص ۱۷

و چون این صفت در دوزخ، تنای نمود گویند . یادوست دارد که دیگری بروی ثنا گوید .

پس آنکه ابلیس گفت : **أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ** (۱۲/۷) . و نشان این آنست که چون

3 در مجمعی رود صد طلب کند . و در راه رفتن پیش از دیگران رود . و اگر کسی

ویرا پند دهد ، یا عیب او بدو گویند ، ننگ دارد که قبول کند ، و اگر وی

دیگری را پند دهد ، **بُعُفٌ** گویند . و هر که اعتقاد کرد که من از کسی بهترم ،

6 بد باشد . و این در آخرت پیدا گردد . **بَلَكٌ** هر کرا بینی به از خود باید دانست .

اگر کوزگی بینی ، گوئی او گناه کمتر از من کرده باشد ، و او از من بهترست .

و اگر بزرگی را بینی ، گوئی او عبادت پیش از من کرده باشد ، من چون او نیستم .

9 و اگر عالمی بینی ، گوئی او چیزها داند که من نمی دانم . و اگر جاهلی را بینی ، گوئی

اگر او معصیت کند بجز عمل کند ، و من بعالم . پس هجرت حق تعالی بر من عظیمترست

بسبب علم . و اگر چه کافری را بینی گوئی ندانم که عاقبت وی چون باشد که با کاکه

1100 B 1770 A 1/19

۱ در دوزخ ... گویند A : در باطن بجنبند ثم آن بر زبان آن بود که گویند من همین و چنینم ثنا گویند B دیگر A : کسی B

2 و نشان ... در مجمعی A : من از آدم بهترم و عمره دیگر آن بود که در لثرت جمع B 3 طلب کند ... بد باشد A : بیت گاه جوید و در

راه که میرود در پیش دیگرانی رود و اگر کسی را پند دهد بعنف و بزرگی منشی گویند و هر که اعتقاد کرد بتضع که وی از کسی بهترست

وی متکبرست بلك باید که بدان که بهتر آنست که نزد خدای تعالی بهتر بود B 4 کردد A : شود B 5 بلك A : + باید که B

به ... دانست B : ویرا بهتر از خود دانستی B 7 گوئی A : + را B 8 او A : وی B 9 گناه کمتر ... بهترست A : لثرت معصیت

نکرده آنست و من کدم 3 شك وی از من بهتر بود B 8 او A : وی B 9 عبادت ... نیستم A : پیش از من خدای تعالی را خدمت کرده است

و عبادتها آورده و من لثرت چون وی نیستم B 10 عالمی A : را B 11 او چیزها A : وی بسیار چیزها B 12 دانم A : + وی از من بهترست B

10 او A : وی B کند ... عظیمترست A : کرده باشد نداشته و من بعلم هجرت خدای تعالی بر من لازم ترست

11 چه A - B که عاقبت ... با کاکه A : فاشمت او چون خواهد بود که بسیار مسلمان B

عمر خطاب را پنجم مقارنت می نگرستند و ندانستند که عاقبت کار عمر چون بود.
 پس این کبر از دل تو بیرون نرود تا آنگاه که بحقیقت بدانی که کار عاقبت دارد
 3 وفاتمت. و این عیب زشت بود که آنرا که بهتر دانی بتر بود. و آنرا که بهتر دانی در همه
 اولیاء بدود دهند. پس چون بیم فائمه و نفس باز پسین رتو غالب شود،
 هیچ عجب و تکبر در تو نماند. و اخبار در عجب و مدد و ریا بسیار آمده است.
 6 و ترا یک خبر کفایت است که ابن مبارک روایت می کند که یکی از معاذ جبل در
 خواست که چه حدیث از پیغمبر صلی الله علیه و سلم شنیده بگوی. معاذ
 چندان بگریست که پُر شده پنداشت که خاموش نخواهد بود. پس گفت
 9 که رسول علیه الصلوة والسلام مرا گفت: یا معاذ ترا چیزی پیامورم
 اگر نگاه داری ترا سود دارد، و اگر ضایع کنی ترا نرد حق تعالی لعینم عذر نباشد.

۱/۱۹ A ۷۷۰ B ۱۰۰ B

۱ عمر خطاب... چون بود A: پنجم مقارنت بعضی خطاب نگرستند پیش از اسلام وی و ندانستند که کار وی
 کجا خواهد رسید B 2 دل تو A: دلالت B 3 زود A: نشود B 4 عاقبت A: - B 5 دارد A: صح و فواتمت B
 و این A: و آن B 6 زشت بود A: است و باشد B 7 آنرا A: آنکس را B 8 بهتر دانی... دهند A: و بر بهتر میدارند
 فواتمت کارش گرا سیده بود و آنرا که بتوی داند حق سبحانه در همه اولیا روزی کندش و فواتمت کارش
 بخیر بود B 4 بیم A: - B 5 و تکبر A: و کبر B 6 تو A: دلالت B 7 و اخبار سید مختار در تکلوفش
 B 8 و ریا A: و تکبر B 9 و ترا A: ویرا از آن جمله B 10 که A: + عبد الله B 11 مبارک A: + رحمه الله B 12 یکی از معاذ
 شنیده بگو A: از کسی که وی التماس کرد و از معاذ بن جبل رضی الله عنه تا ویرا حدیثی روایت کند که
 شنیده باشد از رسوله صلی علیه و سلم B 13 معاذ A: + رضی الله عنه B 14 بگردد A: + گریستن B 15 که A: + حاضران
 B 16 که A: + مکرر B 17 بود A: شد B 18 و که رسول A: شنیده ام از رسول B 19 و سلم A: + که B 20 پیامورم A: + که B 21
 ترا... نباشد A: همت و عذر نباشد ترا بجز حضرت عزت تعالی و تقدس آن کالفت B

(۲/۱۹) یا معاذ خدای عز و جل هفت فرشته آفرید که پیش از آسمان و زمین

آفرید. و هر یکی را بدوران آسمانی موکل کرده است؛ چون کرام الکاتبین که

رقیبند بر اعمال بندگان. عمل بنده که از بامداد تا شبانگاه کرده بود با آسمان بند

3

که نوری عظیم از وی تابد، و بر کردار بنده نهای گویند. چون با آسمان اول رسد،

فرشته که بر آسمان اول موکلست، گوید: باز گردید؛ و برویش باز زنید که

من فرشته غیبتم. و مرا فرموده اند که عمل بنده که غیبت مردمان کند نگذارم که

6

بگذارد. پس ایشان باز کردند و گروهی دیگر از کرام الکاتبین عمل بنده که غیبت

نکرده باشد بگوراند از آسمان اول، و با آسمان دوم رسد. فرشته که بر

آسمان دوم موکلست گوید: باز گردید. و این عمل بروی او باز زنید که از پی

9

عمل غرض و مراد وی دنیا بود. و مرا فرموده اند که بحمل وی راه ندهم که در میان مردم ^{مغز کردی}

۲/۱۹ A ۷۷ B ۱۰۰ ب

۱ خدای... و مقل: A: حق تعالی را B: آفرید: A: است B: که A: + ایشان را بیا فریده است که B:

از: A: + آفرینش B: و زمین آفرید: A: - B: 2 موکل... است: A: فرموده B: که A: + ایشان B: 3 رقیبند...

بندگان: A: رقیب عمل بندگان B: عمل بنده که A: عملی که بنده B: 4 که A: - B: 5 عظیم: A: - B: و بر کردار...

می گوید: A: - B: 5 A: در بیان B: موکل: A: - B: باز گردید و برویش: A: بحمل این بند را بر موی B: 6 و مراد: A:

+ حق سبحانه و تعالی B: اند: A: است B: عمل بنده... و گروهی دیگر: A: عمل کسی که وی مردمان را غیبت کند

نگذارد که از تو درگذرد پس کرده دیگر B: 7 که... آسمان اول: A: - B: و با آسمان... رسد: A: دیگر را

با آسمان دوم بر نده که وی غیبت نکرده باشد چون با آسمان دوم رسد B: بر: A: - B: 9 آسمان... موکل: A: موکل

آسمان دوم B: باز گردید: A: - B: عمل: A: + را B: او: A: و وی B: این عمل غرض: A: مراد وی B: 10 بود: A:

+ است مراد B: عمل: A: - B: وی را: A: ترا B: مردم: A: مردمان: B:

۱- ص ۶/۱۰۴ یا معاذ... گفتن: رک. به بلایة الهدایة ص ۹۶-۱۰۳

پس عمل بنده دیگر که نوری چون ماه باشد از نماز و روزه، از دوّم آسمان بگذرانند و با آسمان سوم برند. فرشته که بر آسمان سوم موقت گوید "این روی او باز زیند که من فرشته تکبیرم. مرا فرموده اند که عمل وی رد کنم که وی در هر مقام که نشستی تکبیر کردی". پس عمل بنده دیگر برند تا با آسمان چهارم، همچون ستاره در فشان از تسبیح و نماز و روزه و هج و عمره. فرشته آسمان چهارم گوید "باز گردید و این عمل روی او باز زیند که من فرشته تحجیم. نگذارم که عمل وی از من بگذرد که وی هیچ کار نکردی که در آن عجب نبودی". پس عمل بنده دیگر با آسمان پنجم برند، همچون عمره می که جاده کند از نیکویی باطاعات و عبادات و غیرات بسیار. فرشته آسمان پنجم گوید "باز گردید و این عمل روی او باز زیند که من فرشته هدم. او مد کردی رکعی که علم اموفتی یا عمل بجای آوردی بخیر. من عمل او را نگذارم که برگردد".

3

6

9

آ ۱۰۱ B I V V I A ۲/۱۹

۱ دیگر که... برند: A؛ ذکر را براند نوری از وی تا بد از صدقه و نماز و روزه یا آسمان سیم رسند: B
 ۲ که بر: A - B موقت: A - B ۳ روی او: A؛ عمل با روی: B؛ مرا فرموده اند... تکبیر کردی: B؛ وی در جمعها بجای نشستی تکبیر کرده است مرا فرموده اند تا عمل وی را نگذارم که از من درگذرد: B ۴ بنده دیگر... نبودی: B؛ عمل کرده دیگر را براند چون ستاره تا بان از تسبیح و نماز و روزه و هج و عمره چون با آسمان چهارم رسد فرشته آسمان چهارم میگوید این عمل را روی وی باز زیند که من فرشته تحجیم و نگذارم که عمل وی از من بگذرد و که هیچ کار نکردی است که در وی عجب نیآورده باشد: B ۸ برند: A؛ رسانند: B؛ همچون... بسیار: A - B ۹ فرشته: A؛ که در بان: B؛ پنجم: A؛ است: B ۱۱ باز گردید: A - B ۱۰ عمل: A؛ +: B ۱۱ او: A؛ وی: B زیند: A؛ +: B ۱۲ او: A؛ وی: B ۱۱ عمل... بخیر: A؛ کاری خوب کردی: B؛ نگذارم: A؛ راه ندهم: B که: B؛ تا از من: B

پس عمل بنده دیگری برندا تا آسمان ششم، که در وی نماز و روزه و حج و عمره و
 زکاة و صدقه بسیار باشد. فرشته آسمان ششم گوید: "روید و برویش باززنید
 3 که وی بر کسی رحم نکردی. و من فرشته رحمتم که نگذارم که عمل وی از من درگذرد."

پس عمل بنده دیگری هفتم برندا از روزه و نماز و ثقیه و ورع و برپا داد، چنانکه
 6 لهیبت آن با آسمانها افتاده بود؟ و روشنائی آن چون آفتاب باشد، و سه هزار
 فرشته در پیش وی روند. فرشته آسمان هفتم گوید: "روید و بڑوی او باززنید

که قفل بر دل وی نهاده است. و او این عمل برپا کرده است. و من نگذارم که عملی
 9 که برپا کرده باشند از من درگذرد، و بدینی عمل نام نیک خود و یارسانی و موابقی
 بسته است. و عمل مرا ثبات از من گذار نیست. و هر عمل که خالص مدایرانبود،

آن ریا باشد، پس عمل بنده دیگری از آسمان هفتم درگذرانند از نماز و روزه و حج و عمره
 و عبادت بسیار و ذکر و شمار.

۲/۱۹ W1 11B آ

۱ ای: A - B برندا صح با آسمان ششم ۱۱ نماز و روزه و حج و عمره A صح زکاة B و صدقه
 درگذرد: A: و صدقات بود که وی بر هیچ بلاذاه صحت رسیده رحم نکرده بلکه برنج مردمان شادگشته است B
 ۶ برندا از روزه آن ریا باشد A: بر آرد که در وی ازین فصلا تقسیم نبود یا آسمان هفتم از روزه
 و حج و عمره و صدقه و ورع چنانکه بانگ و فرزع آن با آسمانها در افتاده بود و نور هر یکی ازین طاعتها
 چون نور آفتاب بود و سه هزار فرشته در مشایعت او باشند فرشته آسمان گویند که این
 عمل را بروی وی باز زنید و قفل بر دلش افکنید که من بازمی دارم عملی را که در وی اخلاص نبود
 از خداوند خویش و او بعین خویش رضای حق تعالی بخواسته است بزرگی خود خواسته در میان فقرا
 و علما بانگ قاوازه در میان مردمان بدان عمل فریز کرده است مرا حق تعالی فرموده است که عمل و یار راه ندیم عملی
 را که مرصق تعالی خالص نباشد آن ریا باشد و مدای تعالی عمل مرا می بخشد B: دیگر از هفتم A: دیگر
 با آسمان بر آرد تا از آسمان هفتم ۱۱ نماز ... و ذکر و شمار A: جمله عبادت و مجاهدت و خلق نیکو
 و ذکر آفرید کار جل ذکره B

(۳/۱۹) چنان که فرشتگان آسمانها همه بموافقت با ایشان میروند تا

همه عجايبها بر دارند، و بخداي تعالى رسانند. و هم گواهي دهند که اين عمل

خالصست. خطاب آيد که: اي فرشتگان من شما همه رقيب و نگاهبان کردار 3

بنده منيد، و من نگاهبان ذلم. و من مي دانم که او اين عمل از بهر من نکرده است.

بروي باد لعنت من. پس فرشتگان گویند: بروی باد لعنت ما و لعنت تو،

و لعنت هر که در آسمان و زمين است. معاذ گفت: يا رسول الله، پس من 6

چون کنم؟ گفت: اي معاذ بنی اقتدا کن، اگر چه عمر کوتا هست، زبان نگه دار

از سخن که از آن رنجی بپرداز ملهمان رسد، و گناه هوز يا خويستن گیر. و بر

کسی ديگر حواله مکن. و بر هوز شما گوی، و هوز را از ديگران برتر مدار. 9

و کار دنيا در ميان کار آخرت ميفکن. و در رفتنی تکبر مکن،

۳/۱۹ A ۷۷۱ B ۱۰۱ ب

۱ چنان و هم گواهي دهند: همه ملائکه آسمانها با ايشان میروند بموافقت و گواهي می دهند B ۱

3 خالصست A: + ربه الذرياب B آيد A: ي فرمايد B ۱۱ اي فرشتگان من A: - B ۱۲ و نگاهبان ... بنده A: و نگاه

کرداننده B ۴ و من نگاهبان نکرده است A: و در دل و مظهر جز من نيست و من اين عمل را من نياورده است B ۱۵

5 بروی باد A صح لعنت B من A: - B ۱۱ گویند معاذ گفت A: گویند لعنت بروی باد پس فرشتگان

گویند لعنت بروی باد و هر که در آسمانها است. بروی لعنت کنند پس معاذ ميگويد من گفتم B ۱۱ پس

..... گفت اي A: تو رسولي و من معاذ يعق چون تو انم کرد و گفت يا B ۱۲ کوتا هست A: + يا معاذ B ۱۱ از سخن

..... رسد A: از آنکه در برادران خويش در از کنی و از خوانندگان قرآن باش B ۱۱ هوز يا خويستن A:

خويستن بخويستن B ۱۱ و بر کسی ديگر A: و ديگران B ۱۱ و بر هوز شما گوی A: و بنگو سيدن ايشان عبادت

خويش تباه مکن B ۱۱ و هوز را A: و خويستن B ۱۱ مدار A: + و يعيب گفتن مردمان بر خويستن شما مکن B

- پنهان که مردمان از بد خوئی تو عذر کنند. و در پیش کسی سر و عیب کسی مگویی.
- ۳ و پرده مردمان مدر که گمان دوزخ ترا بدرانند روز قیامت که *وَالنَّاطِطَاتِ نَطًّا (۷۷۹)* دانی که هیت! یا معاذ! گفت: نه، یا رسول الله گفتند در دوزخ که پوست و گوشت از استخوان باز کنند، معاذ گفت: یا رسول الله از این فصلت‌ها که رهائی یابد؟ فرمود که یا معاذ، این آسانست بر کسی که حق تعالی بر وی آسان کند، پس گویند
- ۶ که هیچکس از صحابه بقرآن متغولتر نبود از معاذ از بیم غیبت گفتن.

فصل

(۱/۲) بدان که اینی صفت‌ها که در هدیتست از عجب و ریا و همد و غیر آن بر هیچکس غالبتر از آن نیست که بر پارسیان، یا کسی که علم آموزد برای جاه.

۱/۲ A ۷۷۱ ب ۱۰۱ B ب

پنهان که مدر A: و مؤیستین ز رکن مدر و یوستین خلق مدر 2118 که و الناططات A: قال
 الله تعالی و الناططات 118 که A: + ناططات 118 یا A: - 118 نه A: جت 118 رسول A: + الله گفت 118
 و گوشت A: + 118 4 از استخوان باز کند A: از آدمی جدا کنند 118 فرمود ... یا معاذ A: رسول گفت ص
 الله علیه و سلم 118 مؤ: 118 معاذ: 118 کند: 118 کرد اند 118 پس گویند A: آنگاه روایت کنند 118 6 از صحابه بقرآن A:
 از معاذ 118 از معاذ ... گفتن: 118 و عبادت از بیم این هدیت 118 8 و همد: + و غیبت 118 و هیچکس
 A: + 118 غالبتر A: غالب از آن 118 که علم: بر کسی که یارسانی کند یا علم B: +

۷- ص ۱/۱۰۶ فصل ... انشاء الله: رکن. به کیمیای سعادت، ص ۱۷۹-۱۸۶؛
 به بدایة الهدایة، ص ۱۰۳-۱۰۴؛ به اشیاء علوم الدینی، ج ۲، ص ۶۵۱-۸۰۷

و قبول و فاصیان ازین صفت رسته اند. و فریضه ترمیزی بر پارسیان و علما آنت

که بطهارت دل متغول شوند، تا باطن خود ازین نجاستها پاک گردانند و این

3 صفتها همه شافرائی یک اصلند؛ و آن دوستی دنیا است. و از بهر این پیغامبر

فرمود صلی الله و سلم که دوستی دنیا سر همه فظاهاست. آفت دنیا اینست.

و باین همه کشت زار آفرنت که زاد آفرت از دنیا توان گرفت. و هر که

6 از دنیا تنعم جوید، هلاک وی در آن باشد. این مقدار از تقوی اول راه آفرنت،

ویدایه هدایتست. خود را بدین بیاضمان، آنگاه آنچه در کتاب کیمیاء سعادتست

و کتاب امیاء علوم، حاصل کن، تا سر و حقیقت تقوی بدان و بشناسی. و چون

9 باطن بتقوی آبادان کردی، و از صفات بد پاک شدی، امیدوار بود که هجاب بر فیزد میان

دل میان ملکوت آسمان و حضرت الهیبت تا رازهای ملکوت آشکارا شود.

۱/۲ ۷۷۲ آ ۱۰۱ ب

۱ و فاصیان: A: خلق پس B: و فریضه ترمیزی... و علما: A: ؟ عالمان و پارسیان پس فریضه بدینی ترمیزی

در عالمان و پارسیان B: 2 خود... گردانند: A: را از پلیدی پاک B: 3 اصلند: A: اصلیت B: 4 و آن... دنیا است: A:

و آن نیست الله دوستی دنیا B: 5 و از بهر... صلی الله: A: و ازین معنی گفت رسول الله صلی الله علیه B: 6 که: A:

+ هب الدنيا رأس کل مطیفة یعنی B: 7 آفت دنیا اینست: A: - B: 8 و باین... و هر که: A: باین که زاد

آفرت از دنیا توان گرفت لیکن هر که از دنیا بشدر قوت و هامت قناعت کند زاد آفرت برگیرد که دنیا

کشت زاد آفرنت و هر که B: 9 در آن باشد: A: است فوصل B: 10 از: A: + علم B: 11 اول راه: A: اول زاد آفرنت B:

7 بدین: A: درین مقدار B: 12 آنچه: A: دیگر B: 13 در کتاب: A: از B: 14 و کتاب: A: و از کتاب B: 15 و حقیقت و باطن B: 16 بتقوی

A: + و سرین B: 17 و از صفات... شدی: A: و از صفات ناپسندیده پاک کردی B: 18 بود: A: باشی B: 19 بر فیزد: A: + از B: 20 میان

A: + دل تو B: 21 الهیبت: A: تعالی و تقدس B: 22 ملکوت: A: + بر تو B: 23 شود: A: شدن B:

و علمهای حقیقی بر دل تو ظاهر گردد. و علمهای درسی و رسمی در جنب آن مختصر

نماید. و اگر کارها از علم رسمی طلب کنی، و بقال و قیل و هیدل

منغول شوی، چشم سرت تو از کارهای حقیقی ناپیدا گردد. و طلب دنیا بر دل تو

غلبه کند. پس آن دنیا که می بویی ترا صام نشود. و آفرت از تو فوت شد.

میرالدنیا والآخرة (۱۷۲۲) این باشد که هر که دنیا جوید از هر دو بیفتد.

و هر که دنیا را برای آفرت بگذارد، هر دو بوی دهند. اینست بدایة راه،

وزاد آفرت، در معاملتی که ترا با حق تعالی است. اکنون آداب صحبت

با فالح و فلالیق بگویم انشاء الله.

قسم الثالث - آداب صحبت با فالح و فلالیق

(۱/۲۱) بدانکه آداب صحبت با یاران و کسانی که ملازم تواند

مزخمت که پیاموری، و آنکه با تو است همیشه در سفر و حضر و خواب و بیداری و مرگ و زندگی.

۱/۲۱ آ ۷۷۲ B آ ۱۰۲

۱ و علمهای نماید: A: کبر و علمها. و دلالت کنان آغاز که این علماء رسمی در جنب آن پس

مختصر نماید B ۲ و اگر طلب کنی: A: پس اگر بنای است که حقیقت کارها از علماء رسمی جوید B ۱۱

و هیدل: A: - B ۳ شوی: A: گردد B ۱۱ تو: A: و B ۱۱ کارهای حقیقی: A: کارهای دینی B ۱۱ دل: A: - B ۱۱ غلبه

کند: A: غالب شود B ۱۱ پس نشود: A: و دنیا که در طلب او عمر ضایع می کنی نیایی و حاصل نشود B ۱۱ آفرت: A:

+ باقی B ۱۱ این باشد که: A: بمانی که B ۱۱ که: A: + بدینی B ۱۱ بیفتد: A: + و دور ماند B ۱۱ که: A: ... بگذارد: A:

که از برای دین دنیا بماند B ۱۱ است: A: - B ۱۱ صحبت: A: انشاء الله: A: داشتن با فلق بگویم فصل B ۱۱ و آداب

..... و فلالیق: A: - B ۱۰ بدانکه: A: + آموختن B ۱۱ آداب صحبت: A: - B ۱۱ با یاران: A: + و دوستان B ۱۱

که پیاموری: A: - B ۱۱ یا تو است: A: همیشه: A: و مرگ و زندگی: A: و زندگی و پس از مرگ B ۱۱

A - ص ۱۱/۱۲۶ آداب ... بر گردد: به کیمیای سعادت، ص ۵۹۴ - ۶۱۶

به امیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۵۳۳ - ۶۴۶

۹ - ص ۱/۱۰۸ آداب ... با حق تعالی، رک. به بدایة الهدایة، ص ۱۰۵ - ۱۰۷

آن آفریدگار تو است تبارک و تعالی. هرگه ویرا یاد کنی او با تو است که أَنَا هَلِيسُ

مَنْ ذَكَرَنِي. و هرگه که دل تو شکسته شود، بسبب تقصیری که در خدمت او کرده

باشی، وی نزدیک تو است، که أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَرَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ أَقْبَلِي. و اگر ویرا

3

شناختی چنان که حق شناختنیت هرزوی هیچ همراه و یار نداری. پس اگر همه

اوقات نتوانی که با وی باشی مبره کنی، تا روز شب یک ساعت بخالت با وی باشی و مناجات کنی.

(۲/۲۱) : أَمَا آدَابُ بَاهِقِ تَعَالَى آنست که نیکو نشینی، چنان که

6

در شهرداری نشینی. و چشم در پیش داری، و بزبان ماموش باشی، و بدین با حق

تعالی حاضر و ملازم فرمان باشی در همه اوقات. و در هر چه پیش آید بر تقدیر

وی اعتراض مکن. و تقضای وی راضی باشی. و فرمان ویرا در همه کار

9

فرا پیش گیر و از همه عالم بیتر، و تکیه بر فضل او کن. و بدان بحقیقت که هر چه در حق تو تقدیر کند،

۲۱/۲۷۷۷۲۸۲/۱۰۲

۱ آن آفریدگار... أَنَا: خداوندیست که آفریدگار است و هرگاه او را تعالی یاد کنی وی با است که

گفت است أَنَا 2 ذَكَرَنِي: من همنشین کسی ام مرا یاد کند 3 دَرْ خِدْمَتِ او 4 حَدَّ كَرْدَه باشی 5 وِی زَدِیك 6

او بنزد مِنْ أَقْبَلِي 7 بَاهِقِ: وی است 8 هَمْرَاه 9 حَدَّ یار 10 نَدَارِی... همه 11 نَگَرَفْتِی

و نیست بجهل خلق آمدی اگر باری همه 12 تَا رَوْ شَب 13 تَا زَ سَاعَاتِ رَوْ شَب 14 بَاشِ 15 بَنَشِیْنِی و بای 16

6 أَمَا آدَابُ... نیکو 7 وِیَا یَدِکَ آداب خلوت با خداوند تعالی بشناسی پس آداب آنست که نیکو 8 بَاشِ 9 بَاشِ 10

پیش 11 خُود 12 مَلَا زِم فرمان باشی 13 وِیَا بَاشِ و نگداری که هیچ چیز رود و است کز درد و اندامها ساکن داری و ملازم

فرمان باشی 14 دَر 15 دَر 16 آیْدِی بر تقدیر 17 وِیَا و مکن 18 بَاشِ 19 بَاشِ 20 بَاشِ

و فرمان... بیتر 21 وِیَا و کار حق تعالی را بر همه کارها مقدم داری و از خلق امید بیری 22 بَاشِ 23 بَاشِ 24 بَاشِ و عدل

و توکل بر وی کنی 25 بَاشِ بحقیقت 26 بَاشِ

بهتری تو در آن باشد. و پیوسته از حرم تقصیر خود و از هیبت میلاد وی شکسته و کوفته باش که پیوسته این احوال را ملازم باشی که پیوسته با تو است و از تو جدا نیست. اینست آداب صحبت با حق تعالی.

(۳/۲۱) : اما آداب صحبت با دیگران که البته از تو جدا

3

شوند، اگر از اهل علم باشی، آداب عالم آنست که فراخ هو صله باشد، و بر دبار بود و نیکو هوی. و نصت و فاست وی با وقار بود. و بحرمت و آهستگی

6

رود. پیوسته سرد ریشی افکنده، نه از جرئت تکبر، اما از برهه هیبت هرمت. و بر هیچکس از خلق خدای تکبر نکند، مگر بر ظالمان، که تکبر بر ظالمان صدقه باشد؛ تا ظلم ایشان و مواجگی ایشان در چشم خلق هوار کرده باشد.

9

و در مجمعا صدرا بنجوید، که آن تکبر بود. و مزاج و بازی عادت نکند که هیبت او از دلها برود. و با شاگردان رفیق کند. کسی را که از وی سؤال کند، زهر نکند.

۲۱/۲۷۷ ب ۱۰۲ ب

۱ برتری A: همی B // و پیوسته A: و همیشه B // خود A: خویش B // وی A: - B // و کوفته A: دل B //
2 باش A: باشی B // که A: - B // پیوسته A: حق این احوال B // را A: - B // ملازم A: + B // باشی A: باشد B //
که پیوسته با تو از اهل علم باشی A: در ظاهر و باطن که اینی آداب صحبت است بانکه همیشه
باتت و از تو جدا نیست و چگونه یا باشد که از تو جدا شود B // 4 عالم A: علما B // باشد A: بود B //
5 بود A: - B // بود A: - B // 6 رود A: بود B // افکنده A: + باشد B // از هیبت A: بر سبیل B // اما از برهه A: بر سبیل B //
7 صدقه باشد A: - B // 8 ظلم A: - B // ایشان A: + B // مواجگی باشد A: در چشمهای
ایشان هوار نماید B // 9 مجمعا A: مجامع B // و مزاج A: و فضل B // او A: وی B // زهر نکند A: +
و اگر در سؤال وی قلبی بود صلاح آورد و روی خشم نکند B

و اگر چیزی کنند ننگ ندارد، گوید ندانم. و اگر کسی بعد از فطائی یا سخن که گفته باشد بیاید،
 عذر وی قبول کند، و از آنچه او گفته باشد باز نگوید. و شاگرد را منع نکند از علمی
 3 که سوزمند بود. و نخت ویرا بعلم نافع متغول کند و آن فرض عینت،
 نه فرض کفایت. و فرض عین علم تقویت که ظاهر و باطن ویرا از ناشایستگی
 پاک کند. و بندگان فدای را در فرمانهای فدای تعالی آراسته کند؛ و از دنیا
 6 بآسرت خواند. و بایده که هر چه فرماید اول خود بدان کار کرده باشد که گفتار
 بی کردار اثر نکند.

(۴۲۱) و اگر کسی متعلم بود، ادب متعلم با استاد آن بود که سلام

ابند کند. و در پیش وی کمتر گوید، و چیزی نیرسد، تا دستوری نخواهد.

و چون جواب بشنود، اعتراض نکند، و نگوید که فلانکس بخلاف این گفته؛

۴/۲۱ ۷۷۲ A ب ۱۰۲ B ب

۱ ندارد؛ + از آنکس B گوید؛ + که B بعد از A؛ - B فطائی... قبول کند؛ فطائی وی بوی
 نماید بجهت قبول کند B 2 و از آنچه... نگوید؛ و از گفته خویش باز گردد B و شاگرد را؛ و شاگرد را B
 3 سوزمند بود؛ + ایشانرا زیان دارد B و نخت... کند؛ و اول بعلم سوزمند متغول کند B 4 نه؛ - B
 ناشایستگی؛ + ناشایست B 5 و بندگان فدای را در A؛ - B فدای تعالی؛ - B کند و از A؛ کرداند ویرا
 از B 6 و بایده... گفتار A؛ و از هر صی برهد و بایده که هر چه فرماید نخت بدان کار کند از بهر آنکه
 گفتار B 8 و اگر کسی... ابند کند؛ آداب متعلم و اگر متعلم بود ادب وی با استادان بود که سلام پیش
 رود B 9 و وی؛ سخن B گوید؛ + سخن نگوید B و چیزی نیرسد؛ و سأله نیرسد B 10 گفته؛
 + است 8

۸ - ص ۱۱۰/۱ و اگر کسی... داند؛ رک. به یدایة الهدایة، ص ۱۰۸ - ۱۰۹

- و نگویید که خلاف این صوابتر است. و در پیش وی با هیچکس راز نگویید. و هشتم در پیشی دارد. و چون استاذ سخن گوید هشتم بر روی او دارد، و بهر جای ننگرد، و بحرمت نشیند. و چون استاذ را ملال گیرد، پرسیدن و فواید آن در باقی کند. 3
- و چون بر پای خاست، سخن قطع کند. و با استاذ بهرم بر پای خیزد. و در راه سؤال نکند تا بخانه رسند. و اگر از وی چیزی بیند که ویرا آن خوش نیاید، اعتقاد بد نکند که وی برتر داند. و آنرا بنزدیک وی و بهر باشد که علم 6
- حاکم بدان زند، و از قصه موسی و نضر علیهما السلام یاد کند. باید که هر چه از بزرگان بیند هم چنین داند.
- 9 ۵/۲۱ و اگر کسی را مادر و پدر بود، ادب فرزند با مادر و پدر آنست که، هر چه گویند نیکو بشنود. و با ایشان بهرم بر پای خیزد. و در پیش ایشان براه نرود.

۵/۲۱ A ۷۷۳ B آ ۱۰۳

۱ هشتم... دارد: B-2 و چون A: و اگر B: و بهر جای A: و از هر جانب B: 3 و A: - B: ۱۱
 ملال n: ملالت B: گیرد A: + از B: ۴ و با استاذ بهرم A: و با وی B: ۵ سؤال A: سخن B: آن خوشی A:
 نیکو نماید B: ۶ نکند A: + و گوید که B: 7 یاد کند یا پید A: یاد آرد B: که A: + سوار کردن کسی
 بنزدیک موسی صلوات الله علیه منکر بود ویس B: 8 بیند A: + باید که B: 9 مادر A: چه پدر B: ۱۱
 ادب فرزند A: آداب معاشرت B: مادر A: چه پدر B: ۱۰ بشنود A: بشنوی B: خیزد A:
 خیزی B: را ۵ A: - B: ۱۱ نرود A: نرود B:

۹ - ص ۱۱۱/۵ و اگر کسی... نکند: رک. به بداية الهداية، ص ۱۰۹ - ۱۱۰

و بهر چه فرمایند که معصیتی نبود، بجای آرد. و آواز برتر از آواز ایشان بر ندارد. و چون بخوانند رود لبیک گویند. و بر فتودی ایشان مرخصی باشد. و خود را در پیشی ایشان دارد. و مراعاتی که در حق ایشان کند، منت برایشان ننهد. و نیز در روی ایشان ننگرد، و پیشانی فراهم نکند. و هیچ کار در سفر و حضر بی دستوری ایشان نکند.

3

فصل

6

بدان که مردمانی که یاد کردیم که بندگان حق تعالی اند در حق تو پند گروهند: دوستان و آشنایان و کسی که نه دوست بود و نه آشنا. و آن عامه مردمانند. اما آداب تست با مردمان مجربول آنست که هدیت

9

ایشان نشوی. و ارا بیضی که بر زبان ایشان رود، گوش بدان کنی. در میان ایشان مکایه کنی.

۱۷۲۲ A ۷۷۳ B ۱۰۳ آ

۱ آرد: A آری B و آواز... بر ندارد: A و آواز ایشان برتر ندارد B 2 و چون... گویند: A
 و چون آواز دهند در مال لبیک گوئی B و بر: A و در B باشد: A باشد B و خود را A و فویشتن B
 3 ایشان A: + افکنند B دارد: A دای B و مراعاتی... ننهد B و بهر اعاتی که مرا ایشان ترا کنی
 ایشان منت ننهد B 4 ننگرد: A نگرانی B و پیشانی... نکند: A و روی گوش نکنی و بی دستوری ایشان
 سفر نکنی B 7 که یاد کردیم... کرده اند: A بر زن این قوم در حق تو به کرده اند B 8 نه دوست بود A
 هم و نه آشنا B 9 مردمانند: A مردمان باشند B اما: A - B که: A + در B 10 نشوی...
 مکایه کن: A فویشتی در نیکنی و آن بیبروده که از زبان ایشان رود گوش نداری و مکایه نکنی B

6 - ص ۱۱۵ / فصل... نباشد: رک. به بداية الهدایة، ص ۱۱۰ - ۱۱۳

- و خود را از سخنان نالهوار ایشان عاقل سازی . و ببرد کنی تا ما بجهتند ایشان
 نشوی ، و ایضا ز اکثر بینی . و اگر از ایشان ناشایستی یا نالهوار بی بینی ، با لطف
 نصیحت کنی ، اگر امید قبول بود . اما برادران و دوستان باید که با هیچکس
 3 برادری و دوستی نکنند ، تا شرط دوستی در روی نه بینند . با مردم
 بد دین دوستی نباید کرد که رسول الله صلی الله علیه و سلم گفت :
 6 هر کسی که بدین برادر و دوست خود بود ما نیک بود . و دوست که گیری از بهر دین
 گیر . بنگر که با که دوستی گیری که مرد بهرم نشین معروف باشد . اگر با نیک مرد
 نشینی ، نیک مرد باشی . و اگر با بدان نشینی ، بر همان معروف شوی . و باید
 9 که با هر کس دوستی گیری پیش فطرت در او باشد :

(۲۲۲) ۱ عقل که در صحبت جاهل هیچ غیر نباشد . و عاقبت

و همت و طبیعت باشد . و نیکوترین احوال او آن بود که فواید که بتو نیکویی رساند

۲۲۲ A ۷۷۳ ب ۱۳ B

۱ و خود را ؛ و فویشتن B تا A ؛ + با B ما بجهتند A ؛ ایشان B 2 کمتر A ؛ کم B یا نالهوار بی A ؛
 - B بینی A ؛ + نشوی B با لطف A ؛ بصیحت کنی B 3 و اگر A ؛ اگر B اما A ؛ + آداب B و دوستان A ؛
 + نخت B با هیچکس A ؛ با کس که B 4 نکنند ... شرط A ؛ گری شرط B نه بینند A ؛ بینی B با مردم ...
 کرد A ؛ - B و الله ... الله ؛ - 6 B بدین برادر ... در او باشد A ؛ روی خویش باشد گوش داری با انگ
 دوستی فوایدی گرفت و باید که با هر که دوستی فوایدی گرفت نخت در روی پیش فطرت نگاه داری B 10 A ؛
 اول B جاهل A ؛ + با B هیچ A ؛ + احمق B نباشد A ؛ نبود B و عاقبت و همت A ؛ و عاقبت آن
 و همت B 11 باشد A ؛ بود B احوال او A ؛ احمق B بنویس ؛ تا B نیکویی A ؛ + بتو B

- و کاری کند که ترا زیان باشد. و او خود نداند. و از اینجا گفته اند که دشمن
 زیرک به از دوست احمق. ۲ بایذ که نیکو موی بود که صحبت با بد موی
 3 دستوار بود، و سر نشود، و بد موی آن بود که بوقت غم و مرصی با خود بر نیاید
 و گفته اند صحبت با کسی کن که بوقت نشستن آرایش تو بود، و بوقت افتادن
 شانه تو بود، و بوقت حاجت هزینه تو باشد. و با کسی دوستی گیر که اگر سختی
 6 گویی ترا راست گوی دارد، و اگر ترا کاری پیش آید، امین خود داند، و اگر رنجی
 بتو رسد، خود را اسیر تو گرداند. و اگر او را راهتی پیش آید، بر تو ایثار کند.
 و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه فرموده: برادر حقیقی آن بود که در همه کارها
 9 با تو بود و رنج بران راهت تو افشاید کند، و اگر ترا کاری افتد شغل خود

تکزار زد، و مهم تر آن کفایت کند.

۷۷۲ A ۷۷۳ B ۱۰۳ B

- ۱ باشد... بهتر است A: دارد بلك گفته اند دشمن عاقل به که دوست احمق B 2 ۲۲ A:
 دو م B ۱۱ صحبت A صح با بد موی B 3 و مرصی A: و مرصی B ۱۱ ر نیاید A: + و مین B ۱۱ کن A: ۱۱ دار B
 که A: + اگر دست بسوی گامی برای ترا یاری دهد و اگر از تو نیکویی بیند بر دل خود نویسد و اگر
 زشتی بیند بیوشاند و صحبت با کسی دار که B ۱۱ و بوقت A: + کار B ۱۱ باشد A: بود B ۱۱ و با کسی
 دوستی گیر که A: و صحبت با کسی دار که B ۱۱ کوی A: - B ۱۱ و اگر... امین خود A: و اگرش کاری پیش
 آید ترا امین خود B ۱۱ بتو رسد A: پیش آید B ۱۱ خود A: خویشی B ۱۱ گرداند A: سازد B ۱۱ و را A:
 - B ۱۱ آید A: بر تو ایثار A: نثار تو B ۱۱ فرموده A: میگوید B ۱۱ و رنج A: + خویش B ۱۱ راهت A:
 منفعت B ۱۱ شغل... کند A: یا کن ندارد که کار خود شوریده کند تا کار تو راست شود B

۳ سلامت باید که با هیچ مفد وفاق دوستی نگیری که هر که از هدای نترسد
 از وی ایمن نتوان بود. و هر که از هدای نترسد، هرگز بر هیچ کار بذاصرار نکند؛
 3 بلك دیدن معصیت زبان کار تر بود بنزد وی. زیرا که چون معصیت بسیار
 دیده شود، بردل آسان شود. اگر چه آنها نکند و ازینست که غیبت کردن
 بردل پارسایان آسانترست از هامة دیبا پوشیدن، و انگشتین زترین داشتن؛
 6 به آنکه غیبت از زنا بترست، لیکن از بی که دیده و گفته و شنیده اند، بردل
 ایجان آسان شده است. ۴ آنکه بردنیا هر یصی نباشد که صحبت با
 کسی که دنیا دوست بوده، زهر قاتلت. و هر که با زاهدان نشنیده، دنیا بردل
 وی سرد شود. و چون با اهل دنیا نشنیده، دنیا بردل وی شیرین گردد. و طبع آدمی
 9 البته از هم نشین بلونی دیگر کرد. و گفته اند که اگر دو استور را بر یک آفریندی

۲۲/۸۷ ۷۷۴ آ ۱۰۳ ب

۱ ۳۳: سیوم B سلامت A: - B باید که A: آنکه B نگیری که A: نباید داشت که B 2 بود A: +
 که چون غرض وی حاصل شود وی کرد تو نکرد B هدای A: + تعالی B ترسد A: هرگز A: - B کار بد A:
 کیره B 3 کار تر... زیرا که A: کار است اگر چه دل را نکار بود که B 4 شود... و ازینست که A: و سر هر کرد و ازین
 سبب است که B اگر دن A: - B 5 پوشیدن A: - B 6 داشتن A: - B 7 به آنکه A: یا آنکه B 8 از زنا بترست A:
 عظیم ترست B و گفته و شنیده A: - B 7 ۹ هر هارم B آنکه A: آنست که B 8 بود A: دارد B:
 و کردد A: شود B 10 البته... کرد A: خوگیرنده است B اگر A: - B

اگر هم رنگ نتوند، هم خوی کردند. وطبع و خوی یار یار همچنان شود که تیش
آتش چیزی که با آتش نزدیک شود. باید که راست گوی باشد که در صحبت
دووع زن هیچ راحت نبوده، الا بر هر چه گوید اعتماد نباشد.

3

فصل

(۱۷۳) بدانکه این فصلها جمله در یک شخص کمتر جمع بینی. و اگر طلب
کنی این شرطها هیچ درست نیایی مگر که زندگانی تنها کنی یا با هر کس دوستی
بقدر خصلت وی کنی. و دوست دو است: یکی برای آفرت؛ باید که در وی
هیچ شرط نگاه نداری مگر ورع. و یکی برای دنیا؛ و در او خلق نیکو نگاه
باید داشت تا از شروی سلامت یابی. و گفته اند که مردم سه فرقه اند:
یکی همچون غداست که از وی چاره نیست. و یکی همچون داروست که هر
وقت بکار آید. و یکی همچون علتست که بر هیچ کار نیاید. اما چون کار افتاد

6

9

۱۷۳ A ۷۷۴ B آ ۱۰۶ B

۱ نتوند: + با وی B کردند: A شوند: B بیار: A - همچنان: A همچنین: B شود: A بود: B
تیش: A - 2: B چیزی: ... شود: A هر چه بوی نزدیک تر بود گرم تر بود خصلت: B 5: A بنجم: B باید که: A
آن بود که: B در: A - 3: B زن: A گوی: B شود: A 4: A ندارد: B 5: A نباشد: A شون کرد: B
5 این فصلها: A حج جمله: B در یک شخص: ... و اگر طلب کنی: A: کمتر جمع شود در یک تن: و اگر: B 6 هیچ: A
داری: B دوستی: A زندگانی: B 7 کنی: A داری: B دوست: A - 8: B باید: A - 8: B شرط: A: میز: B مگر: A +
دین: B او: A وی: B نگاه: ... یابی: A نباید نگاه داشتن: و سیوم برای انس و روزگار کنانیدن: تا دل نکیرد
و در وی آن نگاه باید داشتی که از شروی سلامت مانی: B 9 فرقه: A - 10: B اند: A است: B 10: B همچون: A
همچو: B همچون: A همچو: B که هر: ... آید: A: گاه: B بوی هاست: B 11: B همچون: A: همچو: B اما: ...

با وی صبر و مدارا باید کرد، تا بگذرد، و دیدار و صحبت او از فائده عالی نباشد.
 و هر بزرگه از وی بیند، عذر کند، از آن که نیکبخت آن بوده که پند از دیگران گیرد.
 3 و مؤمن آینه مؤمن بود. یعنی که از نیک و بد دیگران عبرت گیرد؛ چنان که عیسی را
 علیه السلام پرسیند که ترا ادب که آموخت گفت هیچکس. اما هر چه مرا
 از دیگران بد نمودم. و هر چه نیک بود بجای آوردم. و بحقیقت هر که چیزی
 6 بزرگه از دیگران بیند، دست از آن بردارد، آداب ایشان تمام بود.

فصل

در بیان پیدا کردن حق صحبت

9 (۷۲۴) دیگر بدان که چون با کسی صحبت افتاد، حقوق واجب شد.
 و پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمود: دوستی از مهر خدای و دشمنی از بهر
 خدای فاضلتر همه عملهاست. و رسول صلی علیه و سلم روزی با یکی از صحابه در پسته شد،
۷۲۴ A ۷۷۴ B آ ۱۰۴ B

۱ با وی: A - B کرد: A کرد: B آنگاه که: A - B او: A و نیز B ۲ و هر بد... از آن که: A: مرد عاقل را
 باید که هر چه را عقل بد بیند از کسی از آن عذر کند که B ۳ بود: A است B که: A - B از: A حق نیک B عبرت
 گیرد: A نباید و نشناسد B چنان که: A - B علیه السلام: A صدوات الله علیه پرسیند A آفتند B اما: A
 لکن B ۵ از دیگران: A بد نمود B کردم: A از آن دور شدم B هر که: A اگر مرد عاقل B ۶ بزرگه... بزرگ: A
 که از دیگران بد دانندی آثر: A مانند B بود: A بودی B ۷ فصل: B - ۸ در بیان B - ۹ و دیگر: A
 - B حقوق واجب: A حق بسیار بدان سبب واجب B شد: A که B ۱۰ و پیغمبر... عملهاست: A
 رسول میگوید صلی الله علیه و سلم که مثل دو دوست که همجو دو دوست است که یکدیگر را می شویند B
 ۱۱ صلی: A - B و سلم: A: السلام B روزی... از صحابه: A - B

- و دو موک باز کرد. یکی کثر بود؛ و یکی راست. آن راست بان صحابی داد.
 و کثر خود برگرفت. صحابی گفت: یا رسول الله تو بدین راست اولیتری از من. رسول صلی
 الله علیه و سلم فرمود که هیچ دو کس نباشند که یکاعت با یکدیگر صحبت
 3 کنند؛ الا در روز قیامت سؤال کنند ایشانرا که صحبت با یکدیگر بجای آورید،
 یا ضائع کردید. شخصی نزدیکی از خلفا قومی از صوفیان را غمازی کرد.
 6 خلیفه بفرمود تا ایشانرا بکشند. ابو العین نوری در آن میان بود. در پیش
 خدا ویرا پیشتر بکشند. خلیفه گفت: چرا چنین کردی؟ گفت: ایشان همه
 برادران منند. خواستم که جان خود یکاعت پیشتر ایتار کنم ایشانرا. خلیفه
 9 گفت: کانی که چنین باشند، نتوان گشت. و همه را رها کرد. پس ادب
 صحبت و برادری و دوستی بیاید آموخت. اول آنکه مال خود از برادر و دوست دریغ ندارد.

۱۲۴ A ۷۷۴ B ۱۰۴ B

۱ باز کرد: B کند || بود: B - || آن راست... صحابی گفت: A: یکی از صحاب با وی بود آن راست بوی
 داد و کثر برای هوشی نگاه داشت آن یار گفت B || 2 تو بدین... از من: A: این راست بتو اولی بود که این بهتر
 است B || 3 هیچ دو کس... کنند: A: هیچکس با کسی یکاعت صحبت ندارد B || 4 روز قیامت... با یکدیگر: A:
 الله ورا سؤال کنند از حق آن صحبت که B || آوردید: A: آورد B || کردید: A: گذاشت B || 5 شخصی نزدیکی
 همه رها کرد: A: و رسول علیه الصلوة و السلام گفت هیچ دو تن با یکدیگر صحبت ندارد الا دوست
 ترین ایشان نزد خدای تعالی رفیق تری ایشان بود بیار هوش B || و پس: A - || B || برادری
 و دوستی: A - || B || آموخت: A: آموختن B || اول: A: + ادب B || آنکه: A: آنت که B || خود: A: هوش
 B || از برادر و دوست: A: دوست و برادر هوش B || دریغ: A: + و اراصل حال دریغ داری باری آن مقدار
 هامت وی بود دریغ B

- ۳ و چون زبان بخواهد، صادق بود. و باید که راز وی نگاه دارد، و با هیچکس نگوید، و عیب وی پوشاند. و هر زشتی در حق وی شنود، باز نگوید، تا دوست از وی رنجور نشود. و هر چه از نیکویی در حق وی شنود، باز نگوید، تا از وی شاد شود.
- ۶ و چون سخن گوید همگی بوی نگرند، و بر سخن وی عیب بخوید، و چون ویرا بخواند، بنام نیکو خواند، و آنچه از خصال وی باشد، از نیکویی بروی ثنا گوید، و چون از وی نیکویی بیند، شکر گوید، و از بهر وی بیکار کند در غیبت وی، چون کسی بدان سب چیزی گوید، و در آن حالت ویرا بدعائی فیر یاد دارد، بلك بلك پیوسته، و اگر خطائی از وی در وجود آید، نادیده و ناشنیده کند.
- ۹ و او را بدان عتاب نکند، بلك عفو کند، و در نماز ویرا دعا کند در زندگانی وی و چون ویرا اهل رسد، اهل بیت او را نیکو دارد. و تا تواند هیچ بار خود بوی نشند.

۱۲۴ ۷۷۴ ب ۱۰۴۸ ب

۱ و چون زبان بخواهد..... بار خود بوی نشند. و چون دوست را بیاری دادن تو چیز تو هاست آید منع کنی بآنکه ویرا زبان باید گفتن و باید که راز وی نگاه داری و با هیچکس نگوئی و عیب وی پوشانی و هر چه در حق وی بشنوی از زشتی باز نگوئی تا ازین رنجور نشود و هر چه از نیکویی بشنوی بگوئی تا شاد شود و چون سخن گوید بهر همه دل شنوی و گوش داری و بر سخن وی عیب بخوئی و چون ویرا بخوانی بنام نیکو تر خوانی و بدان خطاب خوانی که او دوست تر دارد و آنچه از خصال نیکو تر بود در وی روی ثنا گوئی و چون از وی نیکویی بینی شکر گوئی و بیکار وی بکسی و کین وی از دیگران نخواهی در غیبت وی چون کسی سخن وی گوید بکار کن چنان که بکار خود کنی و چون بصیحت هاست افتد بتعریض و لطف گوئی و اگر از وی خطائی و تقصیری باشد نادیده و ناشنیده از و عتاب نکنی لیکن عفو کنی و در نماز ویرا دعائی چیز کنی و چون بحیر و اهل وی را نیکو داری تا توانی و هیچ بار خود بر وی نشند B

و همه بارها وی بکشد. و بنا دئی وی شاد باشد، و بروی پیدا کند. و باندوه وی

اندوه کین شود. و چون بوی رسد، ابتدا بسلام او کند؛ و برپای خیزد،

و جای نیکو تر بروی دهد. و چون از پیش وی باز گردد، از پس وی گامی چند برود. 3

و خود را در میان هدیت او نیفکند. و در جمله زندگانی با وی چنان کند که خواهد

که دیگران با وی همان کنند. و هر که خود را بیند، هرگز از وی کاری بر نیاید.

مرد باید که برادر و دوست خود را همان پسندد که خود را. و اگر نه چنین بود، آن 6

دوستی نفاقی بود. و در دنیا و آخرت، زوی و مال گردد. اینست ادب با دوستان و برادران.

(۲/۲۴) اما آشنایان دوست نهای که دوست نباشد، از ایشان

برمزد باید بود، تا بدی از ایشان بتو نرسد. که هر که دوست تو باشد، خیر تو 9

خواهد. و هر که زانند با تو کاری ندارد. اما رنج از آن کسی یابی که بدل با تو دوست نباشد و بر زبان با تو دوستی نماید.

۱/۲۴ A ۷۷۵ B ۱۰۴ ب

۱ بکشد: A؛ بکشی: B؛ باشد: A؛ باشی: B؛ و بروی پیدا کند: A؛ و اظهار کنی: B ۲ کین شود: A؛ کین

شوی: B؛ رسد: A؛ رسی: B؛ ابتدا... کند: A؛ سلام ابتدا کنی: B؛ و برپای خیزد: A؛ - B ۳ دهد: A؛ تسلیم کنی: B

و چون... برود: A؛ و چون بر خیزد یا وی برپای خیزی و در پی وی روی: B ۴ و خود را: A؛ و هویتش: B ۵ او نیفکند

A؛ وی نیفکنی: B؛ کند: A؛ کنی: B؛ همان: A؛ زندگانی: B؛ و هر که... چنین بود آن: A؛ و هر که دوست و هر که

دوست خویش را نه آن پسندد که هویتش را آن: B ۶ گردد: A؛ باشد: B ۷ ادب: A؛ آداب: B ۸ از: A؛ از: B

بمزد... نرسد: A؛ مزد کن که بیشتر از ایشان بتو نرسد: B؛ تو: A؛ - B؛ باشد: A؛ بود: B ۱۰ اما: A؛

- B ۱۱ از آن کسی... نماید: A؛ ایشان آن باشد که با تو دوستی بر زبان نمایند و بدل مخالف باشند: B؛

۷- ص ۱/۲۶ اما آشنایان... برگردد: A. به هدایة الهدایة ص ۱۱۷-۱۲۴

که هیچ احمق تر از آن نبود که دین و آفرت خود بدنیای دیگری بفروشد، که قسم ایزد

سجانه و تعالی اختیار کرده باشد؛ و نیز در قسم مردم خوار شود. و از طمع کسی که

3 کرده باشد محروم شود، هر که برای قسم خودی خلق قسم خدای تعالی اختیار کند،

حق تعالی خلق را روی ضحکین کند؛ و نیز بر وی قسم گیرد. و هر که رضای حق

تعالی بر قسم خلق اختیار کند، خدای تعالی از وی قسم خود شود. و خلق را

6 از وی قسم خود گرداند. و اگر کسی با تو خصمی کند، با وی بخصومت متغول شود،

که عمر تو در آن صرف شود. و دین در میان تباها گردد. و غم تو بدوستی هر که فرماید

و ترا ثنا گوید و نیکویی کند بظاهر، که آنرا اصل نباشد. و اگر بحقیقت آنرا

9 تفحص کنی، از صد یکی نیابی. و طمع مدار که در سر با تو همچنان باشد که در

آشکارا. و بس عجب مدار اگر در غیبت زبان بتو دراز کند. اگر انصاف دهی،

۲/۲۶ A ۷۷۵ ب ۱۰۵۸ آ

۱ هیچ: A + کسی بنین B || احمق تر: A: احمق را B || ازین ... خود: A: یار نبود که آفرت خویش را B ||

بفروشد: A + با آن B || ایزد سجانه ... در قسم: A: حق تعالی ماصل آیدش در قسم B || ۲ مردم خوار: A:

مردمان نیز مضیر B || و از طمع: A: و از آن طمع B || ۳ خدای: A: حق B || ۴ حق: A: خدای B || کند: A: گرداند B ||

و نیز ... گیرد: A - B: و هر که A + از برای B || ۵ بر قسم: A: از قسم B || اختیار کند: A: با آن ندارد B || خدای

تعالی: A: حق سجانه B || ۶ خصمی: A: دشمنی B || ۷ عمر ... صرف: A: عمرت ضایع B || شود: A + و بر چه حاصل

آید B || گردد: A: شود B || هر که ... نباشد: A: ظاهری که نماید و نه سر تا گفتن کسی که ترا گوید آن همه

بی اصل بود B || ۸ بحقیقت: A: حقیقت B || آنرا ... کنی: A: آن طلب کنی B || و طمع ... آشکارا: A:

نه در خود و نه در اعتقاد گوینده و بر قطع بدان که همه در سر با تو همچنان نباشد آشکارا B ||

۱۰ اگر: A: که B || غیبت: A + تو B

اما هو با ایشان مبتلی شدی در محلت ، یاد مجید ، یاد مدرسه ، یاد

یا زاره ارب زندگانی با ایشان آنست که بهیچکس بچشم فرد ننگری : که

باشد که او نزد حق تعالی برتر بود . بزرگی گفته است : خدای تعالی سه

3

چیز را در سه چیز بنهان کرده است . ختم خویش در معصیت تا هیچ صغیره

را فرد نداری که باشد که ختم خدای تعالی در آن باشد . و نشنودی خود را

در طاعت تا هیچ طاعت خود را فرد نداری ، باشد که رضای وی در آن بود .

6

و ولایت در بندگان خود نگر تا هیچ بنده ویرا فرد نداری که باشد که وی از

اولیا باشد ، و توانائی . و این سه قاعده سه اصل بزرگ است . همیشه

پیش چشم دل باید داشت . و هیچکس را بسبب دنیا بزرگ نباید داشت که

9

دنیا نزد حق تعالی حقیرست . تو دینی خود را خدای دنیای حقیر مکن ،

۲/۲۶ ۷۷۵ ۸ ۱۰ ۸

۱ اما هو با : A ؛ لیکن اگر B ۲ بهیچکس A ؛ هیچکس را B ۳ فرد A ؛ مقارنت B ۳ او A ؛ وی B ۴

نزد A ؛ بنده B ۵ تعالی A ؛ از تو B ۱ است A ؛ که B ۶ خدای A ؛ حق B ۴ خویش A ؛ + را B ۱۱ معصیت ...

... فرد نداری A ؛ معصیتها بنهان کرده است هیچ معصیت را خود ندارد و دیگر نشنودی خود را

در طاعتها بنهان کرده است هیچ طاعت را خود ندارد که B ۱۱ 6 وی A ؛ او B ۱۱ 7 ولایت A ؛ دوستی

خود را B ۱۱ خود نگر تا A ؛ بنهان کرده است B ۱۱ ویرا A ؛ او را B ۱۱ فرد A ؛ مؤار B ۱۱ و از ... باشد A ؛

از اولیائی او بود B ۱۱ همیشه ... چشم دل A ؛ و همیشه در دل B ۱۱ و نباید داشت که A ؛ ندارد که B ۱۱

۱۰ تعالی A ؛ + بی B ۱۱ تو A ؛ - خود A ؛ خویش B ۱۱ حقیر A ؛ خلق B

- خود را نیز در حق دیگران همچنان یابی؛ بلك سخن تو در پیش دوست و خویش، بلك
در پیش مادر و پدر، چنان بود که در غیبت ایشان، و طمع از مال و جاه و یاری
خلق بریده دار، که شمره طمع هر رنج نباشد و هر که طمع از خلق بریده دارد، در چشم
ایشان عزیز باشد. و نیز دندای سحانه و تعالی پسندیده بود. و هر که
ماجت تو روا کند، شکر کن. و اگر تقصیری کند، شکایت و عذر وی در خویش
بخواه. و چون مؤمن عذر هوی باشی، که مؤمن عذر هوی باشد، و منافق
عیب هوی، و هیچکس را عیب مکن و نصیحت مکن، تا اثر قبول نه بینی در وی.
که اگر نصیحت ننمود، دشمن تو بتوزد. و اگر کسی در مسئله قضا کند، و دانی که
از تو فائده خواهد گرفت، و قبول خواهد کرد، با وی بیاموز. و اگر نه که در وی
این صورت نه بینی بحال خودت بگذار، که فائده ندهد، و نیز بدستخنی تو بر فیزد،

۲۴ ۷۷۵ ب ۱۰۵ ب

- ۱ خود: A؛ خویش: B // نیز: A؛ - B // همچنان: A؛ همچنین: B // ۲ در پیش: A؛ - B // چنان بود: A؛ چنان
نبود: B // در غیبت: A؛ در پیش: B // و یاری: A؛ و معاونت: B // ۳ بریده دار: A؛ بر دار: B // نباشد: A؛ + و طمع: A؛
باشد: B // و هر که: A؛ + طمع: B // بریده دار: A؛ برد: B // ۴ خدای: A؛ حق: B // ۵ تو: A؛ ترا: B // شکایت: A؛ + مکن: B //
در: A؛ از: B // خویش: A؛ خویش: B // ۶ و چون: A؛ و مؤمن باشی که مؤمن عذر هوی بود و منافق
میاش که منافق عیب هوی بود: B // ۷ عیب مکن: A؛ - B // تا: A؛ + آن گاه که: B // اثر: A؛ آثر: B // نه: A؛ - B //
بینی: A؛ در وی: B // ۸ کسی در مسئله: A؛ - B // ۹ خواهد گرفت: A؛ و نیز بدستخنی: A؛ نخواهد
گرفتن: B // بیاموزی که نباید که بدستخنی: B

مگر که چیزی که تعلق بحصیت دارد، و ایشان نمی دانند، باید که بدلف با ایشان
بگوئی که، این نشاید کرد. و چون از خلق آسوزه باشی، شکر کن خدا را عزوجل،
که ایشانرا سخر تو گردانید، و ستر ایشان از تو دفع کرد. و اگر زنجی بتو رسد،
سر و کار ایشان بخدای گذار. و بمکافات و جزا متغول متو. و مگویی که

3

پرا حق من نشناختند، و مرا بزرگ ندانستند، و من چنین و چنینم. در فضل و نسب.

که هویتت ستودن، نشان اهمتی باشد، که هر که اهمتی بود، خود را بیشتر ستاید،
و خود را بزرگتر بیند. و حق تعالی آنکس را دشمنی دارد که حق خود بر بندگان خدا
واجب شناسد. و حقیقت بدانکه حق تعالی کسی را بر جای نیدن تو آنگاه

6

9

مطل کند که، تو گناهی کرده باشی که بدان مستحق عقوبت تویی، تا آنچه
بتو رسد، کفارت گناه تو بود. و تا در میان مردمان باشی، هر چه حق گویند بشنو،

۶/۲۴ A ۷۷۶ B ۱۰۵ ب

۱ تعلق A صح حصیت B می A - B: باید که A: آنگاه B بدلف A صح با ایشان B 2 کرد A:
- B کن A: + مر B 3 گردانید A کرده است B: ایشان A: + را B 4 کرد A: کرده B: و اگر زنجی... گذارد A:
و اگر زنجی رسد از ایشان بتو کار ایشان بحق تعالی گذار B 4 و جزا A: - B 5 نشناختند A: ندانستی B ۷
ندانستند... و نسب A: ندانستی و من در نسب و فضل چنین و چنین ام B 6 نشان اهمتی A: غایت حماقت
B 8 که A: و B 8 خود را A: هویتت را B 7 بیند A: - B 8 و حق تعالی... واجب شناسد A: و حق
هویتی بر مردمان واجب بیند A 8 و حقیقت A: - B 8 تعالی A: + اگر B 8 آنگاه A: - B 8 و کند A:
+ بدان سبب بود B 8 که A: هم A 8 مستحق A: مستوجب B 8 تا آنچه... در میان A: و ما قصد کفارت
باشی تا آن رنج کفارت تو شود و در میان B

- وهرمه باطل گویند خود را ازان کرساز. وهر نیکوئی که از ایشان دانی، زبان
 بدان گوید ازار، که هر که که این چنین نکند، در میان مردم سلامت نیابی. که
 3 سلامت آنکس یابد که، انصاف دهده، وانصاف نطلبند. یکی را از متایخ مریدی
 توانگر بود، از شیخ پرسید که مراد دولت کن از مریدان نمود. بر کسی که صحبت را بشاید
 شیخ گفت: اگر کسی را ی جویی که بار تو کشد، این دشوار بدست آید. و اگر کسی را
 6 ی جویی که تو بار وی کنی، همه کس صحبت را بشایند.

فصل

- (۷۲۵) یکی از حکما وصیت کرده است شاگرد خویش را که صحبت
 9 بادوست و دشمن چون باید کرد. گفت بادوست و دشمن پشانی گشاده دار.
 و مزاعات کن، نه چنانکه خویش را خوار نمائی، و نه چنان که ایشانرا خوار داری.

۷۲۵ A ۷۷۱ B آ ۱۰۶ B

- ۱ وهرمه A: و اگر B «خود را»: هویشتن B «ازان A»: B «از ایشان..... نکنی A»: از زبان
 ایشان بتو رسد یاد دار وهر بدی که از ایشان بینی زبان خاموش دار که هر که چنین نکند B «2 در میان
 مردم A»: B «نیابی A»: نباشد B «که A»: و B «3 سلامت آنکس A»: سلامتی آن B «نطلبند A»:
 نخواهد B «4 صح از متایخ B»: 4 توانگر بود از متایخ A»: B «مراد دولت کن A»: نشانی ده B «
 از مریدان A»: ازین مریدان B «خود بر کسی A»: تو یکی B «بشاید A»: نشاید B «و شیخ A»: B «را A»:
 B «تو کشد A»: وی بکنی B «این دشوار..... بار وی کنی A»: B «همه کس..... بشایند A»:
 همگان نشایند B «8 است شاگرد A»: کرد شاگرد B «صحبت A»: + داری B «بادوست... گفت A»:
 B «10 کن A»: بکن اما B «خویش... هویشتن B «خوار A»: خوار B

- ۱ اما باوقار باش، بی تکبر و فروتن باش، بی مذلت، و در همه کارها میانجی باش، نه چنان که مبالغه کنی، تا از مدبرود، و نه چنان که تفصیح کنی تا بحد رسد.
- 3 دهون در راه روی، بخود فرو منگر. و هر جا که جماعتی بینی با ایشان بحدیث مایست. و چون بنشین بر سر پای منتین، و انگشتان دست برهم در مگذار.
- 6 و با محاسن و فائز بازی مکن. و در پیش مردمان انگشت در بینی مکن. و دندان نلار مکن. و آب دهن مینداز. و بر اندن مگس دست بسیار مجنبان.
- 9 و در روی مردم دهن باز مکن. و سخن آهسته گوی، و بیشتر شب گوی، نه آشفته و نه پراکنده. و سخن نیک بشنو. و در خود تعجب بسیار پیدا مکن، و دیگر باره در سخاوت. و از سخنی که خنده آرد، هذر کن. و ثنای خود و فرزند و شعر و نضل و تصانیف و هر چه بتو تعلق دارد، مکن، و مگو.

۷۲۵ A ۷۷۶ آ ۱۰۷ B آ

- ۱ اما: لیکن B ۲ مبالغه: مبالغت B برود: بتود B که: A - B ۳ در: A - B
منگر: + و ازین سوازان سوا نگاه مکن B جا: A: کجا B جماعتی: + مردم B با ایشان بحدیث
B ۴ بر سر پای منتین: ساکن و درست بنشین و بر سر دو پای میباش B ۵ وفاتم: و انگشتی
B ۶ دهن: دهان B براندن: ... مجنبان: و دست مجنبان براندن مگس B ۷ مردم دهن: A -
B ۸ باز مکن: مبارز B نه: ... پراکنده: و پراکنده مگوی B ۹ در خود: B - B پیدا: A - B
و باره: + سخن باز B ۱۰ خود: هوش B و نضل: A - B و تصانیف: و تصنیف B
و مگو: A - B

- ۳ همچون زنان هویتن را میارای، و چون بندگان هویتن را هوار مکن، و در حاجت هواستن بسیار الحاح مکن، و هیچکس را در ظلم و معصیت دلیر مکن، و مقدار مال خود با هیچکس مگو، نه با زن و نه با فرزند، که اگر اندکی بوز، در پشم ایشان حقیر شوی، و اگر بسیار بود، هرگز ایشان را همنوختن نتوان کرد، و با ایشان برهیت زندگانی کن بی سرزنش، و تو اضع کن بی هوار، و با بنده و شاگرد مزاج مکن که در پشم ایشان حقیر گردی، و چون با کسی سخن گوئی، آهسته باش، و زبان نگاه دار، و سر در مدو، و سخن بجهت گوی، و آنچه خواهی گفت، نخست بپندیش پس بگو، و در سخن گفتن دست بسیار مچنان، و بزبان در منتین، و تا همت نشیند در سخن میا، و اگر سلطان ترا نزدیک کند، غریب متو، و بر مذر باش و اعتماد مکن، و مال هویتن را از هویتن دریغ مدار، و از دوست روز عاقبت مذر کن که

تا مال و جاه بود، دوست باشد و بروز رنج از تو برگردد.

۱/۲۵ ۷۷۶ A ب ۱۰۶ B آ

۱ و چون مکن A: - B // در حاجت هواستن A: و هر حاجتی که از کسی خواهی B // ۲ بسیار
 ح الحاح مکن B // ۳ خود A: هویتن B // نه فرزند A: تا باهل و فرزند هویتن B // ۴ ایشان
 نتوان کرد A: بخوشنودی ایشان B // بی سرزنش بی هوار A: بی عنف و رفق بی ضعف
 و مذلت B // و شاگرد A: + هزل مگو B // ۶ حقیر گردی A: سبک شوی B // سخن گوئی A: خصومت کنی B //
 و سر در مدو A: و زیادتی مگو B // ۷ آنچه نگاه دار A: و بیشتر صحبت آماده کن آنگاه بگوی B // A: - B //
 د تا A: و با B // نشیند A: بنشین B // ۹ نزدیک کند A: عزیز دار B // متو A: + و از روی B // مکن A: + و اگر سلطان
 ضعیف بود یا فرو هوار مدار و اندک نواخت سلطان را بزرگ دار B // هویتن A: خود B // دریغ A:
 عزیز تر B // مذر کن برگردد A: که مال و همت داری یا تو دوست بود و بروز رنج و محنت از تو بگریز
 و مذر کن B

فصل

(۱/۲۶) این مقدار که درین کتاب گفته آمد، زاد آفرت را شاید.

- 3 که باصفت شرح طاعات و معاصی را، و شرط صحبت را بافالتق و خلائق
و هر که این جمله را نگاه دارد، و بجای آرد، و ازین جمله فارغ شود، و خواهد
که زیاده کند. ازین کتاب که بیای عبادت طلب کند. که عمره عبادت بر قدر
6 معرفت و علم بود. و عابدی علم دوست شیطان بود. و اگر اندک علم بود،
و پیش از آنکه می تواند نداند بسیار رنج بود، و اندک ثواب همچون مزدوری
که همه روزه بیل میزند، و پشته گل می کشد، تا در می سیم بوی دهند.
و مثل عالم همچون مهندس بود که یک ساعت که فاضلی بجای کشده دینار زرستانند.

۱/۲۶ A ۷۷۷ B ۱۰۶ ب

- 2 درین... گفته آمد: گفت آمد در کتاب B 3 صحبت A: + و معاصیت B را A: - B ۱
با فالتق A: + و فلتق B ۱ و فلتق A: - B ۱ 4 و هر که... دارد A: هر که آنچه که درین کتاب گفتیم B ۱
و ازین جمله A: و از وی B ۱ شود A: آید B ۱ و خواهد... ازین A: فریادتی خواهد که بداند B ۱
5 کشده: + و اگر زیاده از آن خواهد از کتاب امیاء علوم الدین طلب کند B ۱ 6 بود: A: باشد B ۱ و اگر اندک...
..... رنج بود A: و اگر به عبادت بسیار کند در علم رنجش بسیار بود B ۱ 7 و اندک A: صح و ثواب
B ۱ 8 بیل میزند... دهد: A: کلیدزند و زنجیر کشد تا در می بوی دهند B ۱ 9 مهندس A: + استاد B ۱
که A: - B ۱ فاضلی A: + مهندس B ۱ کشده... ستانند A: بکشد دینارها بوی تسلیم کنند B

لهریندکه علم و معرفت بیشتر، رنج و زحمت کمتر، و ثواب در جهات زیادت تر،
 یس اصل دین دانستن و شناختن راه آفرینست، و شناختن راه آفرت بعلم بود.
3 اکنون این کتاب نموداری است از ظاهر علم و تقوی، و تمامی این دو علم
 اندر آن کتاب دیگر یابند که یاد کردیم.

(۷۲۶) وَنَفَعَنَا اللَّهُ وَإِيَّاكُمْ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوْلَىٰ وَأَمْرًا ظَاهِرًا

6 وَبَاطِنًا وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ وَسَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَعَشْرَتِهِ الطَّيِّبِينَ
 أَفْضَلِينَ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا دَائِمًا أَبَدًا.

۷۲۶ A ۷۷۷ B آ ۱۰۶ B ب

- 1 بیشتر A: پیشی B || رنج ... زیاد تر A: می شود رنج کمتر می شود و ثواب بیشتر B ||
- 2 یس ... بود A: اصل کار در شناخت زاد آفرینست و حاصل آنکه باید که این چهار را باطنی
 دانی و نمودار مافری شناسی و درین رباط از بهر آن آمده تا بشعیر تر شه بر کبری که راه
 دراز در پیش است و باید که برین رباط چندان دل نهد که از مقصود سفر بازمانی و همراهانرا
 فرا صوتی کنی و هر مالی از غم و شادی که بتو رسد بگوئی اِنَّا لِلَّهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ بدو نه
 زبان و درستی این آیه از نمود طلب کنی که چون بدانی که باز گشت تو پیاد شاه خواهد
 بود و پیمان باشی که چون بمحضرت آن پادشاه رسی از وی شرم نداری B || 3 اکنون A:
- B || این A: و این B || و تقوی A: تقوی B || و تمامی ... یاد کردیم A: و تمامی وی درین
 دو کتابی که یاد کرده شد باز باید هست B || و نفعنا ... ابدا A: و بِاللَّهِ التَّوْفِيقِ وَالْعِصْمَةِ
 اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِإِسْرَائِيلَ وَمَنْ دَعَاكَ بِالْغَيْبِ ثُمَّ نِيءَ فِي أَوْافِرِ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةِ ۹۹۹ B

فهرست مطالب زاد الآخرة

<u>صفحه</u>	<u>فهرست مطالب</u>
۲	مقدمه مؤلف
۲۱	قسم اول
۲۳	فصل
۲۷	آداب وضو
۳۱	فصل
۳۵	آداب تیمم
۳۷	فصل
۴۴	آداب وقت برآمدن افتاب
۴۸	فصل
۵۰	آداب سازکردن نمازها
۵۹	آداب نمازها
۶۷	آداب امامت و اقتدا
۶۸	آداب نماز آدینه
۷۳	آداب روزه
۷۶	قسم الثاني - پیدا کردن معاصی
۹۱	فصل
۹۳	پیدا کردن معاصیت دل
۱۰۴	فصل
۱۰۶	قسم الثالث - آداب صحبت با خالق و خلایق
۱۱۱	فصل
۱۱۵	فصل
۱۱۶	فصل
۱۲۴	فصل
۱۲۷	فصل

فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در زاد الاخره

آ

آخرة : ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰

ا

ابوبکر (صدیق) : ۸۶

ابوالحسن نوری : ۱۱۷

احیاء علوم الدین : ۱۰۵

انس بن مالک : ۶۷

ب

بداية الهداية : ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰

بهشت : ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰

ج

جامه سفید : ۶۹

جامه سفالین : ۲۲

ح

حسن بصری : ۶۶

خ

خضر (پیغامبر) : ۱۱۰

د

دنیا : ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰

دوزخ : ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰

ذ

ذوالقعدة : ۷۳

ذی الحجة : ۷۲

فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در زاد الاخره

ر

روزه عرفه : ۷۳

ع

عاشورا : ۷۳
 عبدالله بن مبارک : ۹۸
 عرش : ۱۰۰
 علی بن ابی طالب (خلیفه) : ۱۱۳
 عمر (خلیفه) : ۹۹
 عیسی (پیغمبر) : ۱۱۶، ۱۰۵، ۱۰۴

ک

کرام الکاتبین : ۱۰۰
 کوزه زرین : ۶۵
 کوزه سفالین : ۵
 کیمیای سعادت : ۱۲۷، ۱۰۵، ۸۸

ل

لقمان حکیم : ۷۹

م

محرم : ۷۳
 محمد (پیغمبر) : ۷۷، ۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
 معاذ بن جبل : ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۰، ۹۹
 ملکوت آسمان : ۴۵
 موسی (پیغمبر) : ۱۱۰، ۱۰۴

ن

نوح (پیغمبر) : ۱

صحفة الملوك

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ رَبِّ يَسِّرْ وَلَدَ تُعَسِّرْ.

(۱/۰) سپاس خدای را که این عالم نامتناهی اثری بار قدرت بی نهایت

۳ اوست. و ایستادن زمین و آسمان و عرش و کرسی بر همین عنایت اوست.

وراه یافتن دوستان بحضرت عزت او از هدایت اوست. و صبر کردن

طالبان در قهر بلائی او هم از کرم و کفایت اوست. و فرستادن انبیا

۶ علیهم السلام تا خلق را ببساط قربت او راه دهند از رهت بی نهایت

اوست. و تخصیص محمد علیه السلام از میان انبیا بحسبی اظهار عنایت

اوست. استغنا صفت اوست. و جلال و کبریا عز اوست. اَیْسَ

۹ مِثْلَهُ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (۱۱/۴۲) چون همت عالی سلطان

اسلام قلده الله ملکه از دل روشن و صفا گوهر چنان اقتضا کرد که

در فواید تا داعی کثابی کند در مشاهده مسامانی در بیان اعتقاد و ادب

۱۲ علما و مفیقت عبارات و شرح بعضی از قصص انبیا علیهم السلام و طرفی

از هر چه بکار آید چون عدل و نطق نیکو و آنچه بدین ماند. با آن دل روشن

- وزهن صافی را آینه بود. و مطالعه آن صفا گوهر و نور بصیرت زیادت
 شود خدای را تعالی شکر گزار دیم که فلق را از نهایت رهت پنین سلطانی
 3 عادل و پادشاهی پاک دین نیکو سیرت ارزانی داشت. و از داعیه برهیم
 ابابت کردم. و از خدای تعالی معاونت خواستم و کتاب را تحفة الملوک
 نام نهادم. و این کتاب مشتمل است بر زیاده باب ..
- 6 (۲/۰) باب اول: در اعتقاد و علامت های آن. باب دوم:
 در اختلاف علما. باب سیم: در عدل و شرایط آن. باب چهارم: در
 طهارت و آدابش. باب پنجم: در نماز و اسرارش. باب ششم: در روزه
 9 و شرایط و وسق او. باب هفتم: در زکوة و اسبابش. باب هشتم: در حج
 و شرایط. باب نهم: در صید و ممالش مذهب. امام ابوحنیفه رحمه
 الله. باب دهم: در بیان طرفی از توصلن انیا علیهم السلام و مینوی از
 مکاتبت مشایخ رض الله عنهم. باب یازدهم: در جات بر مبرات.

باب اول

در اعتقاد

- 3 (۱/۱) بدانکه برای تعالی یکی است . ویرا انباز نیست .
 و یگان است کی ویرا همتا نیست . همیشه بود است که هستی ویرا ابتدا
 نیست . و همیشه باشد که وجود او را آفر نیست . و هستی وی بدان نمود
 6 ست . و هیچ چیزی از وی بی نیاز نیست . قیام وی بذات خودست .
 و قیام همه چیز بی وی است . معنی قیوم این بود و او در ذات نمود جوهر
 نیست . و عرضی نیست . و او را در هیچ کالبد فروز آمدن نیست . و با هیچ
 9 چیز مانند نیست . و هیچ چیز مانند او نیست . و وی را صورت نیست . و چون
 و چون و یگانگی را بوی راه نیست . و هر چه در خیال و فاعل تو آید از مکتب
 و کیفیت از همه پاک و منزله است که آن همه صفات آفرید کار نیست .
 12 و وی بصفه هیچ آفریده نیست بل که هر چه و فهم و خیال صورت کند وی آفریننده
 آنست . و خردی و بزرگی مقدار را بدو راه نیست که آن صفت اجسام
 بود و وی جسم نیست . و وی را با هیچ جسم پیوند نیست . بجای نیست .

۱/۱ تحفة الملوک ۳۱۹ ب

۱- ص ۱۱/۱۴ باب اول ... کند: رک . به کیمیاى سعادت ص ۷۹-۸۵
 به اعیان علوم الدین ج ۱۳۰۱-۳۲۹ (کتاب العلم و قوائد العقائد)

- و در های نیست، بل که خود اصلا بای گیر نیست. و های پذیر نیست. و هر چه
 در عالم است همه زیر عرش است، و عرش زیر قدرت وی مستقر است. عرش
 3 حامل و بردارنده او نیست. بل که عرش و همه عرش همه بداشته لطف قدرت
 وی است. و امروز هم بر آن صفت است که در ازل بود و پیش از آنکه عرش
 آفرید و تا ابد همچنان خواهد بود که تغییر و گردش را بذات و صفات او راه
 6 نبود. زیرا که گردش صفت نقصان بود. فلای را نشاید. و اگر بصفت
 کمال بود پیش از آن ناقص بوده باشد و ما بمانند باین کمال، و هر که میز
 بود فلای را نشاید. و باز آنکه از صفات هر آفریدگان منزه است.
 9 دریتی جهان دانستنی است. و در آن جهان دیدنی و پنهانک درین
 جهان بی چون و چگونه دانند. در آن جهان بی چون و چگونه بینند.
 و باز آنکه مانند هیچ چیز نیست. و بر همه چیزها قادر است. و توانای
 12 وی بر کمال است که هیچ عجز و نقصان و ضعف را بدان راه نیست
 بل که هر چه خواست کرد. و هر چه خواهد کند. و هفت آسمان و هفت
 و عرش و کرسی و هر چه هست همه در قبضه قدرت او مشهور و مستقر است

و بدست هیچ کس جز وی هیچ چیز نیست. و وی را در آفرینش یار و همتا نیست.

هم علم وی داناست. و علم وی بر همه چیزها محیط است. و از علی تا ثری هیچ

3 چیز از دانش وی بیرون نیست. و بی دانش وی نرود بل که عدد در یک بیابان. و برگ

درختان و اندیشه دلها و ذرات هوا در ملامت وی همچنان مگشوفست که

عدد آسمانها و هر چه در عالم هست همه بخواست او و ارادت وی است.

6 هیچ چیز از اندک و بسیار و فرد و بزرگ و غیر و شر و نفع و ضرر و طاعت و عصیان

و کفر و ایمان و سود و زیان و زیادت و نقصان و رنج و راحت و بیماری

و درستی نرود الا بتقدیر و مشیت او، و بقضا و حکم او. و اگر همه عالم

9 افرایم آیند از جن و انس و ملائکه و شیاطین با ذرّه بجنبانند یا بر جای بدارند

یا بپوش کنند یا کم کنند بی خواست وی همه عاجز باشند، و نشوند. و هر چه

هست و هر چه بود و هر چه خواهد بود همه بتقدیر و مشیت او است. و این صفات

12 علم و ارادت و قدرت جز زنده را نتواند بود. و او زنده است که هرگز نمرود و عمیرد

سمع و بصر و چنانکه داناست بهر چه دانستی است میاست. بهر چه

دیدنی است و شنوا بهر چه شنیدنی است. دور و نزدیک تاریک و روشن

- در بینای و شنوای وی کی بر بود آواز پای موریه در شب تاریک چون
 روز از شنوای وی بپرن نبود و حرکت موریه سیاه در شب تاریک در
- 3 اسفل السافلین از دیدار وی بیرون نیست . و دیدار وی بچشم نبود و شنوای
 وی بگوش نبود . چنانکه دانش وی بدک و مکر و تدبیر نبود . کلام متکلم است
 بکلام قدیم ازلی ، و قرآن کلام اوست . و آفریدن وی بآلت نبوده قدیم
- 6 نامخلوق . و فرمان وی رهقه خلق و اهیست و خبر وی از هر چه داد راست
 و فرمان و وعده و وعید همه سخن ویست . با موسی علیه السلام سخن گفت
 بی واسطه . و موسی بشنید قرآن و توره و انجیل و زبور و همه کتب منزل
 9 کلام اوست . و گفت او بآلت نیست . و قرآن مقروست بزبانها . و مکتوب
 است در صحفها . و محفوظست در دلها . و منزه است بر محمد علیه
 السلام . قرآن قدیم و فعل و حرکت با هادث چنانکه ذات او قدیم و یاد کرد
 12 با هادث افعال و عالم و هر چه در عالم هست همه آفریده اوست . چنانکه
 آفرید که ازان برتر و نیکوتر نباشد تا اگر عقل همه عقلا در هم زنند و اندیشه کنند بان
 محاکت صوتی نیکوتر بیند شنید یا برتر ازین تدبیر کنند یا چیزی نقصان کنند یا زیادت کنند

خطا بوز و نتوانند. و از سر و صحت آن غافل باشند همه بعد از آفریدن چنانکه

بایست هرج او کند همه عدل بوز ظلم از وی ممکن نبود زیرا که ظلم آن بوز که

3 تصرف در مملکت غیر می کند. و او تصرف در مملکت نمود می کند.

آفرت: و هر چه رسول الله علیه السلام خبر داده است از احوال مرگ و گور و قیامت

بدان ایمان آورد. و بخت اجسام تصدیق کند روز قیامت و پس از و صراط

6 و بر پشت و دوزخ و حساب و شفاعت چنانکه قرآن و اخبار بدان ناطق است.

و قوی را بی حساب بفضل او بر پشت برند. و کافران را بدوزخ برند. و مؤمنان را

که معصیت کرده باشند چون بدوزخ برند مخلد در دوزخ بگذارند، هر کسی را

9 ملتی بر قدر معصیت عقوبت کند. و پس از دوزخ بدر آورند و بر پشت فرستند.

ایمان پیغامبران و محمد صلوات الله علیه بر همه انبیا ایمان آورد. و رسول ما

محمد مصطفی علیه السلام ایمان آورد، و اعتقاد کند که همه شرایع بشری او منسوخ

12 نشد چنانکه حق تعالی می فرماید. دَهُوَالَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالرُّهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ « (۳۳/۹) پس صحابه را بر تئیب معلوم معتقد بوز. و در

لیچ کس طعن برند. ابو بکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی رضوان الله علیهم اجمعین.

(۲/۶) فصل: اعتقاد اهل سنت و جماعت ایست که بیان کرده آمد

اما بدانکه خلقی خواهند بود که خود را مومن شناسند و معتقد و بوقت

۳ مرگ ایمان ایشان نماند و در آن صدمات مرگ و دیدن ملک الموت ایمان اعتقاد

بشود سب آن پوشیده است از بیشتر خلق الکسانی که امین فدای تعالی اند بر سر

وی و سرش آنست که آدمی را خاصیت آنست که هرچ نیکو بود بدروغ بر فوژ بند.

۶ و هرچ زشتی بود از فوژ دور اندازد. مثلا بدفوتری خلق خود را نیکوترین خلق

بندارند. و بخیل تری خلق خود را سخی تری شناسند. اکنون معلوم است که هیچ

چیز نیکوتر از ایمان نیست. و هیچ زشتی زشتتر از کفر نیست. آدمی اگر چه در دوزخ

۹ وی کفر بود خود را بکافری نتواند دید از کفر تبرا نماید. و با ایمان که نیکوتری

بیزهاست خود را موصوف دارد بوقت مرگ کمین مگر بر جان و ایمان و پندرش

بکشایند چنانکه فدای تعالی می گوید. دد و بیدالهم من الله ما لم یکنوا یحسبون

۱۲ (۴۷/۳۹). ایشان را از فدای تعالی کاری پیدا شود که هر که نیندانشند و نه حساب کردن.

والعیاذ بالله تعالی اکنون چون قدر معلوم شد بایدکی در جوان نقش نشود و چون

دعوی ایمان کند از وی شرط درستی در خواهد چنانکه رسول الله صلی الله علیه و سلم

- واما ديشه گفتم: كَيْفَ أَصْبَحْتَ بامداد چون فاستی گفتی مومنی بحق فاستم.
- رسول عليه اللّم گفت: لفرهقی را حقیقی است. نشان ایمان تو چیست؟ او
- 3 گفت: گوئی که قیامت می بینم، و حساب و ترازو و صراط و اهل دوزخ در یکدیگر افتند، و اهل بهشت زیارت یکدیگر زنند. احکام تعین و نشانه های نظر و دلایل مراقبه یاد کرد. رسول گفت عليه اللّم أَصْبَحْتَ فَالزُّمُ یافته نگاه دار،
- 6 چون نفس دعوی ایمان کند، از نشان باید خواست اثری از آثار جمال اوست.
- این ایمان از درستی چون خالی تواند بود؟ و اگر دعوی ایمان کند بعلم هدای تعالی، از مپا چون خالی تواند بود الحیاء من الایمان که اگر کودکی سه ساله
- 9 بداند یا ببیند که وی مصیبتی می کند شرم دارد، از هدای تعالی چون شرم ندارد و اگر گوید بقدرت ایمان دارم از هیبت چون خالی بود که اگر
- و اشیری حاضر شود زهرش برهوشند، و پنداست که صدق قدرت او بدان
- 12 مردی پندست، قادری که استغنا صفت اوست، او از همه خلق بی نیاز و همه خلق را بدو نیاز، اگر خلق اولین و آخرین همه باکنم عدم بسز در قدرت بجوی چون هیبت و سیاست او بتابد، و همه خلق چنین گوید: إِنْ يَشَاءُ

يَذُفِكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذَلِكُ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (۱۹/۲۲) «.

پس پدید آید که پندار ایمان دیگرست، و حقیقت ایمان دیگر، حقیقت ایمان

3 از مہیا و ہیبیت و خشیت عالی نبود، و چون عالی بود در نفس بود بوقت

مرگ بسم ہلاک بود.

(۳/۱) فصل: از اعتقاد جدیدی قناعت کردن از مسلمانان بنامی

6 نہ، بس کاری بود، تمام کردن ایمان درست کردن بندگیست و دست شیطان

از مرگ فرو بسته نباید تا قدم بندگی درست نگردد، و بدان عبادی پس

لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ (۱۵-۱۷/۱۷-۶۵) « این بود، و بندگی بدو چیز درست

9 آید. آن کنی کہ او بندد و آن بندگی کہ او کند، چون کرد او و حکم او را بر محک

ہوا زنی یا اگر با ہوا راست آید قبول کنی، و اگر مخالف آید رد کنی کہ

این ہوا پرستی بود نہ خدا پرستی چون بدل و فاطر تیر انکار انداختی بسبب

12 فرود بود بندہ فرمان باید نہ بندہ ہوا و شیطان لَدَالَةِ إِيَّاكَ کہ

می گوی منشور تولیت او نیست، یکا یکی او در بند اقرار و قبول تو نیست.

اما بندگی در بند قبول اوست و تا تو از و راضی نباشی او را هنوز تمام بخدای قبول

نکرده او ترا بندگی چون قبول کند.

باب دوم

در اختلاف علما رضی الله عنهم

- 3 (۱/۲) بدانکه اختلاف علما دو است: یکی در اصول و یکی در فروع. اصول ذات باری تعالی بود و صفات او و محکمات کی درو تغییر ممکن نگردد. و شرایع اثبایا بنه گردد. و دیگر فروع بود چون طهارت و نماز و روزه و احکام حلال و حرام آنچه بدو نسخ و تغییر روا بود و شرایع نگردد.
- 6 اکنون چون ایتی دو قسم معلوم شد، بدانکه هر اختلاف که در اصول بود از ویوی کفر و بدعت آید، یا مخالف اهل سنت و جماعت را در آن اصول، یا کافر خوانند، یا مبتدع لایمزم در خلاف بود. مثلا چون خلاف معتزله اهل سنت را در صفات فدای تعالی که اهل سنت گویند؛ فدای تعالی عالم بعلم است و قادر بقدرت و همی بچیان و مرید بارادت و سمیع
- 12 بسمع و بصیر بصیر و متکلم بکلام. اما معتزله گویند: عالمست علمش نیست. و قادرست قدرتش نیست. و همی است میوانش نیست، مرید است ارادتش نیست. سمیع و بصیر و متکلم است. بی سمع و بصیر و کلام. آنگاه علما خلاف کنند،

 ۱/۲ تحفة الملوک ۳۲۳ ب

۱- ۸/۱۵۶۶ باب دوم... بالله: رک. ۱۹ اھیاء علوم الدینی، ج ۱-۲۳۷۴-۲۸۱

- یا کافر خوانندشان یا مبتدع. و همچنان قرآن را مخلوق گویند؛ و بدیدار
 هدای تعالی منکر باشند، و همچنان معتزله معدوم را نشی گویند؛
- 3 یعنی که عالم پیش از آنکه هدای تعالی بیا فرید چیزی بود. این باران مانده
 عالم را قدیم گفته باشند. تا از کفر لازم آید. اختلاف در اصول همین بود.
 و این را خلاف توان گفت، زیرا که بضرورت هرگز روا نبود که برگردز و ازدو
 یکی تواند بود. اما اختلاف در فروع نچاسه پس که روا بود که بشویند
- 6 پانه. امام ابوحنیفه گوید روا بود، امام شافعی گوید روا نبود. و همچنان
 بآب زعفران وضو روا بود یا نه، و همچنین بنسب زعفران اختلاف در چیزی
- 9 است که روا بود که برگردز بشرح و این خلاف پس قدیمی ندارد، زیرا
 که در ظنیات است، نه در قطعیات. اصحاب امام ابوحنیفه، محمد
 حسن و ابو یوسف را رضی الله عنهم بود یکی یاد و خلاف کنند در همین مسایل
- 12 کردند بسیار، و اصحاب شافعی چون مرفی و بورطنی رضی الله عنهم بسیار بود که
 در مسئله ازین فروع و ازو خلاف کنند. و عمر قطاب رضی الله عنه روزی فتوی
 کرد در مسئله، پس روز دیگر همان مسئله از سوآن کردند خلاف آن فتوی کرد. کنند دی

بخلاف این گفتی: گفت: ذاک عالی ما و ضینا و لهذا عالی ما نقضی.

آنک دی حکم کردیم بینا تک گفتیم و اینک ی کنیم برین که می گویم، زیرا که چون

3 مسئله در محل اجتهاد بوزهر باری نظر باید کردن با پیون نماید. و عمر خطاب رضی

الله عنه در جد و برادران کی چون قسمت کنند میراث را افتاد حکم مختلف کرده

بوز: و پیون وقت و قانش بوز گفت در جد هیچ حکم نمی کنیم که ثنوز در محل

6 نظر و اجتهادش بوز و مقصود ازین جمله آنست ما معلوم نشود افتلاف

در فروع میان صحابه رضی الله عنهم بوزده است و کل صحابی را در دوروز

بوزده است و سبب هیچ تعصب و خصومت نبوده است. زیرا که ایشان

9 طالبان حق اند و در راه دینی و طلب سعادت ابدی برادر و دوست یکدیگرند

و افتلاف ایشان رحمت است و رسول علیه السلام گفته است: اِفْتِلَافٌ

أُمَّتِي رَحْمَةٌ. چون این معلوم شد قومی آمدند و افتلاف ایشان بسبب تعصب

12 و هواء فوذ سافتنند و آن غضب و شروت غلبه را از افتلاف که رحمت است

سبب سافتنند یا رحمت فشمم گردز. مقصود هشممت دنیا و مال و بیا و فوایگی

و تقدم و این قدر باز نبیندیشند کی چون دینی یکی بود و در ذات و صفات فدای تعالی

۱/۲ تحفة الملوک ۳۲۴ ب؛

۱۰- افتلاف..... رهمة: فیض القدر، محمد المدعو المناوی، ج ۱، ص ۲۰۹

موافقت بود. آفریکه دینی و یک اعتقادی در امت محمد علیه السلام نگاه داشتن

وراه موافقت رفتن و سبب یگانگی ساختن اولی تر از آنکه خلاف در آب

3 زعفران سبب تعصب و فساد و هتک و خصومت کنند. اما آفت

از آنست که بر هر مذهبی قومی مبتدعان خود را بر بسته اند و اختلاف در اصول

در دل دارند و زهره ندارند که ظاهر کنند. اختلاف در فروع نه اینست که در راه

6 تعصب روند ندانند که هر دو را موافق باید بود تا اعدای دین و کافران که دیار

اسلام بگرفته اند. بچنگ پردازند و چون بیکدیگر مشغول گردند. مباد و ندان

دین نشاز گردند و از مقصود باز گردند و العیاذ بالله.

باب سیم

9

در عدل و شرایط آن

(۱/۳) بدانکه رسول علیه السلام گفته است که ایمان مرد تمام نگردد تا مسلمان

12 دیگر را آن پسندید که خود را و نباید دانست که مخالفت فرمان خدای تعالی عظیم

است و محل فطرست. اما آنچه حق غیری در میان بود و افطر است، زیرا چون حق غیری

در میان آمد توبه مجرّد سود نکند. و لابد بعرصات با خصم جمع باید شد و فدای تعالی

- بهر حق مسلمانی باطل نکند و در جمله مرتقات است. قدر ولایت بدانستن بایداند
 که قدرش هم در خوردن فطرس است و نشیب او در فور بالا و سوزش در خورد
 3 زیان ولایت دولتست که اگر که بحق او قیام کند بسعادتی رسد که کس
 بازو بر نبوذ. و اگر تقصیر و ظلم کند بشقاوتی رسد که پس از کافر کس بازو بر
 نبود. و رسول صلی الله علیه و سلم گفته است: یک روز از سلطان عادل
 6 فاضل تر از عبادت شخصت ساله. بدوام و رسول علیه السلام گفته است:
 هفت کس روز قیامت در سایه عرش باشند و آن روز هر آن سایه نبوذ. اول:
 سلطان عادل بود. و دوم: جوانی که در عبادت خدای تعالی برآید. و سیم:
 9 مردی که بیار بود و دل وی مسجد بود. چهارم: دو مرد که دوستی کنند برای خدای
 تعالی. پنجم: مردی که خدای تعالی را در موت یاد کند اشک از چشم او
 فروبارد. ششم: مردی که او را زنی با جمال و مال بچرام بخود خواند او گوید
 12 من از خدای تعالی ترسم. هفتم: مردی که بدست راست صدقه دهد
 چنانکه دست چپش را نمیرساند و رسول گفت علیه السلام: دوست و نزدیکتری
 کسی بخدای تعالی سلطان عادل است و دشمنتری و دورتری خدای تعالی

سلطان ظالم است. ورسود گفت علیه الله: بدان غذای که جان محمد در قبضه قدرت اوست کی هر روز سلطان عادل را پندان عمل باسمان برند که عمل جمله رعیت وی باشند و هر نمازی از آن وی هفتاد هزار نماز دیگری بوز پس چون ولایت چندی قدر دارد. مثل وی همچون کیمیا بوز در یخ بوز که بر ظلم زبان آورند و هزاره عدل روند.

6 (۲/۳) فصل: بدانک مثل پادشاه همچون مثل کد غذای فانه است و بهرمان فانه او و خلق همچون عیال او باید که شفقت و رحمت او بر همه برسد تا بحدی که بر هر بود نیز ظلم روا ندارد که دعای مظلوم مستجاب بوز. و رسول علیه الله گفت است: هر که وی را بر مسلمانان ولایت دادند و ایشان را چنان نگاه ندارد که اهل بیت خود را کویای فویش در دوزخ فراگیر. و رسول علیه الله می گوید: روز قیامت دو کس از شفاعت من محروم باشند. سلطان ظالم و مبتدع 12 که در دین غلو کند.

(۳/۳) فصل: بدانک دنیا برگذشت و خلق بر راه گذرند و همه را بیاپردمد که گفته ایست که سبحان من تعزیر بالقدرة و قهر العباد بالموت

- قدرت و عزت صفت اوست همه کس را قهر مرگ بچشنا نذا اوست. زنده که
 نمرود و غیره و رسول علیه السلام گفت: هُدای تعالی می فرماید که **دَا أَفَانُ مِثَّ فَرْمِ**
النَّالِدُونَ (۳۴/۲۱) . **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (۳-۲۱-۳۹/۱۸۵-۳۵-۵۷)** . یا محمد 3
- آن سری که لعمرک تاج سراوست در خاک کشیم و کاسی مرگ بچشنا نیم ترا و دیگری
 را بروی زمین چون بگذاریم ای عزیز من نوح علیه السلام هزار و اند سال بزیست و پندین
 6 هزار سال است که بمرود و در خاک است. پندار که در دنیا است همه به هزار سال
 ترا سجده می کند. آفریه چون بیاید مرد چه سود. فرزند آن بود که از
 دولت فانی سعادت باقی اندوزد و چون در روزگار مختصر محدود روزگار
 9 درازا ساز می باید کرد. روزگار ضایع کردن غبن عظیم بود آنچه خلق را در پیش
 است، اگر غافل نبوذندی پروای نان و آب خوردن گرا بوذی. رسول علیه
 السلام می گویند: اگر بهایم از مرگ آن دانستندی که مردم می دانند. هرگز فریه نشدندی
 12 (۴/۳) فصل: بدانک احوالی که آدمی را در پیش است. از احوال مرگ
 و احوال قیامت عجایی است و نظرهاست. در آن یکی ازان جمله مشاهده
 ملك الموت است. ابراهیم خلیل علیه السلام روزی ملك الموت را دید گفت: یا عزیز این

- خود را پنهانک بحاصیان نهای نمی توانی نمود. گفت طماقت نداری. گفت
روا بود. پس از هدای تعالی دستوری خواست. پس یا ابراهیم علیه السلام گفت:
- 3 روی از من بگردان چون بازنگریست او را دید بر صورتی فایل روی سیاه و منکر
و آتش از دهان و بینی او بدر می آید، و پندان سیاست و هول دید که غیش کرد و از
خود غایب شد. چون با خود آید گفت: یا عزرائیل اگر عاصی در جزا معصیت
6 خود هیچ چیز نبیند الا این صورت تو پسندیده بود. پس گفت: نمود را بمن نهای بدان
صورت که مطیع نمایی گفت روی از من بگردان روی از وی بگردانید. چون
در نگریست روی دید از ماه تابان تر و از آفتاب نکوتر و پندان جمال و آرایش
9 دید و بویهای خوش که لهم غش کرد. چون با خود آید گفت: اگر مطیع هیچ
چیز نبیند ثواب عمل خود الا این روی بی پسندیده بود و در خبر است که سی
هزار از فرسنگ ارتفاع روی ملک الموت است. و آن روی وی آینه
12 صافی بود. ما نمود کاری از روزگار و کردار خود بیند و بر جمله او رسولی
از درگاه رب العزّة است، و کند بر روی او با اثر رضای فرستنده با اثر
خشم ظاهر بود. با دوستان همه رفیق و لطف بود و با دشمنان همه فشم و عتف

- دوستان هر بای که روند اثر رضا پیدا بوز. رد دلیل قبول و اقبال ظاهر بوز.
- رد دشمنان هر بای که روند اثر خشم و علامت رد ظاهر بوز. در غیرست که عاصی
- 3 در آن وقت که معصیت می کند موضع او از زمین و زیر او از آسمان دستوری خواهند در هلاک کردن او و هدای تعالی گوید: شتاب مکن که گذار او بر ماست.
- «إِنَّ رَبَّكَ لَبِ الْمُرْصَادِ (۱۶/۱۹)» فرشتگان همه با عاصی همه بخشم باشند
- 6 و با مطیع بدوستی و صلح. در قرآن چنین است: صفت دو دشمنان که «لَا يَجْرَتُهُمْ
- الْفُزَعُ الذَّكْبُ وَتَتَلَقَّوهُمْ الْمَلَائِكَةُ لَهَذَا يَوْمِكُمْ (۱۰۳/۲۱)» از آن فزع معین روز قیامت نترسند و اندوهگن نه گردن و فرشتگان استقبال ایشان کند و با ایشان
- 9 می گویند. روز روز شماست و آن مسکینان و مدبران را الملائکه «يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
- وَأَذْيَابَهُمْ (۸-۴۷/۵۱-۲۷)» بر ایشان می زنند و استخفاف می کند و دوزخ را
- باستقبال ایشان فرستند. «وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِي (۹۱/۲۶)».
- 12 (۵/۳) فصل: بدانکه هدای تعالی بر ظاهر و باطن بنده مطلع است. هرچ در درون و بیرون می گذرد می داند و می بیند و تهدید چنین می کند که «وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَامْدُرُوهُ (۲۳۵/۲)»

بدانید که هرچ در درون دل و جان توست می داند همان و همان بترسید و پرهیزید.

خلق ازین سیاست غافل و درین تهدید راه نمی برند. رسول صلی الله علیه و سلم

شبی بخفت. بامداد برخاست. پندین موی از محاسن او سپید شده بود.

3

گفتند: یا رسول الله امروز عجبایی بینیم. موی سپید که دوش نبوز. گفت:

آری باری سیاست فرمان و قهر سلطنت او ما می کشیم. شما ازین چه

خبر می دارید شنیدی سوره هود دوش در سوره هود این آیت بر ما خواندند

6

که «فَأَسْتَقِمُّ كَمَا أُمِرْتُ (۱۱-۱۲/۴۲-۱۱۳-۱۵)». راست باش که دل تو نظرگاه حق

است. بدوام باش نظر ما ندارد حدشان را که پاس قدم نباید داشت نه

اندر کار می بود. چندان غماز شب بگرد که پشت پایش بر خاست. گفتند

9

نمی گوید ما صریحاً که «لِيَغْفِرُ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ (۲/۴۱)»

گناه دیگران بطفیل تو بیامرزیدند. این همه رنج بر خود نهدن چیست گفت

افلاکون «عَبْدًا شَكُورًا (۳/۱۷)». بنده را که با او پندین گرم بکند آفر کم از شکر یا

12

صبر نجات همه بتواست. کافران روز کار تو در حمایت دولت تو از عذاب نقد

رسته اند. جلال قدم می گوید: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ (۳۳/۸)».

- تا در میان ایشان باشی عذاب بدیشان نرسد. قرآن قدم بر عزیز تو پین می کند
 که بحیرت سوگند بسر تو یاد میکند بیان دولت تو پین می کند که *دَلُّوْا النَّبِيَّ*
 3 *اَرْسَلَ رَسُوْلَهُ بِالرُّهْدَىٰ وَبِالرُّهْدَىٰ وَبِالرُّهْدَىٰ لِيُظْهِرَهُ عَالِي الدِّيْنِ كُلِّهِ* (۹-۶۱-۷۱/۳۳-۲۸-۹)».
- صد و بیست و چهار هزار ارسال کواکب دولت که در آسمان نبوت طلوع کردند.
 تا پیش ایشان چندان بود که تو هنوز در پردهای غیب بودی، چون آفتاب دولت
 6 تو از ملک عنایت تو تافت همه ستارگان پوشیده گشتند *لِيُظْهِرَهُ عَالِي الدِّيْنِ كُلِّهِ*
 (۹/۶۱) این بود با مهتران را که منعبت این بود و قبول پین بود او را با گریستن
 چه کار اللهم ارزقني عن عيني متطالبتی گفتی. بار خدا یاد و چشم اشکبارم
 9 بده. گفتا آری این لطف اوست. اما آنچه که قهر او بتابد که *دَوَلْتِي*
شَيْئًا لَنْدُهْبِيْنَ بِاللَّيْلِ اَوْ مِيْنَا اِلَيْكَ (۸۶/۱۷)». و اگر هوا لیم آنچه بتو دادیم
 و اگر نیز تو چه کنی شما ازین قهر او هیچ خبر ندارید. *لَوْ تَعْلَمُوْنَ مَا اَعْلَمْتُ لَضَحَكْتُمْ*
 12 *قَلِيْلًا وَّلِيَكِيْتُمْ كَثِيْرًا* اگر آنچه من دانم شما دانستید اندک خندیدید و بسیار گریستید.
 آنجا که سموم قهر لا ابالی از جناب جبروت بر مرکب عصمت ما که در بحر مشیت
 است بجهل می آورد از قهر و خضر او که خبر داد جز ما عزیز خلق از نظر کار غافل آید

- وز غفلت غافل نداند و لکن نداند که بداند مقصود گم کرده اند و آنچه بدان آمده اند فراموش کرده و گم کرده هم گم کرده تا گم کردن را باز نیابند از گاه
- 3 گم کرده این باز جویند خلق را برای بندگی آورده اند نه برای شهوت و عمارت دنیا و بندگی فرمان برداری است. در امر و نهی و طاعت فرض است. و سنت و سرسنت دواست. یکی السنن جواب الفرائض آن تعصیر که در
- 6 فریضه افتد بسنت در پاینده، و دیگر رضا و دوستی خدای تعالی و مقامات بلند بسنت بسیار کسب کند.
- (۶۳) فصل: بدانک سعید بکمال انکس است که همه اوقات او
- 9 بخدمت و عبادت گرفته است. باری اگر چنین نبود سوز کمتر از آن نبود که در بیشتر اوقات خدای تعالی را بیاد داری. «فَاذْكُرُونِي اذْكُرْكُمْ» (۱۵۲/۲) «ای عزیز من تا تو او را یاد کنی در حضرت او باشی و او ترا برحمت یاد کند و اگر او را فراموش کنی
- 12 نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيْرُهُمْ» (۶۸/۹) «محرورم جهانی از گرم او و آنگاه شیطان قرین تو بود. «وَمَنْ يَعِشْ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيْضٌ لَهُ شَيْطَانًا فَرِهَ لَهُ» (۳۶/۴۳) «الکون چون این معلوم شد در آن باید کوشید تا بیشتر اوقات بذكر او مشغول باشی.

اول پنهان باید که پیش از صبح از خواب در آبی اول ذکر بر دل و زبانت یاد کردن او
بوز. سنت پنهانست که بگویی الحمد لله الذی اٰمیاناً یبغد صا اماناً تاد و الیه الشور (۱۵/۱۷) :

اَصْبَحْنَا وَاصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ وَالْعِظْمَةُ وَالسُّلْطَانُ لِلَّهِ وَالْعِزَّةُ وَالْقُدْرَةُ لِلَّهِ اَصْبَحْنَا
عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ وَكَلِمَةِ الْإِيمَانِ وَدِينِ نَبِيِّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

3

اٰیِنَا اِبْرَاهِمَ دَدَهِنِيْفَا وَعَاكَانَ مِنْ الْمُشْرِكِيْنَ (۱۳/۱۳) . اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ

شَرِّ نَفْسِيْ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ اَنْتَ دَدَ اَفْذُبْنَا صَيْتِهَا اِنَّ رَبِّيْ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ (۵۶/۱۱) :

(۷/۳) فصل: و بدانک فلق بسیارند که این تسبیح و ذکر و دعا کنند و فوائدش

6

وگویند. اما سر او هر کسی نداند و سرش آنست که دوستی بتحقیق هر جا که بوز

بدو وقت پیدا شود. یکی بوقت آنک در خواب شود بر اندیشه و یاد کرد دوست

در خواب شود. و دیگر چون از خواب در آید. اول خاطر و ذکر دوست بوز. زیرا که

9

در همه وقتی تکلیف آدری دو وقت. یکی وقت هفتن، و دیگر وقت از خواب

در آمدن تا عشق بر کمال نبوز، و دوستی حقیقی که درون و بیرون فرا گیرد ممکن

نبود که درین اوقات یاد آید. چون پهلو بر بامه خواب نهد بگوید: بِاسْمِكَ

12

ذَنبِيْ وَصَعْتُ جَنَبِيْ وَبِاسْمِكَ اَرْفَعُهُ فَاغْفِرْ لِيْ ذَنْبِيْ . اللّٰهُمَّ قِنِيْ عَذَابَكَ

يَوْمَ يَجْمَعُ أَعْدَايَكَ اللَّهُمَّ أَيُّقِظُنِي فِي أَهْبِ الدُّوَقَاتِ إِلَيْكَ وَاسْتَعْمَلِنِي بِأَهْبِ

الْأَعْمَالِ إِلَيْكَ تَقَرَّبَ بِنِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَيُبْعِدَنِي عَنْ سَخَطِكَ بَعْدَ اسْتِنَاكَ فاعطيني

3 وَاسْتَغْفِرْكَ فَغَفَّرَ لِي وَأَدْعُوكَ فَاسْتَجِبْ لِي ودر خبر ست از رسول عليه

السلام که هر که خواهد که در وقت معین از خواب در آید این آیت بر خواند، بدان

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ نِسَاءٌ مُقَدَّسَاتٌ لَدُنِ اللَّهِ يُرْسِلْنَ إِلَىٰ أَمْرِ الدِّينِ (۱۰۸/۱۸)»

6 در آن وقت که خواهد از خواب در آید،

(۱/۳) فصل: بدانک خواب برادر مرگ است. و بیان را در وقت خواب

بحضرت عزت برند. چنانک بر مرگ اندر. و الله يَتَوَقَّى الْأَنْفُسَ هِينِ مَوْتِهَا وَالَّتِي

9 لَمْ تَكُنْ فِي مَوْتِهَا (۴۲/۳۹)» چون این معلوم شد باید که روضه بود و روضا

ذکر با بیان آنجا فلحترها پوشند و آن خواب نیکو که مردان بفتند. سرش ایست

بآک خسیند و بی حضرت رسند و طلعت آورند.

(۳/۹) فصل رسول عليه السلام می گوید: مَنْ أَصْبَحَ وَهُوَ مِنْهُمْ وَوَدَّ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ وَوَدَّ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ

اللَّهُ لَهُمْ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ لَهْمُومَةٌ لَمْ يَنَالَ اللَّهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَّتِهِ أَمَلَهُ.

هر که بامداد بر خیزد در کار هذای یک دل و یک اندیشه بود. خدای تعالی اندوه

دو جهرانی او کفایت کند. و هر که اندوهرای پراکنده دارد در نظر لایبالی افتاد. یا ک
 ندارد که در گدام وادی هلاکتش کند. اندوه دین زیاد کرد. خدای تعالی مهم است
 3 دیگر هیچ چیز مهم نیست. و آنچه مهم است دست برداشتن و بنا مهم دست برداشتن نه پس
 زیرکی بوز جهرد باید کرد تا حضور تمام ولایت دل فرا گیرد.

باب چهارم
 در طهارت و آدابش

6

(۱/۴) اول چیزی استنبأ باید و بمذهب امام شافعی رضی الله عنه
 واجب است بایستگ با آب و بمذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه تا از مد
 9 فوذ بیرون نشود نجاسه استنبأ واجب نیست. اما خلاف نیست که اولتر
 آن بود که هم ببنگ و هم آب استنبأ کند. در حق قومی این آیت آمده که
 «رَبِّهَا لِيَحْبُونَ أَنْ يَنْظُرُوا» (۱۰۹/۹). رسول علیه السلام بایشان گفت: شما
 12 چه می کنید که خدای تعالی در پی آیت می گوید شما را دوست می دارم. گفتند

ما در استنبأ میان سنگ و آب جمع می کنیم. بِحَبْوَنَ أَنْ يَنْظُرُوا برای این
 می گوید دوست دارند که راه پایی روند راه روا بود، رفتن دیگرست

۱-۹/۴-۳ تحفة الملوك ۳۳۰ ب

۶- ص ۲۱/۴ باب چهارم... می دارند. رکن. به نعمت اسلام،
 کتاب الطهارة، ص ۱-۱۱۹، به کیمیای سعادت، ص ۸۷-۹۴، به بدایة الیهدیا، ص
 ۱۶-۲۴، به امیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۳۳۴-۳۶۶

- وراه احتیاط ، اولیتر رفتن دیگر ، و بدانک بیشتر خلق از استنجا گاه پلیدتر خیزند ،
 زیرا که هر استنجا گاه قربت دویخ گزی فراخی ندارد و در و شاخ شد و یا چیزی
 دیگری که آب را باز دارد که بر زمین چکد و باز بر آید و بر جامه چکد ، طریق
 احتیاط نبوذ ، و چون در آب خانه روند بیاید گفت : بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ
 مِنَ النَّجِسِ الرَّجْسِ الْمَخْبِثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ . بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ بِرُوحِ
 6 گوید ، باقی را در درون گوید ، و بوقت در رفتن پای چوب در پیش نهد ،
 و هر چه در و نام هدای تعالی نلشسته بود با خود در آن خانه نبرد ، و چون از وضو
 حاجت برزد از دیر خیزد ، و گامی چند بنهد ، و تمنعی بکند با پاک شود ، و قضیب را
 9 سه بار بیفشاند آنگاه بنشیند و استنجا با آب کند ، و پیش از بر فاستن بسنگ استنجا
 کرده باشد ، و چون بیرون آید با اول پای راست بیرون نهد ، و بگوید : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي
 اَذْهَبَ عَنِّي مَا يُؤْذِيْنِيْ وَاَبْقَى عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِيْ . و چون از استنجا فارغ شود
 12 مسواک کند ، دندان را و دهن را . رسول علیه السلام گفت است که یک نماز بمسواک
 فاضلتر از هفتاد نماز بی مسواک است . و رسول علیه می گوید : السَّوَاكُ مُطَهَّرَةٌ
 لِلْفَمِّ ، مَرْضَاتُ لِلرَّبِّ . مسواک دهن پاک کند ، و هدای تعالی را خوشنود کند و چون

بوضو مشغول شود روی بقبله بنشیند، و چون دست بآب فواید کرد بگوید:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ دِرِّبْ أَعُوذُ بِكَ مِنْ لَهْمَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ دِرِّبْ

3 أَنْ يَحْضُرُونَ (۹۷/۲۳-۹۸) و در نیت خلاف است. بمذهب امام ابوحنیفه

روابوذ که نیت نکند. و بمذهب امام شافعی روا نبوذ بی نیت و احتیاط آن

بوذ که نیت کند تا بهر مذهب درست بوذ، و راه اولیترین رفته باشد.

6 پس آب در دهن کند سه بار، و مبالغ کند الآله روزه دارد، و بگوید: اللَّهُمَّ

أَعِنِّي عَلَى تِلَاوَةِ كِتَابِكَ وَكَثْرَةِ الذِّكْرِ لَكَ وَسَهْ بَارِ آبٍ دِرْبِنِي كُنْد، و مبالغ کند

الآله روزه دارد، و بگوید: اللَّهُمَّ أَرْمِنِي رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ بِسَهْ

9 بَارِ آبٍ بِرُؤْيِ رِزْءٍ وَدِرْ أَنْ كُوشِدَ بِأَتَمَّامِ هَمَّ رُؤْيِ بِنُشُودِ، و بگوید: اللَّهُمَّ بَيِّضْ

وَمَهْرِي بِبُورِكَ يَوْمَ تَبْيِضُ وَجْهُ أَوْلِيَايَكَ وَلَا تَسْوَدُ وَجْهِي يَوْمَ تَسْوَدُ وَجْهُ أَعْدِيكَ

و چون دست راست بنشويد بگوید: اللَّهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَهَاتِبِنِي حِسَابًا

12 يَسِيرًا. و چون دست چپ بنشويد بگوید: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تُعْطِنِي

كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي. و چون بر مسج کشد بگوید: اللَّهُمَّ عَشِنِي

بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأَطْلِنِي تَحْتَ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ وَهِيَ

بگوش را مسح کند، بگوید: اللَّهُمَّ اسْمِعْنِي مَنَادِي الْجَنَّةِ مَعَ الذَّبَّارِ، وچون گردن را
 مسح کند، بگوید: اللَّهُمَّ نَكِّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعْفِنِي مِنَ السَّلَاسِلِ وَالْأَغْلَالِ.

3 وچون پای شویدمیان انگشتان پای با انگشت کمرین دست خلالت کند، و بگوید: اللَّهُمَّ

ثَبِّتْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ الْأَقْدَامُ فِي النَّارِ، وچون فارغ شد روی
 بقبله ایستاده بگوید: اشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ

6 مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَاجْعَلْنِي

مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ هر که در وضو این دعا بخواند، از همه گناهها پاک شود.

ومهری بر وضو او نهد و بنوسته در زیر عرش تسبیح می کند، و مرد آن تا قیامت

9 می نوسند.

(۲/۴) فصل: بدانک این طهارت ظاهراست. طهارت دیگر هست و آن

طهارت بجهل اندامست از معصیتها و فظاها. زبان از دروغ و غیبت

12 نگاه داشتن، و دیده از هرام نگرستن نگاه داشتن، و شکم از هرام خوردن

نگاه داشتن، و دست و پای از رفتن بحرام و گرفتن هرام نگاه داشتن. طهارت

ظاهر بآب بود، و این طهارت جوارح و اندامها بترک معاصی بود. و طهارتی

دیگر هست که آن طهارت صدیقانست و اولیا، و آن طهارت دل است از دستی دنیا، و هر چه جز خدای تعالی است، و این تا حدی برسد دل یازگردد، اغیار باک 3 گردد، و بردوام او را یاد می کند، و این طهارت بجای رسد که صفات ناپسندیده چون بخل و حسد و کبر و عجب و ریا و نفاق هر رخنه یزد.

- (۳/۴) فصل: روش زاهدان در ظاهر بوز طهارت بآب و نماز و روزه ظاهری
- 6 حضور و روش صوفیان بدون بوز. چون از فریضه و سنت نماز فارغ شوند، خدای تعالی بدک یاز کند، بردوام و دل که نظاره گاه حق است، بحضور و ذکر آراسته دارند. قرآن چنین می گوید که «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ (۲۹/۴۵)». یاد کردن خدای از همه چیز بزرگتر، و رسول علیه السلام می گوید: تفکر ساعة غیر من عبادة سبعین سنة. یک ساعة تفکر بهتر بود از هفتاد ساعة عبادت. هر که در ظاهر ایشان نکرز ساکن و خاموش بیند، اما بدک بردوام یاد کرد او باشد. خدای تعالی
- 12 در قرآن می گوید: «وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدًا وَهِيَ تَمْرٌ مُّتَمَّرٌ مِّنَ السَّمَاءِ (۲۱/۱۷)» و چون در کوهها نگرز فسرده و ایستاده پنداری و آن چون میخ می رود. صفت ایشان این بود در خلق ظاهر آرایند ایشان درون دل آرایند، زیرا که خلق در بند نظر خلق اند

وایشان از خلق فارغ باشند. داند که نلق ضعیف و بیچاره اند بدیشان نه
 سوزی توان رسانید نه زبانی در بند بنظر حق باشند. مدای تعالی صفت ایشان
 3 چنین می گویند: **دِدُجِبْرَهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (۵/۵)**، تا آنجا که **وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ**
 از ملامت و نظر فلق نترسند. باس نظر حق می دارند.

(۴/۴) فصل: چون جنابتی رسد غسل کند. بذهب امام شافعی رضی الله عنه

6 نیت واجب است. و بذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه نیت واجب نیست.
 و آب بهم اندام رسانیدن واجب است. اول دست بشوی. پس اگر مایه آلوده بوز،
 بشوی پاک سه بار. آب بسوی راست فرویزی. و سه بار بسوی چپ. و سه بار

9 بر سر. و بن مویرها جمله را آب برسانی که رسول علیه التم گفته است: **بَلِّغُوا الشَّعْرَ**
وَالْقَوَا الْبَشْرَةَ فَإِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ. مویرها فرزند که در زیر هر موی جنابتی
 است. احتیاط آن بوز که انگشت در ناف و گوش کند و هر جا که شکن پوستی

12 یا گوشنی بوز بدست نیک بمالد تا یقین طاهر حاصل آید.

(۵/۴) فصل: در تیمم، اگر عاجز آبی از آب، بدانکه نیابی یا مانعی بوز

از وی آن قدر که داری خوردن را ضرورت است، روا بوز. و نیت در تیمم بر هر دو

۵-۳/۴ تحفة الملوك ۳۲۳ آ

۵-۱۲ فصل: ... آید: رک. به نعمت اسلام، کتاب الطهارة ۱۲۰-۱۲۵

به کیمیاى سعادت ۹۶، به بداية الهداية ۲۵-۲۶، به امیاء علوم الدین، ج ۱، ۳۶۶

۱۳-۹/۲۲ فصل: ... والله اعلم: رک. به نعمت اسلام، کتاب الطهارة ۱۲۷-۱۵۱

به کیمیاى سعادت ۹۶، به بداية الهداية ۲۶-۲۷، به امیاء علوم الدین، ج ۱، ۳۶۷-۳۶۸

- مذهب واجب است. اول نیت کند بذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه است. رها
 که رها که زنده روا که نعل خاک شرط نیست. و بذهب امام شافعی رضی الله
 عنه خاک نرم باید که نعل خاک شرطست باعضاء وضو و باجماع دوزنم باید یک زخم 3
 هر دو دست بر زمین یا بر جامة زنده برای روی و هر دو کف بر روی فروز آرد یک
 بار پس هر دو دست بر زمین یا برهای زنده برای هر دو دست. پس پشت دست راست
 بر کف دست چپ نهد برابر انگشتان و براند تا محل نمود و برگرداند دست و بروی 6
 ساعد فراز آورد. پس پشت دست چپ بر کف دست راست نهد همچنان
 پس بذهب امام ابوحنیفه چندانک خواهی فریضه و سنت بگزار و بذهب امام
 شافعی یک شاید کرد و سنت چندانک خواهی بگزار والله اعلم. 9

باب پنجم

در نماز و اسرارش

- 12 (۱/۵) اول بدانک نماز مذمت است و بندگی از پیش ساز خواهد
 و ساز او دو بوز یکی طهارت پیش از وقت و دوم دل حاضر کردن پیش از قیام.
 رسول علیه السلام گفت است سیأتي عن الناس زمان لا يزالون فانهم من صلواتهم اوليك

تحفة الملوک ۳۳۳ ب ۱-۵/۵-۴

۱۰- ص ۹/۳۵ باب ندارد رک. به نعمت اسلام، کتاب الصلاة
 ص ۱-۵۹۸ به کیمیای سعادت ص ۹۸-۱۱۰ به بدایة الهدایة ص ۵۵-۶۸ به اعیان
 علوم الدین ج ۱ ص ۳۹۳-۵۷۱ (کتاب اسرار الصلاة)

بِرِيُونِ عَنِّي وَأَنَا بَرِيٌّ عَنْهُمْ. روزگاری آید که باک ندارند بدانچه نماز از ایشان

فوت شود. ایشان از من بیزارند و من از ایشان بیزارم. و رسول علیه السلام گفت: يَكْتُبُ

لِلرَّجُلِ مِنْ صَلَواتِهِ فَأَعْقَلُ. از نماز پندارن نویسند که حاضر باشی بدک و پیش ازین 3

بمفای نبوذ که کسی در حضرت عترت بایستد و دل و روی دیگر بگوید و باندیشه

دیگر بختل. اگر در پیش تو کسی بایستد روی از سوی دیگر کند مفای بزرگ بوذ. رسول

عليه السلام می گوید: الْمُصَلِّيُّ مُنَاجِجٌ رَبَّهُ. نماز کننده با هندی مناجات می کند و نیز می گوید: 6

تَوْعَلِمُ الْمُصَلِّيُّ مَنْ نَاجِيَ مَا التَّفَتُّ. اگر نماز کننده دانستی که مناجات با که می کند

بجای التفات کردی. چون این معلوم بشود، پیش از آنکه بنماز مشغول شود.

بدک و زبان هندی را یاد کن و باز اندیش که بمحضرت که می آیی. حسن رضی الله 9

عنه چون بوضو مشغول شندی رو پیش زرد شندی و لرزه بر اندامش افتادی

گفتندی: این چیست؟ گفتی شما غافلید این وقت اداء امانت است که

آسمان و زمین از بزرگ رفتن آن عاجز اند و پیش از فریضه نماز پیشین نماز دیگر 12

بهار رکعت سنت کنی. و رسول علیه السلام پیش از نماز پیشین گزاردن اول وقت

زوال چهار رکعت نماز کردی دراز و بهر بار سوره دراز خواندی و گفتی اندرین

صحفة الملوك ۳۳۴ ب؛ ۱/۵

7 الْمُصَلِّيُّ... رَبَّهُ: الْمُصَلِّيُّ يَنَاجِي رَبَّهُ 'Concordance' Wensinck

۳۸۵۳۵۵

وقت درهای آسمان بگشایند دوست دارم که عمل من با آسمان برسد. و اگر پیش از گزاردن

هر فریضه یکبار معوذتین بخوانی یا شیطان بوز که دور شود و در نماز پندار و سوسه

نکند بهتر بود که متفق است. و چون از فریضه فارغ شوی آیه الکرسی بخوانی. 3

رسول علیه السلام فرموده است: تا نماز قبول بود بلاها بگردد.

(۲/۵) فصل: بدانکه اوقات همه عزیز است. دیگر عزیزترین اوقات

دو است. از روز یکی بامداد پیش از آفتاب برآمدن از وقت فریضه گزاردن. 6

یا آفتاب یک نره بالا برآمدن. و دوم وقت آفتاب فروشدن از پیش یک ساعت

خداوند تعالی مدح مردان بدان می کند که درین دو وقت حاضر باشند. «وَلَا تَطْرُدِ

الَّذِي يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ» (۵۲/۱)، در آن باید گوشتی که نماز 9

بامداد بوقت بگزارى. و روی بقبله نشینی و بذكر تعالی مشغول شوی و سخن گویی تا

پیش از آنکه خلق بخدمت تو آیند. تو از بندگی خود پرداخته باشی. و چون وقت گزارده،

و همچنین پیش از آفتاب فروشدن یک ساعت بپا ز کرد. و تسبیح مشغول باشی. و میان 12

نماز شام و خفتن وقتی بسخت عزیز است. اگر در آن وقت بعبادت مشغول توانی

بود. اخبار بسیار آمده است در فضل آن. و اگر بجهت کند باشی آذینه نماز شب

کند. و یک ساعت بخدای تعالی مشغول باشد. و عذر رزگار نخواهد. و اگر
 نمازی فوت نشده باشد بگزار ذای عزیز در بهران عمری دیگر نخواهد بود. بیرون این
 3 تا بندگی کنی و رضای خدای تعالی بجویی. نصیب تو از قسمت ازل همین قدر آمده است.

و بی واسطه از تو در خواهد رسید. **شَبَابُكَ فِيمَ أَبْلَيْتَ**. جوانی در به کهن کردی.
وَمَعْرُوكَ فِيمَ أَفْنَيْتَ. عمر در به نیست کردی. **وَمَا لَكَ مِنْ آيِنٍ كَسَبْتَ وَفِيمَ أَنْفَقْتَ**.
 6 مال از کجا آوری و در به به کار بردی. رسول علیه السلام می گوید: **حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ**
قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا. پیش از آنک حساب شما کند حساب خود بکنید. **وَرَبُّنَا قَبْلَ**
أَنْ تَوْرَبُّوا پیش از آنک شما را بسنجید خود را بسنجید. **وَتَرْبُّوا لِلْعُرْضِ الْأَكْبَرِ** عرض
 9 مهربانی را فرسانند کار از آن دشوار ترست که خلق می داند و فلق غا فلانند چون نداند سود ندارد.

باب ششم

در روزه و شرایط درستی آن

12 (۱/۶) بدانک روزه رکعی است. از ارکان اسلام و او را صورتی
 است و روحی و هر عبادتی هم چنین صورت روزه است که نان و آب نخورد و مباشرت
 نکند. اما حقیقت زوج او باز ایستادن است از همه نشو و ترا و خلافاها. رسول علیه السلام

۱-۲/۶-۵ تحفة الملوك ۳۳۵ ب

۶ حَاسِبُوا... أَنْ تُحَاسَبُوا: Concordance, Wensinck, ج ۱، ۶۳

۱۰- ص ۳۷/۴ باب ششم... کم رسد: رک. به نعمت اسلام، کتاب
 الصوم، ص ۱- ۱۱۰؛ به کیمیای سعادت، ص ۱۲۳-۱۲۸؛ به بدایة الهدایة، ص ۶۸-۷۱؛
 به امیاء علوم الدین، ج ۱، ۶۴۳-۶۷۲ (کتاب اسرار الصوم)

- می گوید: پنج چیز روزه باطل کند. اول دروغ گفتن. دوم غیبت مسلمانان کردن. سیم سخن پهنی کردن. چهارم سوکند بدروغ خوردن. پنجم بشهوت نگرستن. پس چون کسی پای این ندارد نصیب او از روزه گرسنگی و تشنگی بود و هیچ ثواب نیابد. اگر گرسنه بود و اگر روزه فریضه بود. باز آنک ثواب نیابد. مستحق عذاب شود. اما چون بشرط آن وفا کند ثواب او را نهایت نبود. رسول علیه السلام می گوید: الصَّائِمُ فَرِحَتَانِ،
- 6 قَرْمَةٌ عِنْدَ الْفِطْرِ وَ قَرْمَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ. روزه دار را دوشادی باشد.
- یکی بوقت روزه خوردن. و دوم روحی بزار خدای تعالی. و رسول علیه السلام می گوید
- كُلُّ حَسَنَةٍ بِعَشْرٍ أَمْثَلِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضَعْفٍ إِلَّا الصَّوْمَ، فَإِنَّ الصَّوْمَ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ می گوید شمه نیکها یکی بده است تا بر هفتصد باشد روزه که مرا است
- 9 ومن جزاء آن بداهم.

(۲/۶) فصل: رسول علیه السلام گفته است. الصَّوْمُ جَنَّةٌ رَوْزَهُ سَرْمُونِ

- 12 است در ماهی در هفته. اگر یک روز بود روزه باید داشت که آن سرگز پر نیست. شیطان خصم است. و ضوسلاح مومن است و غسل زره داودی و دو

رکعت سنت و ضومغفرت است. نماز پناهنست و روزه سپر است و آدی

۲-۱/۶ تحفة الملوک ۳۶ آ ۳ ۳۶ ۲-۱/۶ الصَّوْمُ جَنَّةٌ رَوْزَهُ :

الصَّوْمُ جَنَّةٌ رَوْزَهُ : Concor danc & Wensinck ج ۷ ص ۹۹۹ ۸ ط ۱۱ الصَّوْمُ : Wensinck

Concordance ج ۳ ص ۴۶۶ ۸ ۶ ۱۱ فَإِنَّ الصَّوْمَ جَنَّةٌ رَوْزَهُ : أَنَجِيهِ : فَإِنَّ الصَّوْمَ لِي وَأَنَا أَجْزَى بِهِ ،

Concordance & Wensinck ج ۳ ص ۴۶۰ ۱۱ ۶ الصَّوْمُ جَنَّةٌ رَوْزَهُ : Concordance & Wensinck ج ۳ ص ۴۵۹

تا در دنیا بوز یا فصم در میدانست، غصمی که او تری بیند و تو او را نمی بینی. چنانک
 غذای تعالی یاد کردن است. در کلام عزیز خویش: **وَدَانَهُ بِرَأْسِهِ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ
 لَا تَرَوْهُ وَهُمْ لَهُ** (۲۷/۷) پس احتیاط آن بوز که همه جهردی کند و از در همه فیرات
 در آید باید که دستی کم رسد.

باب هفتم

در زکوة

6

(۱/۷) بدانک زکوة رکنی است از ارکان اسلام و کار این فطر عظیم
 دارد زیرا که حق درویشان دروست و این فطر از دو وجه است. یکی آنک

9 حق غیری دروست. اگر مسلمان در همه ولایت بی برگ مانده یا از گرسنگی بمیرد. بیم
 آن بوز که روز قیامت غذای تعالی او را پیرسد، گوید، در مال تو مقی بوز،

درویشان را و این درویش از گرسنگی بمرد. چون حق همه درویشان بر توانگران بوز

12 آفر حق از و بنو تعلق کردن. وجه دوم در فطر آنست که زکوة نصیب درویشانست.

و اولیا و دوستان غذای تعالی بیشتر در میان ایشان باشند، آنکاه فصمی دوستان
 او نه، چون آن دیگران بود. در خبرست که چون آیه زکوة بیاید. رسول علیه السلام

۱-۲/۷-۶ تحفة الملوک ۳۳۶ ب

۵- ص ۲/۶۱ باب هفتم... نشاید. رک. به نعمت اسلام، کتاب الزکوة، ص ۱-۴۵؛
 به کیمیای سعادت، ص ۱۱۲-۱۲۱؛ به اشیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۵۷۵-۶۳۹ (کتاب اسرار انکاه)

عمر خطاب را بفرستاد بمرزی که ناعش ثعلبه بود. و او را گو سفند بسیار بود. عمر رضی الله عنه پیش او رفت و گفت: زکوة بده. او گفت: این ساعت تو برو. من

3. خود بفرستم. تا عمر پیش رسول آمدن خبری بر علیه الله آیت آورده بود در نفاق ثعلبه. **دَرَّ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ** (۷۸/۹) چون عمر رضی الله عنه از در مسجد درآمد رسول علیه الله گفت:

6. **وَيْلٌ لِّثَعْلَبِ وَابْنِ ثَعْلَبٍ**، عمر گفت: یا رسول الله چیست آیه؟ بفرماید: عمر حکایت بکرد پس چون خبر ثعلب رسد، ثعلب بر ناست و پیش رسول علیه الله

آمد و زکوة بیاورد. قبول نکرد. گفت: من بند ما مورم خلاف نتوانم کرد. بفرماید:

9. **ابو بکر رضی الله عنه** پیامد و زکوة بیاورد. قبول نکرد. گفت: دردی که رسول

علیه الله آنرا علاج نکرد، ابو بکر چون کند، چون خلافت بعمر خطاب رسید پیامد

و زکوة جمله مال بیاورد. و گفت: یا عمر فندار تو است. چرا آن روز بفرماید:

12. **نستدی، اکنون بستان عمر رضی الله عنه** گفت: قصه دراز مکن. ما اگرگان مدینه را

حاکم کنیم. اگر ایشان قبول کند ما نیز قبول کنیم. مال زکوة بجا کردند و اصل مال

بجا کردند. پس اصل مال پشیمان و سگ نگاه می داشتند و مال زکوة مستحب گذاشتند

- گرگ می آمد و اصل مال می ربود. پس آنچه برای زکوة بود می بویید و نمی خورد. چون روز بود
 عمر رضی الله عنه گفت: بی بینی آنچه معدۀ گرگ را نشاید. دوستان فدای تعالی را و صحابه
 رسول را چون نشاید ای عزیز من خلق کار آسان می گیرند. حساب خود خود می کند
 و فتوی بر سر از خود می دهند. چون تنها بداور روند پیروز آیند باش تا بحساب گاه
 رسد. امروز روزگار رومی نیست کارها در غیب است. اما در رکنی از ارکان
 اسلام هرک با اختیار خلیل آورد. کار آو در نظر افتاد تا مشیت پیکند. چون
 این معلوم شد بدانک بمذهب امام ابوحنیفه، زکوة واجب نشود. بر آرز
 و بالغ و عاقل و مسلمان، چون نصابی ملک دارد و سال برو بگذرد و بر کودک و دیوانه
 و بنده مکاتب واجب نشود و بر کسی که وام او پندان بود که مالش واجب نشود
 و اگر نصاب زکوة از وام او زیادت بود زکوة واجب نشود. و در جاهه تن و ساز
 منزل و ستور، رنشتنی و بنده خدمت و سلاح که در هرب بکار می دارند، زکوة
 واجب نشود. و نیت واجب بود در زکوة تا وقت دگر یا وقت جدا نهادن بمذهب
 بوحنیفه رضی الله عنه.

۷۷ فصل: بدانک زکوة تعلق بسطان دهد و بخرانه دزر و نقره بود.

وایضا در هر دو بیست درم پنج درم واجب آید و در هر بیست دینار نیم دینار در مذنب بوهنیفه در زر و سیم با نقره و در ملی و اناها زکوة واجب آید اما هرچ بیرون زر و سیم بود از عروض چون برای تجارت بود زکوة واجب آید یقیمت همچنانک در زر سیم.

3

(۳/۷) فصل: بخیلان و ظالمان عادتی آورده اند چون تصرف کند

در غزائی و اموال گویند مال و ملک ماست و چون زکوة بپاید داد فتوی و میله پیش آورند و گویند ملک ما تمام نیست که این ازان مسلمانان است این کسان که با خدای تعالی میله می کنند و فطری عظیم دارد این قدر نداند

6

9 که حق خدای تعالی ازین مالست و هر جا که بود از چنین کارها دور باید بود
(۴/۷) فصل: زکوة مصرف هفت قوم اند امروز که مولفه نیست

9

و آن هفت قوم آنند که خدای تعالی می گوید: **ذَٰلِمَآ الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ**

12 **وَالْمَسَاكِينِ (۶۰/۹)** الآية در ویشان و مساکین و عاملان زکوة و مکاتب

و وام داران و منتظران غادران و کسانی که بخانه مؤذمال دارند و دور از خانه باشند و بگذرد بوهنیفه رحمه الله علیه روا بود که بیک صنف دهند و بگذرد

امام شافعی رضی اللہ عنہ روا نبود و نشاید که بدان مال پل و ریاط و مسجد کند و کفن را نیز نشاید.

باب هشتم

3

در حج بمذئب امام بومنیفه رحمة الله علیه

(۱/۸) بدانک حج کنی است از ارکان اسلام و رسول علیه اللّم می گوید:

6 مَن مَاتَ وَلَمْ يَحِجَّ فَلَيْعَتُهُ إِنَّ شَايِرَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا. هرک بمیرد حج ناکرده کوفواه

بهرود میر و خواه ترسا و حج واجب شود بر آزاد بالغ عاقل تن درست . چون استطاعت

پابد و آن بدان بوز که زاد و راهله یا بد بیرون از مسکینی و تفقّه عیال و وام آن

9 پندان بوز که تا رفتن و تا فانه رسیدن کفایت بوز، و راه ایمن بوز، و در حق زن

محرمی یا شوهری شرط بوز.

(۲/۸) و نشاید که هر محرمی باهرام گاه برگذرد. و اگر اهرام بیشتر از آن

12 گیرد که باهرام گاه رسد روا بود. و اهرام گاه اهل عراق ذات عراق است. چون

آنجا رسد غسل فاضلتر که کند و از محیط دور باشد و دو ازار اهرام پاک بسریند

و سبید اولیتر و اگر بوی فوش دارد بکار برزد و دو رکعت نماز کند پس گوید.

۷-۸/۴-۲ تحفة الملوك ۳۳۸ آ

7 من مات... اونصرانا: Concordance Wensinck، ج ۶، ص ۲۸۴

۳- ص ۱۴/۴۱ باب هشتم... روا بود: رک. به نحت اسلام، کتاب الحج ص ۱-۹۸.

به کیمیا، سعادت، ص ۱۲۹-۱۳۹؛ به امیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۶۷۹-۶۷۸

- و تکبیر و ترلیل کند و بر سون علیه آله صلوات فرستد و ماهی که دارد بخواند و روی سوی
 مروه نهد و آنسته می رود همچنان وادی رسد. میان آن دو میل افضر بشتاب می رود
 تا بمروه رسد، پس بر نشد و همان کند که در صفا کرد. این یک بار بود. هفت بار تمام کند. 3
- پس روز ثرویه نماز با امداد بکند و بمنار روز. پس بعرفات رود. روز عرفه و روز عرفه
 نماز پیشین و دیگر را جمع کند. چون با امام کند. و اگر در راهل خود تنها نماز کند. بمذئلب
 امام بو هنیفا جمع نکند. و بمذئلب بو یوسف و محمد بالهجون مذئلب شنافعی رضی
 الله عنهم جمع کند. پس با امام روی بموقف نهد و امام بر امله بود خطبه می کند.
 و دعای گوید. چون آفتاب فرو خواهد شد، بروز امام و مردمان همچنان باز بمزدلفه.
 پس فرو آیند و نماز شام و هفتن جمع کنند. و چون صبح بر آید، بگناه نماز کند. و امام 9
 بمزدلفه بیستد. پس بروند پیش از آفتاب بر آمدن یا بمنابر رسند. پس بجمعه العقبة
 آیند، و هفت سنگ با هر یکی تکبیر می کند و می اندازد. پس قربانی بکند، و موی
 سر باز کند، و از اهرام بدر آید، و هلال گشت او را همه چیزی الله مباشرت، و بکله 12
 آید و طواف کند، و این را طواف الزیاده گویند، و مباشرت بعد از این طواف هلال است.
 و طواف فریضه اینست در حج، و کراهیت است تأخیرش از این روزها، و اگر تأخیر کند

خونی لازم آید، و دوّم روز وقت نماز پیشین بنا آید و چهار بیندازد. ابتدا بدان کند که بر مسجد است. هفت سنگ بیندازد، و با هر یکی تکبیر کند. پس آن دیگر که در بر اوست

3 لهمین: پس هجره العتبه همچنان، و چون فردا شود همچنان بود. هر سه هجره بیندازد،

اگر فواهد و لغش بکند روز و اگر فواهد بایستد با روز چهارم نیز چهارم بیندازد.

(۳/۹) فصل: قرآن نزدیک بوهنیفا رهه الله علیه قاضی بود از افراد

6 و قرآن آن بود که اهرام گیرد در اهرام گاه اول بحج و عمره برهم و يقول عقیب الصلوه

اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اُرِیدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فِیْسِرْهُ بِحَالِیْ وَتَقَبَّلْهَا مِنِّیْ. و چون در مکه روز

ابتدا طواف کند. هفت بار بخانه وسعی کند. میان صفا و مروه افعال عمره

9 این است. پس بعد از وسعی طواف القدوم کند، و وسعی چنانکه گفته آمد. و چون بعد

نحر سنگ بندازد. گوسندی قربان کند یا گاوی، یا اشتری. و این را دم القران گویند.

و اگر قربان ندارد سه روز روزه دارد. و چون باهل خود رسد هفت روز روزه

12 دارد. و اگر این هفت روز در مکه ندارد بعد از آنک و اپردازد روا بود.

باب نهم
در صید و ملالش

- 3 (۱/۹) بخذ لب بوهنیفه رهمه الله علیه صید و بوز بسک آموخته، و یوز و باز و جوارح
آموخته و نشان سگ آموخته آن بوز که سه بار فوراً دست بردارد، و نشان باز آموخته آن بوز که
چون باز خوانی باز آید چون سگ آموخته را یا باز را یا جرح را بفرستد. نام خدا تعالی یاز
6 کند وقت سگ فرستادن یا آنج می فرستد. پس مثل سگ بوز و بگیرد، اگر بگیرد هلاک بوز
و بخورد. و اگر سگ از او بخورد نشاید خوردن. و اگر خداوند صید را زنده در یابد نباید کشت.
و اگر تقصیر کند و نکشد یا ببرد حرام گردد. و اگر سگ گلوش پفشارد یا ببرد بی همراهی حرام بود.
9 و اگر سگی نا آموخته یا سگ گیری یا سگ که بسم الله وقت فرستادن او نگفته باشد یا سگ آموخته
یا وی دهد نخورد. و اگر تیر بصید اندازد بسم الله نگوید و بزند و بگیرد پیش از آنکه بوی رسد نخورد.
و اگر زنده در یابد نباید کشت. و اگر تیر بصید آید و صید بوز و از غایب نشود پس بوز بیاید بوز
12 خوردن. و اگر تقصیر و تأخیر کند در طلب کردن پس مرده بیاید حرام بود. و اگر صید را تیر زند و در آب
افتد و بگیرد نخورد. و اگر برای افتد بر کوهی پس بر زمین افتد بگیرد حرام بود. و اگر ابتدا بر زمین
افتد هلاک بود. و آنج برندق بیفتد نخورد چون از آن زخم بگیرد. و اگر تیری بصیدی اندازد
15 و عضوی از وی جدا کند صید نخورد و آن عضو حرام بود. و صید گیر و مرتد نخورد. و اگر صید را
بزند و همراهت نکند یا از جای فودش بیندازد پس دیگری بزند و بکشد اندازنده دوم را بود
نه اول را.

۱/۹ تحفة الملوک ۳۴ ب

۱-۱۷ باب نهم... نه اول را: رک. به نعمت اسلام، کتاب الصید، ص ۱۰۲-۱۱۵

باب دهم
در تهنیت انبیاء علیه السلام و مینوی از حکایات
مشایخ رضی الله عنهم

3

(۱/۱۰) بدانکه مقصود ازین باب آنست تا بدانی که کار آدمی قدری دارد و او را

فطری است. و کرامتی که خدای تعالی بایشان کرده است. پیش از آنست که درویش آدمی

6 گنجد. خدای تعالی در کلام مجید خود می گویند: **فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُفِئَتْ لَهُمْ مِنْ**

قُرَّةِ أَعْيُنٍ (۱۷/۳۲)، و رسول صلی الله علیه و سلم می گوید حکایت از خدای

تعالی اعددت لعباد الصالحین **قَالَ مَا لَآ عَيْنٌ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا فِطْرٌ**

9 **عَمَى قَلْبٍ بَشَرٍ** می گوید. برای بندگان شایسته خود بنهادم که هرگز هیچ دیده ندیده

است و هیچ گوش نشنیده است و بر دل هیچ نگذشته است. با چون معلوم شود

قدر کار آدمی بر روزگار عزیز خود غیرت بود و روزگار ضایع نکند و غره انقباس

12 بدانکه انقباس اجزا عمر است. هر شبان روزی بیست و چهار ساعت. هزار نفس

و هر نفسی آن را شاید که یکبار الله گویند و سعادات ابدا حاصل شود. زیرا که

در اوقات اسرار است بانشد که این نفس وقت قبول بود. رسول علیه

السلام می گوید. خدای تعالی سه چیز در سه چیز پنهان کرده است. رضای خویش

۱/۱۰ تحفة الملوك ۳۴۱ آ

۸ مالا عینی... بشر: concordance Wensinck ج ۱ ص ۴۷

در عبادات و پیشم فویشن در معاصی و هیچ معصیت را فور نباید دید، نباید که خشم
 خدای تعالی در او بود و هیچ بنده خدای تعالی را خوار مدارید که او دوست خدای تعالی بود.

3 (۲/۱۰) قصة آدم عليه السلام: **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ**

خَلِيفَةً (۳/۲) «الآیه خدای تعالی چون خواست که آدم صنی را در وجود آورد

و کمال عنایتی که در حق او هست فرمایند این ندا در داد که **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ**

6 **خَلِيفَةً** در زمین خلیفه می فرادارم ایشان که فرشتگانند گفتند: **أَتَجْعَلُ فِيهَا**

مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا (۴/۱۲) «در زمین کسی می فرستی که فساد کند و فوئها یزد

لغو این سخن تمام نگفته بودند که آتش از سر پرده عرش بیرون آمد در حال

9 چندین هزار فرشته را بسوخت پس خدای فرشتگان دیگر را گفت: **إِنِّي أَعْلَمُ**

مَا لَا تَعْلَمُونَ (۴/۱۲) «من آن دانم که شما ندانید پس گفت: **إِنِّي خَالِقٌ**

12 **بَشَرًا مِنْ طِينٍ** (۱۵-۳۸/۲۸-۷۱) «چون این بشر را از گل بیافرینم روح در او فرآورم

شما او را سجد کنید پس جمله فرشتگان سجد کردند الا ابلیس نکرد. خدای تعالی گفت:

پس سجده نکردی. گفت: من از بهترم که مرا از آتش آفریده و او را از گل. گفت: برو که

بلعنث کردم. آن مدبرند آنست که گل خانه روح است نه روح او از نار است.

- روح او از نورست. از نورش آفریده اند. پس هدای تعالی فواست عنایتی که در حق آدم کرده بود ایشان را بنماید گفته بودند: «أَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُفْسِدُ وَ یُفْسِدُ فِیْهَا» (۲/۳۰). پس نامها همه بآدم آموخت. «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۲/۳۱). پس با فرشتگان گفت: بیاید و نامها بگویند گفتند: «سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا» (۲/۳۲). ما ندانیم پس هدای تعالی بفرمود تا آدم را بر صغری بالایی آسمانها منبری بنهادند از برهه فصر و قوایم آن از یاقوت سرخ و او را بر منبر نشانند و فرشتگان را از پر منبر و نشانند و هدای تعالی آدم را گفت: نامها بر ایشان بخوان. چون خواند ایشان در تعجب بماندند ملائکه گفتند: این بمنور نام مخلوقات است صبر کنند تا او هزار و یک نام هدای تعالی بخواند او ابتدا کرد: «هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» (۲/۲۶). او می خواند. ایشان تعجب می کردند تا اینجا رسید که المحیب الودود و دوست دارنده ایشان در تعجب بماندند. گفتند: او دوست دارد و آفریده را این قدر از کجا بوز که هدای تعالی واستغنا ازل او را دوست دارد و با ایشان گفت: «الْمُ أَقْلٌ لَكُمْ» (۲/۳۳). نه باشما گفتیم. آنچه من دانم شما ندانید. ما او را دست داریم. اگر چه استغنا و بی نیازی ما

۲/۱. تحفة الملوك ۳۶۲ آ

۱۰ عالم..... والشهادة: - (اصل)

بکمال است. و لکن کرم ما هم بکمال است. الرهن الرهيم الجواد الکریم اللطيف الودود

المحب این اسما روی در و دارد. ایشان را بر ساط کرم آوریم و نداء «وَجِبْرَتِهِمْ

3 وَجِبْرَتِهِ» (۵/۵۴) در رهیم تابند که عنایت ما در حق ایشان تاجچه هدست. شما گفته

آید که: «وَدَّوْحُنْ نُسْبِحُ بِمَجْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ» (۲/۳۰): نور کبریا اظهار کرده آید و بگرد

خود عجیب نموده. اگر باج خلافت بر سر شما نهد از حق استحقاق خود پنداشتندی. ما

6 آن تاج خلافت بر سر آدم نریم که او را سرزد که «رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا» (۷/۲۶):

می گوید تا داند که فضل ما است. نه مستحق او. اگر ابلیس انا فیر گفت. شما و نحن

نُسْبِحُ گفتید. در فهرست از رسول علیه السلام که چون حق تعالی ابلیس را بلعنت برد.

9 و مفریان ملاء اعلاملفه بنشستند و می گریستند. مدای تعالی فرشتها را بدیشان

فرستاد که بچه می گریید. گفتند: معاتم ما را که بهر هفت صد هزار سال از و علم تسبیح و تقدیس

می آموختیم، لباس ملکی و مستحق بر کشیدی و داغ لعنت بر نهادی. ما نیز می ترسیم.

12 و ایشان گفتند آنچه ان می باید کذالك فکونوا همچنان بر فطری باشید که بی

نیازی صفت ماست. ما را با کس قرابتی نیست. هر چه خواستیم کردیم و هر چه خواهیم کنیم.

کس را بر ما اعتراض نیست. لا یسئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ صفت ماست. وَفَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (۱۰/۸۱):

عزت ماست.

(۳/۱۰) فصل: غذای تعالی همه طعامهای بهشت و میوههای وی مدلل

کرده بود الا گندم، و پس همه درختهای میوه از دود آنجا بایستی رفت پیش هر

3 رفقی تا از بخوردی و هر جا که می رفت درخت گند از پیش او روی آمد، عجب کاری عجیبی

از عجب عجبتر آدم را نهی بود و گندم را امر بود با آدم گفتند گرد او مگرد و وَلَا تَقْرَبُوا

لَعْنَةُ الشَّجَرَةِ (۲-۷/۳۵-۱۸) و گندم را گفتند هر گرد او مگرد و از و باز مگرد.

6 (۴/۱۰) فصل: ایلیس در آمد و ایشان را وسوسه کرد آدم و هُوَ اَقْبُولُ نکر شدند

گفت: این درخت خداست، باور نداشته باشید، پس سوکنند یا ذکر کرد: «وَقَاتِلُوا أَعْيُنَ

لِكُلِّ مَنٍ النَّاصِحِينَ» (۷/۲۰) چون سوکنند یا ذکر کرد آدم ندانست که بد روغ سوکنند

9 توان خورد، باور کرد، و گندم بخورد، تاج و هلی و حلك و اکلیل همه از او بر برید و بر لهنه

بماند، دغبرست که سر و موی او در درخت طلع آویخته بود، جبرئیل علیه السلام

مویش می رها نید و می کند و بدو و می گفتند: یا جبرئیل رفقی مکن اندران وقت

12 که خدمت می کردی و این رفقی می کردی گفتا آن رفق منست و امطیعان و این

خشم من است و اعاصیان اینست، عجب می آید باش تا آن فرشتگان عذاب بینی

که اعاصیان را چون گیرند گفت: بگذار تا بگیرم گفت: لُفُوا اقْرَبُ بِاللَّاقَرِبِينَ فِي مَدْرِكِ
النَّارِ بَيْنَ اَزْ كَمَا تَوَانُ كَرِيحَتِ اَوْ تَزْدِيكُ تَرِيحِ نَزْدِيكَانَسْتَ دَرِيافَتِ كَرِيحَتِ كَانُ

(5/10) فصل: سوال کرد سلطان اسلام خدا الله ملکه که آدم را از برشت

بیرون کردند. سرش چه بود ادریس را آنجا باز گرفتند. بواسطه مستوفی اینجا اولیتر

3 یاد کردن جواب ای عزیز دو جهان بدان که دو معنی را بود. یکی آن تاج خلافت

و عهد خاک دانه بودند نه برشت. آدم را آنجا راه گزری آوردند و در راه مرگ

باید کرد و بهر زهر او باید چشید تا آنجا صمیم توان بود. ادریس علیه السلام با سمان

6 گفت باری خدا یا مرا طعم مرگ بچشان. طعم مرگ بچشید یا در برشت مقیم توانست

بود. و معنی دوم آنکه برشت راحت از آن بود که در واحکام تکلیف و کن و مکن

نبود. و آدم در تکلیف بود چیزی حرام و چیزی حلال. لایم پرویشی بایست آمدن.

9 (7/10) فصل: پس گفتند بیرون رو از برشت بیرون رفت ابلیس گفت: دیر

آمدی و مرا در انتظار بداشتی تو همراه منی نشیدی. «اَلْهَيْطُ وَاْمِنْهَا بِمِيعًا (31/8)»

و تقدیر می گفت آری امروز شما هم راهی با من تا عنایت کرم آدم را دریابد

12 والی اللید ترا در راند که بگذارد آنجا صرف پداشود آدم صبی دو بیست سال

می گریست تا فرشتگان از گریه او بسنوه آمدند و گفتند: بار خدا یا این همه بگریه. توبه او قبول

کنی. پس خدای تعالی توبه او قبول کرد. «اِجْتَبَاهُ رَبُّهُ وَفَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَاهُ (20/22)» خلعت

توبه بدو فرستاد و قبول و اقبال پیوست.

(۷/۱۰) فصل آنجا که عنایت او بود، چنین بود، هنوز معصیت ناکره

و در کار عوایه بار فتاده، زورق اعتبار ساحل توبه بداشته و شراع هدایه برکشیده

3 و ابلیس بیچاره مسکین که محل عنایت نبوذ. او در ترقی اقدام هوز بالای بالا رفت.

و معالی فرشتگان می کرد، بهر هفتصد هزار سال و تقدیر داغ لعنت در آتش استغنا

می تافت کین مگر بر جانش نهاده و دیده او از هوز بردوخته هوز را بهرترین می پنداشت

6 هوز بترین بود. مسکین او اول آسمان دنیا بود و بهر صد هزار سال عبادت که

بگردی، یک آسمان بالای پای بردندی و هر فرشته که بدو برگزینی گفتی: این

صور بنده است. در حضرت خدای تعالی بهر هفتصد هزار سال عبادت او را

9 بساق عرش رسانید و هر وقتی که او تسبیح و تقدیس کردی، مقرر بان ملائکه اعلی

تسبیح خود در باقی گردندی و مستمع وجد و نظاره وقت او گشتندی و ازی همه

یک فرمان خلاف کرد، آن همه عبادت هفتصد هزار سال یک خلاف را بدرقه نکرد

12 تا بدانند که معصیت چون از توبه و مظهر عالی بود. زهر بگمان خوردنست و فلق

بدانند لعنت سموم قهریست که در وادی عصیان روز و رحمت شمال آنسببست

که بر وفق طاعت وزد. اما در وام نبوذ و لکن مقیم وادی عصیان را آفر روزی

- سوم لعنت دریا بد. برای این گفت رسول علیه السلام هَلَكَ الْمَصْرِيُّ قَدَمَا إِلَى النَّارِ .
 هلاك شدند، کسانی که بر معصیت مصراند و بدوزخ رسیدند. تو بردوام بدرگاه
- 3 طاعت مقیم باش. با آخر روزی نسیم رحمت ترا دریا بد. امید رحمت بی طاعت
 خام است. امید در دوام طاعت باید بالحرم نزدیک بود و از غرور دور.
- (۷/۱۰) قِصَّةُ اِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : هر چه در و یهودست در تعجب افتادند
 تا خود این چه عجوبه خواهد بود. پس روزی خلیل علیه السلام بر سر کوهی نشست. بود.
- 6 او را سیصد رمه گوسبند بود. با هر رمه بنده ملک و سگی قلیده زرین. پس
 فرشتگان گفتند: بار خدا یا تو ابراهیم را بدوستی گرفتی و او خود بدینا و نظاره
- 9 دنیا مشغول است. خدای تعالی جبرئیل را علیه بفرمود گفت: برو بر صورت
 بشری از پس او بایست و تا که بگو یا قدوس. جبرئیل پیامد و گفت: ناگاه ابراهیم
 علیه السلام بفتاد و بی هوش گشت. چون بهوش آمد گفت: جو امر مرا هلاک
- 12 کردی. اکنون بیکبار باز گوی تا یک رمه پاینده و قلیده زرین ترا دهم. او باز
 گفت همچنان بی هوش گشت. دگر باره ابراهیم علیه السلام بفتاد و چون بخود آمد
 گفت: بیکبار دیگر باز گوی و یک رمه دیگر ترا. هر باری که می گفت و او رمه

- بد و سیدار و جهوش می افتاد تا هیچ رومه نماند. پس گفت: ای جوانمرد از شوق من هیچ چیز مگر نشد و هیچ چیز نماند که بتو دهم. اکنون یکبار دیگر بازگو و مرا بندگی قبول کن
- 3 و بفروش جبرئیل علیه السلام چون نیز بشنید لباس بشریت چاک کرد و صورت ملکی و صفت جبرئیل اظهار کرد و گفت: یا ابراهیم بحق اكدك فليلا. خدای تعالی ترا الحق بدوستی گرفت.
- (۹/۱۰) فصل: ابراهیم علیه السلام بهر وقت که در خلوت بودی، غرود تاختم بسرا و
- 6 بدی و هرج می کرد. از غرود خلاص نمی یافت. پس بر این قرار دادند که آن آتش بسیارند مدتی در از هیزم جمع می کردند. در یک روایت. بجهل روز و در روایتی دیگر بچهار ماه تا چنان آتشی را فروختند که هیچ کس در نزدیک آن آتش نمی توانست گذشت. غرود
- 9 بالشک خویش بنشست و تدبیر کردند. گفتند: ما چندین رنج بردیم ابراهیم را بدین آتش چون اندازیم خدای تعالی ابلس را بفرستد گفت: برو و ایشان را منجیق بیا موز که آن آتش خلوت گاه خلیل است و ما آن خلوتگاه او بدست دشمنان ساقطه ایم. تو تمامی کار بکن ابلس بصورت
- 12 بی بی با جامه های نیکو بیا مد و منجیق بایشان آموخت. ایشان چندین بنداز آهن بردست و پای او نهادند و او را در منجیق نهادند و در هوا انداختند. جبرئیل علیه السلام بر او آمد گفت: یا ابراهیم لك هامة بما هیچ حاجت داری. اما اليك فلا. بتو هیچ حاجت ندارم.

3 هیرثل از غایت شفقت بازگفت: یا ابراهیم اگر ما را بجابت بخواهی از و بخواه. ابراهیم علیه
 اللہ گفت: ہستی من سوال علمہ بحالی. از سوال بعلم او قناعت کردم کہ نہ او بی خبر است
 تا او را خبری دہم ونہ غفلت تواند بود آنج بر ما می رود او می بیند وی داند اعتماد گاہ
 ما بزرگست.

(۱۰/۱۰) فصل: ہیرثل علیہ اللہ در نگرست ضعف بشری دید و عجز انسانی

6 و تا چندان بلاد روی پایش واو علیہ اللہ با چندین کار بہرہ دل فوش و ہزعی کہ آدی را بود
 بوقت بلا ہیج در وی نہ، ایشان کہ فرشتگان بودند در تعجب ماندند وی گفتند: این
 بس عجب کاریست، این چہ تواند بود و فریک خود را برو عرضہ می کردند و قدرت
 9 فوزی خودند واوی گفت: "وَلَوْ مَعَكُمْ اٰیْمًا كُنْتُمْ" (۶/۵۷). شما را چہ بودہ است کہ
 نہ هوا و آتش بما چیزی تواند کرد ونہ بی فرمانی او کاری تواند بود. دوست با دوست است.
 ما این خلوت را غنیمت می داریم. پس بیکبار بگفت: "حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ" (۱۷۳/۳):
 12 لہنوز این کلمات تمام نلغفہ بود کہ آن مجملہ بندھا در هوا بریدہ بود و پیش از ان غلغلہ
 در ملکوت آسمان افتادہ بود. وی گفتند: بار خدا یا در روی زمین خود یک ہذای
 شناس بکمال بود او را بدست، دشمنان دازی و بازیشان می گفتند: شما بلاد ظاہر

- ی بیند . نعمت باطن نمی بیند باش تا او دست توکل از آستین تو عهد بیرون کند . و روی اسباب بار نهد . پس از آن نفس سر زمین **هَسْبُنَا اللَّهُ بَلَّوْیْدُ** . آتش همه ریحان کرده و بندها
- 3 در هوا برز و خلیل در تهمت آتش نمرود در خلوت رسد آنجا بدانی که عنایت مادر حق او بگماست . ابراهیم علیه السلام که با آتش رسید همه گل و ریحان و عبهر شده بوز . ابراهیم گفت : در عمر خود هیچ وقت بدین راحت نبودم که این چند روز درین آتش بعد از چند
- 6 روز . نمرود علیه اللعنه بر صرخ رفت و آن های بلند بوز که او سافته بوز و در نگرست ابراهیم را دید ، در میان گل و نسری نشسته بسلامت و هم بر شکل و صورت او یکی یا او نشسته ، او را ندیدی می کرد . نمرود آواز داد که ابراهیم آن کیست یا تو که ما ترا
- 9 تنرا انداختیم . او گفت : این ملک الظل است . فرشته ایست که موکل سایه است . خدای تعالی او را بر من فرستاد تا مرا بدوانس بوز و در تنگ نشنوم . نمرود گفت : یا ابراهیم این خدای تو کرم خدایست که ترا از آتش بدین عظمی نگاه می دارد . گفت : اکنون
- 12 اگر خواهی بیرون توانی آمد . گفت : توانم . گفت : بر خیز و بیرون آی . او بر فاست ، هر ماکه قدم می نهد ، همچنان گل و نسری می گسست . نمرود گفت : یا ابراهیم این خدای تو و کار و کرم خدای است ، من خواهم که برای وی چندین فرکار قربان کنم . ابراهیم گفت : چه بود کرد

- که از تو بند برد تا ایمان نیاوری. گفت: یا ابراهیم من از قدرت و کرم او عجب مانده‌ام.
- اکنون بگو تا مرا یک ذره ایمان بدهد. ابراهیم گفت علیه‌اللم: باش که نمرود را آوردم.
- 3 شاد شد و گفت: بار خدایا نمرود را ایمان ده. گفت: یا ابراهیم بگو که ایمانت نمی‌دهم.
- ابراهیم علیه‌اللم رنجور شد و با او گفت. او گفت: اگر نمی‌دهد که بفروشد جمله روی زمین.
- ملك منست يك نيم بدو دهم. ابراهیم علیه‌اللم گفت: بار خدایا نبی از ولایت خود می‌دهم.
- 6 خدای تعالی گفت: یا ابراهیم او را بگو که ترا نخواهم و در ازل آزل در علم قدیم خود ترا مومن نیاوردم. سوزت ندارد و ایتی سوی بزرگست. خلق اند که خدای تعالی ایشان را برای کفر آورده است. و برای دوزخ آفریده است. در قرآن قدیم خود چنین می‌گوید: «لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ (۱۷۹۷)» و قوی برای برشت آورده و در سعادت ایشان سجل ازل بسته است. چنانکه در کلام عزیز خود می‌گوید: «إِنَّ الَّذِي سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ (۱۰۷۲)»
- 12 اگر کسی بندارد که دست ازل بر عمل رسد. یا حکم خدای تعالی را بگرداند آن غلطی بزرگ بود. ازل تقاضای عمل کند نه عمل تقاضای ازل، آنجا که سعادت تقدیر کرده است. توفیق رفیق آید و سعادت مساعد و اقبال استقبال آید. ازین معنی بود.

- آنچ رسول علیه اللّم گفت: **اعْمَلُوا مِثْرَ مَا خُلِقَ لَهُ نَصِيبٌ** خلق این قدرست که رسول علیه اللّم گفته است که **المؤمن من سرته حسنة وسأته سيئة** نشان مومن آن بود که چون بردست و پای او خیری بوز نشادشوز و چون شری روز اندوهگیر شود.
- 3 (۱۱/۱۰) **وصة موسى عليه اللّم**: چون بنای کار او بر نهایت عنایت بوز. احوال او همه یک از دیگر عجبت بوز. هنوز در رحم مادر بود که منجمان فرعون را گفته بودند. در فلان وقت طفلی در وجود خواهد آمد که **هلاک ملک فرعون بردست او خواهد بود** او پاس می داشت تا هر گودک که در آن وقت در وجود آید همه را بقتل آرد. و تقدیر می گفت **هان یا فرعون تیغ کشت بدست اختیار از پیام تدبیری کشی**. در مقابله خواست ما **نخواست خودی مرادیدار ای بحال قدر ما دیده وزیرکی تو بردوزیم** و او را دکنار ناز توش برویم تا بدانی که **تدبیر خلق در مقابله تقدیر ما کاری ندارد**. این عجب کاریست. فرعون بیچاره خواست که راه فرعون از موسی علیه اللّم پاک کند.
- 12 **خوذ را موسی بوز که از کافران و فرعونان پاک می کرد**. دست کشید او موسی نرسید. موسی چون از مادر جدا شد پشانش می داشتند. با مادرش گفتند: **«فَاِذَا خِفتُ عَلَيَّ فَالْقِيَه فِي الْيَمِّ»** (۷/۲۸) اگر می ترسی بخوفش سپار بآب انداز که دارای اوهای کنیم.

تحفة الملوک ۳۷۷ آ ۶ ۱۱-۱۰/۱۰

۱ **اعْمَلُوا... نَصِيبٌ**: **اعْمَلُوا كُلُّ مِثْرَ مَا خُلِقَ لَهُ نَصِيبٌ** *Concordance Wensinck* ج ۱ ص ۲۰

۲ **المؤمن... سَيِّئَةٌ** **مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَةٌ وَسَأَتْهُ سَيِّئَةٌ** *Concordance Wensinck* ج ۲ ص ۴۵

- قدرت ما را آب و آتش یکی است. ما آن آب را دایهٔ مهربان او سازیم. و بوقت هود او را با تورا سانیم که امانت دار نیکم. مادر او را چنانکه فرمان بود. در تابوت نهاد و بدریا انداخت.
- 3 تقدیر او را برد تا بخانهٔ فرعون، او را برگرفتند. و ایسی زن فرعون مومنه بود. او را خدمت می‌کرد هر چند برای او دایه می‌آوردند. او شیر نمی‌خورد. «وَقَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِحَ مِنْ قَبْلُ» (۱۲/۲۸): شیر اعیار و کافران بوی حرام کرده بودند بخایت هود آفر
- 6 مادرش را بیاوردند تا شیر قبول کرد. مهدی مزور در دل فرعون نهاده بودند. و دیدهٔ او از سرکار بردوخته تا بدانست که آنچه او می‌طلبید در کنار او بود. می‌رورد تا او بزرگ شد. و بگفتن و رفتن رسید. روزی در کنار فرعون بنشسته بود.
- 9 دست دراز کرد. و پیش فرعون بگیرفت. فرعون گفت: اینک این آنست که هلاک من بردست او خواهد بود. لابد من او را بکشم. گفتند: او کودک است، نمی‌داند، بر آن قرار دادند که دو طشت بیاورند. یکی پر نارदान کند. و یکی پر آتش. و پیش او
- 12 بزنند. اگر نارदान از آتش باز شناسد، و دست با آتش نبرد. نارदान برزد هود میزست و آنچه کرد بشمیرد. و اگر دست با آتش کرد هود از کودکی کرده است و بی شمیری چون هر دو طشت پیش او بپسدادند. دست دراز کرد تا بسوی نارदान برزد. جبرئیل علیه السلام

دست او باز داشت تا دست سوی آتش برد و باره برگرفت و در دهان نرهاد . دستش

نسوخت و زبانش بسوخت . گفتند : دینی که او از کوزگی کرده است . نه از شعیر . فرعون

3 باور کرد و گفت . چنانست اسرار کار او را نهایت نیست . امنا و دانستند که سر آن

که دست او نسوخت و زبانش بسوخت ، چه بود . دست موسی علیه السلام در راه جهاد بود

زیش فرعون گرفته بود . لاجرم نسخت زبان او فرعون را بدر خوانده بود . لاجرم بسخت

6 و تراپرا این عجب آید که آن جوان مردانی که جان خود در راه جهاد با کافران فدا کردند

از پانصد سال باز در خاک اند . هنوز کفن برتن ایشان کهن نشد است و خاک

و گوشت و پوست ایشان نخورده است و نخورد تا قیامت .

9 (۱۲۱۰) فصل : چون عنایتی که بود در حق موسی علیه السلام او را خواست که

بکمال دولت رساند . او را یکبار شفقت شعیب النبی علیه السلام برد تا موسی علیه

گوسپندان شعیب را در خواهی مدایی می پرانید و شعیب پخته کار دیده .

12 لعمای همت موسی را در افق غیب می برآیند . چون دولت و همت موسی بکمال

رسید ، شعیب النبی علیه السلام یا موسی اکنون ما را در فور هوصله این همت تو

قوت نیست . بطور و موسی ، روی بطور نرهاد . چون شب در آمد دفتر شعیب

- با او بود که اهل او بود. او را در دزدان بگرفت. موسی علیه السلام خواست که آتش زند،
 هر چند جهنم کرد آتش نیافت. از دور آتش نیافت او گفت: شما قرار گیرید. با من
 3 بروم آتش بیاورم. در خبرست رسول ما می گوید علیه السلام: چهار فرسنگ در چهار
 فرسنگ سر آمده آتش بار کشید بود و موسی علیه السلام می آمد و پیر نیانی پوشیده
 و محبلی و همچون مستان از هب و راست می افتاد و می گفت: لَبِيْكَ لَبِيْكَ اَنَا اِلَيْكَ
 6 چون بکوه طور رسید، این نداستند که اِنَّهٗ اَنَا اللّٰهُ (۹/۲۷). از هیبت بیفتاد. جبرئیل
 و میکائیل سرش بر کنار گرفتند و بروه آتش بازش می کردند چون باهوز آمد
 گفت: اِنِّیْ اَنْظُرُ اِلَيْكَ (۱۴/۷). باری خدا یا مرا بنمای تا ترا بینم. در خبرست
 9 چون ای گفت فرشتگان بصورت ازدها و شیر و پلنگ روی بدو نهادند و بدو
 می گفتند: مَا لِلرَّابِّ وَرَبُّ الذَّرَابِ. یا این نسا الحیض ای پسر زنی که در ماهی
 چند روز حیضش او فتند. خاک باغدان تعالی چه کار دارد. خدای تعالی جبرئیل را
 12 بفرمود تا سببی از برشت بیاورد. و موسی داد. تا بیوسید با جبرئیل داد. میریز علیه
 السلام سبب را در راه آسمان می برد و سبب می گفت اَرِنِّیْ پس با فرشتگان
 گفت. موسی سبب در دست گرفت و بیوسید چنان سوق مضییب آمد که

۱۲/۱۰ تحفة الملوك ۳۶۸ ب
 ۶ اِنَّهٗ: اِنِّیْ (اصل)؛ ۸ اَرِنِّیْ: اِنِّیْ (اصل)

کَرِيبِي مِيكَوِيْدَةُ مُوسَى رَا مَعْدُوْرِدَارٍ . پَسْ بِاِمْوَسَى عَلِيْهِ اَللّٰمُ كَلِمَتُ الْاِنِّ رَبِّيْ بُحَلِّ
 صِفَتِ مَا يَلِيْسَتْ وَ لَكِنْ تُوْتَابُ وَ طاقَتِ دِيْدَارِ مَا نَدَارِي . اِگر خواهی که بدانی درنگر که
 3 ما بر طور تجلی کنیم و عکس آن جمال بادیده تو افتد و باز آن که عکس جمال مسافتی
 دید نه چون جمال عیانی بی واسطه بود . پس خدای تعالی بر طور تجلی کرد . موسی
 علیه آلم درنگریست . گوه پار گشت و موسی سپروش بیفتاد . چون با خود آمد
 6 گفت سبب آنکه ثبت الیک .

(۱۳/۱۰) فصل پنجمین آورده اند کچون خدای تعالی سعی روز موسی را
 وعده داد . سعی شبان روز فرشتگان را بروی عرضه دادند . در یکچند تمام بگردند
 9 بده شبان روز دیگر . « وَ وَاَعَاَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِيْنَ لَيْلَةً وَ اَتَمَمْنَا لَهَا بِعَشْرِ (۱۲/۷) »
 زیرا که عافین و هافین و مفریان حضرت مانده بودند در آن ده شبان روز باقی برو عرضه
 افتاد . چون از همه باز پرداخت دیدار خواست گفتند . یا موسی خدرا بر فلن قیاس نتوانگر
 12 و سلطان را با غلامان برابر نتوان داشت . هنوز مبادی تجلی پیدانشده بود . نه گوه را
 فرار ماند و نه موسی را عقل و علم .

(۱۴/۱) فصل: چون موسی را علیه آلم فرعون فرستاد با او درماند، و ساهران را

گرد کرد و روزی معین وعده دادن و خلق گرد آمدند آن روز را. پس آن ساهران

گفتند: یا موسی اول تو عصا بیفکنی یا ما، موسی علیه آلم گفت: اول شما بیفکنید. 3

ایشان آن سحرها بیفکنند، چنانکه خدای تعالی می گوید: **وَمَا أَكْبَرُ عِظِيمًا (۱۴/۷)**.

پس موسی علیه آلم عصا بیفکند، هرچه ایشان بیفکنند بودند همه را فروبرد. در

میان ساهران پبری بود، داناترین ایشان بود و نایبنا بود، برسد از یاران خود که آن 6

عصا این همه فروبرد، چون بدست موسی شد هیچ بزرگ تر نشده بود. گفت:

پس ایمان آورید که این نه کار خلق و قدرت بشرست همه ایمان آوردند. گفته اند:

یذان قدر که ادب نگاه داشته اند که با موسی علیه آلم گفتند، اما ان تلقی پیشتر تو 9

عصا بیفکنی، با ما بدان قدر مرمت و ادب با ایمان رسیدید.

(۱۵/۱) فصل: فرعون با ایشان گفت: دست و پای شما ببرم و بردارتان کنم.

گفتند: بر بساط دولت دین راه یافتیم، باک نیست الحمد لله که دست تو بدان گوشت 12

و پوست، پیش نمی رسد و دست تو بدان نقطه دولت نمی رسد، این دنیا گذشتن است.

و این جای داننی.

(۱۶۱/۱) فصل: چنین آورده اند که چون فرعون در مانده بود و قومش او را

طاعت نمی داشتند، او دستور خود براند و در پیش بالای رفت و از دستور فرود آمد و روی

3 بر خاک نهاد و گفت: یا خداوندی که من دانم که تو خدای بحق و من دانم که

مرا هدای زسد و لکن آخرت بدینا فروخته ام، حق من باز مگیر، آوری نشنید که

خیر افریت لک النیل، این رود نیل بفرمان تو کردم، لایم آن مگر بود تا هم در نیل

6 غرق شد

(۱۶۱/۱۰) فصل: چون غرق شد خواست که ایمان آورد، خدای تعالی

جبریل را فرمود تا مشتی گل قرنیل بر آورد و در دهان او نهاد، در آن وقت که

9 در زبان داشت کلمه ایمان و می گفت: آمَنْتُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ

بنوا سرئیل، جبریل علیه السلام گفته است: خدای تعالی مرا فرمود که زود

دریاب و با و بگو: اَلَّذِي قَدْ عَصَيْتَ، هَا أَنْتَ الْيَوْمَ كَمَا كُنْتَ، اذْ بَارْتَمَامَ بَدْوِي

12 و هرچ تو انستی بکردی، پس جبریل گوید که دو وقت بر من شتاب بود و رنجور شدم

یکی که یوسف را علیه السلام در جاه انداختند من بسدره المنتهی بوزم تا او از سر راه

بن جاه رسیدن آمدم و او را برگرفتم، و یکی دیگر تا فرعون آن کلمه کلمه گفتن

از سدره المنته بقعر نیل رفتم و مثنوی گل سیاه در هان او نهادم.

(۱۷/۱) فصل: بلعم با عور مردی زاهد بود. در بنی اسرائیل و نام مریم خدای

3 تعالی می دانست و چهار صد سال خدای تعالی را عبادت کرده بود و او را زنی بود

که آن زن را دوست داشتی و موسی علیه آلم بسفر رفته بود و بلعم را در آن

عبادت چهار صد ساله دعا مستجاب بود. کافران بنی اسرائیل پیامدند و او را

6 گفتند: دعا کن تا موسی در تیه بماند فرمان نبرد. پیامدند و رشوتی بزن او

دادند تا زانش او را گفت: اگر دعا کنی من دیگر با تو نباشم. و نگویم که او دعا کرد

بر موسی علیه آلم آن تیر دعا که در کنافه اخلاص او بود برگرفت و در کمان تقوی

9 نهاد تا بموسی اندازد و آن تیر را بر انداخت. موسی علیه آلم پوشیده عنایت

بود. تیر خواست تا بر سر موسی آید. این معجز داشت که دَوَّ الْقَيْتُ

عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي (۳۹/۲). در آمد بر تنش آید این جوشن داشت که «وَاصْطَنَعْتُكَ

12 لِنَفْسِي (۴۱/۲). در آمد تا بر دستش آید این ربود داشت که «تَخْرُجُ بَيْضَاءَ

مِنْ غَيْرِ سَوْدٍ (۲۲/۲). در آمد تا بر قدمش آید فرمان برهنه بود که «فَأَخْلَعُ

نَعْلَيْكَ (۱۲/۲). بر قدمش آمد. قرب بهرل سال در تیه بماند هر روز با ملاد

- از آنجا برگرفتی. شبانگاه هم آنجا فرود آمندی. موسی علیه السلام گفت: باری خدایا
 مرا مه شد. خدای تعالی او را گفت: بلعم را دعا مستجاب بود بر تو دعا کرد. موسی
 علیه السلام گفت: بار خدایا مرا دعا مستجاب نیست. گفت: هست چون سرگاه 3
- بود موسی علیه السلام آن تیر دعوت دکنار اصطناع کنشید و بدان قوت که دستش
 عَضُّكَ بِأَفْيِكْ (۳/۸۷۸): بر میان نان و ایمانش زد و گفت: بار خدایا بر تیرتی
 6 چیز از او باز ستان و بلعم مسکین خود در آن انداختن برهنه شده بود و همه سلاح او
 برو منکر شده بود. اسم اعظم که پناه گناه او بود، روی از او نیافت. عزت پوشیده که
 او موسی کلیم را نیکو شناسد. چون بلعم تیر بدو انداخت زره او پوشیده بود عصمت
 9 بود که بدلهج یار او بود فهم او شد. چون در آن دعاء موسی ایمانش زایل نشد: ربانث
 از دهان هم چون سگ بیرون افتاد نیز در دهانش گنجید. چنانکه خدای تعالی
 در کلام عزیز خود می گوید: **دَفَعَلَهُ مِثْلَ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلُ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَرَكَهُ**
 12 **يَلْهَثُ** (۱۷۴۷):

(۱۹/۱۰) **قَصَّهُ دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلَامُ**: همین آورده اند که داود علیه السلام پنجاه دفعه
 سال قدم بر بساط عصمت داشت که برو هیچ زلفی زفته بود و هر وقت که در کتب منور

- و در زبور نام گناه کاران یافتی گفتی اللَّهُمَّ لَا تَغْفِرَ لِلْخَاطِئِينَ. بار خدا یا بر خاطیان رحمت مکن تا روزی جبریل علیه السلام بیامد و بدو گفت: یا داود تیری از کمان تقدیر ندای شنود. و هدف او نیست، اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ عَصَمْتُ تُوْكَوْشَ فَرَاغُوْذ 3
- دار یا داود سنت ما نیست که از پیش خبر با کسی دهیم در پی معنی و لکن تو لَا تَغْفِرَ لِلْخَاطِئِينَ گفته پدید آید که از قدمه چون خواهی کردن داود علیه السلام در صحراب خود رفت و سپید
- 6 کس از اولاد انبیا علیهم السلام جمع کرد و از همه استعانت خواست که دور بود، پیش نهاد و دیده بر مهال زبور وقف کرد و با او گفته بودند که آفت تو از راه دیده خواهی افتاد و او زبوری خواند و هر وقت که او زبور خواندی، مرغ در هوا از پریدن فرو استادی
- 9 و با از وزیدن آب از رفتن از خوشی آواز او ندای تعالی آن روز مرغی از بهشت بفرستاد پا در آمد و نشست. استماع آواز داود علیه السلام در نگریست گفت: هر روز مرغ دنیا آمدی بسماع آواز ما امروز مرغ بهشت آمده است. زیرا که می دید
- 12 صفت مرغ بهشت سرش از پا قوت اهر و پایش از زبرجد انضربوز چنانک مرغ بهشت بود شاد شد. و گفت: این مرغ بهشت است و سخت نیکوست. او را بگیرم تا در خانه می باشد. بر فاست تا او را بگیرد. مرغ بیشتر رفت. او نیز بیشتر رفت

داود علیه السلام خود را صیاد می پنداشت و مرغ را صید کندگی آن مرغ ملوآح است. صید

خود را و است. هر چند او پیشتر می رفت، مرغ پیشتر می شد تا بدرجه محراب بر رفت.

3 داود از پس او بر رفت. مرغ بر پرید از سر محراب و بر دو هفتی نشست در میان سرای

آور. یاد او را تا چه کرد تا مرغ کجا رفت؟ هشتمیش بر زن، او ریا افتاد و او در زیر در رفت

سری نشست. دلش بر پرید در حال و باز گشت و بمحراب آمد. هیریل علیه السلام آمد

6 و گفت: یاد او را آن تیر از کمان تقدیر هدا شد و بر نشانه آمد و بودنی بود و لا ینفع

خدر من قدر. رهیز چه با حکم او چه سود دارد. تو هم رهیز نکردی و لکن با قضای او

رهیز چه سود. پس داود علیه السلام سر بسجودش را از چهره شبان زور در آن سجود عبادت

9 چندان بگریست که گیاه از گرد او بر رست. پس پگفتش سرا کشید آن همه گیاه بسوخت.

پس خدای تعالی هیریل را بفرستاد تا او را باز نشانند. جامه او بگرفت تا برگرد جامه

پخته بود، جامه در دست هیریل ماند. صوی سرش بگرفت تا برگرد صوی از تف دل او

12 هم پخته بود در دست هیریل ماند. پس دست در زیر سینه داود کرد، و او را برگرفت

و باز نشانند. پس هیریل علیه السلام گفت: یاد او را و ذاک و ذی قد مضمی آن دوستی شد.

پس داود علیه السلام پنجاه سال می گریست و زاری می کرد و می گفت: بار خدایا

او از من پنهان صافی بود که مرغ در هوا و آب همه بسمع او از من ایستادی. اکنون

او از من پنهان، شنید که هیچ کس بسمع او از من نمی ایستد آری هیچ صوتی فی صفا اصوات

3 الصَّيِّقِينَ. آواز من فراشیده شد و گلام بهم گرفت. مَا لَهَذِهِ الْوَهْمَةُ الَّتِي يَتَّبِعُ وَيَتَّبِعُكَ

این چه وهمت است بختی درازی گریست و مناجات می کرد که این چه بود و او را

و عده می دادند که سر این باتو بگویم شب آذینه او را گفتند: یاد او دگفت: تَأْتِينَا إِيثَانَ

6 الْمَلِكِ نَجْعَلُكَ تَأْتِينَا إِيثَانَ الْعَبِيدِ يَأْذُرُ لَهْرُ وَقْتِ كِتَابِ رُصُوعِهِ آمَدِي پندان

بار نامه باکی باتو بود که می پنداشتی که ملکی اکنون پنهان شده کی بنده بود یاد او

هر وقت که روی بر زمین نهادی در سجود هیچ شکستگی باتو نبود. اکنون رویت

9 در سجود از خاک شدم می دارد. حقیقت بندگی نیاز و شکستگی است. یاد او

می گوی آواز من فراشیده شد برو بصر و منادی کن تا خلق بر تو گرد آیند و تو

نومه کن تا بیسی او بیرون رفت. طیر و وهش و سباع برو گرد آمدند گفت: شما را

12 نمی خواهیم که شما مکلف نیستید. إِنَّمَا أُرِيدُ كُلَّ بَكَّائِهِ عَمَّا نَطَبْتَهُ. چون خود خاضی

خواهم که هم در دمن بود. پس نصت هزار آدمی برو گرد آمدند و او نومه و خطبه

کردن گرفت. پندی هزار بهر دند. سلیمان علیه السلام در شهر منادی فرمود که هر که را

مردۀ همت بیایند و برگیرند. پس بزو گفتند: یا داود اندران وقت که آوازت در نرایت

صفا بود. نظارگی بسیار بود ولیکن هر کس را در آن سماع صوتی ازین نیامد و امروز

3 که آواز فراتشید شده است. چندین هر که خلق بمردندگی نومه کی ماتم آونزه بهتر بود.

(۲۰/۱۰) فصل: چون آن حال برفت داود گفت علیه اللّٰم: یا خدا یا گناه من

در کف دستم نقش کن تا هر وقت که آب خورم آن بینم و بگیرم هر وقت که قدح آب بردست

6 گرفتی قدح نیمه بودی. چندان بگیرستی که قدح پر شدی آن گاه بخوردی. پس چون

بسیار گرفتی او را گفتند: بسیار میگیری او می گفت: دَعَوْنِي اَبِي قَبْلُ خُرُوجِ يَوْمِ الْبُكَاءِ

قبل آن بوم بی ملائکه غلاظ شِدَادُ (۷۶۶): بگذارید تا بگیریم. پیش از آنک روز گریستن

9 نومه و پیش از آن که فرشتگان عذاب را بفرمایند تا مرا بگیرند و در قبر بست که

داود علیه اللّٰم از آن یک خطا که از در وجود آمد تا بگردن هرگز در آسمان نگر بست.

از شرم آن یک خطا از آنک او را دران کسب اختیار نبود.

12 (۲۱/۱۰) وَصَّهٔ سَلِيْمَانَ عَلَيْهِ اللّٰم: كَمَا لَمْ يَكُنْ مَلِكًا وَنَبِيًّا سَلِيْمَانَ رَا عَلَيْهِ

اللّٰم داده بود. مُذَى تَعَالَى جَنَّ وَاَنْسَ هَمَّ بِقُرْمَانَ او بودند. باز و مرغ لیمچنان.

روزی سلیمان علیه اللّٰم بر تخت بود و باز می رفت بسروادی غل رسید مهر مورگان

گفت: در فانه روید تا سلیمان و لشکر او شمارا در پای نگیرند. هنانک خدای

تعالی در سوره النمل گفت است: يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ

وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۸/۲۷) خدای تعالی یاد را بفروخت تا آواز گفت آن مورچه

بسمع سلیمان رسانید. یاد را بفروخت تا تختش را بدر فانه آن مورچه برد. سلیمان

علیه الله آن مورچه را گفت: این مرا گفتی. گفت: یا سلیمان ما ضعیف و درویش

و بفاک مدلت، و تو عزیز و ملک و نبی بر تخت ملک، اگر از من بارخواستی خواهی

بود. و این برین بساط عبودیت باید نشست. سلیمان علیه الله از تخت زیر

آمد. و خدای تعالی را تواضع نمود و با او بر آن خاک نشست. پس باو گفت: یا مورچه

تویی دانی که من پیغامبرم و ظالم نمی کنم و نفرمایم و روان دارم و مرکب من با دست

ما بر باد و هوای روم. تو چون رسیم و پای بر تو و لشکر تو چون نرسیم. مورچه گفت: یا نبی

الله بدانک من این برای آن گفتم که تو پای بر من نهی این سرهل بود. نهایت او شهادتی

و ثوابی بود. اما از آن گفتم که ما را برهل قایدست و هر یکی را هفتصد از مشرق تا مغرب

بیتند و این همه بذكر و تسبیح خدای تعالی مشغول باشند. اگر یکی از ایشان یک طرفه

العین از حضرت عزت غایب باشند. آن عتاب با من روز که ملک ایشانم و ایشان را

- صفت درویشی و صناعت است. قوت یکی از ایشان مگر سالی نیم گندم بود. ترسیم
- که در نگرند تخت و باز و آرایش سلیمانی بینند بنظره ایستند از تسبیح و ذکر باز
- مانند و آرزوی کاری در ایشان پیدا نشود. یا سلیمان ترسیم که پای بر دل 3
- نهی؛ نه برتن و دل از تن عزیز ترست. یا سلیمان چون دیده در نگرند و بینند
- دل از پی بدیده برود. برای این بگفتم. سلیمان نشاد شد. و خندان از
- پیش او باز گشت و گفت: بار خدا یا تو فقیق ده تا شکر نعمت تو بگزارم 6
- پناک خدی تعالی گفت: فَتَبَسَّ ضَامِحًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ
- أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ (۱۹/۲۷):
- (۲۷/۱۰) فصل: وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْيَ مَا كُنَّ مِنْ 9
- الْغَابِئِينَ (۲۷/۲۷): سلیمان علیه السلام روزی در نگر است های هدیه خدای دید. گفت: کجا
- رفته است. اگر هجرتی پیدا نکند او را عذاب کنم. چون باز آمد هر باری از دور
- بمقام خود رفتی و بایستادی این بار در آمد و بر چهار بالش بنوت نشست. 12
- سلیمان در نگر است درو تعب کرد و گفتا کجا بودی هدیه گفت: أَدَّطَمْتُ
- بِمَالٍ تُحِطُّ بِهِ (۲۷/۲۷). آن دانم که تو ندانی. وَهَيْتُكَ مِنْ سِبَاؤِ بَنِي إِفْرَئِيلَ (۲۷/۲۷)

- از ملك سبا خبری آورده ام. بدستی. پس گفت: زنی ملكه ایشانست و فرصت
 که برگرد سلیمان همچنان تکیه زده می بود. چون گفت: **وَمَبْدُتُهَا وَقَوْمُهَا يَسْجُدُونَ**
 3 **لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۲۶/۲۷)** حدیث آفتاب پرستیدن کرد از غیرت برهست
 و خشکین شد و نامه بنوشت و بنوداد و آنجا برد. بلقس گفت: تا هدیه
 نفرستیم و ببینیم تا چه خبر آورد. باد سلیمان را علیه السلام خبر آورد از هدیه
 6 ایشان که خشکی زری و یکی سیمین می آوردند. سلیمان بفرمود تا جمله میدان
 خشت زر و سیم بگسردند ایشان چون آن بدیدند از آنج آورند. شرم
 داشتند و سلیمان علیه السلام فرموده بود تا جای دو خشت باز گذاشته بود.
 9 چون رسولان بلقس آنجا رسیدند و جای دو خشت عالی دیدند گفتند:
 نباید که گویند از آنجا در دیده آید. ما را این دو خشت آنجا نباید نرود. آنجا
 نراند. چون پیش سلیمان آمدند گفت: آن هدیه شما در فور همت شما است. شما
 12 باشید که بر هدیه چنان شاد شوند. و اتونی مسعین زود بیاید و مسلمان شوید.
 و اگر نیاید چندان لشکر فرستم که بقره بیاورند و آن ولایت از پست پرستان
 عالی کنم.

- (۲۳/۱) فصل: چنین آورده اند که در مطبخ او هر روز چهار هزار گوسبند و چهار صد گاو فروشدی. و سلیمان علیه السلام از آن یک لقمه نخوردی. هر روز زنبیلی بافتی و بی بازار فرستادی تا بجزار دانه سیم بفرفتندی و دو قرص چون خریدندی و او در آستین نهادی و در مسجد ها گشتی با درویش یافتی و با او بنشستی و بخوردی.
- مُسْكِينِي يَا لَسَّ مَسْكِينًا. مسکینی با مسکینی نشسته است. رهمی بکن و بغایت بمانگر.
- (۲۴/۱) فصل: شبی سلیمان علیه السلام مناجات می کرد و قدم بر بساط البساط داشت. گفت: باری خدایا این همه دیو و پری را بفرمان من کردی. و ابلیس کی پادشاه ایشانست و همه بلا و محنت مومنان ازوست او را بمن ندازی. بار خدایا او را بمن ره تا او را بند کرده در زندان کنم. خدای تعالی او را گفت: نیاید تا او الحاح کرد و تضرع کرد و بدان ستری که اسم اسما فاصیت او بود سو کند داد. خدای تعالی بفرمود تا او را پیش سلیمان آوردند
- 12 او ابلیس را ببست و در زندان کرد و چون از زنبیل یافتن فارغ شد زنبیل بی بازار فرستاد تا بفروشد هیچ کس نخرید باز آوردند. سلیمان علیه السلام آن شب گرسنه بخت. دیگر روز زنبیلی دیگر یافت و هم بی بازار فرستاد هیچ کس نخرید.

- دوم شب هم گرسنه بخفت. سیم روز زنبیل دیگر بیافک و بیازار فرستاد
 هم نخر یزند. گفت: بار خدایا سه روز است تا کس زنبیل من نمی خرید و من
 3 گرسنه ماندام. این چیست؟ گفت: یا سلیمان بدانک ابلیس که تو اورا
 بیسته مهرت بازارها و شریک و دکانها و مالهاست. چنانک در کلام
 عزیز خود، گفت: وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ (۱۷/۶۴). ولایت
 6 عمارت دنیا اوراست. غفلت و امل و دوستی دنیا و طلب سوز و زنان همه
 ولایت و لشکر آوست. چون مهرت بازارها و شریک دکانها و مالها بزندان و داشته
 و بیسته بوز و غفلت و امل از دلها بیرون نشود. زنبیل که خرز یا سلیمان اگر او بودی
 9 خود بودی که توبه بتو رسیدی و بودی که آدم و هووا از برشت بدر نیفتادندی ما
 بحکمت خوز چنانک خواستیم اسباب ساخته ایم و ابلیس را سبب دوام
 عمارت و بقاء دنیا تا بقیامت ساخته ایم. سلیمان علیه السلام گفت: بار خدایا
 12 من اورا رها کنم. یا سلیمان ما گفتیم و تو اکنون بدانستی که گرسنه شدی.
 رها کن. اورا رها کرد و سخت گرسنه بود در حال زنبیل بیازار فرستاد
 و خریدند. نان خرید و بخورد و از آن عجایب اورا حکمتها معلوم بعنایت
 خدای تعالی.

(۲۶/۱۰) قصه محمد رسول الله صلی علیہ وسلم: ثمره عالم و مقصود

و جود و سر زرها و در صد فرما محمد رسول الله بوز همه انبیاء و عده بدو بود

3 و در قرآن کریم چنین است که بر صد ویست و جها هزار نبی و عده فرو

گرفته ایم تا چون او قدم در میان رسالت نهد همه بدو ایمان آورند.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَهَيْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ

6 مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ (۱۷/۳) . الیه سبب معراج

که جمله سبب المقدس برو جمع آمدند و در متابعت او دو رکعت نماز

گزاردند. آن بوز که همه بدو ایمان آوردند و همان بوز که خدای تعالی

9 باو گفت: وَأَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجْعَلُنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ

آلِهَةً يُعْبَدُونَ (۴۳/۴۵) . گفت: از جمله رسل بپرس ما فرموده ایم که

همز رحمن کسی را پرستید پس از آنجا او را با سمانها بردند و چون

12 بسدره المنتهی رسید جبریل علیه السلام از او بازماند گفت: یا جبریل

لَقَدْ مَوْضِعٌ مِنْ يَفَارِقُ الْأَخْ أَمَّا هُ . جبریل گفت: اگر سر یک انگشت

پیش آیم شصت و هشتاد و سی من همه خاکستر شود پس چون مصطفی علیه السلام

- عیسی علیه السلام بر آب رفت گفت اگر همین او زیادت شدی آنکه بر آب می رفتی ،
 بر هوا رفتی . روزی عمر خطاب رضی الله عنه پیش رسول صلی الله علیه و رقی از توریه بدست
 داشت وی خواند ، روی رسول صلی الله علیه و سلم از منضم سرخ نند و گفت به
 3
 عَمْرُو كَان مَوْسَى بْنِ عِمْرَانَ هَيَّا لِمَا وَسِعَهُ الدَّائِبَاتُ عَلَى التَّوْرَةِ عَلَى اَنْتَ كَرِ
 القرآن گفت : یا عمر اگر موسی عمر آن زنده بوزی جز متابعت نتوانستی کرد . تو توریه
 می خوانی و قرآن کریم بمن آورده اند و شب معراج چون بر موسی علیه السلام برگذشت
 6
 او بگریست گفت : پیری را باز داشته و جوانی را برگذاشتند . پس گفت : من دیر است
 تا سبق اومی دادم و لکن مع کل نبی امته باهر پیغامبری امت اوست . غیرت من از انست
 9
 و هم آن معنی بود آنکه رسول صلی علیه و سلم گفت : لَنْ يَدْخُلَ اَهْدُمُ الْجَنَّةَ هَيَّا
 اَدْخُلَهَا اَنَا وَاُمَّتِي . روز قیامت با صدویست و چهار هزار بنی خطاب کند کی
 عنان مرکب و افوز گیرند تا حیب و لشکر او در گذرند . منقبه و مرتبه او که داند
 12
 سنگ ریزه در همت او تسبیح کند . و چون روز فرمان بوز . رسول صلی علیه و سلم
 هر به بدست گرفت ، شخصت اشتریک یک می آمدند ، و فلق بران هر به او
 می زدند . چون هر به بعلی بو طالب داد بدان ما جبت افتاد که زانو بینند و بکشند .

- رگذشت گفت: مَوْضِعٌ لَمْ تَجَاوِزْهُ اُمَّدٌ قَبْلِي لَا مَلِكَ وَلَا نَبِيَّ. هیچ آفریده
پیش از من از اینجا در نگذشت. پس فوق العرش بردند او را و فدای را
- 3 هَلْ جَلَّالَهُ بَدِيدٌ وَفَدَايَ تَعَالَى بِأَوْسَعِنِ كَفْتِ بِي وَاسْطَه وَبِي حِجَابٍ. وَكَانَ
قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (۶/۵۳). چون بعرش رسید از عرش تا بخدای تعالی
راه نزدیک تر نبود زیرا که مسافت و مکانی نبود او را برای کرامت و خاصیت
- 6 او برد بعرش. نه برای آنکه فدای تعالی بر عرش بود.
- (۲۷/۱۰) فصل: یکی از اسرار آنست که او را برای آن بعرش بردند آن بود
کچون فدای تعالی با موسی علیه السلام سخن گفت: بر طورا بلس از زیر قدم
9 موسی برآمد و او گفت: من بودم که با تو سخن گفتم: فَكَلِمَةً مِّمَّيْلٍ بِأَهْنَجِيه
لَمَكْنَا وَهَكَذِهِ تَأْجِيرِيْلٍ أَوْ رَحْوِيْشِ جِنِيْنٍ وَهِنِيْنٍ أَوْ رَدُوْكَرْدٍ. پس ملوت
مصطفی صلی الله علیه و سلم بر عرش ساختند جایی که فرشتگان باز
12 ماندند تا بدان رسید که ابلیس رانده مرا بدان جای نبود.
- (۲۸/۱۰) فصل: منقبه و دولت او چندان بود که عیسی علیه السلام مبشر او
بود. و جمله سروران انبیا علیه السلام همه میخواستند که از امت او باشند و با او گفتند

(۲۹/۱۰) فصل: پس روان اورا صلی اللہ علیہ وسلم چندان منقبا

و دولت بود کچون کسی آزا تحقیق تأمل کند از آنجا بود که قدر سرور

و مهتر صلی اللہ علیہ وسلم نداند که بوبکر صدیق سابق و مقدم بود آن

3

روز که رسول علیہ اللہ گفت: صحابه را چیزی بیاورند ابو بکر رضی اللہ عنہ

هرچ داشت بیاورد، و پیش نہاد رسول علیہ اللہ گفت: اهل و اولاد را چه

گذاشتی گفت خدای و رسول عمر رضی اللہ عنہ پیامد و نیم از مال

6

بیاورد و او را گفت: اهل و اولاد را چه بگذاشتی گفت: نیم از مال رسول

علیہ اللہ گفت: بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلِمَتَيْكُمَا مِثْلُ مَا بَيْنَ كَلِمَةٍ تَنَاهَا

و ابو بکر رضی اللہ عنہ چندان نگذاشته بود کی در پوشینی کلیمی سپید از همسایه

9

عاریه خواسته بود و در دوش گرفته جبریل علیہ اللہ پیامد و کلیمی سپید در دوش

گرفته رسول گفت: یا جبرئیل این چیست؟ جبرئیل گفت: ابو بکر کلیمی پوشیده

است جمله عرش موافقت او را کلیمی پوشیده اند ما همه موافقت ایشان کردیم

12

رسول علیہ اللہ گفت: خدای تعالی آزا سلام می فرستد وی گوید: بوبکر را

سلام ما برسان و با وی بگو که خدای تعالی می گوید که من از تو راهی ام تو

تو از من هفتشود هفتی؟ چون رسول علیه السلام با او گفت: او بگریست
وگفت: اَنَا مِنْ رَبِّي رَاضٍ سَهْ بَارِ بَكَتْ كَهْ مِنْ اَزْ هَذَا هُوَ هَفْتَشُوْدَمْ

(۳۰۸۰) فصل: لثريك از صحابه رسول عليه السلام جمع سبق

3

ردای داشتند و رسول علیه السلام اقبال زیادت بر ابوبکر می کردوی گفت:

مَا فَضَّلَكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صَلَاةٍ وَلَا صِيَامٍ وَلَا شَيْءٍ وَقُرَّ فِي صَدْرِهِ بِشَيْءٍ

روی ابوبکر بر شما بدان نیست که او نماز بسیار کند و روزه بیشتر دارد و لکن بدانست

6

که گرد سینه او ستری مقیم و سه دار شد. شب شبی رسول علیه السلام و ابوبکر و عمر

رضی الله عنهما بدر مسجد بگذشتند. ابو موسی الاشعری قرآن می خواند. رسول

علیه السلام دعا کرد. او را از هوشی که می خواند و گفت: مزماری از مزامیر داود

9

بذوداذه اند. عمر خطاب رضی الله عنه گفت: امشب آن شب است که

بر ابوبکر سبورم و نیم شب بروم و این بشارت با موسی الاشعری برم.

چون نیم شب شد بدر خانه او رفت، آواز داد که عمر در دست ابو موسی

12

گفت: ابوبکر اینجا بود. کفایت افتاد. وی بشارت داد. عمر رضی الله عنه عجب

ماند. شبی عمر رضی الله عنه بر خاست و بدر خانه ابوبکر رضی الله عنه رفت.

و ابو بکر میخانه نبود و از قوم او پرسید که بویگر بنشب چه عبادت کند گفتند: هوا و نماز

چنین بگزارد؛ سر بزانو نهد تا سحر گاه، ماغی دانیم که چه می کند. بلی چون سحر گاه

شود سر از زانو برگیرد و نفسی از دل برکشد همه خانه بوی جگر سوخته گیرد. ۳

باز گشت و گفت: اگر او هزار رکعت نماز کردی من بیشتر بگردی و اگر او بیای

ایستادی من بسر ایستادی اما جگر سوخته را هیچ تدبیر ندانم و دست اختیار

آنجا نرسد راست. گفت: رسول علیه السلام سر پیست در دل ابو بکر و آنک ۶

ابو بکر گفت رضی الله عنه هر که دوستی خالص خدای تعالی بپوشید.

در دلی دوستی هیچ چیز درنگند الا هر م رسول علیه السلام در حق او چنین

گفت: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَلَّى لِدُنِّي بِكَرِّ خَاصَّةٍ وَلِلنَّاسِ عَامَّةٍ. خدای تعالی ۹

خاص برای ابو بکر تجلی کند و برای مردمان عام. و روزی از شام و مدتی

آمده بود. بویگر برفاست و جواب ایشان بصواب بداد. رسول علیه السلام

نشاد نشد و گفت: رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ الرَّضَا الْكَبِيرُ. خدای از تو خوشنود ۱۲

باز خوشنودی بزرگترین. گفت: آن چه بوز رسول گفت علیه السلام آنک

ترا خاص تجلی کند و مردمان را عام.

(۳۱/۱۰) فصل: مرتبه عمر رضی الله عنه چنان بود که رسول علیه السلام

در حق او می گفت: **كَوْلِمِ اَبْعَثَ لُبِعْتَتَ يَاعُمْرُ نَبِيًّا**. اگر مرا نفرستاد ندی ترا فرستادند

3 و روزی گفت: **اِنَّ الشَّيْطَانَ كَيْفَرًا مِّنْ ظِلِّ عُمَرَ**. شیطان از سایه عمر بگریزد

و ابو جهرل و بوسفیان هر شب مسجد حرام آمدند. بسماع آواز رسول

علیه السلام و قرآن و با او گفتندی تو نیای. گفتی اگر باطل است خود گوی نظاره نکند.

6 و اگر حق است چون شک باز نباید آمد نظاره چه معنی دارد و این توصیه آنست

که در اول شب ابو جهرل دزدیده بسماع قرآن رفتی. وی گریستی بوسفیان همچنان

شبی یکدیگر را بدیدند گفتند دیگر نیایم همچنان دیگر شب بیامدند. پس یکدیگر را

9 بدیدند گفتند فردا شب هر دو بیکجا باشیم و پاس یکدیگر می داریم. پس چون هر دو

بیک خانه رفتند؛ ابو جهرل گفت: هون او در خواب رود من بروم. بوسفیان خوشتر را

خفته ساخت. ابو جهرل رفت. پس بوسفیان رفت. پس یکدیگر را آواز دادند.

12 و برهم باز کشند. بوسفیان گفت: توصیه دراز مکن اگر باطلست خود کجای روم.

و خواب خوشی برارهای کنیم و چون نشویم بچه می گیریم و اگر حق است بر ایمان

نمی آوریم. ابو جهرل گفت: شك نیست که این حق است. اما بترک ملک مکه نتوانم

گفت: و برای این بود که قرآن گفت: وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا (۱۶۸/۷)
انکار کردند و یقین دانستند که او حق است.

3 (۳۲/۱۰) فصل: در مهة عمر رضی الله عنه بالحدی بود که بدر نزدی لشکر او

مکین کردند و او منبر بود مدینه بیدید و گفت: يَا سَارِيَةَ الْجَبَلِ الْجَبَلِ بِالسَّكْرِيَّتِ؟

و اسوی کوه دلخیزد و ایشان بشنیدند و هیچ آفت بدیشان نرسید و عمر

6 می گفت: رَأَى قَلْبِي رَبِّي . دِلْمُ خَدَائِ مَرَّ بَدِيدِ .

(۳۳/۱۰) فصل: روزی یکی از صحابه در و پیش عثمان رضی الله عنه رفت.

عثمان در و نگرست . و گفت: يَدْخُلُ أَهْلَكُمْ وَأَثَرُ الزَّيْنَاءِ يَأْتِي مِنْ عَيْنَيْهِ يَكُونُ مِنْهَا

9 در آید و اثر زنا از چشم او پیدا بود که یعنی الْحَيْنَانُ تُرِّيَانِ . رسول علیه السلام

گفت است . چشم زنا کند و آن مرد از صحابه در راه بحرام بکسی نگرسته

بود . او با عثمان رضی الله عنه گفت: أَلَوْ هِيَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

12 وَسَلَّمَ كَيْسٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ عَثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَفَتْ: نه و لكن و فراستی

درست و راست است یعنی که رسول الله گفت است: اتَّقُوا ، فِرَاسَةُ الْمُؤْمِنِ

فِي آتِهِ يَنْظُرُ بِبُورِ اللَّهِ . پیر هیزید ، از فراس مومن که او بنور خدا تعالی بگرد.

(۳۴/۱۰) فصل: علی رضی الله عنه هم یکی بود از بزرگان درگاه نبوت رسول علیه

اللهم گفت: در حق او اَنَا مَدِينَةُ الْعَالَمِ وَعَلِيٌّ بِأَبْرَائِهِمْ مِنْ مَدِينَةِ عَالَمِ ام و علی در اوست.

رسول علیه السلام قوی را از صحابه بغز فرستاده بود در راه که می رفتند بکوه مقناطیس

رسیدند. امر سلامی که داشتند از معنی آهن از ایشان برکشید و بستند. علی رضی الله

عنه ذوالفقار از نیام برکشید و گفت: بجلال قدر او که از من بنتوانی ستند.

و از نوشتند. زیرا که او چون در خیزر بکند گفت: نه بقوت تن بود بل که الهی بود.

ذوالفقار بقوت الهی نگاه داشت تا کوه مقناطیس از او بنتوانست ستند.

(۳۵/۱۰) فصل: علی رضی الله عنه می گفتی: إِنِّي أَرَى قَاتِلِي بَيْنَ ظَهْرَانِيكُمْ

۹ کشنده خود را در مدینه در میان شما می بینم. آن روزی که اهل او فرار سیده بود.

سنت نماز بامداد کرده بود و موذن هر زمانی می آید بدر سرای علی وی گفت:

أَصْبَحْتَ يَا عَلِيُّ أَصْبَحْتَ. نماز بامداد دیر می شود. پس بفاست و از خانه

۱۲ بدر آمد و این بیست می گفت در راه مسجد؟

أَشَدُّ دَهْيَانٍ عَمَلٌ لِلْمَوْتِ فَإِنَّ الْمَوْتَ لِأَقْرَبِكِ وَلَا تَجْزَعُ مِنَ الْمَوْتِ إِذَا جَاءَ بِوَادِيكَ

تنگ مرگرا سخت برکش که مرگ آمد و از مرگ مترس که او نه مرهانی است که چون آمد

باز گردد. چون پای در مسجد نهد زخم زدند او را و چون زخم بر او آمد گفت: *فَرَسَتْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ*
رستم و یافتم بخدای کعبه.

3 (۳۶/۱۰) فصل: خلق دو قسم اند. اعنی مسلمانان قوی اند بگفت: تنها قناعت

کرده اند *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* بر آن می گویند و راه معامله او نروند و بشرط عهده وفا نکند
و قوی اند که چون این کلمه بگفتند بشرط او وفا کنند و پاس او دارند جنید رضی

6 الله می گوید: منافق تا مرئی هفتاد سال بیک رنگ زندگانی کند و مومنی روزی
بود که هفتاد رنگ بگردد زیرا که منافق منظرگاه خلق راست دارد و پاس ظاهر

دارد و در درون نیا و یزد. و مومن نظرگاه حق نگاه دارد و آن دد است و رسول

9 علیه السلام می گوید: *إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلَا إِلَى*
أَقْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ خدای تعالی بصورت و عمل و گفت شما ننگرد.

و لکن بد نگرد. مومن را اندوه نظرگاه حق بود تا خود چون بود که خدای تعالی با بر ابراهیم

12 هلیل صلوات الله علیه و هی فرستاد و گفت: *أَمْذِرُ أَنْ أُطَّلِعَ عَلَى قَلْبِكَ فَأَرَى فِيهِ*

مَهْطًا لِعَيْرِي فَأَبْغِضُكَ پرهیز یا ابراهیم که من بد تو نگرم که اگر در و نصیب

غیری بینم ترا دشمن گیرم و این معنی بجای رسید که پنداشتند که اگر ظاهر رنگ ناظر ندارند
نیم کفر و نفاق بود.

۳۶-۳۵/۱۰ تحفة الملوک ۳۶۰ آ

۹ *إِنَّ اللَّهَ... إِلَى قُلُوبِكُمْ* : Concordance Wensinck ج ۶ ص ۳۸۶

- (۳۷/۱۰) در مکایات: چنین آورده اند که مرام را پیری بوذ نام او عبد الرزاق صنعانی و او بزرگ و صاحب کرامات بود و قرب سیصد مرد مرید داشت. شبی فغته بوذ.
- 3 بخواب دید که بتی بر دامن او نشسته بود. از خواب در آمد. سخت دل تنگ و دلش مشغول شد. داشت بصفای وقت و روشنائی دل که او را کاری در راه است. و بر قدر گذری باید کرد. در خاطرش پنهان آمد که او را بجانب بلاد روم می باید رفت.
- 6 و دلش پنهان هواست و ایشان خلاق دل نتوانند کرد. روی در بلاد روم نهاد.
- و جمله مریدان با او در راه ایستادند و می رفتند. روزی بجای رسیدند. کلیسای دیدند. شیخ درنگرست. چشم او بر بام کلیسا بدفتر رسای افتاد. در حال عاشق شد و دلش برید. چون آن حال شیخ را واقع شد. در حال مرقع بیرون آورد. و جامه مغان در پوشید مگر بندگی بکشاد. و زنا تیرگی و ترسای بر بست. مریدان گفتند: یا شیخ این چه حالتست گفت: ما را بدل چنین کاری افتاد با منافقی نتوانم کرد.
- 12 ظاهر و باطن راست داشتن شرط کار است. گفتند: اگر ظاهر مسلمان باشی چه زیان بوذ. گفت: لشکری بر نظاره گاه فروز آمد است و نظر او بدل است و دل داغ گیری دارد. ظاهر برنگ اسلام داشتن چه سود دارد که نه ما بندگی

۳۷/۱۰ تحفة الملوک ۳۶۰ ب

۱- ص ۸۸/۱ در مکایات... راه برد: رک. به منطق الطیر، ص ۶۷-۸۸

- بعادت داشتیم آن نشان دوستی او بود. امروز دوستی دیگری که پای در میان نرهاذ
 ما را و اگر بندگی چه کار مریدان کنند تا ما نیز با تو موافقت کنیم او گفت: البته
- 3 نشاید که در مخالفت موافقت نه سزد. مریدان از دیر رفتند و او را بقضات تسلیم
 کردند و فوک بانی می کرد و می بود. پس او را مریدی بود. بخر اسان بزرگ مردی بخواب
 دید. بخر اسان این حالت را دانست که پیر را آفتی افتاد است. برخواست و بیکه
- 6 آمد و با مریدان گفت: شیخ کجا است؟ مریدان گفتند: شیخ را چنین کاری پیشی
 آمد او گفت: شما آنجا چرا مقیم نشدید. موافقت را گفتند: ما خواستیم که
 موافقت کنیم. شیخ گفت: در مخالفت موافقت نبود گفت راست. گفت:
- 9 شیخ و شما همه عین خلاف بودید و در مخالفت موافقت نبود. شما سیصد
 مرد خداوند وقت و مال و صفا مقدم و پیر خود را بردید و تسلیم
 کردید. در میان شما خود مقبول قوی نبود. خداوند همی نبود. چرا جمله
- 12 آنجا سجاده نیفکندید و نه گفتید که ما از اینجا برنجیزیم نان و آب نخوریم
 تا شیخ ما را با ما ندهی. پس این مرد برخواست و روی در بلاد روم نرهاذ و می رفت
 تا بدو رسید شیخ را دید. کلاه مغان بر سر نرهاذ و فوک بانی می کرد. چنان حالت را

- دید از هیبت بیفتاد و غش کرد. در آن میان دیده او در خواب شد. رسول را دید علیه
 التّم با و گفت: تو در بلاد روم چه می کنی؟ او گفت: یا رسول الله تو در بلاد کفر چه می کنی؟
 3 رسول علیه التّم گفت: ما آمده ایم که واپس عتایی رفته است ما آن بر دریم در مال
 از خواب در آمد شیخ را دید. کلاه مغان را می انداخت و ز تار می برید. پس با و گفت:
 آبی بیاور تا غسل کنم. غسل بگرد و اسلام تازه کرد و جامه صاع باز در پوشید. چون آن دفتر
 6 سال چنان دید پیامد و گفت اسلام بر من عرضه کن. شیخ اسلام بر او عرضه کرد.
 و همه برهم با کعبه آمدند و آن همه تعبیه و کاری نبایست تا کبری از کبری
 بر خیزد و بساط دولت اسلام راه رود.

باب یازدهم

9

در هب بر جهاد

(۱/۱۱) إِنْ لَّمْ يَشَأِ اللَّهُ إِشْرَتِي مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ بِأَنْ لَّمْ يَشَأِ

- 12 الْجَنَّةِ (۱۱/۹). الی قوله والقرآن هنای تعالی از مومنان نفس و مال ایشان
 بخریده است بهشت و بایشان شرط کرده که نفس و مال را ازودر نیغ ندارند.

- و مقصود جهاد است و جهاد اصلی است از اصول دین آن جهادی است که
 بدار الكفار روند و با ایشان در دیار ایشان قتال کند. اما امروز خود کاری
 3 دیگرست که کافران دیار اسلام بگیرفته اند و منبرهای مسلمانان برداشته اند
 و روضه فلیل علیه اللم خوگ خانه کرده اند و محراب زکریا و مرقد عیسی
 علیه اللم خم خانه کافران کرده اند و قبله ضد دست و بهار هزار بنی
 6 بگیرفتند و شعار اسلام دور کردند و کفر را اظهار کردند. امروز واجب است
 همچون نماز فریضه بر سلطان اسلام که ایشان را قلع کند. و اگر تقصیر کند
 هدای تعالی با و عتاب کند. و در فواید و گوید بلاد اسلام کافران بگیرفتند
 9 وزن و فرزند مسلمانان اسپر بردند و من ترا قوت و قدرت و لشکر داده
 بدم. پیر مسلمانان بفریاد ز رسیدی و بلاد اسلام نستدی ای عزیز و روزگار
 و قرّة العین اسلام و مسلمانان، کسی دیگر زهر ندارد که بی مسامحه و مدارسته
 12 با تو بگوید: بشنو و بدان که این عهرده از گردن خود بیرون کردیم. و با خانه تو
 او قتاد. رسول علیه الصلوة و طلللم صحابه را در روزگار خود بفرمای مؤاند
 گفتند. ما گرمان هجاز طاقت نداریم. بپیل علیه اللم آمد این آیت بیاورد. ^{وه ناره}
 جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا (۱۲/۹) یا محمد یا ایشان بگویی که آتش دوزخ گرم ترست. اگر می دانید.

(۲/۱۱) فصل: این کار نه آنجا است که خلق می پندارند. رسول علیه

السلام بخزای رفت. سه کس از صحابه برانه آوردند و بازگشتند. رسول علیه السلام

3 چون باز آمد بفرمود تا کسی سلام ایشان را جواب ندهد. و هر آن که بر ایشان تنگ

شد و دانستند که آن مال بر آن صفت همانند سعادت دو همراهی ایشان بشود.

هر سه رفتند و خود را بر خوبی ستند و سوگند یاد کردند که خود را باز نگشایم

6 و نه خویم تا ما را قبول بکند. رسول چون شنید او نیز سوگند یاد کرد که

در حق ایشان هیچ چیز نفرماید. تا خدای تعالی فرمان دهد. پس جبرئیل علیه السلام

آمد و این آیت در حق ایشان بیاورد. وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ مُلِفُوا هَتَّىٰ إِذَا

9 ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رُمُبَتْ (۱۱۹/۹). آیه گفت و راهت را زمین

بریشان تنگ شد. دانستند که از خدای تعالی بتوان گریخت پناه گاهی ندانستند.

خود را از و جز بدو و چون مال برین صفت بود، توبه شان داد تا توبه کند.

12 و قبول نشان کرد. چون این آیت بیامد رسول الله و صلیم بفرمود تا ایشان را

از آن بند بگشادند و قبول نشان کرد و دل ایشان خوش کرد و از آن خطر

عظیم برستند.

- (۳/۱۱) فصل: چون صحابه رسول صلی الله علیه وسلم بغزا رفتندی درهای
 بر پشت بگشا ندی تا بوی برشت بدیشان رسیدی و ایشان می گفتند و انما
 3 ریح الجنة بوی برشت می یابیم و مشتاق می کردیم بشهادت و جماعتی از صحابه
 رسول علیه السلام عهد کردند با خدای تعالی این بار که بغزا رویم، خود را پیش کافران
 اندازیم و باز نگردیم تا ما را بکشند تا درجه شهادت یابیم و حمزه بن عبد المطلب
 6 عم رسول علیه السلام و مصعب بن الزبیر از آن قوم بودند. چون بغزا رفتند خود را
 بر کافران زدند و بر دیگران سبق بردند و کار بجای رسید که حمزه و مصعب
 هر دو شهید شدند و دیگران را اهل نیامده بود. باز آمدند و بصورت
 9 و بکراهیت باز گشتند. خدای تعالی در حق ایشان این آیت فرستاد که رِمَالٌ
 صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهُ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ
 وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (۲۳/۳۳). از آن قوم که عهد کردند، بعضی بما رسیدند
 12 و بعضی منتظرند. زیرا که ایشان گفتند: این بار روزی نبود. شهادت
 دیگر بار عهد کنیم تا مگر روزی بود. آنگاه خدای تعالی ایشان را مردان
 خواند گفت رِمَالٌ بَسْ صَادِقٌ صَادِقٌ هُوَ الَّذِي كَفْتُمْ صَدَقُوا و رسول علیه السلام

- می گوید: چون مصعب بن الزبیر و مخزوم بن عبدالمطلب شریک شدند، خدای تعالی ایشان را بر پشت برد و رضای خود ایشان را کرامت کرد و ایشان گفتند: اهل مکه و مدینه
- 3 پندارند که مرده ایم ما خود زنده ایم. خدای تعالی بکرم خود این آیت فرستاد در حق ایشان. وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَمْواتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ (۱۶۹/۳).
- مپندارید، ایشان را که در راه خدای تعالی بکشند که ایشان مرده اند که ایشان زندگانند
- 6 بنزدیک خدای تعالی. و اگر مدبری را درین شکی افتد، این درین روزگار با مشاهده پیمان معلوم است که انکار نتوان کرد. زیرا که تریه شهیدان یا بندوی شکافند و شهدارای بیبند. اشخاص بزرگ پیمانک تعیین می شناسند که نه مردمانی اندکی درین عمرها
- 9 بمرده اند و همچنان تن و اندام درست و روزگار و فاک در پیشان هیچ اثر ناکرده و بامه ایشان کهنه نشده. شمشیر همایل بزبان ناآمده. گوی که تازه اند همچنانک
- رسول علیه السلام گفته است در حق شهدای: زَمَلْتُمْ بِكُلِّ مَرْمَرٍ وَدِمَائِهِمْ فَأَنْزَلَهُمْ يَحْشُرُونَ
- 12 يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَوْدَاهِهِمْ يَسْحَبُ دِمَاءَ لَوْنِ لَوْنِ الدِّمِّ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ كَقَوْلِ رَسُولِ
- اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَمَّانَ شَهْدَاءَ دَرَمَاكَ كَيْفَ يَجْرَاهَا وَهُنَّهَا شَانُ كَيْفَ إِشَانُ رَا
- روز قیامت برانگیزند. و رگها ایشان بخون خویش می رند رنگ رنگ خون و بوی بوی مشک از فضیلت که شهدا راست کسی دیگر نیست.

۳/۱۱ تحفة الملوك ۳۶۳ ب ۱۱۶

۱۱ زَمَلْتُمْ رِيحُ الْمِسْكِ، Concordance، ج ۲، ص ۵۷

(۴/۱۱) فصل: چون جان سپردن لابد است ثم در رضای او و راه او اولی تر،

آنجا که مردان خدای تعالی جان بر کف دست نهند و روی در صف کفار آورند خدای
 3 تعالی با فرشتگان مباحثه کند گوید بنگرید که بنده برای رضای من جان فدا چون می کند

(۵/۱۱) فصل: بدانکه چون شهری یا ولایتی از دیار اسلام کافران بگرفتند بر همه

مسلمانان بواجب شود، در وقت نیت جهاد کردن، و بجهاد رفتن، چون استیلا

6 یابند. و اول کسی که این فرض بر او لازم شود، سلطان اسلام بود و لشکر او. و اگر

تقصیر کنند عاصی باشند. و در هشتم خدای تعالی باشند نه پیمان بوز که بافتیاری نمود

باشند تا اگر فزایند بروند و اگر فزایند شروند آنچه خدای تعالی بر علماء اسلام واجب

9 کرده است آنست که مداهنت نکند. و رضای خدای تعالی رضای سلطان ندهند

و برای جاه و مال حق گفتن در باقی نکنند و تا بحدی که رسول علیه السلام می گوید: اشهد

الشهداء حمزة بن عبد المطلب و ربه قال كلمة حق بين يدي سلطان جائر فقتل.

12 شهیدترین شهیدان حمزه بن عبد المطلب است. و مردی که پیش سلطان ظالم

کلمه حق بگوید و او را بکشند. اکنون تو محمد الله تعالی سلطان عادل و فزایان

خیر عدل و خیرت زیادت باد آنچه خدای تعالی برین بنده فوز واجب کردست

- ۳ ملافنه و مسامحت. بگفت و داد دین تو بداد و هوق دین خود بگزارد. گفتنی بگفت و نبششی لبشت. این فرضیست که هدای تعالی بر تو واجب کردست و ترا فرمودست
- ۳ و اول مخاطب تویی و آنکه دیگران بطاعت و موافقت تو مخاطب اند ای عزیز
- ۶ و قرّة العین اسلام این عمر بخواهد رفت. لابد بخواهد برید و آنگاه تومیه کار خواهی کرد ازین بهتر که عمر در رضای هدای تعالی نفقه کنی. و بیت المقدس
- ۶ که قبلة انبیا است علیهم السلام. از کافران باز ستانی و تریه فلیل که فوک خانه کافران کرده اند. از دست ایشان بیرون آری و دار الاسلام از محاسنه اهل کفر و شرک و پاک کنی. تا روز قیامت سید انبیا محمد رسول علیه و آله دست تو گیرد. و بر سر صد و بیست و چهار هزار نبی علیهم السلام و بر جمله اهل عرصات جلوه کند و گوید: تو در رضای هدای تعالی چنین کاری بکردی. من نیز امروز ترا شفاعت کنم و تلخی قیامت از تو دور دارم و ترا از دست احوال قیامت
- ۱۲ نجات دهم. و اگر بخلاف این بود هم آن بود که روز قیامت قصی تو کند و با تو گوید هوایی و پادشاهی و سلطنت ترا بوز وی دانستی شب و روز بر امت تن خود مشغول بودی. پس از رضای هدای تعالی در هانیدنی بلاد اسلام از دست

کفار مشغول نبودی. آنگاه کار دشوار بودی و پیغمبر شفیح خصم گردی. والعیاذ
 بالله تعالی الّاقل بلّغت محنتست بر همه کس.

3 (۶/۱۱) فصل: خلق در بند شهوات اند و در بند بدلی و این دو آفت

بزرگست. ندانید که بیم آن بود که روز قیامت بایشان گویند: اذنبتم طیباً تکم فی
 هیاتکم الدنیا و استمتعتم بها (۲۰/۶۱). شما آنچه از وعده لذت بود در دار دنیا

6 استفا کردید و شما مشغول شدید و آن بددل ندانده که اهل نگرند و عمر

زیاده و نقصان نشود و امیر المومنین علی رضی الله عنه را گفتند: تو این
 دلیری از چه یافتی و بحق بدین رسیدی گفت: انّ یومئین من الموت امر یوم

9 لا یقدر او یوم قدر. آن دو روز کدام روز از مرگ بگیریم آن روز که تقدیر

بود. یا آن روز که نبود. آن روز که تقدیر نبود خود بگیریم چنان هیچ ما مبت

شود. و آن روز که تقدیر بود بگیریم چنان سود ندارد. مردان خدای تعالی بچنین

12 علما رسیدند بدرجات بلند و رضای او ایزد تعالی سعادت دینی و دنیا نثار

روزگار عزیز سلطان اسلام کناد و آفتهای روزگار بد از آن دل و جان و تن

بگرداند و بردست او آن را ناد که رضای باری عز و علا در آن بود.

بادولت ملك دنياى اخروى کرده و بعدل حسن راي و همه عالمى او جهان
 آراسته گردد و سستىهاى نيكو نهاده شود كه با جهان بوز تو اب آن بديون
 ٣ اوى رسد بجنه و كرمه و جوده و منيه و الحمد لله حق كرده و الصلوة
 و السلام على خير خلقه محمد و آله الطيبين الطاهرين و مسيبنا الله و نعم الوكيل

فهرست مطالب تحفة الملوك

<u>صفحة</u>	<u>فهرست مطالب</u>
۲	مقدمه کتاب
۴	باب اول - در اعتقاد
۱۲	باب دوم - در اختلاف علما رضی الله عنهم
۱۵	باب سیم - در عدل و شرایط آن
۲۶	باب چهارم - در طهارت و آدابش
۳۲	باب پنجم - در نماز و اسرارش
۳۵	باب ششم - در روزه و شرایط درستی آن
۳۷	باب هفتم - در زکوة
۴۱	باب هشتم - در حج بذهب امام ابوحنیفه رحمه الله علیه
۴۵	باب نهم - در صید و حلالش
	باب دهم - در قصص انبیا علیه السلام و جیزی
۴۶	از حکایات مشایخ رضی الله عنهم
۸۸	باب یازدهم - در حربه جهاد

مالا پدمنه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

3 (۱) الْحَمْدُ لِلَّهِ فَالِقِ الْخَلْقِ وَرَازِقِ الرِّزْقِ وَمُصَوِّرِ الْعِبَادِ
وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَهَدَهُ لَدُنْكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۲/۰) بدانک این کتاب را امام هجده اسلام محمد الغزالی

6 رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ جَهَنَّمَ مَبْتَدِيَانِ سَأَلْتَهُ اسْتَأْذَنَ تَاهِرَ سَاعِقَى أَزْدَانَ مُحَمَّدَانَ

سوال نکنند. و بدین قدر قانع باشند. و هر مبتدی که این قدر بدانند از

مسلمانان او را کفایت باشد. و بیانیست که حق تعالی می فرماید که:

9 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَدَيْعُضُونَ اللَّهُ مَا أَمَرَهُمْ

وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (۶/۶۶) ای مؤمنان و ای باوردارانندگان من

12 نگاه دارید تنهای خود را و اهل و اولاد خود را از آتشی که هیئت آن

آدمیان باشند و گوهرها و فریشتگان عذاب بروی گماشته، و آن کسان درین

دوزخ باشند، آنکند که علم تریعت را ندانند.

۱۷-۲ مالا بدمنه

۵-۵ ص ۷۰ بدانک ... رسیده باشد: رکن. به کیمیای سعادت ۸۳-۸۶؛

به اعیان علوم الدین ج ۱، ص ۱۳-۲۲۱ (کتاب العلم)

۳. تکلیف آنچه در وضوء و نماز بکار آید نیاموزند، و فرزندان را بکار دنیا متغول می دارند تا جاهل بمانند، و این عقوبت که یاد کردیم بر ایشان واجب می شود پس اولیتر چنان باید که از کودکی آنچه ایشان را در وضوء و نماز بکار آید بیاموزند، تکلیف کی الحمد و تحیات چنان باید که اول کودکان را در آموزند، اگر خطا خوانند زبان ایشان غول کرده و بترین فلق اند که الحمد و تحیات راست ندانند خواندن و ندانند که در وضوء و نماز چنان فریضه است، و چندانست و ندانند که کدامست و ناپاک کدام.
۹. و کسی که چنین باشد وضوء و نماز و هر عملی که بکند همه باطل باشد، و فرق میان مؤمن و کافر نماز کردن است، پس اگر همین بکند، فعلش مباح باشد، و آن نیز که بکند و عملش نداند، همچنان باشد که ناکرده.
۱۲. پس باید که مادر و پدر غم فرزندان بخورند، و ایشان را علم وضوء بیاموزند و آنچه واجبست، اموقت علم وضوء و نماز است و اگر ایشان فرزندان را پیش معلمی دهند تا قرآن در آموزد خدا بایشان عتاب نکند، و مستوجب دوزخ نگرداند.

- ۳ اما اگر این قدر علم نیاموزند خلاف امر خدا کرده باشد،
و هر که امر خدا نکند، مأواى وی دوزخ باشد. پس هر مادر و پدر
که فرزندان را این قدر علم نیاموزند عاصی باشند. و خدا و رسول
از ایشان راضی نباشد. و حق فرزندان بجا نیاورده باشند. و اگر این
فرزندان بزرگ شوند، و نتوانند آموختن بی زبانان طبر
گشته باشد، آن وزد دوگردن مادر و پدر باشد.
- ۶ (۳/۰) پس ای طالب علم چنان باید که در آموختن تقصیر نکنى.
با فرشتگان آن بهر تو برها فرو گترانند. و ماهیان دریا از برای تو استخفا
کند. و یک ساعت علم خواندن بهتر باشد از عبادت ده هزار سال. و حق
تعالى عالمان را شفا خلق آفریده است.
- ۹ (۴/۰) اما خاصیت این کتاب آنست که درین کتاب هر چه آورده
است تمام آنست که مهم است. و همه صلحانان را بدان حاجت باشد.
حق تعالى بدان کسی رحمت کند، اهل و اولاد را این کتاب بیاموزد
و نادان را تعلیم کند. و حق تعالى بران کسی نیز رحمت کند که این کتاب
نویسد و بخواند. و بران کسی نیز که این کتاب را جمع کرده است، آن کتابها

- بدرک و معتقد و بر جمله مسلمانان رحمت کناد . و اِنَّهُ لَمُوَالِمُتَعَانِ وَهُوَ الْعَفُوْرُ الرَّحِيْمُ . فارغ کسب از جمع کردن این مثلها در اوّل ماه محرم سنه فسی
- 3 عثمانین و فسی مایه . وصلى الله على محمد وآله اجمعين و سلم تسليمًا كثيرا برحمتك يا ارحم الراحمين . پیغامبر علیه (الصلاة والسلام) گفت . هر یکی در وضوء بگوید بسم الله الرحمن الرحيم ، جمله اندامش نورانی گردد .
- 6 و هر کی مگوید آن قدر نورانی شود که آب بدانجا رسیده باشد .
- (۱/۱) مسئله: اگر آب روان باشد اندک بود بسیار چون طعم و لون و بوئش رجا باشد ، در آن آب وضوء کردن روا باشد .
- 9 و اگر طعم و لون و بوئش نجاست نگر دیده باشد وضوء کردن بدان آب باطل باشد .
- (۲/۱) مسئله: اگر دو قلّه آب باشد یعنی دو بیت
- 12 و پنجاه منّ و متغیر باشد بدان آب وضوء کردن باطل باشد . و متغیر آن باشد که ازین سه چیز یک چیز بگرداشیده باشد .
- (۳/۱) مسئله: اگر آبی ایستاده باشد کمتر از دو قلّه

۳-۱/۱ مالا بدصنه ۱۰

۷- ص ۱۰/۹ مسئله فی مسواک: رک . به نعمت اسلام ، کتاب الطهارة

ص ۱-۵۷ ، به کیمیای سعادت ، ص ۸۷-۹۴ ، به بدایة الهدایة ، ص ۱۶-۱۸ ،

به اعیان علوم الدینی ، ج ۱ ، ص ۳۳۳-۳۳۸ (کتاب اسرار الصلوة)

و متغیر نباشد وضوء و غسل را شاید. و اگر نجاستی در آنجا افتاده باشد وضوء و غسل کردن بدان باطل باشد. و خوردن و آشامیدن نجس.

3 و این بسیار واقعی شود که چیزی در فم یا در اناقی می افتد، یا می اندازند و بدان آب وضوء و غسل می کنند و می خوردند و می آشامند و بدان آب طعام می برند.

6 (۱/۴) مسئله: اگر کسی کمتر از دو قله آب از اناقی وضوء کند روا باشد، اما باید که آب وضوء در آنجا نجس که اگر از محل فرضی قطره در آنجا دیگر مستحیل گردد.

9 (۵/۱) مسئله: هر چه حق سبحانه و تعالی آفریده است، از جمادات و نباتات همه مگر چیزی که مستحق است که همه جانوران تا کند مگر گاو و فوک.

12 (۶/۱) مسئله: کل شاه راه پاکست، مگر نجاستی تعیین در آنجا افتاده باشد. اما آن مقدار که خویشتن را از آن نگاه نتوان داشتن معفو باشد، مگر کسی کی بپفتد یا چهار پای جامه وی نجس کند

که آن نادر باشد. و معفو نبود نجاستی که بر موزه بود؛ آن قدر که از اجزا
 هدر نتواند کردن معفو بوده. و همچنان اگر با موزه که بر زمین رفته باشد
 نماز کند درست باشد. اما باید کمی چند آنک زیر قدم بود در زمین مال.

3

(۷/۱) مسئله: مثله دیگر فون کیک اندک و بسیار معفو بود.

اگر چه بان غرق کرده باشد و فونابه که از کس و آبها بیرون آید که

پوست آدمی از آن خالی نباشد و همچنین آب روشن که از کس و آبها

6

بدر آید مگر آنک بزرگ باشد. و از وی بهم بیرون آید چون دنبال

کمی آن نادر بود و شستن آن واجب باشد. بی اثری بعد از شستن

بماند امید داریم که معفو باشد. و اگر کسی رک زده باشد و یا همراهی

9

رسیده بود باید که آن فون را بشوید. پس اگر اثری بعد از شستن

بمانده ترسد که در شستن آن رنج بوی برسد همچنان بگذارد و بان

نمان کند. و دیگر قضای آن نماز باز کند و هر جا که نجس باشد یک

12

بار آب بروی بگذارد پاک شود. و این نجاستی باشد که مانند بول

بود یا آبها نجسی. و اما اگر نجاستی معینی باشد بیاید شستن و بمالیدن

تا ان عین برود. و اگر رنگ بماند یا طعم یا بوی پاک نباشد.

(۸/۱) مسئله: نشاید نیز چندان وسوسه بر خود نهد در پاکی

۳ آب و طهارت که بوسوسه انجامد و کار بر خود دشوار کندگی

امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه از سبوی نصرانی وضوء کردی.

بیشترین حد صحابه در آن بودی تا طهارت باطن کنند. و در طهارت

۶ ظاهر سرپل گرفتندی. تا چون اگر طعام چرب نخوردندی. دست را

در زیر پای مالیدندی و نشستندی و نماز کردندی. و دست نشستن

باشان و صعبون بدعت شمر دندی. و در مسجدها بر زمین نماز کردندگی

۹ و بر راهها پای برهنه رفتندی. و فاضلترین صحابه چون سرفرو

نهادندی در میان پهلوهایی ایشان و در میان زمین هیچ جامه

نبودی. و بودی کی استنجا بسنگ کردندی و آب نکردندی

۱۲ و با نعلین نماز کردندی. و نیز بودی که در میان گل پای

برهنه رفتندی. و نشستندی و بر آنجا نماز کردندی. و از خودن

گندم و جو امزاز نکردندی. و از عرق اشتر و اسب زانک

دائمه بودندی هذر نکردندی. وگر دیدن ایشان در میان خال
 و نجاست بودی. اکنون در چنین چیزها سخت گرفتندی. آسان
 3 گرفتندی. و همت ایشان بیشتر در پاک کردن بودی از غل و غشی
 و ریا و حسد و کبر و غیبت و ظلم و ماینداین.

(۹/۱) مسئله: بدانکه نیم خورد جمله حیوانات پاک شد.

6 مگر سگ و خوک دم در آلت زدن چیز نجسی گردد بیاید ریختن و آن
 آلت بشستن لفت آب و خاک بیاید شستن.

(۱۰/۱) مسئله:

باب المسواک

9 بدانکه مسواک کردن سنت است. و نمازی کی با مسواک کنند بهتر باشد
 از هفتاد نماز بی مسواک.

باب

12 (۱/۲) فرضهای وضوء در وضوء کردن شستن فرضیه است.

اول: نیت. دوم: روی شستن. سیم: دستها تا بالای مرفق

شستن. چهارم: مسح کردن. پنجم: پایها بالای کعب شستن. ششم:

۱۰-۸/۱ مالا بد ۱۰ آ

۱۱- ص ۱۱/۳ باب... الصالحین: رک. به نعت اسلام، کتاب

الطهارة، ص ۵۸-۱۱۰؛ به کیمیای سعادت، ص ۹۲-۹۴؛ به بدایة الهدایة،

ص ۱۸-۲۴؛ به احیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۳۵۳-۳۶۳ (کتاب اسرار الطهارة)

ترتیب نگاه داشتنی. و ترتیب آن باشد که اول روی بشوید آنکه دستها همچنان تا آخر.

3

(۲/آ) فصل: نیت بتازی پشان باید آوردن آن وقت روی

می شوید بگوید « ارفع الحدث ». و پارسی گوید خود را از برای

نماز پاک می کنم و با حدث برمی دارم. و یادست نماز می شویم

6

و اگر بجای آن چیزی دیگر گوید و وضو باطل باشد، و واجبست بر آنکسی

که بیند بیاموزد. و اگر نیاموزد عقوبت یابد.

(۲/ب) فصل: در روی نشستن چند چیز واجبست. یکی آب بین

9

گوشها رسانیدن و بدوله زنج و به بن سبیلها و بین ابروها چون

ریش بزرگ باشد. برین جایگاهها آب رسانیدن واجب باشد.

دوم اگر ازین چیزها که نشستن آن فریضه است، ذره خشک بگذارد

12

نماز باطل باشد.

باب

(۲/۳) سنتهای وضو ده است. اول: بسم الله گفتن پیش از آنکه

۲/آ-ب مالا بد ۱۱ آ

دست بر آب زنند. دّوم: دستها نشستن. سیم: آب بندهان کردن. چهارم:

آب به بینی کردن. پنجم: مبالغه کردن مگر که رفته باشد. ششم: نیت از

۳ اول وضوء تا آخر در دل داشتن. هفتم: فلاک ریش کردن. هشتم: فلاک

انگشتان کردن. نهم: اندامها پیش آن فریضه نشستن چنانکه دست بالای

مرفق و سر و جمله گوش و گردن با آنها تا ساق نشستن. دهم: امر اندامی

۶ سه بار نشستن. و از کسی یاری نخواستن و دست نافشاندن و بر جای

بلند بر ابرقوله نشستن و سخن ناگفتن.

باب

۹ (۳/۲) چهار چیز است که وضوء را باطل کند. اول: آنکه چیزی از وی

در وجود آید از پیش و پس. دّوم: آنکه کف بذر یا بفرج باز زنند از آن

خود یا از آن دیگری انکس بزرگ بود یا کوچک آشنا باشد، یا بیگانه بسر باشند یا

۱۲ دختر. سیم: آنکه دست بر زنان زنند مگر آن زنان بودند که بنوی او نشایند:

چهارم: آنکه عقل او زایل شود یا خواب یا چیزی دیگر.

باب

- (۴/۲) دعای وضوء، چون بقضا ما بست رود بگوید. دَعَاؤُ بِاللَّهِ
- 3 مِّنَ الرَّجْسِ الْجَسِ الْخَبِيثِ الْخَبِيثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وپون بیرون آید بگوید.
 دَدِ الْحَمْدِ لِلَّهِ الَّذِي أَذْلَمَ عَنِّي مَا يُؤْذِينِي وَأَبْقَى عَلَيَّ مَا يَنْفَعُنِي، وپون فواهد
 کی وضوء کند بگوید. دَدِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. أَعُوذُ بِكَ مِنْ لَهْرَاتِ الشَّيَاطِينِ
- 6 وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرَ عَلَيَّ (۹۷/۲۳). وپون دستها شوید بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ إِنِّي
 أَسْأَلُكَ الْيَمْنَ وَالْبُرْكَهَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السُّوْمِ وَالرَّهْلَكَةِ، وپون آب بدن
 کند بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ اعْنِي عَلَيَّ ذِكْرَكَ وَشُكْرَكَ وَهَسْنِ تِلَاوَتِ كِتَابِكَ، وپون
 آب به بینی کند. دَدِ اللَّهُمَّ أَوْهِدْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَأَنْتَ عَنِّي رَاضٍ، وپون
 روی بشوید بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ أَوْلِيَائِكَ
 وَلَتَسْوَدُ وَجْهِي بِظُلْمَاتِكَ يَوْمَ تَسْوَدُ وُجُوهُ أَعْدَائِكَ، وپون دست راست
 12 شوید بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ اعْطِنِي كِتَابِي بِعَيْنِي وَهَاسِبْنِي هَسَابًا يَسِيرًا، وپون
 دست چپ شوید بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تُحْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي أَوْ مِنْ
 وَرَاءِ ظَهْرِي، وپون سر را مسح کند بگوید. دَدِ اللَّهُمَّ غَشِّنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ

مِنْ بَرَكَاتِكَ وَأُظِلَّنِي تَحْتِ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ عَرْشِكَ»، وپون گوش را
مسح کند بگوید. «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

3

اللَّهُمَّ اسْمِعْنِي مَنَادِيَ الْجَنَّةِ مَعَ الشُّرَارِ»، وپون گردان را مسح کند بگوید. «د

اللَّهُمَّ فَكِّرْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ السَّلَاسِلِ وَالذُّغَلَالِ»، وپون پای

راست نشوید بگوید. «د اللَّهُمَّ تَبَيَّنْ قَدَمِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ الْأَقْدَامُ

فِي النَّارِ»، وپون پای چپ نشوید بگوید. اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ تَزِلَّ قَدَمِي

عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ الْأَقْدَامُ الْمُنَافِقِينَ فِي النَّارِ»، وپون فارغ شود بگوید.

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَهَدَاهُ لِدِينِهِ لَدُنِّي لَكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

9 سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمَلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي أَسْتَغْفِرُكَ

وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَاعْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ

التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُطَهَّرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ»،

12

بَابُ الْغُسْلِ

(۱/۳) هر که صحبت کند یا منی از وی جدا شود در خواب یا بیداری

غسل واجب شود. و نیز فتنه بخشد رسد، اگر چه منی حاصل نیاید غسل واجب باشد.

۴/۲ مالا بد ۱۴ ب ۶

۱۲- ص ۱۰/۱۶ باب الغسل... گردد: رکن. به نهجت اسلام، کتاب الطهارة،

ص ۱۱۲-۱۲۵؛ به کیمیای سعادت، ص ۹۶؛ به بدایة الیهدایة، ص ۲۵-۲۶؛ به امیاد

علوم الدین، ج ۱، ص ۳۶۶ (کتاب اسرار الصلوة)

- و فریضه وی آنست که همه تن را بشوید، و آب با صابونها برساند. و نیت
 بکند. **دَدْ اَغْتَسِلُ مِنْ جَنَابَةِ** . و اگر بیماری آرد چنان گوید کی جنابت از خود
 رهی دارم یا خود را از جنابت پاک می کنم. و سنت است که چون مرد جنب
 وضوء می سازد اول بسم الله بگوید. **اَمَّا الرَّهْنُ الرَّهِيمُ** نباید گفتن. و سه بار
 آب بر جانب راست ریزد. و سه بار بر جانب چپ. و سه بار بر سوریزد.
 و هر جا که دست وی رسد بمالد. و آنجا که بر هم نشسته باشد جهره کند تا
 آب بوی رساند. و دست از عورت نگاه دارد.

- (۲/۳) فصل: بدانکه جهره را چیز مرام باشد. بر آنکس که وضوء ندارد
 9 نماز کردن. و طواف کردن. و سجد کردن. و مصحف برگرفتن. و یا لوهی که قرآن
 روی نوشته باشد چون بقضاها جهت خواهد رفتن باید که از خود جدا کند
 و اگر نگیرد عاصی باشد.

- 12 (۳/۳) فصل: مرام باشد زنان ما پهن را و زنان زاده که از ناف تا
 را نو بشوهران باز زنند که آنکه عقوبت ایشان باشد و اگر در یک یا مخواب
 خسبند زن باید که پای پوشد.

(۴/۳) فصل: اگر زنی هایض نشود و پاک گردد پیش از آن که صبح

برآید بر آن زن واجب باشد که برخیزد و غسل کند و نماز خفقی بگذارد و پهن

صبح برآید نماز بامداد بکند. و اگر کسی پیش از آنکه آفتاب فرو شود پاک 3

گردد نماز دیگر لازم آید. و اگر نکند عاصی باشند. و اگر کسی بی دست نماز

و جنب بنشینند چنانکه عروسان بچهره می کند یا زنی که منتظر حمام می نشینند

6 ایشان همه در خشم خدا باشند.

(۵/۳) فصل: باید که چون در گرمابه رود عورت پوشانند از ناف

تا زانو. این قدر عورت نیز از دست دزدگان نگاه دارد که آن دست بر زدن

از چشم بتر باشد. و اگر کسی را عورت برهنه بیند او را منع کند. و اگر 9

نشود برهنه نهد. یا بجای دیگر رود. و این بر زنان واجب تر باشد بلكه زنانرا

خود نشاید که بگرمابه روند.

(۶/۳) فصل: هر کسی که سبک دراز بگذارد بهر موی که گناهش بنویسند. 12

و اگر در آن ببرد عاصی مرده باشد. باید نیز که بجمله روز موی عورت بتراند و آن

بغل بر کند و تافتن ببرد. اگر دراز بگذارد های شیطان باشد.

(۷/۳) فصل: اگر کسی نانی کی بجا کستر سرگین آلوده باشد در طعام

ترید کند آن طعام نجس گردد. و اگر پیشگی نا چیزی دیگر در شپیر یا در روغن یا در

3 سرکه یا در دوشاب یا مانند این افود چنانک بچشم بیند آن نجس باشد.

و موردنش مرام باشد. و اگر ندیده باشد موردنش هلالک باشد. و بیشترین

پیزها در شریعت هجین است. اگر در جامه نجس نماز کند و ندانسته باشد که

6 نجس است یا بر ساطو، یا بر چیزی کی باشد نماز درست باشد و هجین اگر

بآب نجس وضو کند و نداند درست باشد. و این رمحنی است از فدا.

(۱/۳) فصل: اگر گوشت ناشسته یا دنبه یا آنج بدین ماند در یک کند

9 آن طعام جمله نجس گردد؛ باید ریختن بس صواب هنان باشد که بدو سه آب

بشویند تا پاک گردد.

باب المسح

12 (۱/۴) بدانک مسح کردن روا باشد بر موزه که درست بود

از کعب تا زیر قدم زیر کعب روا نباشد. و اگر بالای کعب دریده بود

روا باشد و مسح کردن بر موزه چندان روا باشد که سرد و انگشت بر آن نهد.

۸-۷/۳ مالا بد ۱۷ ب؛

۱۱- ص ۱۷/۱۴ باب المسح... در زمین مالد: رک. به نحت اسلام،
 کتاب الطهارة، ص ۱۵۲ - ۱۶۶؛ به اعیان علوم الدین، ج ۲، ص ۶۵۴ - ۶۵۶ (کتاب آداب السن)

- و باید که مسح بر بالای موزه کند. و اگر بزیر کند و بیالان کند روا نباشد.
- و مقیم را روا بود که یکشنبه از روز مسح کند. و اگر مسافر باشد، و سفر دراز باشد و سفر درازش از زده فرستک باشد. و ابتدای مسح از آن وقت باشد که مدت افتد بعد از آنکه موزه پوشیده باشد. و باید که موزه آن وقت پوشند که هر دو پای شسته باشد. و اگر یکپای بشوید و در موزه کند مسح باطل باشد. و اگر در مدت مسح کردن موزه بر کند و یا موزه در پیده شود و پایش برهنه گردد مسح وی باطل شود. و درین صورت برای صحت وضو غسل هر دو پای کافی باشد. و اگر موزه باشد از کرباس که چند طبقه بر هم نهد و بضر بزنند یا پوری که پوست در گرفته باشد یا از اثمان باید که چنان باشد که روی بتوان رفتن آنکه روا بود روی مسح کردن. و این دهقان را نیکو باشد تا با پاروخ نماز کنند و با پاروخ نماز کردن روا باشد. و با نعلین همچنان. اما باید که پوست سردار نباشد. و اگر سردار بود باید که دباغت کرده باشد آنکه هر پوستی که بود روا باشد. اما باید که هر چه بر بالا بود پاک باشد و اگر ریزها روخ پاک نبود در زمین مالد.

باب التیمم

- ۳ (۱/۵) اگر آب نیابد بخاک تیمم کند. و تیمم بروی و بردست باشد تا بالای مرفق. و چون خواهد که تیمم کند پیش روی نیت بیارد و گوید **اَتَيْتُمُ لِلصَّلَاةِ**. و اگر بیارسی آرد گوید نماز بر خود مباح می‌کنم. و انگشتری از دست بیرون کند و هر دو دست بر هم باز نهد و بر خاک زند. و بر روی فرو کند
- ۶ چنانکه خاک بجمله روی وی برسد. و هر دو دست را همچین تا بالای مرفق و اگر یکبار کفایت نباشند زیادت کند. و تیمم در سفر در آن و سفر کوتاه روا باشد. و تیمم آن وقت باید کرد که وقت نماز در آمده باشد
- ۹ و بیک تیمم پیش از یک فرضه نشاید کردن و نافلة چندانکه خواهد رو بود. و اگر بردست یا بر پای جراحی دارد و ترسد که اگر آب بدانجا رساند رنجش زیادت شود. یا هلاک شود تیمم کند. و نماز بگذارد و اعاده نماز باز
- ۱۲ کند. و اگر سرمای عظیم باشد و ترسد که هلاک شود تیمم کند و نماز بگذرد. و اعاده نماز کند.

۱/۵ مالا بد منه آء

و.ک. به نعت اسلام کتاب الطهارة، ص ۱۲۷-۱۵۰؛ به کیمیای سعادت، ص ۹۶؛ به بدایة الهدایة، ص ۲۶-۲۷؛ به امیاد علوم الدین، ج ۱، ص ۳۶۷-۳۶۸ (کتاب اسرار الطهارة)

باب فضیلت نماز

(۱/۶) بدانکه نماز ستودن اسلامست. و بنیاد دین و بشیر و سید

۳ ثمره عبادتهاست. و پیغمبر علیه السلام گفت: مثل این پنج نماز چون جوی

آب روانست که بر در سرای کسی میگذرد، و هر روزی پنج بار خویشتن

را در آنجا بشنود بر روی هیچ چرک بماند. گفتند: نه یا رسول الله گفت.

۶ این پنج نماز گناه را چنان ببرد که آب چرک را.

باب

(۷/۶) ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت کند، از رسول علیه

۹ السلام گفت: هر آن کسی که وقت نماز در آید و نماز از وقت ببرد

فدای عز و جل و پرا پانزده عقوبت بدهد. شش بدین جهان، و سه وقت

مرگ. و سه درگور. و سه بقیامت. و اما شش کی بدین جهان است

۱۲ روزی بر وی تنگ شود. و زندگانش بکاهد. و نور رویش برود. و نیکی

او نپذیرد و دعایش اجابت نباشد. و از دعای نیک کرداران او بهره

نباشد. و آن سه که در وقت می کشت تشنه و کرسنه میرد، اگر چه آب

۲/۶ مالا بد ۲۱ آ

۱- ص ۷/۲ باب فضیلت نماز..... چگونه باشد: رک به کیمای

سعادت، ص ۹۸ به بدایة الهدایة، ص ۲۷-۵۵؛ امیاد علوم الدین، ج ۱

ص ۳۹۳-۴۱۶ (کتاب اسرار الصلاة)

- و طعام همه روی زمین بوی دهند خوار و دلیل میرد. و آن سه که در گور
 باشد کوی روی تنگ شود و تاریک. و سؤال منکر و نکیر بر روی دشخوار
 3 بود. و فرشته روی گمارند تا او را عذاب می کند تا روز قیامت. و آن
 سه که در قیامت باشد چون از گور بر خیزد فرشته را روی گمارند تا
 او را عذاب می کند و می زند. و روی در می کشد تا شمار گاه و او را حساب
 6 سخت کننده پس بدوزخ بر نرشد تا آنکه مشیت خدای تعالی چگونه
 باشد.

باب

- 9 (۳/۶) شرطها (ی) نماز پنج است. اول: جای پاک طلب
 کردن. و دوم: وضوء کردن با آب پاک و پاک کننده. سیم: عورت پوشیدن
 بجامه پاک. چهارم: روی بقبله آوردن. پنجم: بدانستن کی وقت نماز
 12 برآمده است.

باب

(۴/۶) فرضها (ی) نماز شازده است. اول: نیت. دوم: تکبیر.

۲/۶ - ۴ حالات بد صنفه

۸ - ص ۱۴/۲۴ باب ... باطل باشد: رکع. به نعت اسلام، کتاب الصلاة
 ص ۱۸۶-۶۷؛ به کعبیای سعادت، ص ۹۸-۱۰۴؛ به بدایة الهدایة، ص ۵۵-۶۱؛
 به اشیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۴۱۹-۴۳۱ (کتاب اسرار الصلاة)

- سیم: ایستادن. چهارم: الحمد خواندن. پنجم: رکوع کردن. ششم: در رکوع آرام گرفتن. هفتم: از رکوع راست باز بودن. هشتم: آرام گرفتن. نهم: سجود اول کردن. دهم: از سجود بر آمدن. یازدهم: آرام گرفتن. دوازدهم: باز نشستن. سیزدهم: سجود دوم کردن. چهاردهم: آرام گرفتن. پانزدهم: نجات نشستن و خواندن. و بر پینجا میر صلوات دادن. شانزدهم: سلام نخستین دادن. اگر یکی از این فر و گذارد نمازش باطل باشد.

باب

- (۵/۶) نیت آوردن گوید: «أُوَدِّي فَرِيضَةَ الصُّبْحِ لِلَّهِ تَعَالَى اللَّهُ أَكْبَرُ»، و اگر جماعت باشد بگوید: «دَدَّ أَتَّبِعُ اِيمَامَ اللَّهِ أَكْبَرُ». و بیارسی گوید: «می گزارم فریضه نیم روز خدا را الله اکبر». و هر نماز را روا باشد که نام ببرد. و نیت بتازی اولیتر باشد چون معنیش داند و اگر نیت بتازی بیارد و معنیش نداند نماز باطل باشد. و اگر شکش باشد که نیت نیک آوردم یا نبی بیاید بریدن و نیت نیک آوردن. و اگر همین بسیار کند نمازش نبرد که آن وسوسه شیطان باشد. و در نیت همین قدر کفایت باشد که می گذارد

و برای کسی می گذارد و زود نیت تکبیر شوند «د نیت سنت چنان باید آوردن

کسی «أُصَلِّيَ سُنَّتَ الصُّبْحِ لِلَّهِ تَعَالَى» . و اگر نیت پیارسی آورد گوید «د سنت

نماز نیم روزی کنم . یا آن نماز کی باشد نامش برسد . و نیت تحية المسجد 3

گوید «د أُصَلِّيَ تَحِيَّةَ الْمَسْجِدِ لِلَّهِ تَعَالَى» . و نماز عید گوید «د أُصَلِّيَ سُنَّتَ الْعِيدِ

و نماز مرده گوید «د أُصَلِّيَ عَنَى الْمَوْتِ» . و پیارسی گوید . نماز می کنم بدین

مرده الله اکبر . اگر مرد باشد و اگر زن و اگر کودک باشد یا بزرگ این قدر 6

کفایت باشد . و هر چه ازین نمازهای زیادت باشد گوید «أُصَلِّيَ لِلَّهِ تَعَالَى
الله اکبر» .

باب

9

(۶۶) دعای نماز چون در مسجد شود بگوید «د اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِيَّ

وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ» . چون تکبیر

بندد بگوید «الله اکبر و کبیرا و الحمد لله کثیرا و سبحان الله بکرة و اصیلا» . 12

و جهت تا آفر فواند «د إني و جهت و فیهی للذی و طر السّموات و الأرض

کنیفًا و ما أنا من المشرکین (۷۶۶) «إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ

لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَتَشْرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ (۱۷۴-۱۷۲/۶).

آنکه بگوید، «دَدِ اعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». چون رکوع شود سه بار

بگوید، «دَدِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ». و چون از رکوع برآید بگوید، سَمِعَ اللَّهُ

لِمَنْ هَمِدَ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مَلَأَ السَّمَاوَاتِ وَمَلَأَ الْأَرْضَ وَمَلَأَ مَا شِئْتَ مِنْ

شَيْءٍ». بعده و چون نماز با ممداد باشد قنوت بخواند، «دَدِ اللَّهُمَّ اهْدِنَا

فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَاْفِنَا فِيمَنْ عَاْفَيْتَ وَتَوَلَّأْنَا فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لَنَا

فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنَا رَبَّنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِيهِ وَلَدِّقْضِي عَلَيْكَ

إِنِّي لَدَائِدٌ مَنْ وَالَيْتَ وَلَدِّعِزٌّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ لَدَيْكَ». و چون سجود کند سه بار

بگوید «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ». و چون سر برآرد بگوید: «دَدِ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي

وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَارْحَمْنِي وَارْحَمْنِي وَأَعْفُ عَنِّي». و چون بتحیات بنشیند بگوید

دَدِ التَّحِيَّاتِ الْمُبَارَكَاتِ الصَّلَوَاتِ الطَّيِّبَاتِ لِلَّهِ سَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةٌ

اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سَلَامٌ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

تا اینجا فریضه است آنکه بگوید: دَدَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ عَلَيَّ اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ
 اِنَّكَ حَمِيدٌ مُّجِيدٌ»

دعای المهراب . دَدَ اللّٰهُمَّ اِفْعَلْ صِبَاغَنَا صَلَاحًا وَفَلَاحًا وَافْرِوهُ

3

نَجَاةً . اللّٰهُمَّ يَا مَنْ اَصْلَحَ الصّٰلِحِيْنَ اَصْلِحْنَا وَيَا مَنْ اَنْبَهَ الْخَافِلِيْنَ اَنْبِرْنَا وَيَا
 مَنْ تَابَ عَلَيَّ الْمُدْبِيْنَ تَبَّ عَلَيْنَا تَوْبَةً تُرْضِيْكَ عَنَّا يَا مَوْلَانَا اللّٰهُمَّ رَبَّنَا اِنَّا وَمَنْ
 كَفَرْنَا وَمَنْ غَابَ عَنَّا مِنَ الْمُؤْمِدِيْنَ فِي الدَّارِيْنَ هِنَا وَقِنَا بِفَضْلِكَ وَرَحْمَتِكَ
 عَذَابَ الْفَقْرِ وَعَذَابَ الْفِيْرِ وَعَذَابَ الدِّيْنِ وَعَذَابَ الْمَظْلَمِ وَعَذَابَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ
 يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ» . و اگر اول با امام باشد باید که الحمد لله بخواند، چنانکه

6

9 يك مد و تشدید فرو نگذارد آنکه بر رکوع شود . و اگر بی عذر الحمد تمام بخواند

باشد و امام بر رکوع شود باید که بنگرد . اگر تواند کردن کی الحمد تمام بخواند و امام

را باعتبار در یابد تمام بخواند . و اگر آنجا پیش پر است باز استادان در نیاید

12 الحمد لهما آنجا کی باشد فرو گذارد و یا امام فرورود و آن رکعت بحساب

نکرد، چون امام سلام بآن دهد بر خیزد . و آنچه مانده باشد بان کند و اگر

چنین نکند نمازش باطل باشد .

باب

(۷/۶) و اگر امام را بر رکوع باید، باید که شتاب نکند در نیت کردن

۳ بی نیت از سر شتاب راست نیاید و نباید که هر فی از الله اکبر در رکوع بگوید که

آنکه نمازش باطل باشد، و این بسیار می افتد پس باید که تکبیر بیارد. و امام

را در رکوع دریابد و این تعجیل کردن صواب نیست. زیرا که مقصود او آنست

۶ کی فضیلت جماعت دریابد تا نمازش لغتاد نماز باشد و این بدان نیز تواند

یافتن که امام را پیش از سلام دریابد.

(۱/۶) فصل: اگر از بس امامی نماز بکند که رکوع و سجود و ارکانها

۹ نماز بجا نیارد چون میان دو سجده نشستن و طمانینها بجای آوردن نیت مفارقت

کند. و نمازتها بگذارد. و دیگران پس چنین امام نماز نکند. و اگر مأخوم

در آن رکعتها بسن الحمد تمام نتواند خواندن بسبب آنکه امام نیز خوان

۱۲ باشد و چیزی. از الحمدها کند نمازش باطل باشد. و اگر وقت چنین یافتند

برخیزد و رکعتی دیگر بکند.

(۹/۶) مسئله: اگر شخصی در مسجد رود و امام نماز بسطه باشند.

۹-۷/۶ مال بد منه ۲۶ ب

۱- ص ۱۲/۲۷ باب باطل باشند: رک. به نعت اسلام، کتاب الصلاة، ص ۱۸۹-۲۶۳، به کیمیای سعادت، ص ۱۰۵-۱۰۶، به بدایة الیهدایة، ص ۶۲-۶۴، به اشیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۴۸۰-۴۶۹ (کتاب اسرار الصلاة)

نماز بیند در حالی بخواندن الحمد مشغول نشود. و اگر چیزی دیگر مشغول شود. و از الحمد چیزی بماند. آن رکعت بحساب نکرده. چون امام سلام باز دهد برهنیزد و رکعتی دیگر بگذارد.

3

(۱۰/۶) مسئله: باید که چون از رکوع برآید باز استد و آرام گیرد. و اگر

یکی ازین فرود گذارد نمازش باطل باشد. و اگر وقتی بیفتد که از رکوع پشت

راست باز نکند و یا سجود و یا از اول الصلین و یا هر فی دیگر در رکوع مگوید،

6

همانجا باز باید رفتن و آن رکعت را تمام کردن. و اگر جماعت باشند باید که امام

بر مأموم بدو رکن بس سبق برد. و اگر سبق برد نماز مأموم باطل باشد. و آن

چنان باشد که مأموم در خواندن الحمد باشند و امام در سجود نماز مأموم

9

باطل باشد. و اگر وقتی بیفتد از بس برهنیزد و آنچه مانده باشد بجای بیاورد.

و اگر چیزی نکلند نمازش باطل باشد.

(۱۱/۶) مسئله: اگر روز آدینه امام را در تشریح دریابد، وضیعت

12

جماعت دریافته باشد. و اما نماز هر بار رکعت باید کردن.

(۱۲/۶) مسئله: اگر کسی را از مردان و زنان گریبان فراخ باشند

و نظرشان بذكر خود و یا هزج اید نمازشان باطل باشد.

(۱۳/۶) مسئله: اگر زنی و یا مردی رنجو باشد و برپای نماز نتواند

3 کردن برپهلوی راست بکند و رکوع و سجود اشکارت کند و سجود از رکوع

مروتر باشد و اگر بتواند نماز از پای کردن از نشسته کردن نمازش باطل باشد.

اگر کسی پیش از آنکه راست ناستد تعجیل کند بگوید «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

6 نمازش باطل باشد.

(۱۴/۶) مسئله: اگر امام را در قنوت دریا بد، نماز بیفتد. چون

امام سلام بازدهد برخیزد و دو رکعت دیگر بکند.

(۱۵/۶) مسئله: باید که سجود لغت اندام کند که اگر در سجود یکی

9

نگذارد بوجهی باطل باشد و اگر پیشانی بر رفته بر زمین نشرد چنان کی زمین

را آگاهی باشد بی دستار و کلاه و چیزی کی باشد و اگر چه مقنعه باشد نمازش

12 باطل باشد و اگر کسی راستی تمام کند نمازش باطل نشود.

باب

(۱۶/۶) آنچه نماز باطل کند بسبب نجاستی اگر کسی را جامه پاک

۱۲-۱۲/۶ مال بد ۲۹ آ

۱۳- ص ۱۲/۲۸ باب می باشد رک به نعت اسلام، کتاب

الصلاة ۲۶۶ - ۳۴۰

- نیاشد نمازش باطل باشد. و اگر در نماز از قعر معده بلغمی برآید که آن مانده
 ریم باشد، و در آستین کند نمازش باطل باشد. و اگر بی عذری در نماز بجهت کند
 با حلق را پاک کند، یا بادی بدمد چنانکه دو حرف پیدا باشد نمازش باطل باشد. 3
- (۱۷/۶) مسئله: اگر در نماز خون از بینی بیاید یا رگش گشاده شود یا نجاستی
 برتن یا جامه بییند یا عورتش برهنه شود یا سه عمل برتهم بکند یا جامه
 نجس یا پیزی برگر در نمازش باطل شود. 6
- (۱۷/۶) مسئله: اگر بقضا ننشیند و بجهت نکند، و یا وضیب نماید یا لاهی
 چند نرود و همانجا طهارت کند بیشتر آن باشد که تن و جامه نجس گردد.
 اگر این همه بجای آورد و دلش پاک نشود و سوسه شیطان باشد. 9
- (۱۷/۶) مسئله: اگر وقت بول کردن قطره بر جامه یا بر آتش چکد،
 اگر سالی در آن جامه نماز کند نمازش باطل باشد. پس صواب چنان
 باشد که از قطره آب بول پرهیز کند که عذاب گور ازان می باشد. 12

باب سجود سره

(۱۷) اگر کسی نماز ثنها گزاردن، و شکش افتد که یک رکعت

۱۷-۱۹ مال بد منه ۳ ب ۳

۱۳ - ص ۱۳/۳ باب سجود سره یا شد رک به نعت اسلام

کتاب الصلاة ص ۶۹۱ - ۵۱۲

- کرده ام یا دو، و یا سه، یا شش افتد که این تشهد اولست، یا تشهد
 آخر، یا گوید یک سجده کرده ام یا دو، و یا الحمد خوانده ام یا نه، یا
 3 فریضه از فریضه فرود گذاشته ام یا نه، درین صورتهای بنا بر یقین باید
 ندادن و تعیین آن کمتر باشد، و اگر گوید الحمد خوانده ام و یا نه، و یا
 رکوع و سجود کرده ام یا نه، اینجا اصل آن باشد که نکرده و بخوانده
 6 باشد. پس آنچه مانده باشد بکند و پیش از آنکه سلام دهد سجده
 سر بکند.

- (۲/۷) مسئله: اگر شخصی سخن بگوید، یا بخندد، یا سلام
 9 دهد بسرو نمازش باطل نباشد. سجده سر بکند. و اگر از فریضه از فریضه
 ترک کند، پس بیایدش، بدانجای رفتن و با خود سجده سر ببرد.
 (۳/۷) مسئله: اگر سنتی ترک کند، سجده سر نکند؛ مگر تشهد
 12 اول وقت و صلوات بر رسول صلی الله علیه و سلم در تشهد اول. و اگر
 از تشهد برخیزد و میکرد، اگر بقیام نزدیکتر باشد برخیزد، و اگر بقعود
 نزدیکتر باشد بنشیند. و اگر برخاسته باشد فرو نشیند نمازش باطل باشد.

و اگر با امام باشند به متابعت مشغول گردد. و اگر بجای تحیات الحمد خوانند، و یا بجای الحمد تحیات خوانند، سجده سهو بکنند. و اگر در نماز دو بار، یا سه بار سهو بکنند یک سجده سهو کفایت باشد. سجود سهو سنت است. و اگر نکلند نمازش باطل نباشد. و اگر مأموم سهو بکند، سجده سهو نباید کرد.

6 (۴/۷) مسئله: اگر کسی پس امامی نماز کند و آن امام خواهد که سهو بکند چنانکه تحیات اول دراز گیرد، یا از تحیات آخر بخیزد، یا چیزی مانند این بپدکی امام را آگاه کند بگوید: سبحان الله یا دست روی نهد تا بداند. و اگر سجود پیش از سلام از یادش برود، از پس سلام بکند.

9 (۵/۷) مسئله: اگر کسی پیش از امام از رکوع و سجود سر بردارد باید که برهما نجا باز برود. و اگر نرود این را عادت کند روز قیامت خداوند سبحانه و تعالی سراورا سر فرگرداند و باید که پیش نماز کننده نگذرد، چنانکه سجاده او باشد که عظیم و زر باشد.

(۶۷) مسئله: فقیر نماز نافله یا سنت کند و کسی دیگر از پس وی

نماز فریضه کند روا باشد.

3 (۷/۷) مسئله: اگر کسی داند که سنتها نتواند کردن کی وقت قیامت باشد

جای صحیفه المسجد سنت بکند، و اگر کسی را نماز فوت شود هر وقت که باشد

قضا باز کند روا باشد.

6 (۸/۷) فصل: چندکار در نماز کردن کراهیت است؛ در نماز شدن

بوقت گرسنگی و تشنگی و خشم و تقاضای بول و قضای حاجت و پای

ازهای بد داشتن و فرو نهادن و برکردن و بیرون نشستن یعنی پشتگاه و دو

9 زانو با سینه آوردن و دست در ریز جامه داشتن بوقت سجود، و از

هر سونگرستن و دهان باز کردن و باموی محاسن بازی کردن و سنگ ریزه

راست کردن برای سجود و یاد دمیدن بر زمین، بوقت سجود و بجای

12 پشت باز کردن و بایدکی چشم و دست و پای و جمله اعضاها بادب

بود تا آن نماز زاد آفرت را شاید

(۹/۷) مسئله: اگر پشت باز داده بخسید میثاق نکند آنکه پیش وی چه

۹-۶/۷ مالا بد ۳۳ پ؛

۱- ص ۳۲/۷ مسئله... باشد؛ رک. به نعمت اسلام، کتاب الصلاة.

ص ۳۶۴ - ۳۶۵

گفته اند. و نگاه نماز کند نمازش باطل شود.

(۱۰/۷) مسئله: حرام باشد مرد آزا جامه ابرشینی پوشیدن در نماز

و غیر نماز مگر کی بیعت بیشترین ریسمان باشد و هر مردی کی درین دنیا ابرشینی 3

پوشد از هریر آفرتش محروم گردانند و حرام باشد مردانرا که ملقۀ زری

و انگشتری زری دارند، و همچنان کسب آن کسان کی چیزها سازند کی

بگار داشتن آن حرام باشد. چون صورت گری و انگشتری جهت مردان 6

و هر چیزی که در شرع حرام باشد، و نیز کراهیت باشند.

بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ

(۱/۸) نماز آدینه دو رکعت است. و نیت پیمان باید آوردن 9

کی گوید: «أُودِي فَرَضَ هَذِهِ الْجُمُعَةِ لِلَّهِ تَعَالَى مُقْتَدِيًا بِالْإِمَامِ اللَّهُ

الْكَبْرُ...»

(۲/۸) مسئله: اگر روز جمعه یک رکعت در یا بد نماز آدینه ویرا 12

تمام بود. چون امام سلام باز دهد بر نیزد رکعتی دیگر بکنند. و اگر

بر رکوع دوم نرسد نیت ظهر کند. و چهار رکعت نماز کند.

۱-۹/۷ مالا بد ۳۴ ب ۹

۲-۱/۸

۸ صَلَاةُ: الصَّلَاةُ (اصل)

۸- ص ۳۴/۲ باب صَلَاةِ الْجُمُعَةِ... دهنه: رک. به نعت اسلام، کتاب
الصلاة، ص ۵۲۹-۵۴۱، به کیمیا سعادت، ص ۱۰۶-۱۱۱، به بدایة الیهدیه، ص ۶۴-۶۸،
به اعیان علوم الیق، ج ۱، ص ۴۸۳-۵۱۰ (کتاب اسرار الصلاة)

و اگر چنین نکند باطل باشد.

(۳/۸) فصل: روز جمعه باید که غسل بکند و بپوشد پاک بپوشد.

3 و میرد کند تا در اول ساعت روز جمعه حاضر شود تا ثواب تمام دریا بد و چون

مسجد رود آهسته رود. اما نماز جمعه وقتی روا بود که مهرل کس باشد ساکن تا خطبه بشنوند. و اگر مهرل قیام نباشد روی نبود. اما اگر اصحاب عذر

6 حاضر نشوند عدد بدیشان تمام شود، باید که اصحاب عذر هم ازیشان

باشند. و چون نماز می رود در راه آهسته رود. و پیاده رود اگر قادر

باشد. و در مسجد و راه مسجد انگشت بهم درنگ دارد. و از انگشت او از بر نیارد

9 و چون خطیب آغاز کند کسی آبی در مسجد باشد نماز ابتدا نکند. اما اگر کسی

در آید دو رکعت سبک بگذارد پس بنشیند و مستمع خطبه نشود. و خطیب

چون از خطبه بردارد نماز مشغول شود. و دو رکعت نیت فریضه

12 نماز آدینه بگذارد. و قرآن بلند خواند. و در رکعت نخستین از پس فاتحه

سورة الجمعة بخواند. و در رکعت دیگر سورة المنافقین. یاد

نخستین رکعت سبح اسم ربك الاعلی بخواند. و در دوم رکعت

هل اترك حديث الغاشية، وروز آدينه جهد كند تا صلوات بر پيغمبر صلي
الله عليه وسلم بسيار دهد.

3

باب صلوة العيدين

(۱/۹) كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخرج من يوم الأضحي

ديوم الفطر فيبدأ بالصلوة، نماز عيد سنتي موكد سنت، وسنت آنست

6 كى روز عيد غسل كند، وبوى فوشن بكار دارد، وبامه فوبتر پوشد وبگاه

بنماز گاه شود، وبامام نزديك نشيند، وپون شب عيد در آيد باواز بلند تكبير

كند. اللهُ أَكْبَرُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَاللهُ أَكْبَرُ لِلَّهِ إِلَهٌ الْوَاحِدُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَاللهُ أَكْبَرُ

9 وديگر روز در راه نماز گاه همچنين تكبير كند. تا فطيم در رسد ودر نماز ايستد.

و روز عيد فطر پيش از آنك صبحا شود. فرماي چندين بخورد بعد از طاق، ودر عيد

اضحى چينى نخورد تا از نماز باز آيد. وقت نماز عيد آن وقت باشد آفتاب

12 يك نيزه بالا بر آيد، وسنت ايست كى پون وقت در آيد نماز عيد اضحى

تعجيل كند از بهر قربان، و نماز عيد فطر اندكى تأخير كند تا صدقه فطر بدر وپشان

دهند، پس بيرون شوند، و نماز گاه روند، وبامام نزديك نشيند.

۱-۳/۹-۸ مالابد ۳۷ آ

۳- ص ۱۵/۳۶ باب صلوة العيدين اندر رك، به نعت اسلام،
كتاب الصلاة، ص ۵۶۹-۵۵۸ به اميد علوم البيت، ج ۱، ص ۵۶۹-۵۵۱ (كتاب اسرار الصلاة)

- ۳ و در عید فطر صدقہ فطر پیش از نماز بیرون کند. صاعی از قوت
 صاع پنج رطل و خمس رطلی باشد. و در عید قربان قربان پیش از نماز کند.
 و دوست داریم کہ بنماز گاہ عید بیک راہ رود. و بدیکر را باز آید از راہ
 دراز تر شود و براہ گوناہ تر آید. و امام چون بنماز گاہ حاضر آید اوّل
 نماز عید کند با قوم دو رکعت کی در آن بانگ نماز و قامت نکند. و نیت
 نماز عید کند با قوم نخستین لعنت تکبیر کند. بہر تکبیر افتتاح و در ہر
 تکبیری دست تا سردوش برمی آرد. و میان ہر دو تکبیر ہندانی درنگ
 کند کی بگوید. **دِدْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَدَالَهُ إِذَا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ.**
 ۹ و چون تکبیر ہفتم بیارد بگوید. **دِدْ أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.**
 و فاتحہ بر خواند. و سورۃ ق و القرآن المجید و بجزر خواند. و چون
 بدوم رکعت بر خیزد پنج تکبیر کند. بیرون از تکبیر قیام. و با ہر تکبیری دست
 ۱۲ برمی دارد چنانکہ در رکعت نخستین پس فاتحہ بر خواند. و سورۃ اقتربت
 الساعۃ. و در خبر آمدہ است کی رسول صلی اللہ علیہ وسلم در رکعت
 نخستین از نماز عید سبع اسم ربک اذعی خواند. و در دیگر رکعت لہل انک

- حدیث الغاشیة خواند. و اما چون از نماز فارغ شود بر منبر شود و قطبه
 بیارد. و مردم را پند دهد همچنانکه در قطبه نماز آدینه، و در قطبه عید فطر
 3 حکم زکاة فطر بیان کند. و در قطبه عید اضحی قربان کردن سنت است،
 و قربان را نشاید بجز شتر و گاو و گوسفند، شتر کم از پنج ساله نشاید.
 و گاو نیره کم از دو ساله و میشینه یکساله روا باشد، و دو ساله اولیتر.
 6 و نر و ماده روا باشد. و اگر هفت تن در یک شتر یا یک گاو شریک
 شوند روا باشد. و گوسفند از یک تن بیش روا نباشد. و باید که
 تن درست باشد. بیمار و معیوب روا نباشد. و ببرد کند تا خوبتر
 9 و بزرگتر باشد که در قیامت بر صراط مرکب خواهد بود. قربان کردن
 در روز عید و ایام التشریق روا باشد. و روا باشد که از قربان خود
 بخورد، و روا باشد بدرویش و توانگر دادن و بدرویش اولیتر، و ببرد کند تا کم خورد
 12 و اگر بیشتر بخورد روا باشد. و تکبیر تشریق از پس نماز با صد عرفه گوید.
 و از پس هر نمازی می گوید تا نماز دیگر آفر روز از ایام تشریق وقت کند
 بر بست و سه نماز. دینی یک قول است از امام شافعی رضی الله عنه و بیشترین علماء همه الله علیهم
 تری اند.

باب صَلاوة الخُسُوف

- 3 (۱۸۰) قالت عائشة رضي الله عنها مُسِفَ الشَّمْسِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعَثَ مُنَادِيًا الصَّلَاةَ جَامِعَةً فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى أَرْبَعَ رُكْعَاتٍ فِي رُكْعَتَيْنِ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ حِينَ آفَتَابَ يَأْمَاهُ بَكِيرٌ رَسَتْ أَنْتَ كِي دُورِ كَعْتِ غَاذِ كَنْدِ، دَرِ هَرِ رُكْعَتِي دُورِ كُوعِ، وَبِوَنِ سِرَا زِ رُكُوعِ
- 6 أَوَّلُ بَرْدَارِ دِ بَگُوبِدِ. رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مَلَأَ السَّمَاوَاتِ وَمَلَأَ الْأَرْضَ وَمَلَأَ مَا نَسِئَتْ مِنْ شَيْءٍ. بَعْدَهُ بِسْمِ الْحَمْدِ بِرُخْوَانِدِ. وَسُورَةُ يَسِينَ يَا بَعْدِرَانَ وَدِيكَرِ يَا رِ بَرُكُوعِ شُودِ. وَقِيَامِ دِرَا زِ بَکَشْدِ بِقُرْآنِ خُوانِدِنِ، وَرُكُوعِ وَسُجُودِ
- 9 وَتَسْبِيحِ دِرَا زِ بَکَشْدِ. وَهَرِ رُكُوعِ وَسُجُودِ كِي بَیْشْتَرِ بُوَدِ دِرَا زِ تَرِ بَکَشْدِ. اَزِ دِيكَرِ وَدِرِ عَمَّا زِ آفَتَابِ گِرْفَتِنِ بَسْرِ خُوانِدِ، وَدِرِ عَمَّا زِ مَاهِ گِرْفَتِنِ بِجَهْرِ خُوانِدِ. وَبِسْمِ اَزِ عَمَّا زِ خُطْبِهْ كَنْدِ وَبِرِ مَرْدِمَانِ رَا پِنْدِ دِهَدِ. وَتُوبَهْ قُرْمَا يَدِ. وَهَرِ عِلَاوَتِ
- 12 كِي دِرِ آسْمَانِ بَدِيدِ آيِدِ چُونِ تَارِ كِي وَبَادِهَا سَخْتِ وَزِلْزَلِهْ آنْزَا جَمَاعَتِ وَخُطْبِهْ نَیْسْتِ. وَدُوسْتِ دَارِیْمِ كِي تَشْرَاهَا عَمَّا زِ كَنْدِ. وَبِدْعَا وَاسْتِغْفَارِ مَشْغُورِ شُودِ. وَتَضَرُّعِ وَزَارِي كَنْدِ. وَصَدَقَهْ دِهَدِ وَرَسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

۱/۱۰ مالا بد ۴۱ ب

۱- ص ۴/۳۸ باب صلاوة الخسوف... بیفتد ز رک. به نعمت اسلام
کتاب الصلاة، ص ۵۵۹-۵۶۰؛ به ایاء علوم الدین، ج ۱، ص ۵۵۶-۵۵۷ (کتاب اسرار الصلاة)

فرکه کی بانک رعد و صاعقه بشنیدی دعا کردی و بگفتی اللَّهُمَّ لَا تَعْلِنَا
بِغَضَبِكَ وَلَا تُزِيلْنَا بِعَذَابِكَ وَعَا فِنَا قَبْلَ ذَلِكَ . و سنت آنست که
مبتلائی را بپند معصیتی یا بعلتی سجود شکر کند و سجود شکر ظاهر نکند تا
3 مبتلا در کفران بیفتد .

باب صلوة الاستسقاء

- 6 (۱/۱۱) رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ مَرَجَّ بِالنَّاسِ
إِلَى الْمَصَلِيِّ يَسْتَسْقِي رَكْعَتَيْنِ جَهْرًا فِيهَا بِالْقِرَاءَةِ وَهَوَّلَ رِدَائِهِ وَرَفَعَ
يَدَيْهِ قَدْعًا . چون روزگار تنگی باشد و باران کمتر آید تا جسمها آب
9 دهد . امام قوم را توبه فرماید ، و برد مظالم ، و روزه داشتن ، و صدقه
دادن و اعمال خیر کردن دلالت کند . پس بصرای بیرون نشود . در بامه
عبادت غسل کرده . دو رکعت نماز کند همچون عید پس قطبه کند
12 و در قطبه استغفار بسیار کند . و در میان قطبه دوم روی بقبله
آرد و رداء بگرداند . و مردمان همچنین کنند و دست بردارد ، و پس
دعا کند . و پس روی بقوم آرد و قطبه تمام کند . و اگر بیکبار مراد حاصل نشود

۱۰-۱/۱۱-۱ مال بد ۴۲ ب ؟

۶- روی ... قَدْعًا : Concordance Wensinek ، ج ۱ ، ص ۵۲۰

۵- ص ۲/۳۹ باب صلوة الاستسقاء ... دوست دارد : رک . به نعمت
اسلام ، کتاب الصلاة ، ص ۵۶۱-۵۶۳ ؛ به امیاء علوم الدین ، ج ۱ ، ص ۵۵۷ (کتاب
اسرار الصلاة)

دوم باز بیرون شود با استسقاء تا مراد حاصل نشود کی فداى عتر و میل زاری و تضرع
و الحاح بندگان در دعا دوست دارد:

باب الجنائز

3

(۱۲) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرُ مَا ذَكَرَهَا ذَمُّ اللَّذَاتِ

یعنی الموت، بر بنده واجبست یاد کردن مرگ تا دل بر دنیا نترسد و کار رفتن

6 ساخته باشد. و کسی را کی مرگ نزدیک آید کسانی کی بر بالین او باشند.

پایید کی کلمه شهادت می گویند تا او نیز در موافقت ایشان می گوید کی در

خبرست کی هر کسی کی آفرسخن او لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ باشد در بر پشت شود.

9 و چون در نزع افتد روی بقبله آرند، چنانک بر تن شوی نهند روی بقبله

و با چنانک در لحد نهند بر پهلوی راست روی بقبله، و چون جان صفا رفت

کند پیشش فرو مالند و ز نخش بر بندند تا دهانش گشاده نماید و تعجیل

12 کنند بنشستن و دفن کردن و نشستن مرده فریضه است از پس ستر پی شویند

چنانک کسی او را نبیند الله شویند، با کسی که او را یاری می دهد و ایشان

لهم چشم نگاه دارند الله هندی کی از آن پاره نباشد. و مرده شوی عورت مرده را

۱۱-۱۲/۱-۱ مال بد ۴۳ ب ۶

۴- قال... الموت، Wensinck، Concordance، ج ۵، ص ۵۴۵

۳- ص ۴۳/۵ باب الجنائز... رفتن: رکن به نعت اسلام، کتاب الصلاة،

ص ۵۶۱-۶۰۳؛ به اعیان عاموم الدین، ج ۱، ص ۵۵۹ (کتاب اسرار الصلاة)

- ببارۀ فرقه بشوید، بدست چبه پس اندامها طهارت او بشوید، چنانکه زنده
 اندست غا زکند، پس آب بر همه تن ریزد و آغاز از سوی راست کند. و اگر بیک
 3 آب پاک شود دوست داریم کمی سه بار بشویند. و اگر سه آب پاک نشود زیارت
 کند. و فتم بطاق کند. و کفن مرده واجب است. و سنت سه جامه است
 نه پراهن و نه عمامه، یک جامه ازاری کی از ناف تا زانو پوشد. و دیگر از گردن
 6 تا کعب. و دیگر چنانکه همه تن را پوشد. وزن را پنج جامه باید مقلعه و ازار
 و سه لفاف. و کفن خوش بوی کند.

- (۲/۱۲) و سنت چنانچه برداشتن آنست که عمودش را دو کس کردن
 9 بر نهند. و اگر زحمت باشد چهاره گوشه چنانچه می روند. اول از پیش چنانچه
 در آیند، و عمود چپ چنانچه بردوش راست. و عمود راست چنانچه بردوش
 چپ نهند. پس سوی پایان چنانچه روند. و دو عمود پایان همچنین بردارند
 12 و از پیش چنانچه نشودن اولیتر باشد. از آنکه از پس چنانچه و نماز چنانچه
 فرض کفایت است.

(۳/۱۲) چون یک تن نماز کرد فریضه از دیگران افتاد و نماز چنانچه

چهار تکبیر است . در همه تکبیر دست ، دست بردارد تا سردوشی .

(۳/۱۲) و نیت فرض بنازه کند . و بدون تکبیر بنازه کند و چو تکبیر اول بیاید

3 اعوذ بگوید . و فاتحه بخواند و از پس تکبیر دوم صلوات فرستد بر رسول صلی الله

علیه وسلم و از پس تکبیر سیم صومنا ترا دعا کند و بگوید اللهم اغفر لنا

وَمِثْلَنَا وَشَاهِدَنَا وَغَائِبَنَا وَصَغِيرَنَا وَكَبِيرَنَا وَذَكَرْنَا وَأَنْتَانَا اللَّهُمَّ مَنْ

6 أَمْنِيَّتُهُ مِنَّا فَأَمْنِيَّتُهُ عَلَيَّ الْإِسْلَامِ وَمَنْ تَوَقَّيْتُهُ مِنَّا فَتَوَقَّاهُ عَلَيَّ الْإِيمَانَ .

و عوف بن مالک رضی الله عنه روایت کرد که رسول الله صلی الله علیه وسلم

بمنازه غازی کرد و می گفت اللهم اغفر له وارحمه و عافه و عاف عنه

9 و اكرم منزله و وسع مدهله و اغسله بالماء و الثلج و البرد و نقيه من

النطاي كما نقيت التوب الأبيض من الدنس و أبدله دارا خيرا من داره

و أفلاخيرا من أهله و ربوا خيرا من زوجه و أدخله الجنة و قه فتنه

12 القبر و عذاب النار . و چون تکبیر چهارم بیاید سلام دهد . یکبار را از دست

راست و یکبار از دست چپ دیگر نمازها و قول دیگر آنست کی یک سلام پیش ندهد

ابتدا بدست راست کند ، و سوی دست چپ تمام کند . و مرده را چون بسرگور برند

۳/۱۲ مالک بد ۴۶ آ

۸ - اللهم و عذاب النار : Concordance Wensinek ج ۱ ص ۲۹۸

- ز پایان گور نهند و گروهی گویند بردارای گور سوی قبله و در وقت دفن کردن مرده گور را بچامه بپوشند، فاصله چون مرده زنی باشد، و گور را لحد کردن
- 3 اولیتر از میان گور شکاف کردن کی رسول الله صلی الله علیه و سلم لحد کردند پس مرده را در لحد بردست راست روی قبله بخوابانند و این کسی کی در لحد می نهد بگوید: بِسْمِ اللّٰهِ وَعَیْ صَلَّیْ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ، اگر
- 6 کفن بسته باشد باز کنشاید، پس هشت روی لحد باز نهد و در زها بگل سخت کند، پس نختی خاک هشت بگور فرو دهد و باقی سبیل تمام کند و بران خاک کی از آنجا برآمده باشد ریادت نکند تا بلند نشود و گور مسطح کند و بعضی
- 9 از علماء گویند هریشته کنند و آب بر خاک گور زنند، و تا بوت کردن مرده را که الفیستک الد چون زمین سست باشد کی و مجمره آتش از پس بنازه بردن و در پیش بنازه قرآن خواندن بدعت است، ابوهریره رضی الله عنه
- 12 روایت کنند کی رسول صلی الله علیه و سلم گفت هر که از پس بنازه مسلمان رود با همان همت و بر نماز کند و از دفن او فارغ نشود باز آید باد و قرط از مرد هر قیراطی چند کوه آمد و هر که هر مرده نماز کند و باز گردد پیش

از آن کی دفن کنند و او باز آید بایک قیراط مرد و زیارت گورستان شدن مردان

رواست. و رسول صلی الله علیه و سلم گفته است. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَآهِضُونَ وَأَنْتُمْ لَنَا فَرَطٌ وَنَحْنُ لَكُمْ تَبَعٌ نَسْأَلُ 3

اللَّهُ لَنَا وَلكُمُ الْعَاقِبَةُ. اما زراعت است از پس جنازه رفتن و کراهت است

زیارت گورستان رفتن.

کتاب الزکوة

6

(۱/۱۳) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ (۱۱/۱)

زکوة رکبی است از ارکان اسلام. در شتر و گاو و گوسفند واجب شود. و در

وسیم و از میوه ها در خرما و انگور و از نباتها در هر چیزی کی قوت باشد، و در 9

پیشها واجب نشود الا آنچه از بهر بازو گانی دارد زکوة در قیمت آن واجب شود.

و در شتر و گاو و گوسفند زکوة آنکه واجب شود کی بمه سال خریده باشند. اگر

بعضی سال علف بخانه دهند واجب نیاید. و در شتر چون کم از پنج باشد 12

زکوة واجب نباشد، و چون پنج باشد و سال برگردد میبینه یا زینه واجب

شود. و چون ده شود و گوسفند واجب شود. و چون با نژده شود سه گوسفند

۱۲-۱۳-۴-۱ مالابد ۴۱ ب ۴

۲- السلام... العاقبة: Concordance Wensinet ج ۵ ص ۱۹

۶- ص ۱۱/۶۷ کتاب الزکوة... نشاید داد؛ رک. به نعمت اسلام

کتاب الزکوة ص ۱-۴۵؛ به کیمیای سعادت ص ۱۱۲-۱۲۲؛ به اشیاء علوم الدینی

ج ۱ ص ۵۷۵-۶۳۹ (کتاب اسرار الزکوة)

- و چون بیست شود پیرا گو سفند و چون بیست و پنج شود شتری واجب شود یکساله ماده
و آنرا بنت محاض گویند پس در زیادت هیزی واجب نیاید تا سی و شش شود، بنت لبونی
واجب آید و بنت لبون شتر دو ساله ماده باشد و چون پیرل و شش نشد مقه
واجب شود و مقه شتری سه ساله ماده باشد و چون شصت و یک شود بدعه
واجب نشود و بدعه شتری پیرا رساله ماده باشد و چون هفتاد و شش شود
و بنت لبون واجب شود و چون نود و یک شود و مقه واجب شود و چون
صد بیست یک شود سه بنت لبون واجب نشود و پس ازین بر سر هر عقدی فریضه
می گردد و عقد ده باشد در هر پیرل شتر بنت لبونی واجب آید و در هر پنجاه
مقه 9

(۲/۱۳) فصل: زکوة گا و اما گا و باسی عدد نباشند زکوة در آن

- واجب نشود و چون سه عدد باشند تبعی واجب باشد و تبیع گو ساله
نرینه یک ساله باشد و در پیرل گا و دو ساله ماده واجب باشد و در
زیادت هیزی واجب نشود تا شصت شود و تبیع واجب نشود و پس ازین
بر سر هر عقدی فریضه می گردد هر سی تبیع واجب شود و در هر پیرل مسنه

(۳/۱۳) فصل: در زکوة گوسفند چون مهر باشد زکوة در آن واجب نشود.

و چون مهر باشد و سالی بگذرد یکی واجب شود. میشینه یکساله یا زینه دوساله کم
 3 این سن روا نباشد، و چون صد بست و یک شود و گوسفند واجب و چون دو بست
 و یک شود سه گوسفند واجب شود. و چون چهار صد شود چهار گوسفند واجب
 آید بعد از این حساب فراموشی کرد در هر صد گوسفند گوسفندی واجب آید.

(۴/۱۳) فصل: بدانکه هر که را هشتصد من گندم باشد یا جو یا باقلا یا خود

6

یا برنج یا عدس یا مویز یا خرما یا پهنی دیگر که قوت گروهی باشد از آنچه در میان
 زراعت کند. و بدان کفایت قوت یکساله توان کردن عشران واجب آید. و چون

هشتصد من زیاده باشد از هر صد من ده من بدهد. و اگر کسی را چهار صد من گندم باشد

9

و چهار صد من جو زکوة واجب نیاید. زیرا که نصاب باید که از یک پنس باشد
 با زکوة واجب آید. و اگر آب بدلو کشد نیمه دولت بیشتر لازم نیاید، و باید که

12 چون انگور رنگ گرفت و چون گندم دانه سخت کرد صاحب آن گندم و انگور

در آن تصرف نکنند تا آنکه که عامل را بیارد و در همه را روی عرض کنند

تا باز دانند که حق خدا چندست. و صاحب باغ بر باید که دیز برد آنکه اگر تصرف

کند روا باشد. و دیگر میوهها و دیگر محبوب چون گنجند و حلبه اسپوش و تخم کتان، پیزی واجب نیاید. و همچنین درهیار و هریر و تربها و شلغم و گزر و سر و پیاز و پنجه پیزی واجب نشود. و بقول امام ابوحنیفه رحمه الله علیه درین همه عشر واجب شود. و در اندک و بسیار و نصاب نزدیک او درین چیزها

شرط نیست.

6 (۵/۱۳) فصل: در سیم زکوة واجب نیاید تا ذویست درم نقره صافی

نباشد بوزن اسلام و چون دوپست درم شود. و سال بگذرد پنجم درم واجب آید. پس هر چه رین زیادت می شود بر حساب زکوة می دهد. و در زر فالص

9 بیست دینار را نیم دینار واجب آید. و اگر زر و سیم آوانی سازد و چون

کوزه و فوان و مجمره و گلاب زن و کفچه عاصی باشند. و زکوة در آن واجب آید.

۶/۱۳ فصل: زکوة بر هشت گروه باید دادن و از آن هشت گروه آنک امروز

12 بدست می آیند چهار گروه است: درویش و مسکین و راه گزری و وام

دار. اما درویش آن باشد که از یک قوت یکساله چهار ماه دارد. و هشت

ماه ندارد. و کسب نیز نتوان کردن. مسکین آن باشد که از قوت یکسال هشت ماه

دادن و چهار ماه برآورد و ناقوت دارد و پوشش برآورد.

(۷/۱۳) مسئله: هر کرا فرج بیش از دخل او باشد، اگر چه سرای و باغ دارد،

۳ ولیکن چون کفایت یکساله ندارد زکوة دادن بر وی روا باشد، اگر چه آلات و تجهیزات خانه داشته باشد از آنچه لا بدست چون محتاج باشد مسکین است.

(۸/۱۳) مسئله: مسافر و راه گذر را چندان بدهند که زاد و گرایه را پیش باشد

۶ هنانک آن فرد فریبی ایشانرا بوطن خود شاند، و گروه وام دار را آن فرد بدهند که ادای قرض خود بکند.

(۹/۱۳) فصل: زکوة و طریقتان باشد که هر مسلمانى که شب عید رمضان

۹ بیشتر از قوت دوش و عیالان که روز عید بکار زیادت ازان دارد غیر از ما محتاج

روز عید واجب آید بر وی از آنچه بکار برده باشد یک صاع بدهد، و اگر جو فوره باشد گندم نشاید داد.

فصل (روزه)

(۱/۱۴) بدانکه اگر روزه رمضان را نیت بشب نیاورده باشد از آن وقت که نماز شامست تا آن وقت که صبح برآید، باید که آن روزه را بحساب نگیرد.

3 (۲/۱۴) مسئله: اگر روز شك مرتفع گردد، باید که روزه بگیرد. اما در شب آفر رمضان این نیت روا بود زیرا که اصل آنست که رمضان لغو باقیست.

فصل (ریا)

6 (۱/۱۵) پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرموده است که زنا را هزار آفتست مگرترین آفت از ریا همین است که در مسلمانان مادر خود را زنا کرده باشد. و یک درم ریا خوردن بدتر باشد از سی و پنج نوبت زنا کردن و این بدتر باشد که برده مسلمانان بدرد و مرمت او نبرد.

فصل (غیبت)

(۱/۱۷) هر که غیبت کند کسی را لعیچان باشد که گوشش برادر خود فورده باشد، و هر که بغیبت برادر مسلمانان نشنا شود نمیرد با بدان غیبت مبتلا نشود.

۱۴-۱۷/۱ مالاید ۵۴ ب

۱-۴ فصل... باقیست زک. به نعت اسلام، کتاب الصوم، ص ۱-۱۱۶، به کیمیای سعادت ص ۱۲۳-۱۲۷، به بدایة الهدایة، ص ۶۸-۷۱، به امیاء علوم الدین، ج ۱، ص ۶۴۳-۶۷۲ (کتاب اسرار الصوم)

۵-۹ فصل... ببرد زک. به کیمیای سعادت، ص ۹۰۹-۴۲۷، به بدایة الهدایة، ص ۶۲، به امیاء علوم الدین، ج ۳، ص ۶۶۷-۷۰۵

۱-۱۲ فصل... نشود زک. به کیمیای سعادت، ص ۳۳۶-۳۵۸، به بدایة الهدایة، ص ۷۸-۸۳، به امیاء علوم الدین، ج ۳، ص ۳۲۱-۳۶۲

وصل (همسایه)

(۱/۱۷) هر که همسایه را کرامی دارد همچنان باشد که هفتاد پیغامبر را کرامی

داشته باشد، و بر پشت ما وای او باشد، و هر که همسایه را برانجامد همچنان 3

باشد که هفتاد پیغامبر را رنجانده باشد، و بر وی لعنت اندای و رسول

فرود آید، و لعنت جمله خلقان و خدای تعالی نیکی ویرا نپذیرد تا آنگاه

که صلح کند در حق سخن جبین سخن جبین فردای قیامت بصورت سنگ از 6

گور بریزد، و بشوی سخن جبین از آسمان باران نبارد، و از زمین نباتات

نروید.

باب گواهی بدروغ دادن

9

(۱/۱۸) همچنانست که شرک آوردن، و گواهی بدروغ ندهد الله

منافق، و در مرم و حیرت مسلمانان ننگرد الله منافق.

(۲/۱۸) مسئله: حق سبحانه و تعالی ظالمان را در دوزخ کند که الظلم 12

ظلمات يوم القيامة

۲-۱/۱۸-۱۷ مالد بد ص ۵۵ آ

۱-۸ وصل... نروید: رک. به ایاد علوم الدین، ج ۱، ص ۵۲۵-۳۴۳

۹-۱۳ باب... القیامة: رک. به کیماهی سعادت، ص ۳۴۵-۳۴۶؛ به ایاد

علوم الدین، ج ۳، ص ۲۹۶-۳۱۳

باب العاق

۳ (۱/۱۹) هر که کی فرزندی عاق باشد از پانصد ساله راه بوی بر پشت نشنود و هر فرزندی که زبان مادر و پدر را و فلقان را بر نچاند، فردای قیامت بر بانش آویزند در دوزخ.

باب مسور

۶ (۱/۲۰) مسد کردن کسی همچنان باشد که آتش در ایمان و طاعت نمود زده، و هرگز مسور را امت نباشند، و مسور دشمن فدای تعالی باشد. پیغامبر صلی الله علیه و سلم فرمود که تمنا کند و دست دارد که نعمت فدای تعالی بر آدمیان تنگ شود حق سبحانه و تعالی عمل هر ساله او باطل کند. ۹ و آن عملها صالح که او را باشد، دیگر کسی ندهد و هر کس کی کسب کند یا مورد و عیالان خود را از مطلق مستغفین دارد، روز قیامت روی وی چون ماه چهارده شبه باشد، و هر که بر عیال فراخ بگیرد او را روز قیامت چهره هزار نور باشد. ۱۲

۱۹-۱۰/۲-۱ مالدبد ۵۶ آ

۱-۴ باب العاق... در دوزخ: ر.ک. به بدایة الیهدایة، ص ۱۰۹-۱۱۰؛

به امیاء علوم الدین، ص ۵۴۶-۵۵۵؛

۴-۳ باب مسور... باشد: ر.ک. به کیمیای سعادت، ص ۳۶۷-۳۷۱؛

به بدایة الیهدایة، ص ۹۱؛ به امیاء علوم الدین، ج ۳، ص ۴۱۹-۴۴۶؛

ثواب دختران

(۱/۲۱) هیچ خانه نباشد کی در آن خانه دختران باشند الله که هر روز دوازده

۳ هزار رحمت بر اهل آن خانه فرود آید. و زیارت پیغامبران و فرشتگان از آن خانه
ریده نشود. و هر روزی عبادت یکسال از برای مادر و پدر ایشان بنویسند.

باب فضیلت مهران

۶ (۱/۲۲) هر گاهی که مرفانی در خانه در آید حق تعالی آن خانه را هزار

برکت و هزار رحمت و هزار سعادت کرامت گرداند. و اهل آن خانه را پیامزد

اگر چه گناهان ایشان بیشتر باشند، از کف دریا و برگ درختان. و بپوشند که

۹ مهران بخورد، صبحی و عصره بنویسند. از بهر وی شهرستانی بنا کنند.

و هر کسی کی مرفانی را کرامی دارد، هفتاد پیغامبر را کرامی داشته باشند. و هر که

انگشترها بپسند چون طعام خورده باشد. و سک دارد حق سبحانه و تعالی تش

۱۲ بر آتش دوزخ حرام گرداند. و هر که حاجت مسلمانان را برارد حق تعالی

هفتاد حاجت از آن وی بر آورده گرداند. و هر کسی کی مسلمانان را پوشاند

حق سبحانه و تعالی روز قیامت هزار هله او را پوشاند. و هزار هایش را کند.

۲۱-۱/۲۲-۱ مال بد ۵۷ ب

۵-۵۲۶/۵ باب فضیلت مهران ... رساند؛ رک. به کیمیای سعادت،

ص ۱۶۷-۱۶۹؛ به ایاد علوم الدین، ج ۲، ص ۳۰-۳۲

و عبادت یکساله اش بنویسند. و گناهش بجهله بیامزد. اگر خود بیشتر باشد
از ستاره کان آسمان و ریگ بیابان و قطره باران و بر هر موی که بر اندام دارد
نوری او را کرامت کند. و عذاب گور از وی بردارد. و هزار هوری بزنی بوی دهد
3 و او را از آتش دوزخ آزاد گرداند و بر پشت باقی رساند.

باب شرح زنان صالحه

- 6 (۱/۲۳) لهر زنی که رضای شوهر کند. و شوهرش یکبار بگوید که خدای
تعالی از تو راضی باد. آن دعا بر سر باشد از عبادت شصت ساله و نظر
گردنش در روی شوهر تسبیح باشد. و بازی گردنش با شوهر در مباحات و مسنات
9 باشد. و مادام که شوهرش از وی راضی باشد رهنم خدای بود پیوسته
باشد. و هر زنی که وی دوک دپسدمادام که وی در آن باشد حق عزت و جل فرشتگان را
بفرماند تا از برای وی قصری بنا کنند. و بر هر وقت که بفریزد و قدمت شوهر
12 کند بر هر قدمی از بر روی درجه در بر پشت بدهند. و از جمله گناهانش پاک گرداند.

باب شرح زنان بدان

(۱/۲۴) لهر زنی که بشوهر خویش فتنم نظر کند. گناهش بنویسند. و اگر

۲۲-۲۴/۱-۱ مال بد ۵۸ ب

۵-۵/۵۳ باب شرح زنان صالحه... باشد. رک. به امید علوم

الذیته ج ۲ ص ۵۷-۱۴۷

و اگر پیشتر بمیرد و شوهرش از وی راضی نبوده باشد فدای تعالی از وی راضی نباشد. و هر زنی که شوهر را تکلیف کند از رحمت فدای تعالی نومید نشود و از شفاعت پیغمبران بی نصیب گردد. و هر فرشته که در میان زمینی و آسمان باشد بر وی لعنت کنند. و اگر زنی وجود خود را در دیکه کند و فدای شوهرش کند هنوز از حق شوهر بیرون نیامده باشد.

باب بیماری پرسیدن

6

(۱/۲۵) هر کسی که بیماری را برسد تا شبانگاه لغتاد لهر از فرشته روی صدوات دهند. و هر کس که شبانگاه بیماری را برسد تا بامداد فرشتگان روی صدوات دهند.

9

باب ثواب جنازه

(۱/۲۶) هر آنکس که با جنازه برود امر شیطانش بدهند. و قراطی چند باشد

12 کی کوه آمد و چون مرده را در گور دفن کنند بگویند: بِسْمِ اللّٰهِ وَ بِاللّٰهِ وَ عَآیِ مِلَّةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ. و پاک خاک در تربه اندازد کی ثواب آن بسیار باشد. وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ وَ اِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَ الْمَآبُ.

فهرست مطالب ما لا ید منه

<u>صفحه</u>	<u>فهرست مطالب</u>
۲	مقدمه کتاب
۵	مسئلهها
۵	باب المسواک
۹	باب - فرضهای وضو
۱۰	باب - منتهای وضو
۱۲	باب - دعای وضو
۱۳	باب الغسل
۱۶	باب المسح
۱۸	باب التیمم
۱۹	باب فضیلت نماز
۱۹	باب - روایات ابو هریره از رسول
۲۰	باب - شرطهای نماز
۲۰	باب - فرضهای نماز
۲۱	باب - نیست آوردن گوید
۲۲	باب - دعای نماز
۲۵	باب -
۲۷	باب - نماز باطل کند بسبب نجاستی
۲۸	باب سجود سهو
۳۲	باب صلوة الجمعة
۳۴	باب صلوة العیدین
۳۷	باب صلوة الخسوف
۳۸	باب صلوة الاستسقا
۳۹	باب الجنائز
۴۳	کتاب الزکوة
۴۸	فصل - روزه
۴۸	فصل - ریا

<u>صفحه</u>	<u>فهرست مطالب</u>
۴۸	فصل - غیبت
۴۹	فصل - همسایه
۴۹	باب گواهی بدروغ دادن
۵۰	باب العاق
۵۰	باب حسود
۵۱	ثواب دختران
۵۱	باب فضیلت مهمان
۵۲	باب شرح زنان صالحه
۵۲	باب شرح زنان بدان
۵۳	باب بیمار پرسیدن
۵۳	باب ثواب جنازه

فهرست نام اشخاص و دیگر اسامی خاص موجود در ما لا بد منه

ا

ابو حنیفه (امام) : ۴۶
 ابو هريره : ۴۳ و ۱۹

ب

بهشت : ۵۲ و ۵۰ و ۴۹

د

دوزخ : ۵۲ و ۵۰ و ۴۴

ش

شیطان : ۲۸ و ۱۵

ع

عائشه : ۳۷
 عمر (خلیفه) : ۸
 عوف بن مالک : ۴۱

ح

محرم : ۵
 محمد (پیغمبر) : ۳۵ و ۳۶ و ۱۹ و ۱۵ و ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰ و ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴ و ۴۵ و ۴۶ و ۴۷ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۱

